

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KIBRIS
İDARİ YAPILANMA VE DİN EĞİTİMİ

Mehir Vakfı Yayınları: 7

Talip Atalay, **Geçmişten Günümüze Kıbrıs** İdari Yapılanma Ve Din Eğitimi
1. Baskı Şubat 2003, Konya

© Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı
© Talip Atalay

Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı
Melike Hatun Çarşısı Kat 2 No. 231-239 Karatay / Konya
Tel: 0 332 352 13 45 Fax: 0 332 353 72 32
www.mehir.net

Mehir Vakfı, Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı üyesidir.

*Baskı Öncesi, Kapak
Grafito*

Baskı, Cilt
Sebat Ofset Matbaacılık
0.332 342 01 53 – 54 KONYA
www.sebat.com sebat@sebat.com

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KIBRIS

İDARİ YAPILANMA VE DİN EĞİTİMİ

Dr. Talip Atalay

Talip Atalay: 1968 Erdemli doğumlu. Selçuk üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1995'te Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "KKTC'de Din Eğitimi" adlı teziyle yüksek lisansını tamamladı. 2002'de aynı enstitüde "İlköğretim ve Liselerde Dindarlık Üzerine Bir Araştırma (Diyarbakır Örneği)" adlı teziyle doktor ünvanı kazandı. 1996 yılından bu yana Dicle üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

İÇİNDEKİLER

- ÖNSÖZ 11
- GİRİŞ 13
- A. PROBLEM 13
- B. ARAŞTIRMANIN AMACI 21
- C. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ 22
- D. VARSAYIMLAR 24
- E. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR 25
- F. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ 26

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK KIBRIS VE KIBRIS'TA OSMANLI DÖNEMİ

- A. KIBRIS'IN COĞRAFİ KONUMU 29
- B. OSMANLI'NIN FETHİNE KADAR KIBRIS 30
 - 1. Kıbrıs'a Hakim Olan Devletler 30
 - 2. Kıbrıs'ta Öne Çıkan İnanç Ve Felsefi Akımlar 31
 - 3. Müslümanların Kıbrıs İle İlişkileri 33
- C. KIBRIS'TA OSMANLI DÖNEMİ 35
 - 1. Osmanlı Kıbrıs İlişkileri Ve Kıbrıs'ın Fethi 35
 - 2. Türklerin Kıbrıs'a Yerleşmeleri 37
 - 3. Kıbrıs'ta Osmanlı İdaresi 38
 - 4. Osmanlı İdaresinde Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Ve Rumların Durumu 38
 - 5. Osmanlı İdaresinin Son Yılları 41
- D. OSMANLI'DA VAKIF KURUMU 42
 - 1. Vakıf 42
 - 2. Osmanlı'da Vakıflar 43
- 3. Osmanlılar Döneminde Eğitim-Öğretim ve Din Hizmetlerinde Vakıfların Rolü 45
- 4. Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta Vakıfların Eğitim-Öğretim ve Din Hizmetlerindeki Rolü 47
- E. OSMANLI'DA GENEL EĞİTİM-ÖĞRETİM 48
 - 1. Sıbyan Mektepleri 51
 - 2. Medreseler 56

3. Camiler 59
4. Kütüphaneler: 60
5. Tekkeler 61

İKİNCİ BÖLÜM

KIBRIS'TA İNGİLİZ DÖNEMİ

- A. KIBRIS'IN İNGİLİZLERE İCARLANMASI 65
- B. İNGİLİZ İDARESİNDE TÜRKLER 70
- C. İNGİLİZLER DÖNEMİNDE EVKAF KURUMU 71
 1. İngilizler Döneminde Evkafın Durumu 71
 2. İngilizler Döneminde Evkafın Eğitim-Öğretim'de Rolü 75
- D. İNGİLİZLER DÖNEMİNDE KIBRISLI TÜRKLERDE EĞİTİM-ÖĞRETİM 76
 1. Türk İlkokullarının İdaresi 79
 2. İlkokulüstü Türk Okullarının Durumu 82
 3. Bağımsız Türk Okulları 84
 4. Türk ve Rum Öğrencilerin Devam Ettiği Müşterek Okullar 85
 - a) İngiliz okulları 85
 - b).American Academy Larnaka Ve American Academy Larnaka For Girl 85
- E. İNGİLİZLER DÖNEMİNDE MÜFTÜLÜK DAİRESİ 87
 - a. İngilizlerin ilgasına kadar müftülük 87
 - b. fetva eminliği 91
 - c. müftülüğün yeniden kurulması ile ilgili çalışmalar 92
 - e. İngiliz hükümeti muvafakatıyla Türkiye'den müftü tayini 97
- e. Kıbrıs'ta Müftülük Makamı'nın yeniden kurulması, müftü seçimi ve müftülüğün faaliyetleri 98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 103

KIBRIS CUMHURİYETİ DÖNEMİ

- A. KIBRIS CUMHURİYETİ 103
- B. KIBRIS CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE MÜSLÜMANLARIN DİNİ DURUMU 107
- C. KIBRIS CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE VAKIFLAR VE DİN EĞİTİMİNE KATKILARI 108
- D. KIBRIS CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE TÜRK MAARİFİ 110

- E. DİN DERSLERİNİN DURUMU 111
- F. KIBRIS CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE MÜFTÜLÜĞÜN DURUMU VE FAALİYETLERİ 115
1. İdari Yapı 119
 2. Mali Durumu 119
 3. Din Görevlilerinin Durumu 121

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
KIBRISTA 1974 SONRASI VE KKTC DÖNEMİ

- A. 1974 SONRASI KUZEY KIBRIS'TA SİYASİ DURUM 125
- B. KIBRIS'TA DİNİ HAYAT 126
1. Kıbrıs Türklerinin Sosyal Hayatlarında Dini Motifler 128
 2. Rumların Tesirleri ve Tenassur (Hristiyanlaşma) 132
 3. İngilizlerin Tesirleri 135
 - a. evkaf ile ilgili uygulamalar 136
 - b. müftülüğün ilgası ve dini hayata tesirleri 139
 - c. Türklerin milliyet-din ikilemine sürükleyen uygulamalar 143
 4. Türkiye 'deki Değişimlerin Etkileri 144
 - a. Türkiye'deki cumhuriyet sonrası hükümetlerin din hususunda uygulamaları ve tesirleri 145
 - b. Türkiye'nin devlet olarak kıbrıs türklerinin dini yapılanmasına yeterince destek olmaması 147
 5. İslam Din Görevlilerinin Yetersizliği 148
- C. 1974 SONRASI EVKAF KURUMU VE DİN EĞİTİM-ÖĞRETİMİNE KATKILARI 150
- D. KKTC'DE ÖRGÜN EĞİTİMDE DİN EĞİTİM ÖĞRETİMİ 152
1. Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı'na Bağlı Okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 152
 2. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nin Yasal Dayanağı ve Uygulanması 153
 3. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nin Öğretmen Kadrosu 154
 4. KKTC Okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı 159
 5. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nin Problemleri 160
 - a. geçmişten gelen dine ilişkin tutumların oluşturduğu arka plan 160
 - b. din kültürü ve ahlak bilgisi dersi branş öğretmeninin bulunmaması 162
 - c. derse giren öğretmenlerin formasyon ve yeterlilik sorunları 166
 - d. öğrencilerden kaynaklanan problemler 168

e. müfredat ve ders saati ile ilgili problemler	169
E. KKTC DİN İŞLERİ DAİRESİ	170
1. Din İşleri Dairesinin Yasal Dayanağı ve Görevleri	170
2. KKTC Din İşleri Dairesinin Kadro Durumu	172
3. KKTC Din Görevlilerinin Genel Özellikleri	173
4. KKTC'de Camilerin Durumu	173
5. Din İşleri Dairesi'nin Problemleri	175
F. TC DİN GÖREVLİLERİ	176
1. Cami Hizmetleri	178
2. Cami Dışı Hizmetler	178
3. TC Din Görevlilerinin Genel Özellikleri	181
4. TC Din Görevlilerinin Problemleri	182
G. TC DİN GÖREVLİLERİNİN DİN EĞİTİMİNE KATKILARI	184
1. Örgün Eğitimde Din Eğitime Katkıları	185
2. Yaygın Eğitimde Din Eğitime Katkıları	186
a) yaz aylarında açılan dini bilgiler kursları:	187
b. hutbe ve vaazlar	192
c. BRT'de dini sohbetler	192
H. KIBRIS'TA DİNİ İÇERİKLİ MÜFREDATA SAHİP OKUL AÇILMASI	
TARTIŞMALARI	193
1. Tarihi Arkaplan	193
2. KKTC'de Dini İçerikli Müfredata Sahip Okul Açılması Yönündeki Görüşler	199
3. Dini İçerikli Müfredata Sahip Okul Açılmasına Destek Vermeyen Görüşler	204
İ. KKTC'DE DİNİ CEMİYETLER	207
1. Türk-İslam Cemiyeti	207
2. Türk İslam Kültür Cemiyeti	209
3. İplik Pazarı Camii Koruma ve Yaşatma Derneği	211
4. KKTC Tahsil Çağındaki Talebelere Yardım Derneği	212
SONUÇ VE ÖNERİLER	215
A. SONUÇ	215
B. ÖNERİLER	219
BİBLİYOGRAFYA	223

KISALTMALAR

AÜ	: Ankara Üniversitesi
agb	: adı geçen bildiri
age	: adı geçen eser
agg	: adı geçen gazete
agm	: adı geçen makale
agr	: adı geçen rapor
agd	: adı geçen dilekçe
Ank	: Ankara
Bkz	: Bakınız
BRT	: Bayrak Radyo Televizyonu
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
DP	: Demokrat Parti
ENOSİS	: Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesi.
EOKA	: Önceleri İngilizleri Kıbrıs'tan atmak daha sonra Türkleri top- tan imha etmeyi amaçlayan örgüt.
EOKA-B	:1960'lı yıllarda EOKA'nın yeniden canlandırılması sonrası veri- len isim.
Gn.	: Genel
G.Mv.	: Genel Müdür Vekili
Haz.	: Hazırlayan
İst.	: İstanbul
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MEB ve KB	: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı
SÜ	: Selçuk Üniversitesi
UBP	: Ulusal Birlik Partisi
CTP	: Cumhuriyetçi Türk Partisi
TKAY	: Türk Kültürü Araştırma Yayınları

ÖNSÖZ

Kıbrıs, 1571 yılından bu yana Türklerin vatanıdır. Fetihten 1878'e kadar geçen sürede Kıbrıs'ta yönetici sınıf olmalarından dolayı hakim unsur olarak yaşamışlar, sosyal hayatın gereği olan kurumların oluşturulmasıyla bir Osmanlı ülkesi haline gelen adaya yayılarak yerleşmişlerdir.

Osmanlılar döneminde, diğer Osmanlı illerinde olduğu gibi, sosyal hayatın çoğu gerekleri, kurulan vakıflar aracılığıyla karşılanmıştır. O dönemde dini karakterin ağır bastığı örgün öğretim kurumları olan medreseler ve sıbyan mekteplerinin yanında camiler, tekkeler, kütüphaneler gibi eğitime katkısı bulunan kurumlar oluşturulmuş, yaygınlaştırılmıştır. Bu kurumlarda gerçekleştirilen eğitim-öğretim ve hizmetler diğer Osmanlı vilayetlerinkinden farklı değildir.

İngilizlerin Kıbrıs'a gelmelerinden sonra Türkler, adada yaşayan iki cemaatten zayıf olanı konumuna düşmüşlerdir. Özellikle Berlin Anlaşmasıyla Müslüman vakıflarının yönetiminde bulunma hakkı verilmiş olan İngilizler, bu yetkiyle Türklerin mali, dini ve eğitim-öğretim kurumlarını kontrol etme imkanını kazanmışlardır. İngilizler, Lozan'dan sonra Türk kurumlarına yaptıkları müdahalelerle dengeleri bozmuşlar, Türklerin ekonomik, dini ve siyasi alanda zayıflamalarına neden olmuşlardır. Özellikle Müftülüğün kaldırılması sonucu din eğitimi ve dini hizmetler alanında çok büyük boşluklar oluşmuştur. Dini kurumları hakkıyla idare edecek, halkın dini ihtiyaçlarını karşılayacak, eğitim-öğretim faaliyetlerini ve din hizmetlerini gerçekleştirecek bir kurumun bulunmayışı, dini hayatın zayıflamasına, dini kurumların çökmesine yol açmıştır. Türklerin vakıfları yeniden kontrol etmeleri, müftülüğü yeniden kurmaları, hatta 1974 sonrası tamamen ayrı ve bağımsız bir devlet olmaları bile, bu konularda oluşan zafiyetin giderilmesine yetmemiştir. Bugün de KKTC'de din öğretimi ve dini kurumlar ciddi sorunlarla karşı karşıyadır.

1975'den bu yana ailemin yaşadığı Kuzey Kıbrıs'ta dini hayata ilişkin gözlediğim zaafiyetin nedenleri üzerinde araştırma yapmak, daha fakülte yıllarında tasarladığım bir projeydi. Kıbrıs Türkleri Anadolu Türk'ü ile aynı sosyal, siyasal ve kültürel köklere sahiptir. Ancak, yaklaşık bir asır

boyunca İngilizler tarafından yönetilmiş, Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde de ciddi acılar yaşamışlardır. Bugün, Kıbrıs Türkü'nün dini hayatında gözlenen sorunların nedenlerin, din eğitimi-öğretiminde ve dini kurumlarda o yıllarda meydana gelen değişimlerde aranması gerektiğine inanıyordum. Bu amaçla, KKTC.'de din eğitimiye katkıda bulunan kurumların siyasal tarih içinde geçirdiği evreleri ve Türk toplumunun dini hayatına tesirlerini incelemek istedik. Bu yolla Kıbrıs'taki İslam dini eğitim-öğretim kurumlarının durumunu ortaya koymanın yanı sıra, Türklerin dini hayatına ilişkin değişimlerdeki rolüne de cevap aramaya çalıştık.

Araştırmanın birinci bölümünde Osmanlı dönemi, ikinci bölümünde İngiliz dönemi, Üçüncü bölümünde Kıbrıs Cumhuriyeti dönemi ve son bölümünde 1974 sonrası ve KKTC. döneminde örgün ve yaygın eğitim alanında Türklerin din eğitimiye katkıda bulunan kurumlarını tarihi bir bütünlük içinde, genel özellikleri ve gerçekleştirdikleri faaliyetler yönünden irdelemeye çalıştık. Özellikle son bölümde, kurumları ve problemleri daha kapsamlı ve çözüme yönelik sonuçlar hedefleyerek incelemeye çalıştık.

Konunun çok geniş bir alanı kapsamaması, araştırma süresince pek çok kişiden bilgi ve yardım almamızı gerektirmiştir. Bundan dolayı çok kişiye teşekkür borçluyuz. Öncelikle araştırmanın bütün safhalarında yanımda olan hocam Prof. Dr. Abdullah ÖZBEK'e şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca yakın ilgi ve destek gördüğüm dönemin KKTC. Gençlik ve Spor Bakanı Sayın Mustafa GÖKMEN'e, KKTC Milli Arşiv Başkanı ve değerli araştırmacı Sayın M. Haşim ALTAN'a, Din İşleri Dairesi Öğütmeni Sayın Ahmet DERVİŞOĞLU'na, Sayın Hüseyin ATEŞİN'e, Sayın Işlay ARKAN'a; KKTC'deki dernek başkanlarına, Kıbrıs'ta görev yapan T.C. din görevlileri ve yöneticilerine, dönemin TC Din Öğretimi Genel Müdürü Sayın Ahmet GÜL'e ve burada ismini zikredemediğim daha bir çok kişiye teşekkür borçluyum. Yine kitabın basımı konusunda teşvik ve desteklerini gördüğüm Mehir Vakfı yöneticileri ve özellikle ilim heyeti başkanı Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim BAHADIR ve Doç. Dr. Saffet KÖSE'ye, çalışmanın basılmasına ön ayak olan arkadaşlarım Arş. Gör. Muhittin OKUMUŞLAR ve Mehmet HARMANCI'ya, tashih aşamasında bütün imkanlarını benimle paylaşan Doç. Dr. Cem ZORLU ve Yrd. Doç. Dr. Adem ŞAHİN'e de minnettarım.

Talip ATALAY
KONYA 2003

GİRİŞ

A. PROBLEM

Tarih boyunca, coğrafi konumu ve stratejik öneminden dolayı çevrelendiği kara parçalarındaki birçok devlet ve halkın ilgisini çeken, işgaline uğrayan Kıbrıs, İslam'ın doğuşundan kısa bir süre sonra, çok hızlı büyüyen bir devlete sahip olan Müslümanların da ilgisini çekmiştir. Bu ilgi sonucu Müslümanlar adaya daha İslam'ın ilk zamanlarında gelmişler, Kıbrıs'ı kendilerine bağlamışlar, ancak ciddi bir nüfusa ve vergi almaktan öte bir hakimiyete sahip olamamışlardır. Etrafındaki yerleşim birimlerinde yaşayan insanların karışımından oluşan melez bir halka sahip olan Kıbrıs'ın Müslümanlara gerçek anlamda vatan oluşu, Osmanlı'nın 1571'de adayı fethinden sonra yerleşen; ırk, din, dil ve kültürü yerli halktan farklı bir millet olan Türklerin toplu halde gelmesinden sonradır. Nitekim Kıbrıs Türkleri, Osmanlı'nın geleneksel iskan politikası doğrultusunda fetih sonrası, Konya ve Karaman merkez olmak üzere çevre yerleşim birimlerinde yaşayan Müslüman Türklerden seçilip adaya yerleştirilen halkın çocuklarıdır.

Müslüman Türk nüfusun yerleştirilmesinden sonra Osmanlı'nın bir ili durumuna gelen Kıbrıs'ta, o günün şartlarına uygun olarak gerekli resmi ve sivil kurumlar da çok geçmeden oluşturulmuştur. Osmanlı medeniyetinin temel dinamiği olan İslam dini Türk kültürünün vazgeçilmez unsuru olarak Kıbrıs'ta da siyasi ve sosyal kurumların oluşturulmasında en belirleyici etken olmuştur. İslam dini ve kültürü, Osmanlı'nın diğer vilayetlerinde olduğu gibi, Kıbrıs Türklerinin sosyal hayata yönelik kurumlarının şekillenmesinde, dolayısıyla eğitim kurumlarının da oluşumunda ve işletiminde de temel alınmıştır. Adanın fethinden sonra kısa bir süre zarfında, özellikle vakıflar aracılığıyla, Osmanlı devletinin en yaygın örgün eğitim kurumları olan sıbyan mektepleri ve medreseler kurulmuştur. Yine yaygın eğitim-öğretim kurumları olarak işlev gören cami dersleri, tekkeler ve kütüphaneler çok geçmeden toplum hayatında yerlerini almışlardır.

Kıbrıs'ta siyasi sürece paralel olarak genel din eğitim-öğretimi faaliyetleri, İngilizlerin Kıbrıs'ı icarına kadar diğer Osmanlı vilayetlerinden farklı değildir. İngilizler Berlin anlaşmasının verdiği yetkiyle Kıbrıs Türk evkafının yönetiminde söz sahibi olmuşlar, böylece örgün eğitim ve evkafa bağlı yaygın eğitim kurumlarına doğrudan müdahale hakkını elde etmişlerdir. Osmanlı döneminde, Türk eğitim-öğretim kurumlarının en önemli mali kaynağı ve idari birimi vakıflar ve vakıflar yönetimiydi. Adaya gelmelerinden hemen sonra, Müslüman okulların idaresini yürütmek amacıyla Türk Maarif Encümeni'ni oluşturan İngilizler Türk okullarının kontrolünde ağırlıklarını bu encümende tabii üye ve başkan olarak yerini alan İngiliz idaresinin atadığı bir görevli vasıtasıyla hissettirmişlerdir. Ancak başlangıçta İngilizlerin Türk okullarının idaresinde eğitim-öğretimi aksatacak ölçüde önemli müdahalelerde bulunmadıkları gözlenmektedir. Bu dönemde serbest eğitim kurumları olan çeşitli Kur'an okulları, cami dersleri de faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 1915 yılında, Kıbrıs'ın tek taraflı olarak İngilizler tarafından işgaline kadar, bütün Türk okulları müfredat olarak Osmanlı okul programlarına bağlı kalmış, okul kitapları Türkiye'den getirilmiştir.

İngilizler, 1923 yılında, Lozan anlaşmasıyla Kıbrıs'ı resmen topraklarına katmışlardır. Söz konusu anlaşmayı takip eden yıllarda, İngilizler toplumun temel kurumlarının yapısını değiştirecek müdahalelerde bulunmuşlardır. Sonuçları Türkleri en çok etkileyen müdahaleler adadaki en önemli iki Türk kurumundan birisi olan müftülüğün kaldırılması, evkafın da bir devlet dairesine dönüştürülmesi olmuştur. Bu müdahaleler sonucu Türkler başpiskoposluk karşısında kendilerini temsil edecek liderlikten mahrum oldukları gibi, en önemli ekonomik varlıkları olan evkafın kontrolünü de tamamen kaybetmişlerdir. Bu iki düzenleme Türklerin adadaki dini, siyasi, ekonomik ve kültürel hayatlarını derinden etkilemiştir. Bu kurumlara bağımlı olan Kıbrıs Türkleri'nin genel eğitim-öğretim ve dini kurumlarında da ciddi zafiyetler oluşmuştur.

Dini ve siyasi yönden İngiliz idaresince Müslüman cemaat olarak tanınan ve tanımlanan Kıbrıslı Türkler, müftülüğün kaldırılmasından sonra hem siyasi hem de dini yapılanma açısından boşluğa düşmüşlerdir. Müftülük gibi dini anlam yanında, siyasi liderliği de ifade eden bir kurumun kaldırılarak geleneksel yetkilerinin atanmış bir memur olan evkaf murahaslığında toplanması Türk toplumunda onulmaz yaralar açmıştır. Müftülük yerine kurulduğu söylenen, fakat hiçbir siyasi ve idari yetkisi olmayan fetva eminliğinin evkafa bağlı bir memuriyet olarak ihdası da İngilizlerin

Kıbrıs dışında görülmeyen nadir uygulamalarındandır. Adadaki İslam dinine ait müesseselerin işlevlerini yerine getiremez oluşunda, camilerin ve dini yapıların bakımsızlığa mahkum edilmesinde bu değişikliklerin önemli rolü olmuştur. Ayrıca gerekli ilgi ve maddi kaynak sağlanamadığı için Kıbrıs Türklerinin dini vecibelerini yerine getirmelerinde önderlik edecek, camilerin bakım ve temizliğini yapacak imam kalmamış ve yetiştirilememiştir. Camilerin imamsız kalması ve din eğitimi almış yeterli insanın kalmaması Kıbrıs Türklerinin dini hayatlarının zayıflamasına yol açmıştır.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan inkılaplar sonrasında geleneksel Osmanlı eğitim kurumlarının kaldırılmasıyla Kıbrıs'ta da dini eğitim yapan bu kurumlar etkinliklerini yitirmiş, birer birer kapanmıştır. Din okullarda ayrı bir ders olarak diğer derslerin yanında yerini almıştır. Fakat Kıbrıs'ta din dersi verecek formasyona sahip öğretmen sıkıntısı daha önceden hissedilmiş, 1920-1922 yılları arasında görev yapan Maarif Komisyonu'nu bu sıkıntıdan dolayı Türkiye'den din dersi öğretmeni istenmesi kararı almıştır. 1935-1936 yılından sonra Türklerin de devam ettiği örgün eğitim kurumlarından din dersleri tamamen kaldırılmış, Rumlar gibi, din hizmetleri verebilecek ayrı bir dini otoriteleri ve hakim bir dini yapılanmaları olmayan, çocuklarına dinlerini öğretecek bir kurumları bulunmayan Kıbrıslı Türkler din eğitiminden tamamen yoksun bırakılmışlardır. 1976 yılına kadar geçen çok uzun bir süre zarfında da Kıbrıs Türk toplumunun ortaöğretim kurumlarının müfredatında din dersleri yer almamıştır.

Özellikle 1930'lu yıllardan sonraki dönemde dini kurumlarının çözümlenmesi ve din hizmetleri ile eğitim-öğretimden mahrum olmaları dışında İngilizlerin çeşitli uygulamaları sonucu Türklük ve İslam arasında seçim yapmak zorunluluğuna itilen Türkler, dine karşı temkinli bir tutum geliştirmeye itilmişlerdir. Dine karşı oluşan güvensiz yaklaşımda, Kıbrıslı Türklerin Lozan'da koparıldıkları anavatanda gerçekleşen değişimleri çok sıkı bir şekilde Kıbrıs'ta uygulama gayretinde olmalarının da etkisi olduğunu düşünmekteyiz. Milli kimliklerini korumanın yolunun Türkiye'de oturtulmaya çalışılan ulus bilincini Kıbrıs Türklerine de kazandırmak olduğunu düşünen Türk aydınları Türkiye'deki bütün yeniliklerin ve ulusçu yaklaşımların Kıbrıs'a aktarılmasına ve uygulanmasına çalışmışlardır. O yıllarda Türkiye'de dinin yeni kurulan cumhuriyet rejimi açısından bir tehlike olarak görülmesi nedeniyle din-siyaset ilişkisinin sorunlu ve güvensiz olduğu bilinmektedir. Bu yıllar söz konusu yaklaşımın din eğitim-öğretimine yönelik uygulamalarda da belirsizliğe yol açtığı, din derslerinin tedricen Türkiye okullarından

kaldırıldığı yıllardır. Türkiye’de din konusunda yapılan tartışmaların ve uygulamaların tamamının çeşitli yollarla adaya yansıdığı ve Türklerce çok ciddi takip edildiği, o yıllarda yayınlanan Türk gazetelerinden anlaşılmaktadır. Bu tartışmalar Kıbrıslı Türklerin özellikle önde gelenlerinin dine karşı ilgisiz, hatta zaman zaman ön yargılı davranmalarında etkili olmuştur. Tabii bu tutum, Türklerin genel olarak dini hizmetler ve din eğitimi konusunda İngiliz idaresi nezdinde daha etkin taleplerde bulunmamalarına neden olmuştur.

Nitekim dini hizmetler ve din eğitimi konusunda ciddi bir talep ve uğraş gözlenmezken, aynı dönemde, liderlik ve temsil niteliklerine sahip olması nedeniyle siyasi önemi olan müftülüğün yeniden ihdasının, toplum aydınları ve önderlerince en önemli milli hedef olarak görüldüğü gözlenmektedir. Bu yönde hem İngiliz makamları nezdinde hak talebine yönelik, hem de Türk toplumunu bilinçlendirmeye yönelik etkin bir mücadele sergilenirken, aynı hassasiyetin toplumun acil ve sürekli ihtiyacı olan din hizmetleri ve eğitim-öğretimiyle ilgili ihtiyaç duyulan temel tedbirlerin alınması konusunda gösterilmemiş olmasında, yukarıda değinilen, o dönem Türkiye’sinde din konusundaki tartışma ve uygulamaların etkisi olduğu söylenebilir.

Uzun ve zorlu mücadeleler sonucu, 1953 yılında müftülük yeniden kurulmuştur. Fakat uzun yılların birikimiyle dini kurumları tamamen çökmüş, dini bilen yeterli sayıda insanı kalmamış olan toplumun ihtiyaçları maddi kaynak sıkıntısı ve eleman yokluğu nedeniyle giderilememiştir. Uzun yıllar din eğitim-öğretimden yoksun kalan, temel dini vecibelerini yerine getirecek bilgiye bile sahip olan sayılı insan kalan Türk toplumunda müftülüğün yeniden kurulması pek birşey değiştirmemiştir. Çünkü artık kolay kapanmayacak bir dini boşluk oluşmuştu. Ayrıca zaten bu büyük boşluğu dolduracak yetişmiş, eğitim-öğretim yaptırabilecek, dini ibadet ve uygulamaları yerine getirmede öğreticilik ve önderlik edebilecek yeterlilikte formasyon sahibi yetişmiş insan da yoktu.

En azından eğitici-öğretici yetişmiş insan eksikliğinin giderilmesi amacıyla toplumu eğitecek din görevlilerinin yetiştirilmesine yönelik bir takım teşebbüslerde bulunuldu.. Çeşitli çözüm yolları düşünüldü. Türkiye’ye öğrenci gönderilmesi teşebbüsleri oldu. Ancak çok hızlı bir siyasal değişim süreci yaşayan Kıbrıs Türkleri 1960’ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti ve 1963 yılından sonra oluşturulan Geçici Türk Yönetimi döneminde konuya eğilemedi. Örgün eğitimde yer almayan din eğitim-öğretimi konusunda

beklentiye girilen müftülük, eleman yetersizliği, varolan elemanların dini bilgi ve beceri eksiklikleri gibi nedenlerden ötürü beklentilere cevap veremedi. Dini ihtiyaçların karşılanması için daha çok Türkiye'den destek beklendi.

1970'li yıllarda Kıbrıs müftülüğünün talepleri doğrultusunda, ilk olarak 1973 yılında, Kıbrıs'ta Ramazan Ayı'nda vaaz etmek üzere Türkiye tarafından 4 din görevlisi görevlendirildi. Böylece günümüzde de devam eden ve adadaki en önemli din formasyon sahibi grubu oluşturan Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı din görevlilerinin Kıbrıs'ta cami görevlerini yerine getirmek üzere istihdam edilmesi süreci başladı.

Ancak bu görevlilerin sayısının yetersizliği, Kıbrıs'ın yerlisi olmamaları ve uzun süreli kalmamaları dolayısıyla yaşadıkları uyum sorunu gibi nedenlerle ihtiyacı karşılamakta yeterli olamamaktadırlar. Bir takım yasal kısıtlamalar nedeniyle daha çok camii cemaatiyle ilişki kurmak durumunda kalan görevliler, zaman zaman izole bir görev süresi geçirmektedirler.

1974 sonrasında önce fiili olarak, 1983'den sonra da resmen bağımsız bir devlet haline gelen Kıbrıs Türklerinin, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın karşılığı diyebileceğimiz dini kurumu Din İşleri Dairesi'dir. Bu dairenin özellikle mali olarak vakıflar örgütü ile aynı çatı altında bulunması, bütçesinin vakıflara bağlı olması zayıf bir kurum konumunda kalmasına neden olmaktadır. Kendisine ait bir binası bile olmayan kurum, zaman zaman din görevlilerine maaş ödemekte bile sıkıntılar çekmektedir. Dolayısıyla sorumluluğunda olan camilerin bakım-onarımına, elemanları için hizmetçi kursları düzenlemeye, hatta kadro olmasına ve ihtiyaç bulunmasına rağmen, yeni din görevlisi almaya bile muktedir olamamaktadır. Din İşleri Daire'sinin bu aciz durumundan dolayı camilerin önemli bir kısmı fiili olarak kapalı kalmakta, ihtiyaç olan yerleşim birimlerine de cami yapılamamaktadır. Mali imkansızlıklar dışında, Din İşleri Dairesi'nin en önemli zorluğu ise adadaki din hizmetlerini yerine getirecek yeterli kadroya sahip olmamasıdır. Uzun yıllar içinde yaşanan ihmaller sonucu oluşan boşluk doldurulamamış, Kıbrıs Türkleri kendi içlerinden kendilerine yetecek bir din görevlisi kadrosu yetiştirememiştir.

Kıbrıs'ta Müftü 1980 yılından bu yana vekaleten görev yapmaktadır. Aradan 15 yıl geçmesine rağmen asaleti tastik olunmayan bir başkan idaresinde çalışan Din İşleri Dairesi'nde bu durum belirsizliklere yol açmaktadır. Zaten çok yönlü zorluklarla karşı karşıya olan kurumda yetki sorunu inisiyatif alınmasında engel teşkil etmektedir. Asaleten bir müftü tayin

edilmesi için yapılan ısrarlı taleplere rağmen ilgili birimlerce gerekli adımlar atılmamakta, atama sürüncemede bırakılmaktadır. Elemansızlıktan mali zorluklara pek çok soruna sahip kurum yetki sahibi bir başkan olmaması nedeniyle sorunların çözümünde yeterince etkin olamamaktadır.

1974 sonrasında, 1976 yılında, Kıbrıs Türk Maarif Dairesi, Türkiye'deki orta öğretim programına paralel olarak din derslerinin orta dereceli okullarda seçmeli ders olarak okutulmasını kararlaştırmıştır. Ancak dersi okutacak yeterlilikte öğretmen bulunması, dersin uygun olmayan saatlere konulması gibi nedenlerden ötürü verim alınamamıştır.

Din dersleri 1982 yılından itibaren Türkiye'de olduğu gibi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi adıyla zorunlu dersler arasında kabul edilmiştir. Fakat ilginçtir, zorunlu ders olmasına karşın, bugüne kadar KKTC okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi okutacak öğretmenlerin istihdamı için gerekli öğretmen kadrosu açılmamıştır. Yani ders var, fakat dersi okutacak öğretmen ve olası öğretmenler için de kadro yoktur. Dahası, bu yönde eksikliği giderecek bir çaba ve resmi bir düzenleme teşebbüsü de gözlenmemektedir. Dersi okutmak üzere KKTC Milli Eğitim Bakanlığı'nca kültür protokolü yoluyla Türkiye'den öğretmen getirilmesi yönünde çeşitli isteklerde bulunulmuştur. Ancak bakanlık Türkiye'den Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmeni getirmek yönünde bir girişimde bulunmamıştır. Hatta Özal hükümetleri zamanında Kıbrıs'a Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni gönderilmek üzere kaynak ayrılmasına karşın, KKTC'bu branşta talep olmayınca, öğretmen gönderilememiştir. Bugün de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi KKTC'de kadrolu bir tane bile öğretmeni olmayan ve zorunlu ders olmasına karşın kadro açılmayan tek ders olma özelliğini korumaktadır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri KKTC ilkokullarında sınıf öğretmenleri, orta okullarda TC ve KKTC din görevlileri, liselerde ise okul idarelerince görevlendirilen farklı branşlardaki öğretmenler tarafından doldurulmaktadır. Ders formasyon sahibi öğretmen yokluğu başta olmak üzere çeşitli zorluklara sahiptir. Bu zorluklar nedeniyle okullarda ciddi bir din öğretim yapılamamaktadır.

KKTC'de tartışılmakta olan konulardan birisi de Din İşleri Dairesi'nin ihtiyacına yönelik eleman yetiştirmeye katkıda bulunması düşünülen, dini ağırlıklı müfredata sahip bir okul ihtiyacıdır. Kıbrıs'ta Müslümanların dini ihtiyaçlarına yönelik problemler, oldukça eski ve köklü bir geçmişe sahiptir. Kıbrıs'ta Müslümanlara yönelik dini öğretim yapacak bir okul açılmasıyla

özellikle yetişmiş elaman sorununun çözüleceği düşünülmektedir. Bu düşünce uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte özellikle 1970'li yıllarda üzerinde ciddi olarak durulmuştur. Günümüzde de böyle bir okul açılması ile ilgili çeşitli kesimlerin talepleri söz konusudur. Ancak bu konuda somut bir ilerleme kaydedilmiş değildir. Konu; gerçekten böyle bir okula ihtiyaç var mıdır, KKTC'de böyle bir okul açılmadan Türkiye okulları aracılığıyla elaman yetiştirilemez mi, bu tür bir okulun açılması ekonomik mi, ayrıca laiklik ve Atatürk ilkelerine uygun mu, gibi argümanlar çerçevesinde tartışılmaktadır.

Bu tür tartışmalar yapıldursun, Kıbrıs'ta, özellikle 1970'li yıllara kadar geçen zaman diliminde, din eğitim-öğretimi ve halkın dini hizmetlerdeki ihtiyaçlarının giderilmesi bir tarafa büyüyerek artmış olması, doğal olarak dini duyarlılıkları yüksek olan vatandaşların dini ihtiyaçların giderilmesine yönelik faaliyetler gösteren çeşitli dernek ve yapılanmalar oluşturmalarına neden olmuştur. Söz konusu dernekler kendi imkanları ölçüsünde bir takım dini faaliyetler gerçekleştirmişler, bazı dini ihtiyaçların karşılanması başta olmak üzere; dini içerikli çeşitli hizmetleri yerine getirmeye talip olmuşlardır. Günümüzde de KKTC'de kanunlar çerçevesinde dini içerikli faaliyetler gösteren bu tür dernekler vardır.

Araştırmamızda, siyasi tarihle bağlantılı olarak, Kıbrıs'ta yaşayan Müslüman Türk toplumunun genel eğitim-öğretim ve dini kurumlarında din öğretiminin seyri ortaya konulacaktır. Siyasi tarih içinde din eğitim-öğretiminin geçirdiği evreler din eğitim-öğretimine katkıda bulunan kurumların geçmişten günümüze genel yapısı, geçirdiği değişimlerle bağlantılı olarak ortaya ele alınmaya çalışılacaktır. Bu amaçla din eğitim-öğretimi ile ilgili okul ve dini kurumların günün siyasi şartlarından nasıl etkilendiğini göz önüne sermeyi hedefledik.

Tarihi bir bütünlük arz etmesi açısından, bölümleri oluştururken adanın Osmanlılarca fethinden önceki coğrafi ve siyasi tarihine genel bir giriş yaparak başlamayı uygun bulduk. Aynı bölüm içinde, Kıbrıs'ın Osmanlılarca fethi, Türklerin adaya yerleştirilmeleri, Osmanlı idaresinde Rumların ve Türklerin konumu, Türklerce bu dönemde oluşturulan ve din eğitim-öğretimiyle din hizmetlerinde etkisi olan vakıfların genel durumunu, eğitim-öğretim kurumları ve diğer dini kurumları ele alacağız.

Kıbrıs'ın İngilizlere kiralınması sürecini, o dönemdeki siyasi şartları ve adadaki İngiliz idaresi dönemini ikinci bölümde işlemeyi uygun bulduk. Bu bölümde İngilizlerin vakıflar başta olmak üzere Türklerin siyasi ve dini

yapılanmalarında etkin olan kurumlardan okullar ve müftülük ile ilgili uygulamaları ve bu uygulamalara yönelik tartışmaları incelemeye çalışacağız.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması, cumhuriyette Müslümanların dini durumları, vakıflar ve din eğitime katkıları, Türk eğitimi ve din derslerinin durumuyla Kıbrıs müftülüğünün genel yapısını dördüncü bölümde ele alacağız.

Son bölümde 1974 sonrası Kıbrıs'ta siyasi durum, artık fiili olarak bölünmüş ve ayrı bir toplum olmuş olan Kıbrıs Türklerinde dini hayatı ortaya koymaya çalışacağız. Dini hayatı etkilediğini düşündüğümüz Rumlar ve İngilizlerle ilişkiler ile Türkiye-Kıbrıs Türkleri etkileşimini ve sonuçlarını özlü olarak tartışacağız. 1974 sonrası evkaf ve din eğitim-öğretimine katkıları, örgün eğitim içinde din eğitim-öğretimi, Din İşleri Dairesi ve genel durumu, TC din görevlileri ve din görevlilerinin din eğitime katkılarını göz önüne sermeye gayret edeceğiz. Ayrıca dini müfredata sahip okul açılma tartışmasını irdelleyecek ve adadaki dini karakterli cemiyetler tanıtacağız.

Bölümleri oluştururken, doğru ve derli toplu değerlendirme yapabilmemizi sağlayacağını düşündüğümüz için siyasi tarih dönemlerini referans almayı uygun bulduk. Zira genel olarak eğitim-öğretim faaliyeti ve din eğitim-öğretimi, siyasi anlayış, yapılanma ve uygulamalardan bağımsız düşünülemez. Bu nedenle özellikle son bölümde, 1974 sonrası din eğitim-öğretimi ve genel olarak din hizmetleri ile ilgili kurumları ele almadan önce, KKTC'de dini hayatı yer yer tekrara düşsek de geçmişe dönük olarak ortaya koymayı uygun bulduk. Bu çerçevede, Türklerin dini hayatını olumsuz yönde etkilemiş olan başlıca faktörleri ortaya koyacağız. Araştırmamız yalnızca Kıbrıs asıllı Türklerle sınırlı olduğundan, 1974 öncesi Kıbrıs'ında Kıbrıslı yerli Türklerin hayatlarında etkili olan faktörler dikkate alınacaktır. 1974 sonrası Türkiye'den yerleştirilen göçmenlerin durumu ve etkileri işlenmeyecektir.

Son bölümde, bugün KKTC'de Türkiye'de anayasal bir zorunluluk olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'ni yasal dayanakları, okullardaki durumu ve uygulama şeklini mümkün olduğunca detaylı bir şekilde irdelenebilecek çalışacağız.

Din İşleri Dairesi'ni ele alırken; öncelikle kurumun tarihi sürecinin ortaya konulmasının, günümüze nasıl gelindiğinin bilinmesi için gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca kurum merkezli problemlerin arka planının bilinmesiyle kurumun içinde bulunduğu duruma daha doğru yaklaşım-

da bulunulabileceğine inanmaktayız.. Bu düşünce doğrultusunda müftülüğün tarihi ve tarih içindeki genel durumu, geçirdiği evreler ve KKTC'de Din İşleri Dairesi'nin yasal dayanakları genişçe işlenecektir.

Halen adada bulunan en yetişmiş ve fonksiyonel din görevlisi grubunu oluşturan TC din görevlileriyle ilgili bilgileri de ayrı bir başlık altında sunmaya çalışacağız. Din görevlilerinin genel özellikleri, cami ve cami dışındaki dini faaliyetleri, yaşadıkları problemler olabildiğince geniş bir biçimde ortaya konulup değerlendirilecektir.

Araştırmamızda, KKTC'de din eğitim-öğretimine katkıda bulunmak ve dini hizmetlerin ifası için gerekli elemanlar yetiştirmek üzere mesleki bir okul açılması konusunu, yine tarihi köklerine inmek suretiyle ortaya koyacağız. Bu tür bir okul açılması yönünde istek sahibi olanların taleplerine gerekçe olarak ileri sürdükleri görüşleri böyle bir okul açılmasına karşı olan kesimlerin görüşleri ile bir arada değerlendireceğiz.

KKTC'deki dini karakterli cemiyetleri, tüzüklerini baz alarak kuruluş tarihine göre tanıtacağız. Cemiyetlerin faaliyetleri ile ilgili düzenli çalışma raporları olmamasından dolayı, yalnızca görüştüğümüz yetkililerin verdikleri bilgiler ve bizim için hazırladıkları raporlarla sınırlı kalmamızdan dolayı, kısa bir tanıtımdan öte değerlendirme yapmamızı engellemiştir.

Araştırmamızda, siyasi tarih içinde kurum olarak varlığı bilinen İslam dini eğitim ve öğretimine katkıda bulunan bütün kurumları başlangıcından günümüze genel olarak ele almaya ve tanıtmaya özen gösterdik. Böylece Kıbrıs'taki Müslüman din eğitiminin tarihi arka planı ve geldiği noktayı problem olarak ortaya koymaya çalıştık. Bunu yaparken Kıbrıs Türklerinin dini hayatında meydana gelen değişikliklere de problemin içinde yer verdik. Ayrıca örgün eğitim kapsamında din öğretimi başta olmak üzere; dini kültürlenmeye etki eden diğer kurumların da problem olarak ele alınmasını hedefledik.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın; İslam dini eğitiminin tarih içinde Kıbrıs'taki serüveni, tarihi dönemlerde yaşanan siyasi değişikliklerin etkilerini göz önünde bulundurarak; genel olarak Müslüman Türklerin din ve din eğitimlerine ilişkin gerçekliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu hedefi gerçekleştirerek günümüz KKTC'sinde din ve din eğitim-öğretimi konusunda gerçekçi tespitler yapılmasına katkıda bulunmayı umuyoruz. Takdir edilir ki; Kib-

ris'taki İslam dini eğitiminin tarihi bilinmeden, toplumun geçirdiği siyasal, toplumsal, kültürel gelişme süreci içinde din ve din eğitiminde yaşanan değişimler belirlenmeden ihtiyaca yönelik, doğru din eğitim-öğretimi programlarının yapılması ve uygulanması mümkün değildir. Ayrıca Türklerin dini tutum ve yapılanmalarındaki farklılıklar ve bu farklılıkları oluşturan etkenler bilinmeden sorunlara doğru yaklaşımda bulunulması da güçtür. Bu nedenle bugün din eğitim-öğretimi ve hizmetlerinde geline nokta da problemlerin doğru tespiti ve yerinde çözüm önerileri ancak tarihsel süreçte din ve din eğitiminin geçirdiği evreler bilinmek kaydıyla yapılabilir.

Araştırmanın diğer bir amacı ise; tarihi süreç içerisinde din eğitim-öğretim kurumları ve siyasal şartlar sonucu Kıbrıs Türklerinin dini hayatında meydana gelen değişiklikleri ortaya koyup anlamaya çalışmaktır. Zira toplumun dine ilişkin tutumunu belirleyen belleği uzun tarihi süreçte oluşmuştur.

Ayrıca araştırmamızda, günümüz KKTC'sinde dini yapı ve din eğitimi-öğretiminin durumunu belirledikten sonra, alana ilişkin yapılması gerekenleri tespit edip; bu yönde çözüm önerileri sunmayı da hedeflemekteyiz. Yine Kıbrıs'ta genel olarak dini yapıyla ilgili tarihi arka planı olan bir zemin oluşturarak bundan sonra yapılacak çalışmalara da ipuçları sağlamayı düşündük.

C. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Kıbrıs; stratejik konumu ile olduğu kadar, KKTC'de yaşayan Türk halkının varlığı ile de Türkiye için önemlidir. Türkiye ile aynı tarihi paylaşan, Anadolu Türk insanıyla aynı din, dil ve ırkın çocukları olan Kıbrıs Türkleri, son asırda farklı bir siyasi süreçten geçmişlerdir. Osmanlı'dan sonra, farklı din ve kültürden insanlarla birlikte uzun süre yönetici halk ve yaklaşık bir asır da onların vatandaşı olarak yaşamışlar, sonra ortak olmuşlar ve bugüne gelmişlerdir.

Bu uzun ve zorluk dolu tarihi süreçte din eğitim-öğretimi ile dini kurumlardaki yapısal değişiklikler, karşılıklı etkileşimler ve zamanın siyasal etkileri sonucu dini hayatlarında bir gerileme söz konusu olmuştur. Bu durumun olumsuz etkileri günümüze de sirayet etmiştir. Artık bağımsız bir devlet olmasına karşın; din eğitim-öğretimi ve dini yapılanmadaki eksiklikler, KKTC'de, bugün de hala tam olarak çözülememiş önemli problemler yumağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bugüne kadar KKTC’de din eğitim-öğretimine ilişkin bilimsel temele dayalı, problemleri tarihi kökleriyle birlikte ortaya koyan ve çözüm öneren çalışmalar yapılmamıştır. Özellikle siyasi yönden son derece sorunlu bir bölge olması nedeniyle; dünya kamuoyunda sürekli siyasi tartışmalarla öne çıkan Kıbrıs’ta Türklerin sosyal ve dini yaşamlarına ilişkin çalışma ihtiyacı bu tartışmaların gölgesinde kaldığından fazlaca hissedilmemiştir. Denilebilir ki; Kıbrıs denilince siyaset, neredeyse her şeydir. Oysa adadaki insan tanınmadan, anlaşılmadan onlar üzerinden yapılacak siyaset isabetli olmayacak, hedefe varmayacaktır.

Biz böyle bir çalışmayla; Kıbrıs’ta İslam din eğitiminin tarihi dayanaklarını ortaya koyarak Türklerin dini hayatlarında gözlenen çözümlerin altında yatan sosyal ve siyasal etkenlerin daha iyi anlaşılmasına katkı yapmak istedik. Bu çalışmanın, din eğitim-öğretiminde yapılması gerekenlerin doğru tespit edilip anlaşılarak uygun çözümler planlanabilmesinde, ufuk açacağını düşündük. Yine din eğitim-öğretimi ile ilgili güncel durum ve taleplere yönelik tartışmaları ele alıp değerlendirerek önerilerde bulunarak katkıda bulunmanın çalışmayı önemli kılacaktır, fikrindeyiz.

Ayrıca bu yöndeki eksiklikten yola çıkarak böyle bir çalışma yapmakla, Türkiye için son derece hayati bir önem taşıyan günümüz Kıbrıs Türk’ünün sosyal hayatının bir bölümüne ilişkin bir bakış imkanı sunmak ve KKTC’de dini teşkilatlanmanın yapısıyla okullardaki din öğretiminin hangi şartlarda gerçekleştiğini ortaya koymak istedik.

Günümüze ışık tutmak, problemlerin kaynağını belirleyerek yerinde tespitler yapılmasını sağlayıp; çözüme yönelik bilimsel çalışmalara zemin hazırlamak amacıyla konuyu geçmişten günümüze bir bütün olarak bakmayı sağlayacak tarzda ortaya koymanın faydalı olacağını düşündük. Araştırmamızla ilk adımı atarak, Kıbrıs’ta din eğitiminin kapsamına giren kurumları siyasi din eğitimi tarihi tarzında bir bütün olarak ortaya koymayı denedik.

Son olarak araştırmamız, KKTC’de bilimin alanı içindeki konulara ilmi olarak açıklık getirilmesi suretiyle artık bağımsız bir disiplin olan Din Eğitimi Bilimi’ne de katkıda bulunacaktır. Bu çalışma Din Eğitimi Bilimi başta olmak üzere çeşitli bilim dalları tarafından KKTC’de yeni çalışmaların yapılmasına zemin hazırlayacaktır.

D. VARSAYIMLAR

Araştırma aşağıdaki varsayımlara dayanmaktadır:

1. Kıbrıs Türklerinin ataları, Anadolu'da dini geleneklere bağlılığı ile tanınan ağırlıklı olarak Konya ve çevresinden gelmişlerdir. Yine Osmanlı Türklerinden olmaları hasebiyle geleneksel Osmanlı uygulaması doğrultusunda Kıbrıs'ta, o döneme has dini eğitim kurumlarına sahip oldukları ve bu kurumları değerlendirecek dini duyarlılığa sahiptirler.

2. Osmanlı döneminde, bütün Osmanlı ülkesinde olduğu gibi, sosyal hizmetlerin çoğunda, özellikle örgün ve yaygın eğitimin gerçekleşmesi için gerekli kurumların oluşturulması ve idamesinde, en büyük paya sahip kurumun vakıflar olduğu varsayılmaktadır.

3. Kıbrıs'ın İngilizlere kiralanmasıyla başlayan dönemde, Türklerin genel eğitim kurumlarıyla birlikte; dini hizmetlere dair işleve sahip kurumlarına baskı yapılması sonucu Kıbrıs Türklerinin din eğitim-öğretiminde olumsuz yönde değişiklikler meydana gelmiştir.

4. Kıbrıs Türkleri, siyasi mücadelelerinin de başladığı 1915 tarihinden sonraki dönemde, İngilizlerin, din hizmetleri ve eğitimine ilişkin vazifeleri yerine getirmekle yükümlü evkaf ve müftülük ile ilgili uygulamalarına karşı mücadelede, yeterince etkin olamamışlardır.

5. Türkiye'de 1923 sonrası din eğitim-öğretimi ve dini yapılanmada meydana gelen değişikliklerin etkisi Kıbrıs'ta da görülmüş, Kıbrıslı Türklerin din eğitim-öğretimine yaklaşımlarını etkilemiştir.

6. Müftülük makamının kaldırılmasından sonraki dönemde, yeri doldurulamamış; müftülüğün özellikle din hizmetleri ve eğitim-öğretimi ile ilgili yetkilerini üstlenen evkaf idaresi bu görevleri hakkıyla yerine getirememiştir.

7. Müftülüğün tekrar işlerlik kazandığı ve Kıbrıs'ta müftünün seçimle göreve başladığı 1953 yılından sonra da, önceki 25 yıllık ihmal sonucu meydana gelen yetişmiş din görevlisi azlığı problemi çözülememiş, din görevlisi yetiştirecek maddi kaynak temin edilememiş, konuya ilişkin yeterli önlemlerin alınamamıştır.

8. Kıbrıs'ta din eğitimindeki eksiklikler uzun vadede dini hayatı olumsuz etkilemiş, Türkleri, başta Ortodoks Rumların dini-kültürel tesiri olmak üzere; dini yönden bir çok tehlikeyle karşı karşıya bırakmıştır.

9. 1974 sonrasındaki özgürlük ve bağımsızlık döneminde de din eğitim-öğretiminde olsun, diğer dini hizmetlerin yerine getirilmesinde olsun yeterli çalışmalar yapılmadığı düşünülmektedir.

10. KKTC okullarında, zorunlu derslerden olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nin gerektiği gibi işlenmesini engelleyen branş öğretmeni yokluğu başta olmak üzere, derse dair ciddi problemler vardır.

11. Din İşleri Dairesi'nin miras aldığı kadronun hizmet için gerekli imkanların eksikliği başta olmak üzere durumundan ve yasal statüsünden de kaynaklanan problemlerle karşı karşıya olduğu ve üzerine düşen görevi gereğince yerine getiremediği düşünülmektedir.

12. Dini hizmetlere ilişkin kalifiye eleman eksikliğini gidermek ve din eğitim-öğretimine katkıda bulunmak amacıyla eskiden beri dile getirilip; zaman zaman kurulması için teşebbüse geçilen dini müfredat ağırlıklı bir okulun açılması konusunun detaylı olarak ele alınması gerekmektedir. Konunun nesnel olarak ele alınmadığı ve değerlendirmelerde böyle bir okul ihtiyacı olup olmadığından çok, siyasi bakış açılarının etkili olduğu tahmin edilmektedir.

13. Din eğitimi ile ilgili eksikliklerden dolayı dini karakterli cemiyetlerin bu eksikliği gidermeye ve konuyu dile getirmeye çalıştığı düşünülmektedir.

KKTC'de din eğitimi alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların ele alınması, bize adadaki din eğitimi problemlerinin neler olduğunu gösterecek ve bu problemlerin nasıl çözülebileceğine dair bilimsel çalışmalar yapılmasına dayanak teşkil edecektir. Bu yönüyle araştırma hem Din Eğitimi Bilimi'ne katkıda bulunmak, hem de KKTC'de problemin fark edilmesini sağlayarak yetkililerin konuya sahip çıkmalarını sağlayacak derli toplu bir belge niteliği taşıyacaktır.

E. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Araştırmanın kapsamını, 1571'de fetihten 1994'e kadar geçen tarihi süreç içinde, Kıbrıs'ta varolan İslam din eğitim-öğretimi ile ilgili kurumlar ve din eğitimine katkıları başta olmak üzere bu kurumların siyasi tarih içinde geçirdikleri değişiklikler ve sonuçları oluşturmaktadır. Araştırmada Osmanlı döneminin tamamı ile İngiliz döneminin ilk bölümünde, Türklerin örgün eğitimi, zaten ağırlıklı olarak dini karakterli olduğu için, o dönem Osmanlı eğitim sistemi içerisinde ele alınmıştır. 1923'ten sonraki dönem-

lerde ise örgün eğitim kapsamında din eğitimi-öğretimi ayrıca ele alınmıştır.

Örgün eğitim dışında, din hizmetlerinin bütününden ve uzun bir süre din eğitim-öğretiminden de sorumlu olan müftülük, 1928'e kadar din eğitim-öğretimine mali olarak katkıda bulunan, 1953'e kadar ise din hizmetleri ve eğitim-öğretiminden tek başına sorumlu olan evkaf da ele alınmıştır. Günümüz KKTC'sindeki din eğitim-öğretimine katkıda bulunan kurumların genel durumu, faaliyet alanları, gerçekleştirdikleri faaliyetler ve başlıca problemleri de incelenmiştir. Ancak din öğretimine katkısı bulunan kurumlar dışındaki basın yayın kurumları araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Din eğitim-öğretimi ile ilgili kurumlar siyasi tarihin akışı içinde ele alınmıştır. Ayrıca günümüze kadar Kıbrıs Türkü'nün dini hayatı ve dini hayatına tesir eden temel etkenler incelenmiştir. Yine günümüzde KKTC'de din görevlisi eksikliği problemi için önemli bir çözüm önerisi olarak tartışılması gereken, dini müfredat ağırlı okul konusu değerlendirilmiştir.

Kıbrıs'ta siyasi tarih dışında yerli halk olan Rumların din eğitim-öğretimi ele alınmamıştır. Onların durumu ile ilgili genel bilgiler verilmiş ve etkileşimlerinin Türklerin dini hayatlarına etkisinden bahsedilmiştir. Ayrıca 1974 sonrası Türkiye'den göçen Türklerin genel durumları da kapsam dışında tutulmuştur.

F. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmada esas olarak literatür inceleme ve analizi yöntemiyle, mülakat (görüşme) teknikleri kullanılmıştır. Bunun yanında gözlem tekniğinden de yararlanılmıştır. Konuyla ilgili ulaşılan literatür taranmış, ilgili bölümler bilgi fişlerine not edilmiş ve belli konu başlıkları altında toplanmıştır. Araştırmanın yazılı kaynaklarını Kıbrıs'la ilgili Türkçe ve İngilizce kitaplar, resmi belgeler, gazeteler oluşturmuş, ayrıca bilgilerine başvurduğumuz devlet yetkilileri ile konuya ilişkin çalışmaları olan şahıslar ve bilgi sahibi halktan alınan bilgiler de çalışmamıza yön vermiştir.

Çalışmamızda özellikle Hasan Behçet, M. Haşım Altan ve Harid Fedai'nin eserleri bizzat kaynak olmaları veya tarihi vesikalar içermeleri nedeniyle temel kaynak olarak kullanılmıştır. Hasan Behçet'in eseri, yazarın yaşadığı dönem itibarıyla tarih yönünden de eskiyi kucaklaması nedeniyle Kıbrıs'ta genel eğitim tarihi açısından yapılmış en detaylı çalışma

durumundadır. Değerli araştırmacı M. Haşim Altan'ın eseri ise Kıbrıs vakıfları ile ilgili çok önemli belgeler içermektedir. Yine Masum Millet Gazetesi'nden yapılan alıntılar genellikle değerli araştırmacı Harid Fedai'nin bu gazetenin sayılarını bulup, toplayıp kitaplaştırması sayesinde mümkün olmuştur.

Konu ile ilgili literatüre iki şekilde ulaşılmıştır:

a. kütüphane çalışmaları

Kıbrıs'ta Milli Kütüphane ve Girne'deki KKTC Milli Arşivi'nde konuya ilişkin bulunan eserler ve tezler incelenmiştir. Bunun yanında KKTC Başbakanlık Dış İlişkiler Şubesi ve KKTC Dış İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı eserler ile KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı'nın yayınladığı eserler toplanmış ve konuya ilişkin bulunabilen diğer eserlerle birlikte oluşturulan özel kütüphaneden faydalanılmıştır.

Konya'da İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, İl Halk Kütüphanesi, Hayra Hizmet Vakfı Kütüphanesi'nde çalışılmıştır.

Ankara'da İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Ankara Türk Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi ve Milli Kütüphane'den yararlanılmıştır.

b. resmi kurumlarla görüşme ve yazışmalar:

Türkiye'de araştırma konusu ile ilgili belgelere ulaşabilmek amacıyla TC Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü ile Dış İlişkiler Şubesi'ne başvurulmuştur. Yine daha önce M.E.B. Din Öğretimi Genel Müdürü Ahmet Gül tarafından KKTC DP Gazi Mağusa Milletvekili ve KKTC Spor Bakanı Sayın Mustafa Gökmen'e bir dosya halinde ulaştırılan konuya ilişkin resmi belgelerden faydalanılmıştır.

Türkiye'de D.İ. Başkanlığı ile ilişkiye geçilmiş, Dış İlişkiler ile İstatistik Şubelerinden KKTC'de görev yapan görevlileri ile ilgili bir rapor istenmiştir.

KKTC'de Başbakanlık Milli Arşivi'ne başvurularak tarihi belgelerin elde edilmesi ve incelenmesi konusunda yardımları istenmiş ve arşiv çalışanlarınca konuya ilişkin belge ve eserlere ulaşılmasında büyük yardım görülmüştür.

KKTC Din İşleri Başkanvekili A. Cemal İlkaç ve Kıdemli Öğütmen Ahmet Dervişoğlu ile konuya ilişkin mülakat yapılmış, daireyle ilgili belgeler istenmiştir. Özellikle Ahmet Dervişoğlu'nun yaptığı diğer çalışmalardan ve birikimlerinden faydalanılmıştır.

KKTC Milli Eğitim Bakanlığı Danışmanı Muharrem Faiz'den Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi hakkında bakanlık arşivindeki gizli dosya hakkında bilgi alınmış ve dersle ilgili bakanlığın görüşünü öğrenmek için mülakat yapılmıştır. Ayrıca ilköğretim şube müdürlüğünden de ders hakkında dilekçe karşılığı bir cevap alınmıştır.

KKTC'de bulunan TC din görevlilerinin bağlı bulunduğu TC Yardım Heyeti Müşaviri'yle din görevlileri ve dini hizmetlerle ilgili mülakat yapılmıştır. Yine KKTC TC Din Görevlileri Yöneticiliği'nden yıllık faaliyet raporları ve din görevlileriyle ilgili bilgilere ulaşmak konularında yardım alınmıştır. Özellikle düzenli olarak tutulan arşivleri incelenmek suretiyle hizmetlerine ilişkin resmi yazışma ve belgelerden yararlanılmıştır. Yönetici Halis Arslaner ve yardımcısı Davut Taş ile konuya ilişkin farklı zamanlarda defalarca görüşmeler yapılmıştır.

Ayrıca Türk İslam Cemiyeti kurucularından Hüseyin Ateşin ve İsmail Sadıkoğlu, Türk İslam Cemiyeti Başkanı Işıl Arkan, İplik Pazarı Cami Cemiyeti Başkanı Abdülmennan Çulha, İslam Kültür Derneği Başkanı Recep Bolsüren ile görüşmeler yapılmış, cemiyetlerinin tüzükleri ile çalışmalarına ilişkin belge ve bilgiler alınmıştır. Özellikle Işıl Arkan ve Hüseyin Ateşin'inin hatıralarından ve geçmişe dönük gözlemlerinden faydalanılmıştır.

TC Başbakanlık Vakıflar Arşivi uzmanlarıyla özellikle vakıflar konusunda müteaddid seferler görüşülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK KIBRIS VE KIBRIS'TA OSMANLI DÖNEMİ

A. KIBRIS'IN COĞRAFİ KONUMU

Kıbrıs, konum olarak doğu Akdeniz'in kuzeyinde, Anadolu'nun güneyinde kalan, şehadet parmağı iskenderun körfezi'ni gösteren bir ele benzeyen¹ Akdeniz'deki üç büyük adadan üçüncüsüdür. Coğrafyacılar göre Kıbrıs, Anadolu'ya yapışık bir bölge iken ıı. Jeolojik dönem ortalarında meydana gelen çöküntüler sonucu Anadolu'dan kopup bir ada haline almıştır.

Anadolu'ya benzerliği sebebiyle önde gelen coğrafyacılarından d. Frey'in "Kıbrıs Adası tektonik, jeolojik ve iklim bakımından Anadolu'nun bir parçası gibi ele alınabilir.",² değerlendirmesi pek çok coğrafyacının iştirak ettiği bir değerlendirmedir.

Kıbrıs Adası 33°, 33'-35°, 41' kuzey enlemleri ve 32°, 20'-34°, 35' doğu boylamları arasındadır. 9, 251 km² yüz ölçüme sahiptir. Türkiye'ye 71 km, Suriye 'ye 98 km, Mısır'a ise 370 km uzaklıktadır. Kıbrıs'ta tipik Akdeniz iklimi olan yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı bir iklim hakimdir. Ülkenin sadece % 20'si ormanlarla kaplıdır. Özellikle kuzeyde kalan meserya ovası ve tepeleri çırılçıplaktır. Geçmişte büyük orman potansiyeli olan Kıbrıs'ta, adanın önemli madenleri bakır ve gümüşü çıkart-

¹ Cemal Arif Alagöz, "Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş", Birinci Milletler Arası Kıbrıs Kongresi (14-19 Nisan, 1969) Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ank., 1971, s. 18.

² Cevat Gürsoy "Coğrafi Bakımdan Kıbrıs-Türkiye" Birinci Milletler Arası Kıbrıs Kongresi (14-19 Nisan, 1969) Türk Heyeti Tebliğleri.Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971, s. 41,45.

mak, gemi yapımında kullanmak ve ormanı olmayan Mısır gibi ülkelere ilk çağlarda yapılan odun ihracatı ormanları zaman içinde azaltmıştır.³

Bugün Kıbrıs'ta her türlü hububat ve meyve-sebze yetiştirilmektedir. Fakat yeterli akarsu olmadığından, sulama daha çok kuyu suyu ile yapılmaktadır. Adanın en önemli geliri ise, narenciyedir. Narenciye dışında üzüm de çokça yetiştirilen bir meyvedir.

Kıbrıs'a tarih sırasıyla "M.Ö. 1450-1320 arasında Mısırlılar, M.Ö. 1320-1265 arasında Hititler, M.Ö. 1265-1000 arasında yeniden Mısırlılar, M.Ö. 1000-709 arasında Fenikeliler, M.Ö. 709-669 arasında Asurlular, M.Ö. 669-588 arasında bağımsız krallıklar, M.Ö. 588-525 arasında yine Mısırlılar, M.Ö. 525-333 arasında Persler (İranlılar), M.Ö. 333-301 arasında Make-donlar, M.Ö.301-59 arasında yine Mısırlılar (Ptolemeo devri), M.Ö. 59-M.S. 395 arasında Romalılar, M.S. 395-1191 arasında Bizanslar, M.S. 1191-1192 arasında Haçlı şövalyeleri, M.S. 1192-1489 arasında Luzinyanlar, M.S. 1489-1570 arasında Venedikliler⁴ hakim olmuşlardır.

Kıbrıs isminin nereden geldiği hakkında da çeşitli rivayetler vardır. Bu rivayetlerden bazılarına göre adanın ismi halen işletilmekte olan zengin bakır madeninin Latincesi olan "Kuprum"dan, diğer bir rivayete göre ise İbranice kına ağacı demek olan "Koper"den gelmiştir.

B. OSMANLI'NIN FETHİNE KADAR KIBRIS

1. KIBRIS'A HAKİM OLAN DEVLETLER

Kıbrıs'ta yapılan kazılarda ortaya çıkan verilere göre adada M.Ö. 5000 yılından beri insanlar yaşamaktadırlar. Adanın Türkler dışındaki yerli halkının atalarının Anadolu'dan geldiği tarihçiler tarafından ifade edilmektedir. Kıbrıs gerek zengin bakır madenlerinden dolayı iktisadi konumu, gerekse Anadolu, Suriye ve Mısır kıyıları arasında bulunmasından dolayı stratejik konumu nedeniyle daha ilk çağlardan itibaren öne çıkmış ve çeşitli kavimlerin istilasına uğramıştır. Söz konusu kavimlerin karışımı olmanlarından

³ İslam Ansiklopedisi, Kıbrıs Maddesi

⁴ Kıbrıs'ın Fethi, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 14

dolayı yerli halkın irki kökenlerinin kimlere dayandığı tam olarak tespit edilememektedir. Ancak melez bir halk oldukları kabul edilen bir tezdır.⁵

630 tarihinde adayı ele geçiren Muaviye komutasındaki İslam orduları, adanın manevi mimarlarından, Hadis-i Şerif'le şehit olacağı bildirilen Ümmü Haram'ın şehadetiyle sonuçlanan savaştan sonra, bir müddet Kıbrıs'ı ellerinde tutmuşlardır. Daha sonra vergi ödemeleri kaydıyla adayı Bizanslılara geri vermişlerdir. Osmanlı'nın fethine kadar da ada idarecileri Müslümanlara vergi vermeye devam etmişlerdir.

2. KIBRIS'TA ÖNE ÇIKAN İNANÇ VE FELSEFİ AKIMLAR

Kıbrıs; coğrafi konumu itibarıyla medeniyetlerin beşikliğini yapmış olan Anadolu, Suriye -Filistin ve Arap yarımadası ile Mısır'ın çevrelediği Akdeniz havzasında, müstesna bir yere sahiptir. Bu konumundan dolayı ya bir takım felsefi ekol ve akımların kaynaklığını yapmış ya da yeni doğan dinlerin ve felsefi akımların fazla bir zaman geçmeden ulaştığı bir yer olma ayrıcalığına sahip olmuştur. Öncelikle Fenikeliler döneminde Yunan ve Fenike mitolojilerinin etkileşim içinde oldukları ve bu etkileşimin odak noktasını da Kıbrıs'ın oluşturduğu ifade edilebilir. Ancak Fenike etkisi hem kap-kacak, heykel ve mimari üslupta, hem de eski Kıbrıs kültürünün oluşumunda çok etkili olmuştur. Yunan Mitolojisi'nde güzellik tanrıçası olan Kıbrıslı aphrodite, aslında Fenike aşk tanrıçası Astarde'den dönüştürülmüştür. Eski Kıbrıslıların atası kabul edilen mitolojik Kinyros da Fenike asıllıdır. Yine mitolojideki "Aphrodite ile Adonis" söylencesi Kıbrıs'taki İdalion (Dali) köyünde geçmiştir.⁶ eski çağın etkin felsefi akımlarından, gayesi hissizlik olan determinist ve panteist bir materyalizmi benimseyen Stoaizm'in⁷ babası filozof Zenon'un yaşadığı ülke de Kıbrıs'tır. Aslen Fenike kaynaklı bu ve benzeri efsane ve felsefelerin Kıbrıs vasıtasıyla eski Yunanistan'a geçti-

⁵ Gülay Ogün, "Kıbrıs'ta İslam Hakimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs İle Ticari İlişkileri" Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Sempozyumu, 28 Ekim-2 Kasım 1991-G. Mağusa, KKTC Doğu Akdeniz Üniv. ve TC. Van 100. Yıl Üniv. Rektörlükleri Yayınları, Ank. 1993.

⁶ Mehmet Yaşın, "Kıbrıslı Türk Edebiyatında Kimlik Sorununun Tarihsel-Toplumsal Nedenleri", Edebiyatta Kıbrıslı Türk Kimliği, Varlık Yayınları, İstanbul, 1981, s. 78.

⁷ Süleyman Hayri Bolay, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, Akçağ Yayınları, 4. Basım, Ankara, 1987, s. 256, 257

ği, görülmektedir. Ayrıca Yunanistan'ın yedi bilgesinden birisi olan Solon (M.Ö. 640-558)⁸ Kıbrıs'ta yaşayan önde gelen simalardandır.

İlahi dinlerin ilk büyük kitaplısı olan Hz. Musa'ya inanmış insanlar, Kıbrıs'ta özellikle Salamis, Baf gibi merkezlerde yüzyıllar boyu yaşamışlardır. Ancak adada varlığını sonuna kadar sürdüren din, Hristiyanlık olmuştur. Hz. İsa'nın getirdiği din Kıbrıs'ta kabul görmüştür. Kuşkusuz bu kabul lenmede en etkin kişi, aynı zamanda bir Kıbrıslı Yahudi olan Levililerden Joseph (Yusuf)'tur. Mevcut İncil'de Pavlos'tan ayrılana kadar resullerin işleri bölümünde adı sıkça barnabas olarak geçen⁹ Levilili Yusuf aynı zamanda M.S. 325'e kadar İskenderiye Kiliselerince kabul edilen, Kur'an-ı Kerim'i doğrulayan bir içeriğe sahip olduğundan dolayı sıkça adı geçen ve tartışılan Barnabas İncil'inin de yazarıdır.¹⁰ Kıbrıs'taki yaygın rivayete göre kendi ırkdaşlarıncı Hz. İsa'nın dinini yaydığı için Salamis'te öldürülmüştür. Ancak Hristiyanlık da Kıbrıs'ta yaygınlaşmıştır.

Hz. İsa'nın dininin farklı mezheplere bölündüğü dönemde Kıbrıs'ta Ortodoks Hristiyanlık halk arasında kabul görmüştür. 431 yılında imparator Zeno tarafından, Efes Konseyi'nce alınan bir kararla kabul edilen, Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin bağımsızlığı ilan edilmiştir. Böylece Kıbrıs halkı Ortodoks Hristiyanlar olarak varlıklarını devam ettirdiler. Ancak Katolik Lüzinyanların adayı ele geçirmesiyle birlikte, yerli Ortodoks halk için sıkıntılı bir dönem başlamış oldu. Osmanlı'nın fethine kadar devam eden Lüzinyanlılar ve ardından Venedikliler döneminde, yaklaşık dört asır baskı altında kalan Ortodoks Kıbrıs halkı, bu zaman zarfında çok zor şartlar altında yaşadı. Her ikisi de Katolik olan Fransız asıllı Lüzinyanlar ile, İtalyan asıllı Venediklilerin adaya hakim oldukları 1192-1571 yılları arasında "Pariçi" olarak adlandırılan köle sınıfını oluşturan Rumlar, hem onların hesabına çalışmak, hem de onların kurduğu Katolik Kilisesi'nin üstünlüğünü tanımak zorundaydılar. 1260 yılında Papa IV. Aleksandr yayınladığı "Bulla Cypria" fermanı ile, Kıbrıs'taki Katolik Latin piskoposunu Latinler dışında, adadaki bütün Ortodoksların da dini lideri haline getirdi. Bu ferman Rum Ortodoks Kilisesi'nin

⁸ bkz. Büyük LAROUSSE Sözlük ve Ansiklopedisi, "Solon" maddesi, C. 20, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1992, s. 10659.

⁹ İncil, Elçilerin İşleri, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1987, s. 250 vd.

¹⁰ Geniş Bilgi için bkz. Muhammed Ataurrahman, Bir İslam Peygamberi Hz. İsa (Çev. Kürşat Demirci), İnsan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1994, 45-87; Barnabas İncili (Çev. M. Yıldız), Önsöz ve Notlar, Ali Ünal, Kültür Basın Yayın Birliği, İst. 45.

bütün mallarını Katolik Kilisesi'ne bağladığı gibi, Ortodoks ahalinin vergilerini toplama yetkisini de Latin Katolik papazlara verdi. Böylece Ortodoks Kilisesi 431'de kavuştuğu bağımsızlığını kaybetti.¹¹

Venedikliler döneminde, devam eden baskılar sonucu çıkan ayaklanmalar, feci bir şekilde bastırıldı. Halk yaklaşık 400 yıl süren Latin zulmünden o kadar bıkmıştı ki; Osmanlı'dan çeşitli elçiler vasıtasıyla defalarca yardım istedi. Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin tarihini yazan hackett, halkın Venediklilerden bezginliği sebebiyle "nefret duydukları Latinlerin elinden kurtulma gününün gerçekten geldiği inancı içinde adanın her yerinde, Türk askerlerini sevinçle, içtenlikle karşıladıklarını" söyler.¹²

Gerçekten de yüzyıllar boyu süren baskı ve zulümler dönemini yaşayan Kıbrıs Ortodoksları Osmanlı ile rahata ermişlerdir. Hem kölelik, hem ağır vergi yükü, hem de Ortodoks Kilisesi'ne verilen haklar ile kilise yeniden bağımsız hale gelmiş ve kendini örgütleyebilmiştir.

3. MÜSLÜMANLARIN KIBRIS İLE İLİŞKİLERİ

Kıbrıs, Müslümanlar için çok özel bir adadır. Çünkü Hz. Peygamberin Ümmü Haram Rümeysa Bint-u Milhan'ın bir deniz seferinde cennete nail olacağı muştusunun gerçekleştiği yerdir.¹³ Ümmü Haram ve zevcesi Ubade, Hz. Osman zamanında şam valisi Muaviye'nin h. 650 yılında Kıbrıs'a düzenlediği sefere katılmışlardır. Gemi Tuzla sahiline yanaştığında Ümmü Haram bir deveye bindirilmiş, fakat Cenevizlerin saldırısı üzerine muvazenesini kaybederek deveden veya attan düşerek şehit olmuştur. Böylece tarihte deniz savaşında şehit olan ilk Müslüman kadın Ümmü Haram olmuştur. Şehit olduğu yere gömülmüş ve bir türbe yapılmıştır. Zaman içinde de bu türbe Müslümanların ziyaretgahı haline gelmiş, adanın manevi mekanlarından olmuştur.¹⁴

¹¹ Ahmet C. Gazioğlu, Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878), CYREP, Lefkoşe, 1994, s. XV-XVI

¹² Gazioğlu, age, s. XI.

¹³ Geniş bilgi için bkz. Buhari,Sahih, C:3, No: 1027,1030.; Muslim, Sahih, C:3, No:1518,1519., C:4, No: 1908.; İbn-i Sa'd, et-Tabakatü'l- Kubra, Dar'u- Sadır, , Beyrut, trz., C.8. s.434, 435.; İbn-i Abdî'l-Berr el Kurtubi, el-İstiab, (tahkik: Ali Muhammed b. Becavi), Dar'ul-Ciyıl, Beyrut, h.1412, C:4, s.1931, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. Ebu'l-Ferec, Saffetu's-Saffe, Dar'ul-Marife, Beyrut, 1399/1979, C: 2, s.69,70.

¹⁴ Bunun için bkz. M. Haşim Altan, Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları, Lefkoşe-1986 s.499-503; Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi 14-19 Nisan

Kıbrıs bu seferden sonra Müslümanlara 3 yıl vergi vermek zorunda bırakıldı. Kıbrıslıların anlaşmaya rağmen Bizanslılarla işbirliği yapmaları üzerine, 3 yıl sonra 500 gemilik bir donanma ile düzenlenen sefer sonucu ada baştan başa fethedilerek; ilk defa Müslüman halk adaya yerleştirildi. Onlar için bir şehir ve bir de cami yapıldı.¹⁵ Müslümanlar ilk fetihten sonra adaya çeşitli vesilelerle yirminin üzerinde sefer yaptılar. İmparator Nikefor Fokas devrinde (963-969) ada kaybedildi.¹⁶ Selçukluların Antalya'yı fethiyle gıda yönünden Anadolu'ya muhtaç olan Kıbrıs kralları, Selçuklular ile Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde başlayan ilişkilerini özellikle İzzettin Keykavus devrinde geliştirmişlerdir. Selçuklularca Kıbrıs krallarına bazı ahidnameler verilmiştir. Hatta daha sonraları Lüzinyanların ihanetine uğramasına rağmen Selçuklular Kıbrıslılarla dostluğu devam ettirdiler, ilişkiyi kesmediler.¹⁷

Selçuklu devletinin yıkılışı, özellikle Kıbrıslıların sürekli ilgi alanı olan Antalya ve diğer güney bölgelerde siyasi iktidar boşluğu oluşturdu. Bu durum, kendisini Hristiyanların Türklere karşı hamisi sayan Kıbrıs Kralı Peter I'i (1359-1369) Antalya'ya saldırmaya itti. Savunmasız şehri işgal etti. Halkı kılıçtan geçirdi ve şehrin bütün güzelliklerini yağma etti. Fakat uzun süre burada tutunamadı. Hamitoğulları beylerinden Mehmet Bey, zorlu mücadelelerden sonra Kıbrıslıları yenilgiye uğratarak Antalya'yı geri aldı. Mehmet Bey bununla da kalmayıp, Kıbrıs'a çıkartma yaparak çok sayıda esir ve ganimet elde etti. Zaman zaman iki taraf arasında karşılıklı bu tip çıkarmalar devam etti.

Kıbrıs'ın Memluk beyleri ile de ilişkileri oldu. Lüzinyan Kralı I. Pierre 1366'da Mısır'a hücum ederek İskenderiye'yi ele geçirdi. Bu tavır daha sonra Kral Janus tarafından da tekrarlanınca, bu davranışa çok kızan Memlûklüler Kıbrıs'a çıkartma yaparak kral Janus'u yendiler. Kral'ı esir alıp Mısır'a döndüler. Yapılan antlaşma ile Kral Janus 200.000 duka karşılığında serbest kaldı. Ayrıca bu seferden sonra yapılan antlaşma gereği Kıbrıs Memlûklülere bağlandı. Her yıl 8.000 duka vergi vermek durumunda kaldı. Yavuz Sultan Selim'in Memlukler Devleti'ni 1517'de ortadan kaldırmasının

1969, Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1971. s. 302

¹⁵ Ebu'l-Ferec, Ebu'l-Farac Tarihi, (Çev. Ömer Rıza Doğrul) cilt I, Ankara, 1987, s. 180-181.

¹⁶ Haçlı Seferleri Tarihi, Cilt I, ter. F.İşiltan, Ankara, 1984, s. 23.

¹⁷ H. Vergi Bedevi, Tarih Boyunca Kıbrıs-Anadolu İlişkilerine Genel Bakış,, K.T.F.D. Enformasyon Dairesi Yayınları, Lefkoşe, 1978, s. 15-20

dan sonra o sırada adada hakim devlet olan Venedikler Memlûklülere verdikleri vergiyi Osmanlılara vereceklerini taahhüt ettiler.¹⁸ böylece Osmanlı Kıbrıs ilişkileri de resmi olarak başlamış oldu.

C. KIBRIS'TA OSMANLI DÖNEMİ

1. OSMANLI KIBRIS İLİŞKİLERİ VE KIBRIS'IN FETHİ

1517 yılında yapılan Osmanlı-Venedik anlaşmasına rağmen Osmanlı'nın bu adayı almasını zorunlu kılacak çeşitli gelişmeler yaşandı. Peçevi İbrahim Efendi anlaşmaya rağmen o dönemde Kıbrıs kaynaklı bir takım saldırıları ve adanın alınmasına neden teşkil edişini şu sözlerle ifade eder: "yıl H. 977 (M.S. 1570-71). Her ne kadar Venedik kafirleri ile aramızda barış yapılmış idiyse de Mısır'a giden gemiler, insanlar, tüccar ve hacılar, Kıbrıs eşkiyasının saldırılarına uğramaktan kurtulamamışlardı. Bu durum karşısında padişahın gayret ve şerefi adına Venedik üzerine sefer açılması gerekiyordu."¹⁹ bu tür olaylar Kıbrıs'ın alınmasına yönelik gerekçeler arasında sayılmakla birlikte, tarafsız tarihçilerin ittifak ettikleri Kıbrıs Adası'nın fethedilme nedenleri şunlardır:

a) **Jeopolitik sebepler:** Kıbrıs'ın gerek güney Anadolu gerekse Suriye kıyılarını kontrol edebilecek durumda olmasından dolayı bir Akdeniz hakimiyeti kurmak yolunda olan Osmanlı'nın, özellikle, kendi kıyılarını kontrol edebilmek ve en önemli rakiplerinden Venediklileri devre dışı bırakmak istemesi.

b) **Ekonomik sebepler:** Kıbrıs'ın en önemli ticaret yolu üzerinde olması ve gerek Malta, gerek Venedik korsanlarının zaman zaman ticaret gemilerine saldırmamasından dolayı ticaret yolunun güvenliğini sarsmalarından dolayı Osmanlıların ticaret yolunun emniyetini sağlamak istemesi.

c) **Dini sebepler:** Yukarıda geçtiği üzere, hacıların Venedikli ve sair korsanların saldırılarına maruz kalması en önemli sebeplerden birisi olmakla birlikte; Şeyhü'l-İslam Ebu's-Suud Efendi'nin fetvasında ifade ettiği gibi; Kıbrıs'ın daha önce Müslümanlarca fethedilmiş olması, Ümmü Ha-

¹⁸ Vehbi Zeki, Kıbrıs Tarihi, Lefkoşe 1970, s. 49-50.

¹⁹ Peçevi, age, s. 343.

ram'ın türbesinin Kıbrıs'ta bulunması gibi nedenlerden ötürü Kıbrıs'ın Müslüman toprağı olduğu fikrinin canlılığını koruması.

d) ayrıca yerli halkın müracaatları da adaya sefer düzenlenmesi konusunda teşvik edici bir neden sayılabilir. Katolik Venedik idaresinde adeta köleleştirilen ve dini hakları zorla ellerinden alınmak istenen Ortodoks halk, kendilerini Katolikleştirmeye çalışan Venediklilerden şikayetçiydi. Osmanlı'nın adaletini ve dini serbesti sağlayan idaresini bildiklerinden ötürü fırsat buldukça heyetler gönderiyorlar ve Venediklilerden kendilerini kurtarmalarını istiyorlardı.²⁰

Bütün bu gerekçeler sonucunda adanın fethedilmesi için Şeyhül-İslam Ebu's-Suud Efendi'nin fetvası istendi. Ebu's-Suud Efendi de aşağıdaki fetva ile fetih hareketinin yolunu açtı:

"Bir vilayet eskiden Müslüman mülkünde iken sonradan düşman ele geçirip medrese ve mescitleri harap bir duruma getirir ve mahfillerini küfür ve sapkınlarla doldurur, İslam dinine ihanet amacı ile türlü eylemlere girişip çirkin davranışlarını dört yana duyunırsa; dinin sığınağı olan padişah hazretleri, Müslümanlık gayreti gereğince söz konusu vilayeti alçak kafirler elinden alıp, İslam ülkeleri arasına katmak için harekete geçse; eskiden yapılan barış antlaşması ile aynı kafirlere bırakılan ülkeler arasında şimdi söz konusu edilen bu vilayetin de bulunması, İslam şeriatına göre antlaşmayı bozmaya engel olur mu? Beyan buyrula.

Cevap: Allah bilir, asla engel olması ihtimali yoktur. İslam padişahı'nın; -yüce Allah zaferlerini aziz kılsın - kafirlerle barış yapması ancak Müslümanların tümüne yararlı olduğu takdirde şeriata uygun düşmez. Yararlı görülüp sürekli ya da geçici bir barış yapıldıktan sonra elverişli bir zamanda bu barışın bozulmasında büyük yarar görülse, elbette bozmak vacib ve lazım olur. Nitekim peygamberimiz hazretleri (a.s.)hicretin altıncı yılında (M. 627-28) on yıl süre için barış yapmış, Hz. Ali (r.a.) anlaşma belgesini yazarak iş kesinleşmişti. Fakat ertesi yıl antlaşmayı bozmakta büyük yarar görüldüğünden hicretin sekizinci yılında üzerlerine varıp Mekte'yi feth buyurmuşlardır. Alemlerin sahibi olan Tanrı'nın halifesi hazretleri-yüce Allah onun saltanatının gölgesini Müslümanların üzerinden hiç eksik

²⁰ Bedevi, age, s.24.

etmesin ve mübarek zafer ve uğurlu fetihlerle sağlamaştırınsın- bu davranışında peygamberimiz hazretlerinin mübarek sünnetlerine uymuşlardır."²¹

(Bunu yazan: El-Fakih Ebu's-Suud)

Bu fetva gereğince 1570 yılında Osmanlı donanması Lala Mustafa Paşa komutasında Kıbrıs'a çıkartma yapmış ve Kıbrıs'ı fethetmiştir.

2. TÜRKLERİN KIBRIS'A YERLEŞMELERİ

82 yıl süren Venedik idaresi altında her yönüyle gerilemiş olan Kıbrıs'ta, uzun yıllardır baş gösteren geçim sıkıntısıyla birlikte adanın nüfusu da azalmıştı. Adanın fethinden hemen sonra önce Muzaffer Ağa sonra Beylerbeyi Sinan Paşa, Padişah II. Selim'e durumu açıklayıcı bir mektup yazarak adanın arazi, gelir ve nüfus durumunu izah etti. Bunun üzerine hem adadaki Türk nüfusun takviyesi için, hem de adanın imarı ve kalkınması için Anadolu'nun çeşitli yerlerinden Kıbrıs'a gönderilmek üzere "sürgün"²² hükmü çıkarılarak 21 Eylül 1571 tarihinde yürürlüğe konuldu. Bu emirle öncelikle karaman vilayetinin belli şehir ve köylerinden adaya mecburi iskan (sürgün) yapılması kararlaştırılarak uygulanmaya başlandı. Anadolu, karaman, Rum ve dulkadir kadılarına gönderilen, 21 Eylül 1571 tarihli söz konusu iskan emrinde adanın üstün özellikleri anlatılarak adaya gitmeye teşvik edici ifadelerle yer verilmekte, adaya götürülecek kişilerin güçlü kuvvetli olması istenmekte ve gitmek istemeyenlerle ilgili alınması gereken tedbirlerden bahsedilmekteydi. Öncelikle Beyşehir, Seydişehir, Bozkır, Niğde, Bor, Iğın, İshaklı (Sultandağı) ve Akşehir'den toplam 1690 hane deftere (sürgün defteri) yazılarak, buralarda kaydedilen her 10 hane birisi zorunlu iskana tabi tutuldu. İskana tabi tutulan göçmenlerin çeşitli meslek gruplarından olmasına özellikle itina gösterildi.²³ İlk iskanlardan sonra da daha sonraki yıllarda iskan çalışmaları çeşitli aralıklarla de-

²¹ Peçevi, a.g.e., s. 343-44.

²² Sürgün" Osmanlı'nın tatbik ettiği iskan usullerinden biridir. Yalnız. kelimenin telkin ettiği gibi bu usul bir yerden bir yere zorla insan göçürtmek anlamından çok yeni fethedilen toprakların Türk teba tarafından işlenerek kontrol edilmesi ve daha iyi hayat yaşaması için öncelikle istekli olanların bütün teçizatlarıyla iskan edilmesidir. Geniş bilgi bkz. Ömer L. Barkan, Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler, İst. Üniv. İktisat Fak.Mecmuası, C: IX, s. 525-61, İst. 1949-50, S. XIII, s. 56-78, C. XV, s. 209

²³ M. Akif Erdoğan, "Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi ve İlk İskân Teşebbüsü".Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu, s. 49.

vam etti. Kıbrıs'ın fethinden sonra iskan faaliyetleri sonucu, zamanın usulüne göre 5720 hane halk, bütün mal ve teçhizatı ile takriben kırk bin kişi, (40.000) Kıbrıs'a yollanarak adanın Türkleştirilmesi sağlandı.²⁴ Türklerin adaya yerleştirilmeleri sürecinde, ihtiyaç duydukları cami, okul vs. Gibi temel kurumlar da vakit geçirilmeden özellikle vakıf faaliyetleri kapsamında da kurulmuş ve yaygınlaştırılmıştır.

3. KIBRIS'TA OSMANLI İDARESİ

Osmanlıların fethinden sonra ada bir beylerbeylik halinde teşkilatlandırılmış ve Muzaffer Paşa ilk beylerbeyi olarak tayin edildi.²⁵ Bundan sonraki 307 yıllık Osmanlı idaresi süresince, merkez Lefkoşe olmak üzere, idareciler, Vali, vezir, Mutasarrıf, Kaptan Paşa, Muhassıl gibi çeşitli unvanlarla adayı idare ettiler. Kıbrıs'ta yapılacak her türlü iş adına meclis-i şer'i denen bir divan aracılığıyla görüşüldü, gerekli kararlar çıkartıldı ve yürürlüğe konuldu. 17 ilçeye ayrılan yönetim bölgesinde yürütme yetkisi ise kadılar ve şeyhu'l-İslam tarafından görevlendiren başkadı tarafından kullanıldı. Söz konusu divan üyeleri arasında Kıbrıs Müftüsü ve Kıbrıs Adası başpiskoposu da daima yer aldı.

4. OSMANLI İDARESİNDE KIBRIS ORTODOKS KİLİSESİ VE RUMLARIN DURUMU

Kıbrıs'ın fethi sırasında fethe sıcak bakan, hatta yardım eden Kıbrıs'lı Rumlar, Osmanlı idaresinde Kıbrıs tarihi boyunca yaşamadıkları özgürlüğü yaşadılar. Venediklilerin şiddetli baskısı altında kiliselerinin tamirine bile izin verilmeyen, kiliseleri Katolikler tarafından kapatılan, başpiskoposları sürgün edilen Kıbrıs'lı Ortodokslara yönelik ilk eylem sürgündeki başpiskoposlarının sürgünde bulunduğu köyden alınıp makamına oturtulması olmuştur. Luke'n deyimiyile başpiskoposa İstanbul'daki Rum patriğine verilen imtiyazların benzeri verilerek; adadaki Hristiyan halkın lideri ve temsilcisi yapılmıştır.²⁶ Türk idaresinde can, mal, ırz, emniyet içinde asırlar boyu huzur içinde yaşamış olan Rum halkının bu huzuru insafı Rum tarih-

²⁴ Alasya, age, s. 55.

²⁵ Alasya, age, s.3

²⁶ Alasya, age, s. 4; İsmail, age, s.7.

çilerince de Türklerin Hristiyanlara hiç bir baskı yapmadıkları itirafıyla dile getirilmektedir.²⁷

Gerçekten de fetihten sonra Sultan II. Selim tarafından irad edilen fermanın içeriğine bakıldığında yerli halka gösterilen özen açıkça görülür. Fermanla özetle, yerli halkın savaşta çektikleri maddi ve manevi acınan göz önüne alınıp onlara şefkatle muamele edilerek; az zamanda kalkınmaları için mahkemelerde, vergilendirme gibi hususlarda gözetilmeleri, onların Allah'ın emanetleri olduğunun göz önünde bulundurulması, her türlü can, mal ve ırz emniyetlerinin de sağlanması emredilmiştir.²⁸ bu ferman doğrultusunda dini imtiyazlar dışında özellikle ekonomik alanda da genişlik ve rahatlık sağlandı. Mal alıp satma, sattıkları malı geri alma gibi işlemlerde tanınan kolaylıklar yanında daha önce köle muamelesi gören ve mallarını bile varislerine aktaramayan bu halkın bu konudaki mahrumiyetleri de kaldırılarak, mallarının varislerine intikal edebilmesi mümkün kılındı.

Ayrıca, Lüzinyanlılar ve Venedikliler zamanında kapatılan kiliselerini yeniden ibadete açtılar. O devrede ellerinden alınan toprakları, mal ve eşyaları da geri verildi. Rumların milli temsilcisi olarak kabul edilen Ortodoks başpiskoposu'na kırmızı mürekkeple imza atmak, asa taşımak hakkı tanındı. Kilise vergiden muaf tutuldu. Hristiyan halktan vergi toplama hakkı da başpiskoposa verildi. Bunların dışında diledikleri bir konuda istedikleri zaman sadrazamla görüşme hakkı da verilen Kıbrıs Ortodoks Başpiskoposluğu, Hristiyanlık aleminde çok özel bir yere sahip oldu ve bu konumunu Osmanlı idaresinin sonuna kadar sürdürdü.

Yine kendi eğitim-öğretimlerinin idaresi de Rumlara verildi. Rum öğretmenlerin tayini ve azilleri durumunda tecziyelerinin de başpiskoposlar tarafından yapılması kararlaştırıldı. Başpiskoposlar elde ettikleri yetkilerin kapsamındaki genişlik ve etkiden dolayı Osmanlı valilerine yakın, hatta bazen de üstün salâhiyetlere erişmiş oldular.²⁹

Görüldüğü gibi Lüzinyanlar ve Venedikliler devrinde, üç asırdan fazla bir zaman içinde durumu facia olan Kıbrıs Rum Ortodoksları tam bir köle iken,³⁰ Türklerin adayı fethiyle derebeyliğin, asalet ve sosyal sınıf farkının,

²⁷ Bedevi, age, s. 30.

²⁸ Bedevi, age, s. 135-137.

²⁹ Hasan Behçet, Kıbrıs Türk Maarif Tarihi, Lefkoşe, 1969, s. 12-13.

³⁰ The Unknown Aspects of the Cyprus Reality, International Affairs Agency, İstanbul, 1992, s. 21.

Osmanlılarca "zulüm" olarak nitelendirilen çok ağır vergilerin kaldırılmasıyla³¹ tam bir hürriyete kavuşmuşlardır. verilen geniş haklardan sonra başpiskoposun liderliğinde sosyal ve kültürel alanda her türlü imkana sahip bir toplum olmuşlardır. Tarihi süreç iyi okunduğunda bugünkü Ortodoks Rum toplumunun Osmanlı sayesinde, Osmanlı'nın hoşgörüsü ortamında filizlenip, kök saldığı ve bugünlere geldiğı anlaşılır.

Kıbrıs'ta Müslüman olmayanlara dini bakımdan hiçbir baskı yapılmadığı, Kıbrıs şer'iyye sicilleri ile sabittir. O devirde, Müslüman olanların kadı tarafından şer'iyye siciline şahitler huzurunda kayıtları yapılmadan Müslüman sayılmamalarından dolayı, bu hususta kesin bilgilere sahibiz. Nitekim üç asır devam eden Türk yönetimi boyunca sadece 400 Hristiyan'ın İslam'a girdiğı, kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu sayının azlığı baskı yapılmadığının en kesin göstergesidir. Gerçekten baskı yapılsaydı bu sayı çok daha fazla olur, hatta adada Hristiyanlar parmakla gösterilecek kadar azalardı. Ancak bu yönde bir zorlama yapılmadığı gibi; Hristiyan halkın tam bir gönül huzuru içinde ve hareket serbestisi ile arzu ettiği yolu seçmesine özen gösterilmiştir.³²

Kıbrıs'taki Osmanlı idaresindeki serbestiyet ve özgürlüklerle ilgili batılı kaynaklarda da çok sayıda bilgiye ulaşmak mümkündür. Adaya ilk gelen İngiliz yöneticilerinden worth dixon'ın İngiltere'ye döndükten sonra yayınladığı "British Cyprus" isimli eserinde yazdığı gözlemleri de bunlardır. Dixon eserinde "acaba İsviçre ve ABD dışında yönetim organları nerede köken olarak Kıbrıs'ta Osmanlı yönetimindeki kadar cumhuriyetçidir?" sözleriyle Osmanlı idaresinin durumuna şahitlik etmiş, ayrıca yönetimde en küçük köylerde bile, köylülerin yerel yöneticisi ve dini liderlerini seçme hakkına sahip olduğunu belirterek katılımcılığın düzeyini ifade etmiştir.³³

Osmanlı idaresinde Rumlara kasabalardaki idare meclislerinde de Müslüman halkla eşitlik temsil imkanı ve nüfusu ne olursa olsun her iki topluma da üçer temsilci bulundurma hakkı verilmiştir. Hatta köylerde köyün nüfusu karma ise bir Türk, bir de Rum muhtar olur ve kimse kimse-

³¹ Osmanlıların vergi İmtiyazları için bkz. I. Uluslararası Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, 14-19 Nisan 1969; Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, s. 75-79, 131-133, Ankara, 1971.

³² H. Vergi Bedevi, Kıbrıs Şer' i Mahkeme Sicilleri Üzerine Araştırmalar, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1971, s. 143

³³ Sir Harry Luke , Cyprus Under The Turks (1571-78), Oxford, 1921, s. 14.

ye müdahale edemezdi. Yine Türkler, Hristiyan ahalinin öğrenim düzeyinin gelişmesinde etkili olmuşlar, kolaylıklar sağlamışlardır. Nitekim, 1583 yılında adaya gelen bir yabancı muhabir o zaman bile yerel yönetim imkanlarından faydalanarak görev yapan Yunanlı öğretmenlerin olduğunu anlatmaktadır.³⁴

Sonuç olarak hem kurum olarak Ortodoks Kilisesi hem de Rum toplumu, Osmanlı idaresiyle birlikte pek çok alanda imkana kavuşmuşlar ve kendilerini bugünlere taşıyan güçlerine Osmanlıların takip ettiği hoşgörü ortamında gelişerek ulaşmışlardır.

5. OSMANLI İDARESİNİN SON YILLARI

Osmanlı'nın son yıllarında, adadaki durum daha önce hiç olmadığı kadar iyiydi, denilebilir. Çünkü oturmuş bir idari sistem ve sosyal yapı vardı. Bu yıllar savaş korkusu olmaksızın yaşayan ve askerliği bile Kıbrıs içinde yapma hakkı tanınan Kıbrıslı Türkler ile refah seviyesi yüksek bir toplumun diğer parçasını oluşturan Rumların en rahat oldukları yıllardı.³⁵

Kıbrıs'taki Türk yönetiminin mükemmel olduğunu batılı yazarlarda dile getirmişler, eserlerinde de itiraf etmişlerdir. Bunlardan Hamilton Long 1870 yılında, Kıbrıs'ın Osmanlı vilayetleri içinde en kusursuz idareye sahip bölgelerden olduğunu kaydetmektedir. Yine phrankondes ve chakalli 1840'dan itibaren adadaki Türk idaresinin son derece iyi olduğunu, bu yıllarda adanın genel olarak ilerlediğini, nüfusunun arttığını, ticaretinin geliştiğini ve Osmanlı tarafından Kıbrıs Rumlarına karşı fevkalade iyi muamele edildiğini ifade etmektedirler. Ayrıca o dönemde Kıbrıs'ta bulunan yabancı konsoloslar da raporlarında adanın süratle gelişmekte olduğunu doğrulayarak; suç oranının sifıra yakın olduğunu, yıllarca tek bir katillik olayının bile olmadığını, hırsızlığın neredeyse unutulduğunu ve Kıbrıs'ın dünyanın en sakin adası olduğunu belirtmektedirler. 1878 Ağustos, Eylül, Ekim "Times Gazetesi" nüshalarında da ifade edildiği gibi muhabirler ziyaret ettikleri Kıbrıs'taki bu sosyal ve siyasi düzenin mükemmelliğine, özellik-

³⁴ Ahmet Gazioğlu, "Kıbrıs'la Yönetimin Hoşgörülü Davranışı ve Hristiyan Toplumlarına Tanınan Haklar"; Uluslararası Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Sempozyumu, s.219.

³⁵ Harid Fedai, age, s. 68,

le de Rumların durumlarının çok iyi oluşuna dair, hayretle karışık hayranlıklarını ısrarla vurgulamışlardır.³⁶

Osmanlı adanın İngilizlere teslim edilmesine kadar, her iki toplumu da huzur içinde yaşatmayı bilmiş, adayı idari ve sosyal açıdan iyi durumdayken dış siyasetteki zafiyetleri nedeniyle İngilizlere kiralanan zorunda kalmıştır.

D. OSMANLI'DA VAKIF KURUMU

1. VAKIF

Kelime olarak lügatlerde durdurmak, alıkoymak manalarına gelen vakıf, İslam hukuk terimi olarak bir sistem ifadesidir. Kelime olarak kısaca "aslın alı konup, kazancının (menfaatinin) Allah yoluna harcanmasıdır"³⁷ diye tarif edilebilir.

Vakıf; dünya hayatının bir sonu olduğunun bilincinde olan ve bu geçici dünyanın imtihan yeri olduğuna iman edenlerin; kendilerine hesap gününe kadar fayda sağlasın inancıyla sahip oldukları mallarını, her şeyin gerçek sahibi olan Allah yolunda harcamalarıdır. Bu düşünce tarzı doğal olarak Müslümanlara İslam'ın her türlü infak ve hayır işleme şeklini tavsiye etmesi sonucu ortaya çıkmış ve muhteşem vakıf müesseselerinin oluşmasıyla sonuçlanmıştır.

İslam'a ait bir müessese olmakla birlikte, vakıf Kur'an-ı Kerim'de doğrudan kullanılmamıştır. Fakat vakfın konusunu meydana getiren; sadaka, in'am, it'am, ihsan, borç verme, hayırlı iş yapma, ilim müesseseleri kurma, sağlık, temizlik müesseseleri inşa etme gibi konulardaki ayet ve hadisler, bu kurumun doğmasına neden olan dayanakları oluşturmuştur.

Bu konudaki ilk uygulamaların da bizzat Hz. Peygamber tarafından yapıldığı ya da teşvik ettiği söylenebilir. Peygamberimiz; "insan ölünce üç şeyden başka ameli sona erer. Devam eden sadaka (sadaka-i cariye), faydalanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat" Hadis-i Şerifi ve Hz. Ömer'in Hayber'de sahip olduğu bir yerle ilgili sorusu üzerine "istersen aslını vakfeder, yeri tasadduk edersen" buyurması üzerine, Hz. Ömer'in o

³⁶ Bedevi, age, s.33.

³⁷ Seyyid Sabık, Fıkhu's-Sünne, (Çev. M. Yılmaz), C. 4. Pınar Yayınları. İst.. 1992. s. 175.

yeri "alınmamak, satılmamak, miras olarak alınmamak ve bağışlanmamak şartıyla infak ettiği" müslim tarafından zikredilmektedir.³⁸ Hz. Peygamberin bu ve benzeri uygulamaları sonrasında Müslümanların mallarını vakfetme konusunda adeta yarış ettikleri görülmektedir. Özellikle hadis kitaplarında konuya ilişkin pek çok örnek olay bulmak mümkündür.

Hz. Peygamber ve sahabenin vakıfları aynı zamanda konunun dini temellerini ve delillerini de oluşturmaktadır. Özellikle Müslümanların zenginleşmesiyle, Asr-i Saadet'te başlayan vakfetme olayı, iyice kökleşmiş ve büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu zaman zarfında vakıf konusu da bütün fıkıh kitaplarında ayrı bir konu olarak ele alınmış, İslam hukukçularının konuya tam olarak eğilmeleri ve bu husustaki delilleri değerlendirerek uygulamaya koymalarıyla müstakil vakıf hukuku meydana gelmiştir.

Başlangıcından günümüze "ne olursa olsun insanlığa yarar her hangi bir şeyi, hak uğrunda durdurmak ve halkın hizmetinde bulundurma"³⁹ olarak görülen vakıf geleneği; dini ve medeni amaçlı, geniş kapsamlı bir hayır kurumu haline gelerek çok büyük bir ekonomik varlıkla günümüze kadar ulaşmıştır.

İslam tarihi incelendiğinde, yukarıda da belirtildiği gibi daha İslam'ın ilk zamanlarında vakfetme geleneğinin başladığı görülmekle birlikte vakıf müessesesinin doruk noktasına Selçuklular ve özellikle de Osmanlılar zamanında ulaştığı gözlenir.

2. OSMANLI'DA VAKIFLAR

Vakıf kurumu özellikle Osmanlı devrinde altın çağını yaşamıştır, denilebilir. Osmanlı'da, günümüzde devletin üstlendiği eğitim-öğretimden sağlık hizmetlerine, dini hizmetlerden bayındırlık ve her çeşit sosyal hizmetlere kadar hemen hemen bütün amme hizmetleri vakıflar tarafından yerine getiriliyordu. Devlet ise sadece idare ve güvenlik hizmetleri ve kontrol işlevini üstlenmekteydi.

Vakıfların Osmanlı'da ulaştığı boyutu; medeniyet tarihçilerinin "Osmanlı imparatorluğundaki taşınmaz mal servetin dörtte üçe yakın kısmı,

³⁸ Sahih-ı Müslim, Kitabul Vesaya, 4

³⁹ Mustafa Özdamar, "Vakfetmek", Vakıflar Dergisi, XIX, Ank. 1985, s. 5.

vakıflara ait bulunuyordu."⁴⁰ ifadeleri açık olarak anlatmaktadır. Özellikle İstanbul'un fethiyle had safhaya ulaşan vakıflar öylesine genişlemiştir ki; vakfetme faaliyetleri sonucunda devlet bütçesine girdiler azalmış, devletin gelirleri düşmüştür. Bunun üzerine devlet tedbir almak zorunda kalmış ve o dönemde kurulan vakıfların bazılarının feshedilmesine karar verilmek zorunluluğu yaşanmıştır. 18. Yüzyılda da benzer sebeplerden ötürü padişaha sunduğu risalesiyle ünlü Koçi Bey, Sultan IV. Murad'a sunduğu meşhur layihasında bu konu üzerinde hassasiyetle durulmasını tavsiye etmiştir.⁴¹

Osmanlı'da devlet-vakıf ilişkisinde normal uygulama devletin vakıfları sadece idari yönden denetlemesi, fakat işleyişine müdahalede bulunmaması şeklindeydi. Bir vakıf; vakıfname olarak adlandırılan, vakfeden kişinin vakfın çalışmasına ilişkin kuralları, ilkeleri, yaşayabilmesi için gerekli mali kaynakları, düzeni ve yönetimi ile ilgili belirlediği şartları içeren, mahkeme sicillerine kadı tarafından olduğu gibi işlenmesi suretiyle meşruluk kazanan belge doğrultusunda idare edilirdi. Vakfi idare eden, görevleri ve hakları vakıfnamede belirlenen kişi ya da kişilere ise mütevellî denirdi. Devlet; yalnızca, kadı, müftüler ve merkezdeki evkaf işleri ile ilgili daire vasıtasıyla vakıfların idari durumunu denetlerdi.

Vakıfların büyüyüp gelişmesi Osmanlının büyüyüp gelişmesiyle; gerilemesi de Osmanlının gerilemesiyle paralellik arz eder.⁴² Nitekim Fatih devrinde adeta patlama yapan ve devleti bile ekonomik açıdan zora sokan vakfetme faaliyetlerinin yoğunluğu gerileme döneminde ve özellikle Osmanlının son döneminde hızını fazlasıyla kaybetmiştir.

Günümüzde gerek Türkiye'de, gerekse diğer Osmanlı toprakları üzerinde kurulan Osmanlı bakiyesi devletlerde, Osmanlı vakıflarının az da olsa varlığını koruduğunu görüyoruz. Fakat Başbakanlık Vakıflar Arşivi'nde çalışmakta olan uzman araştırmacıların ifade ettiklerine göre, maalesef Türkiye'de bile vakıf mallarının bir çoğu ilgisizlikten, bilgisizlikten ve suistimallerden kaynaklanan sebeplerden ötürü işgal edilmiş, bakımsız bırakılmış veya unutulup gitmişlerdir.

⁴⁰ Özdamar, age, s.6.

⁴¹ Osman Çetin, "Vakıf, Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Risale Yayınları, C.4, İst. 1990, s. 203.

⁴² Ateş, Bayram, Erdoğan, age, s. 16.

3. OSMANLILAR DÖNEMİNDE EĞİTİM-ÖĞRETİM VE DİN HİZMETLERİNDE VAKIFLARIN ROLÜ

Osmanlı'da eğitim-öğretim ve dini hayat ile ilgili müesseselerin hemen hepsi vakıflar aracılığı ile finanse edilmekteydi. Eğitim-öğretim ve diğer dini hizmetler için vakfedilen vakıfların gelirlerinin vakfiyelerde belirlenen yerlere sarf edilmesi de yine vakfeden kimsenin belirlediği mütevelliler yönetiminde gerçekleştiriliyordu.

Eğitim-öğretim ve diğer dini hizmetler için kurulmuş vakıflar çok önemli boyutlara ulaşmıştı. Mesela 18. Yüzyılda Osmanlı vakıf gelirleri devlet bütçesinin yarısına eşitti. O yüzyılda da bu gelirlerin % 30'u ibadet hizmetlerine (cami, tekke, zaviye), % 28'i ise eğitim-öğretim hizmetlerine harcanmaktaydı.⁴³ Bu hesaba göre devlet bütçesinin 1/3'ünden fazla bir miktar, dini kurumların yaşatılması ve geliştirilmesi ile eğitim-öğretim kurumlarının kurulması, işletilmesi ve geliştirilmesine harcanmaktaydı. Bu tür vakıfların ulaştığı nokta, ve ekonomik değeri hem o dönemde eğitim-öğretime verilen önemi, hem de bu hususta Müslüman Türk insanının bilinç seviyesini ve hayırseverliğini ortaya koyan önemli bir göstergedir.

Osmanlı devrinde vakıflar aracılığıyla, örgün eğitim kurumlarından medreseler, Sıbyan Mektepleri, Tıp Medreseleri, Daru'l-Hadisler, Daru'l-Kurrallar yapılmıştır. Bu okulların bina, yapım ve onarım giderleri, öğretmen ücretleri, çeşitli masraflarından tutun da bazı vakıflarda öğrencilere verilen harçlıklara kadar, öğrencilerin tüm giderleri vakıflar tarafından karşılanmıştır.⁴⁴ Zaten vakıfların yaptırdığı binalar sadece öğrenimde kullanılmak için yapılmış bir okul olarak düşünülüyor; öğrenim için kullanılacak binaların yanında barınılacak yatakhanelerden hamama, camiden imarethaneye kadar bütün insan ihtiyaçlarını karşılayacak mükemmel birer kompleks oluşturuluyordu. İhtiyaçlara karşılık gelmesi bir tarafa; çoğu bütün eksikleri giderilmiş mükemmel birer kampus olan bu yapılar, aynı zamanda şehir mimarisinin en güzel bölümünü oluşturan, son derece estetik yapılarıdır. Özellikle İstanbul'da hala bina olarak yaşayan Fatih Külli-

⁴³ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1080 s 118

⁴⁴ Ateş, agm, s.31, 32.

yesi, Beyazıt, Sultan Selim, Süleymaniye gibi eğitim kurumları, günümüze kadar intikal eden bu tür yapıların güzel birer örnekleridir.

Osmanlı'da, örgün eğitim kurumları dışında, yaygın eğitim kurumları olarak faaliyet gösteren camiler, mescitler, tekkeler, namazgahlar ve kütüphaneler de tamamen vakıflar aracılığı ile kurulmuştur. Camilerde, belli günlerde önde gelen alimlerin cemaati dini konularda aydınlatması, iyi yetişmiş imam yetiştirilmesi gibi amaçlar için gerekli maddi desteği sağlamak üzere pek çok vakıf kurulmuştur. Ayrıca önemli yaygın eğitim merkezlerinden birisi olan kütüphane ve kitaba vakıflardan daha fazla önem veren bir kurum olmamıştır. Osmanlı döneminde açılan her eğitim kurumunun yanına mutlaka bir kütüphane kurulmuş, kütüphaneler dışında hayır sahibi insanlar tarafından ilmi yaymak ve ellerinde tutarak hapsetmiş olmanın sorumluluğunu üzerlerine almamak amacıyla cami ve mescitlere yüz binlerce kitap vakfedilmiştir.⁴⁵ Böylece bütün Osmanlı ülkesinde zamanın şartlarına göre ilmin yaygınlaştırılması faaliyeti ekonomik gücü olan Müslümanlar tarafından çok çeşitli mal ve eşyalar vakfedilerek desteklenmiştir.

Osmanlı'da "özellikle ilk devirlerde yeni alınan toprakların iskanını sağlamak ve Müslümanlığı yaymak amacıyla kurulan tekkeler"⁴⁶ de önemli yaygın eğitim kurumları olarak hizmet görmüşlerdir. Devlet tarafından özellikle seyahat edilmesi ve yaşanması Müslümanlar için tehlikeli addedilen yerlerde ve Osmanlının genişleme alanı içinde bulunan Rum memleketlerinde açılması teşvik edilmekteydi. Tekke ve zaviyelerdeki dervişler, civardaki halka İslam'ı tanıtıp; buldukları bölgelerde, olabilecekleri her şekilde etkin olarak, Müslümanlar için yeni yerleşim birimlerinin çekirdeğini oluşturma işlevini yerine getiriyorlardı.⁴⁷ Tekke ve zaviyeler kuran kişiler tarafından vakfediliyor ve bu kurumlar vakıf olarak nesilden nesile faaliyetine devam ediyordu.

Görüldüğü gibi Osmanlı'da, içeriği ne olursa olsun hemen her türlü eğitim-öğretim vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsam içinde, bu dönemde gerek çocuklar, gerekse yetişkinler düzeyinde örgün ve yaygın eğitime karşılık gelen eğitim-öğretim faaliyetlerinin tamamına yakını

⁴⁵ Ateş, age, s. 69.

⁴⁶ Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, XII, Ank. 1978, s. 262.

⁴⁷ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I", Vakıflar Dergisi, C. 2, Ank. 1942, s. 294, 297.

vakıfların himayesinde ve desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle Osmanlı eğitim-öğretim tarihi demek; aynı zamanda vakıflarda eğitim-öğretim tarihi demektir, ifadesi iddialı bir ifade olmasa gerekir.

4. OSMANLI DÖNEMİNDE KIBRIS'TA VAKIFLARIN EĞİTİM-ÖĞRETİM VE DİN HİZMETLERİNDEKİ ROLÜ

Osmanlı topraklarına katılan her yeni yerleşim biriminde olduğu gibi, Kıbrıs'ta da fetihten hemen sonra çeşitli amaçlara yönelik vakıflar kurulmuştur. Bu sayede meydana getirilen eserlere adanın her yanında adım başı rastlanmaktadır.⁴⁸ 300 yılı aşkın bir süre Osmanlı idaresinde kalmış olan adada pek çok sosyal görev ve hizmet kurulan vakıflar aracılığıyla yerine getirilmiştir.

Kıbrıs'ta vakıfların temelini atanlar; padişah ı. Selim başta olmak üzere, adanın fatihi Lala Mustafa Paşa ile Arap Ahmet Paşa, Pertev Paşa, Ağa Cafer Paşa gibi devlet erkanında olan hayırsever kişilerdir. İlk planda yapılan vakıflar Ebuussuud Efendi'nin de ifade ettiği gibi " cihada katılarak şehit olanların geride kalan ailelerine, gazilere ve fethedilen yerlerin imarında sarf edilmek üzere"⁴⁹ kurulmuştur.

Kıbrıs'ta bulunan vakıfların şartnameleri incelendiğinde bir kısmının gelirlerinin Kıbrıs dışında bulunan bazı yerlere sarf edilmek üzere vakfedildiği görülürken, Anadolu'da bazı vakıfların gelirlerinin de Kıbrıs'a sarf edilmek üzere vakfedildiği bilinmektedir. Özellikle Celaliye Vakıfları'nın Konya-Lefkoşe bağlantıları bu duruma güzel bir örnektir.

Kıbrıs vakıfları, Osmanlı vakıf sistemi içinde, taşra evkaf grubuna girer. İstanbul'da sadaret makamı ile yazılı ve sözlü olarak geniş kapsamlı bir ilişki içinde bulunmuş, denetimi 1834 yılına kadar Kıbrıs müftülüğü, kadılık ve defterdarlık tarafından yapılmıştır. 1835'ten sonra ise denetlemesi vakıflarla ilgili yeni bir yapılanma sonrası yeni bir düzenlemeyle kurulan evkaf-i hümayun nezareti müfettişlerince yapılmıştır.⁵⁰ Evkaf-i Hümayun Nezareti müfettişleri adanın İngilizlere kiralınmasına kadar teftiş ve denetleme işlemini yerine getirmeye devam etmişlerdir.

⁴⁸ Beria Remzi Özoran, "Kıbrıs Adasında Bekir Paşa Vakfı", Vakıflar Dergisi, XVI, Ank. 1982, s. 27.

⁴⁹ Altan, age, s. 83.

⁵⁰ Özoran,, agb, s. 27.

Kıbrıs adasında fetihden sonra geçen 300 yıllık Osmanlı hakimiyetinde çok önemli vakıflar yapılmıştır. Bu vakıflar 1571'den sonra adaya yerleşen ve adayı vatan edinen Kıbrıs Türk toplumunun dini, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına önemli katkılarda bulunmuştur. Adanın fethinden sonraki 150 yıl içinde, yani 1720 yılına kadar, vakıfların sadece Lefkoşe'de gerçekleştirdiği hizmetlerin bilançosu incelendiğinde, bu kurumun topluma ne derecede önemli katkılarda bulunduğunu görülmür:

Bu 150 yıl içinde, vakıflar tarafından Lefkoşe'de 2 cami-ı kebir, 2 cami, 14 mescit, 3 medrese, 4 tekke ve zaviye, 5 hamam, 31 çeşme, 6 kütüphane yapılmıştır.⁵¹ görüldüğü gibi şehrin eğitim-öğretim ve dini hizmetlerine ilişkin bütün kurumlar ile hamam ve çeşme gibi temel ihtiyaçlara yönelik yapıların tamamına yakını vakıf yoluyla inşa edilmiş ve idame ettirilmiştir.

Osmanlı idaresi boyunca, Kıbrıs'ta eğitim-öğretim kurumlarının kurulup yaşatılması da yine vakıflar aracılığıyla olmuştur. Yaklaşık 300 yıllık dönemde; ada genelinde bilinen 8 medrese, 29 sıbyan mektebi vakfedilmek suretiyle açılmış ve eğitim masrafları da vakıflar tarafından karşılanmıştır. Yine halka namazdan sonra dini dersler okutulması için, 6 camide vakıf kurulduğu bilinmektedir. Ayrıca bu dönemde Kıbrıs'ta bulunan 10 kütüphane de vakıftır.⁵² Bunların dışında adada kurulan tekke ve zaviyeler de vakıflar aracılığı ile kurulmuştur.

Osmanlı idaresi süresince, Kıbrıs'ta Müslümanların başta genel olarak eğitim-öğretimi ve dini hayat için gerekli kurumları olmak üzere, -diğer Osmanlı topraklarında olduğu gibi- sosyal hayata ilişkin bir çok hizmet vakıflar aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Osmanlı'dan Kıbrıs Türklerine kalan en önemli ekonomik ve sosyal miras da söz konusu bu vakıflar olmuştur.

E. OSMANLI'DA GENEL EĞİTİM-ÖĞRETİM

Osmanlı imparatorluğu bütün büyük devletler gibi eğitim ve öğretime büyük önem vermiştir. İslam dinine olan bağlılıktan dolayı, gerek Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Muhammed'in hadislerinde; eğitim-öğretimin ve bilgilenmenin önemine yapılan vurgular, gerekse İslam'ın ilk yıllarından

⁵¹Hasan Şanlı, Kıbrıs 1878-1924, Güney Matbaacılık, Ank. 1967, s. 73.

⁵² Gazioglu, Age(1970-1878), s. 246; Behçet, age, s. 32, 39, 41, 43.

başlayarak, Osmanlı'ya kadar gelen ve devir alınan çok güçlü bir eğitim-öğretim mirasının olması; Osmanlıları, eğitim-öğretimin yaygınlaştırılması ve insanların özellikle dini eğitimlerinin gerçekleştirilmesi hususunda azami özen göstermeye sevk etmiştir.

İslam'da ilim ve ibadetin, ilim ve takvanın birbiriyeli doğrudan bağlı olgular olarak kabul edilmesi, devlet başkanından çobanına kadar bütün Müslümanların ilme ve ilim adamlarına son derece saygı göstermelerine ve ilim adamlarının Müslüman toplum içindeki sosyal statü ve itibarlarının yüksek olmasına sebep olmuştur. Osmanlı'da da aynı özellikleri açıkça görmek mümkündür. Padişahların ulemaya olan saygıları son derece fazladır. Devletin işleyişinde ve temel kararların alınmasında padişahların ulema ile daima meşverette bulunduğu tarihi bir gerçektir. Ayrıca özellikle Osmanlı'nın ilk dönemlerinde, padişahların çok iyi eğitimden geçtikleri, İslami ilimler edebiyat ve musiki başta olmak üzere fen bilimlerinde de derinleşenlerinin olduğu bilinmektedir.

Osmanlı ülkesinde eğitimin belki de en ayırıcı özelliği; vakıflar tarafından finanse edilen, devletin doğrudan kontrol edemediği özerk bir statüye sahip olmasıdır, denilebilir. Zira ilim öğrenmek ve öğretmek temelde İslam inancına göre en önemli hayır işlerinin başında gelir. Bu sebeple eğitim-öğretim; öğretmen ve öğrencilerin ihtiyaçları büyük ölçüde -başta padişah ve diğer devlet büyükleri olmak üzere- hayır sahibi zenginlerin kurdukları vakıflarca açılan okullarda yapılmış ve bu vakıfların gelirleriyle karşılanmıştır.⁵³ Devlet son zamanlara kadar eğitimi kontrol etmemiş, doğrudan müdahalede bulunmamıştır. Müdahaleler ancak eğitim kurumlarında şikayete konu olan herhangi bir usulsüzlük vb. durumu söz konusu olduğunda; yine eğitim-öğretime değil, vuku bulan olaya yönelik inceleme yapmak şeklinde olmuştur.

Osmanlılar, eğitimde selefleri Selçukluları örnek almışlar, vakıflar aracılığıyla da memleketin en ücra köşelerine kadar yaymışlardır. Okulların o dönemdeki sayıları hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak evliya çelebi'nin ifadesine göre; 17. Yüzyıl başlarında, sadece İstanbul'da okul sayısı 1.993'tür. Buna göre; okul sayısının binin üzerinde olduğu söylenebilir. 15. ve 16. Yüzyıllarda Anadolu eyaletlerinden amasya'da 200, Erzurum'da 110

⁵³ H. Ali Koçer, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, MEB Yayınları, İst. 1991, s. 21; Ziya Kazıcı, Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi, Bir Yayıncılık, 1983, s. 69.

ilkokul (sıbyan mektebi) vardır. 16. Yüzyılda Osmanlı imparatorluğu'nu gezmış olan bir Fransız seyyahı her köyde okula rastladığını ve ilk öğretimin Türkiye'de batı memleketleriyle kıyaslanamayacak kadar ileri ve yaygın olduğunu hayretle görmüş ve ifade etmiştir.⁵⁴

Gül'ün ifade ettiği gibi "Anadolu'yu cami, medrese, kütüphane, zaviye, tıp mektepleri ve imaretlerle dolduran ecdadımız; öğrenimi parasız kılmakla kalmayıp, ilim Ocaklarını en ücra köşelere kadar, ilim ve irfan ağları halinde yaymışlardır. Kuvvetli bir "İlmiye Sınıfı" sayesinde askeri ve iktisadi başarılar arttırılmıştır."⁵⁵

Osmanlı'da örgün eğitim ülke genelinde iki kurumda yapıyordu.

1.Sıbyan mektepleri

2.Medreseler

Bu kurumlar dışında özellikle camilerde ve camiler dışında tekke ve zaviyelerde dini ilimlere ağırlık veren dersler yapılmaktaydı. Medrese ve sıbyan mektepleri dışında yapılan dersleri yaygın eğitim çerçevesinde değerlendireceğiz.

Osmanlı döneminde, sıbyan mektepleri ve medreseler öncelikle yaygınlıklarından dolayı tüm ülkeyi boydan boya kuşatmışlardır. Özellikle medreseler, halkın güçlü teveccühü sebebiyle, Osmanlı dönemine damgasını vurmuş; bu teveccüh Osmanlı'nın son döneminde yoğunlaşan yenileşme hareketleri sonrasında dahi azalarak da olsa sürmüştür.

Osmanlı imparatorluğu alasya'nın ifadesiyle "fethettiği diğer memleketlerde olduğu gibi; Kıbrıs'ta da imar faaliyetlerine girişmiş ve Kıbrıs'ı kale, cami, mescit, tekke, imaret, sebil, çeşme, hastane, hapishane ve medrese gibi sosyal ve kültürel binalarla süslemiştir."⁵⁶ Yani Kıbrıs'taki Osmanlı uygulamaları diğerlerinden farklı olmamış, burada da her türlü kurum teşekkül ettirilmiştir.

Kıbrıs'ta kurulan Türklere ait eğitim müesseseleri ve programları, Osmanlı ülkesindeki genel eğitimden farklı değildir. Bu nedenle eğitim öğretim programlarında Kıbrıs'a özgü bir farklılık olmadığından genel çer-

⁵⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. II, Ankara, 1983, s.575.

⁵⁵ Kemal Vehbi Gül, Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve İslanlaştırılması, Toker Yayınları, İstanbul, 1971, s. 255.

⁵⁶ Alasya, age, s. 89

çevede ele alınacak, fakat Kıbrıs'ta kurulan okullara değinilerek işlenecektir.

Osmanlı döneminde, Kıbrıs'ta var olan örgün eğitim kurumları her yerde olduğu gibi sıbyan mektepleri ve medreselerle, Osmanlı idaresinin sonuna doğru Lefkoşe'de kurulan rüştiye mektebidir. Örgün eğitim kurumları dışında o dönemde din eğitim-öğretimine katkıda bulunan kurumlar olarak da öncelikle camilerle, tekkeler ve kütüphaneler görülmektedir.

1. SİBYAN MEKTEPLERİ

Halk arasında mahalle mektebi diye de isimlendirilen bu okullar, genellikle camilerin bitişiğinde yapılan binalarda eğitim verirdi. Hemen her mahallede ve köyde bulunurdu. Bu okulların öğretmeni çoğunlukla cami imamlarıydı.

Sıbyan mektepleri, genelde devlet adamları veya varlıklı hayır sahipleri tarafından vakıf yoluyla kurulurdu. Vakıf olarak kurulan bu okulların giderleri de aynı vakıf tarafından karşılanacak şekilde düzenlenirdi. Vakıflar dışında, özellikle köylerde halk kendi okulunu kendisi yapardı. Az da olsa devletin giderini karşıladığı sıbyan mektepleri de vardı.⁵⁷

Osmanlı'da eğitim-öğretim mecburi olmamakla birlikte, 4 yaşın üzerindeki erkek ve kız çocukları okula başlayabiliyordu. Okulların başlangıç ve bitiş dönemi, yani günümüzdeki gibi öğretim yılı yoktu.⁵⁸ Öğrencilerin okula başlaması tam bir karnaval havasında olurdu. Hoca, mahalle halkı ve çocuklarından oluşan "amin alayı" denilen bir grup oluşturulur; bu grup okula kadar ilahiler söyleyerek çocuğa eşlik ederlerdi. Böylece çocuğun okula başlaması, hem çocuk hem de velisi için oldukça anlamlı bir kutlamaya dönüşürdü.⁵⁹

Sıbyan mekteplerinde çocuklar hasır, kilim veya evlerinden getirdikleri minderler üzerinde diz çökerek otururlardı. Okumaları gereken kitaplar önlerindeki rahlelerin üzerinde olurdu. Her çocuk dersini hocasının karşısında tek olarak okurdu. Öğrenim genellikle tek bir odada yapılırdı. Kıdemli

⁵⁷ Akyüz, age, s. 93.

⁵⁸ Mahmut İslamoğlu, Kıbrıs Türk Folkloru, Halkın Sesi Matbaası, Lefkoşa, 1966.

⁵⁹ Hüray Mear, Kıbrıs Türk Toplumunda Doğum, Evlenme ve Ölüm ile İlgili Adet ve İnanışlar KTC, Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşe, 1992, s. 56-57.

öğrenciler yeni öğrencilerin derslerini dinlemede hocalarına yardım ederlerdi.⁶⁰

Sıbyan mekteplerinde eğitimin ana karakteri, diğer Osmanlı eğitim kurumlarında olduğu gibi dini olması, eğitim metodu nakilci ve ezberci metottur. Eğitim dili ise, zaman içinde oluşan Osmanlıca'dır.⁶¹

Sıbyan mekteplerinin öncelikli amacının öğrencinin Kur'an-ı Kerim'i okutması olmasından dolayı, ders programında ağırlık bu amacı gerçekleştirmeye yöneliktir. 1838 yılına kadar bu okullarda uygulanan müfredattaki dersler şunlardı:

1. Elifba
2. Tecvid
3. Harekeli Türkçe
4. Ahlak-ı Memduha
5. Hat.⁶²

1838 yılına kadar tek sınıf olan sıbyan mektepleri, umur-u nafiz encümeni tarafından ilkokullardaki öğretimi düzene koymak için hazırlanan layihalarla iki kademeli oldu:

1. Sınıf-ı Evvel
2. Sınıf-ı Sani

Sınıf-ı Evvel iki yıl sürüyordu. Bu iki yıl içinde öğrencinin harfleri öğrenip; Kur'an-ı Kerimi 1-2 defa hatmetmesiyle ilk kademe tamamlanmış oluyordu.

İkinci kademe olan Sınıf-ı Sani'de ise; yine iki yıllık öğretim süresinde Türkçe yazı, Subha-i Sıbyan, Ahlak Kitapları, Meşk (Güzel Yazı), Kitabet, 3-6 Defa Hatim, Sarf ve Nahiv okutulurdu.

Başlangıçta zorunlu olmayan sıbyan mektepleri, 1824 yılında Sultan II. Mahmut'un Talim-ı Sıbyan hakkındaki fermanı ile 4-7 yaş arasındaki çocuklara zorunlu kılındı.⁶³

⁶⁰ Akyüz, age, s. 94.

⁶¹ Harry Charles Luke and Douglas James Jardine, The Handbook Of Cyprus, McMillan and Co, London, 1920, s. 141.

⁶² Koçer, age, s. 8

⁶³ Faik R. Unat, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1964, s.4-6.

Osmanlı devrinde, Kıbrıs'ta ve diğer yerlerde sıbyan mekteplerinde ders sabahları güneşin doğuşundan biraz sonra başlar, öğle ezanı vakti paydos edilirdi. Yaklaşık bir saatlik aradan sonra, ikinci vakti biraz ara verilir. Ardından akşama kadar derse devam edilirdi. Hafta tatilleri perşembe öğle ezanı ile başlar, cumartesi sabahı biterdi. Cuma günü bütün Türk okullarının resmi tatili günüydü.

Kıbrıs'ta sıbyan mektebi hocaları yerli hoca bulunamaması nedeniyle başlangıçta, diğer yerlerde de olduğu gibi, dışarıdan getirildi. Zamanla medreselerden yeterli hocalar yetiştikçe, dışardan gelenlerin yerini yerli medrese çıkışlı hocalar aldılar. İhtiyaç duyulduğu zaman yine Kıbrıs dışından hoca getirilmek suretiyle açık kapatıldı.

Kıbrıs'ta da diğer Osmanlı vilayetlerinde olduğu gibi sıbyan mektebi hocalarının tayini, meclis-i şer'i denilen bir komisyon tarafından yapılırdı. Kıbrıs Meclis-i Şer'i'sinin üyeleri şu kişilerden oluşurdu:

1. Müftü
2. Başkadı
3. Müftü Katibi
4. Evkaf Muhasebecisi
5. Lefkoşe-Girne Kadısı.

Meclis-i şer-i hoca namzedini yeterlilik imtihanına tabi tutar, şayet başarılı bulursa bir başarı ilamı verir; uygun bir okula tayinini yapardı.

Osmanlı hakimiyeti süresince Kıbrıs'ta açılmış olduğu bilinen adları kayıtlarda bulunabilen sıbyan mektepleri şunlardır:

Osmanlı devri vakıf sıbyan mektepleri:

1. Ayasofya Sıbyan
2. Balıkitre Sıbyan
3. Aysuzomeno Sıbyan
4. Tahtel Kale Sıbyan
5. Larnaka Zuhuri Sıbyan
6. Limasol Sıbyan
7. Ömeriye Sıbyan
8. Mağusa Sıbyan
9. Girne Sıbyan
10. Kasaba Sıbyan

11. Pir Paşa Sıbyan	
12. Minareliköy Sıbyan	Mazbuta
13. Peristerona	Meşruta
14. Yenicami	Meşruta
15. Piskobu Sıbyan	Meşruta
16. Sarayönü Sıbyan	Meşruta
17. Kara Nikola Sıbyan	Meşruta
18. Debbağhane Sıbyan	Meşruta
19. Çulhahane Sıbyan	
20. Nevbethane Sıbyan	
21. Fethiye Sıbyan	Turunçlu
22. Abdi Çavuş Sıbyan	Laleli
23. Malya Sıbyan	
24. Argaca Sıbyan	
25. Camii Sağır Sıbyan	Kasaba, Baf
26. Omorfo Sıbyan	
27. Lapta Sıbyan	
28. Kazafana Sıbyan	
29. Melatya Sıbyan	

Osmanlı Devrinde Vakıf Olmayan Sıbyan Mektepleri:

Lefkoşe'de:

1. Arabahmet Sıbyan
2. Kaymaklı Sıbyan
3. Deftera Sıbyan
4. Dizdarköyü Sıbyan
5. Abohor Sıbyan
6. Lefke Orta Cami Sıbyan
7. Gönyeli Sıbyan
8. Ambeliku Sıbyan
9. Orunda Sıbyan
10. Linu Sıbyan
11. Angolem Sıbyan

12. Ayakebir Sıbyan
13. Elye Sıbyan
14. Petre Sıbyan
15. Mora Sıbyan

Mağusa'da:

1. Galatya Sıbyan
2. Kaleburnu Sıbyan
3. İstroncilo Sıbyan
4. Konetra Sıbyan
5. Yenagra Sıbyan
6. Vadili Sıbyan
7. Ay Antroniko Sıbyan

Limasol'da:

Evdim Sıbyan

Larnaka'da:

1. İskele Camii Kebir Sıbyan
2. Tuzla Sıbyan
3. Köfunye Sıbyan
4. Dohni Sıbyan
5. Vuda Sıbyan
6. Tatlısu Sıbyan
7. Lefkara Sıbyan

Baf'da:

1. Hirsofu Sıbyan
2. Poli Sıbyan
3. Aşağı Arodez Sıbyan
4. Aynikola Sıbyan
5. Hulu Sıbyan
6. Yalya Sıbyan
7. Antroliku Sıbyan

8. Tera Sıbyan

Girne'de:

1. Templos Sıbyan
2. Vasilya Sıbyan

2. MEDRESELER

Medrese kelimesi "de-ra-se" kökünden türetilmiş, kelime olarak ilim öğrenilen, ders okunan yer anlamına gelmekte, istilahta ise; Sıbyan Mektebi'nin üstünde eğitim-öğretim yapılan orta ve yüksek tahsil müesseselerine verilen genel isimdir. İlk örneği beytü'l-hikme olan medrese, cami ilimlerinin yani Kur'an ilimleri ve fikha ait bilgiler öğretilmekte, ancak camiden farklı olarak, bu dersler herkese açık değildi. Medreseye devam edecek ya da kabul edilecek öğrencilerden ve öğreticilerinden belli bir bilgi ve öğrenim seviyesi istenmekteydi.⁶⁴ Nizamülmülk ile adı konulup; sistematik bir yapıya bürünen medreseler, örgün eğitim-öğretim kurumları olarak Selçuklular tarafından Anadolu'ya taşınmış, 1330 yılında orhan gazi'nin İznik'te ilk Osmanlı medresesini açmasıyla da Osmanlı'ya geçmiştir.⁶⁵

Medreseler, fatih sultan Mehmet han zamanında yapılan düzenlemelerle klasik Osmanlı medrese düzenini aldı. Buna göre Osmanlı medreseleri ikiye ayrılırdı:

1. Tetimme veya Musıla-i Sahn
2. Sahn-ı Seman veya Medaris-i Semaniye

Sahn-ı Seman veya Medaris-i Semaniye yüksek düzeyde eğitim-öğretim yapan medreselerdi. Tetimme veya musıla-i sahnlar ise tüm Osmanlı ülkesinde yaygın olan Sıbyan Mektebi'ni bitirenlerin alındığı orta öğrenim seviyesindeki medreselerdi.

Medreseler toplumda son derece etkin kurumlardı. Zira toplumun en saygın grubunu oluşturan "Ulema" buralardan yetişiyordu. Ulema, Osmanlı'da dokunulmazlığı olan, hapsedilemeyen, idam edilemeyen, vic-

⁶⁴ Hüseyin Atay, Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi, Dergah Yayınları, İstanbul, 1983, s. 30

⁶⁵ Geniş Bilgi için bkz. İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi, Ahmet Çelebi (Çev. Ali Yardım) Damla Yayınevi, İstanbul, 1976.

danlarının sesiyle başbaşa bağımsız hareket edebilen ayrıcalıklı bir sınıftı. "İlmiye sınıfı" da denilen bu grup şeyhül-islam, padişah hocaları, müderrisler, kadılar, müftüler, hekimbaşı vb. alimlerden oluşuyordu.⁶⁶ Ayrıca devletin halkla içice olan bütün memurları; sıbyan mektebi hocaları, imamlar, vaizler, cer sistemi ile halka ulaşan softalar gibi halkın kendilerine ihtiyaç duyduğu, itibar ettiği, sevdiği-saydığı, takdir edip örnek aldığı bütün meslek grupları bu okullardan yetişiyorlardı. Tabiatıyla medreseler ülkenin en önemli öğretim kurumları olma özelliğini taşıyorlardı.

Medreselerin bina düzenleri, öğrencinin bütün ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik, medresenin bağlı olduğu vakıf ve diğer imkanlarla desteklenen yiyecek, giyecek, harçlık yardımı gibi uygulamalar sonucu; eğitimi kolaylaştıran bir çok araç gereçle donatılmıştı. Ayrıca öğrenciye kendi işini kendisine yaptırmak suretiyle hayat tecrübesi kazandırılmaktaydı. Sistem olarak halka dayalı ve halkla içice bir eğitim-öğretim öngörülmekteydi. Halkla medreselilerin yakınlığı medreselerin her türlü olumsuzluklara rağmen, toplumda etkinliğini korumasını sağlamış, halka yakın gelmiştir. Özellikle tanzimat'tan sonra oluşmaya başlayan, birbirine yabancılaşmış aydın-halk farklılaşması gözlenmemekteydi.

Medreselerde kesin bir okuma süresi yoktu. Sıbyan mektebini bitiren erkek öğrenciler tetimmeye kaydolar, öğretim yılı değil de ders geçme esas alındığı için, öğrencilerin kapasite ve çalışma ölçüsüne göre, dersleri geçmeleri durumunda mezun olurlardı. Mezun olan öğrenciler isterlerse bir üst medrese olan sahn-ı seman'a devam edebilirdi. Medrese öğrencilerine şayet tetimme düzeyinde ise "softa", sahn-ı seman seviyesinde ise "danişmend" denilirdi. Medreseyi bitiren öğrencilere hocaların ayrıntılı görüşlerini içeren bir "İcazetname" verilirdi.

Medreselerin öğrenim dili Arapça idi. Farsça ilk defa III. Ahmet devrinde (1703-1730), Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın yaptırdığı bir medresede okutulmuştur. Daha sonra bazı medreselerde okutulmuşsa da bu dil medreselerde pek rağbet görmemiştir.⁶⁷ Medreselerde Türkçe de Arapça'nın yanında kullanılmıştır.

⁶⁶ Akyüz, age, s. 84.

⁶⁷ Atay, age, s.30.

Kıbrıs'ta fetihten hemen sonra başlayan iskan faaliyetinin ardından, öncelikli olarak gerçekleştirilen kamu hizmetlerinden birisi; Lefkoşe Büyük Medrese'sinin açılması olmuştur.

Kıbrıs'taki medreseler, sıbyan okulunun devamı olan tetimme medreseleri türünden, bugünün orta dereceli okullarına denk medreselerdir. Genel özellikleri itibarıyla diğer Osmanlı medreselerinin benzeridirler. Uygulanan eğitim programı da yine İstanbul medreselerinin öğretim programıyla aynıdır. Medreselerde okutulan başlıca bilim dalları şunlardır:

1. Sarf
2. Nahiv
3. Akaid-ı Kelam
4. Usul-i Fıkıh
5. Kelam
6. Fıkıh
7. Belagat
8. Hesap
9. Hendese
10. Heyet
11. İlm-ı Hikmet
12. Hikemiyat
13. Tarih
14. Coğrafya.⁶⁸

Kıbrıs'ta vakfiye defterlerinde kaydı bulunan 11 adet medrese vardır. Bunların kimler tarafından hangi şartlarla vakfedildiği Türk Müzesi'ndeki vakfiye defteri ile şer'iyye kayıtlarında mevcuttur. Kıbrıs'ta açılan medreseler hamiyetperver Türkler tarafından vakfedilerek hizmet vermiştir.⁶⁹ Bu medreselerin isimleri, kuruluş yerleri ve tarihleri şöyledir:

1. Büyük Medrese, Lefkoşe,	1573
2. Küçük Medrese, Lefkoşe,	1578
3. Pir Paşa Medresesi, Lefke,	1580-1584

⁶⁸ Akyüz, age, s. 79.

⁶⁹ Ali Süha, "Kıbrıs'ta Türk Maarifi" Milletler Arası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971, s. 223.

4. Hamidiye Medresesi, Lefkoşe, 1762
5. İskele Medresesi, Larnaka, 1816-
6. Limasol Medresesi, Limasol, 1829-
7. Baf Medresesi, Baf, 1850-
8. Peristorana Medresesi, Lefkoşe, 1875-
9. 9. Sarayönü Medresesi, Lefkoşe, 1748-
10. Kutup Osman Efendi Medresesi, Mağusa,
11. Laleli Medresesi, Lefkoşe, 1727-1728.⁷⁰

Medreseler, Kıbrıs'ta bir kanunla yasaklanarak kapatılmamıştır. Fakat Osmanlı eğitim-öğretim sistemindeki yenileşme hareketleri, İngiliz idaresinin eğitim-öğretime yönelik uygulamaları ve son olarak da Türkiye'de çıkarılan Tevhid-ı Tedrisat Kanunu'nun etkisiyle Kıbrıs'taki medreselerin varlığı fiili olarak tarihe karışmıştır. Kıbrıs'ta medreseler dışında, Osmanlı okulu olarak 1860 yılında açılan Rüştiye'yi görmekteyiz. Başlangıçta Mektep-i İlmiye denilen bu okul, sonraları Kıbrıs'taki ilk ve tek Türk lisesi olma özelliğine sahip olmuştur. Biz bu okul ile ilgili bilgiler tarihi gelişim süreci göz önüne alınarak İngiliz idaresi döneminde Türklere ait okullar içerisinde ele alınmıştır.

3. CAMİLER

Medreseden bahsederken, Müslümanların ibadet yerleri olan camilerin, diğer bir deyişle mescitlerin de aynı zamanda eğitim öğretim işlevi gördüklerini ifade etmiştik. Zaman içinde değişen şartlar sebebiyle medreseler, İslam'ın başlangıcından sonra uzun bir süre en önemli ilim öğrenme birimleri olan cami ve mescitlerin bu görevini büyük ölçüde üstlenmişlerdir. Fakat medreselerin varlığı özellikle yetişkin eğitiminde camilerin fonksiyonunu azaltmamıştır. Zira Müslümanların toplanma yeri olan camiler aynı zamanda pratik din eğitimi merkezleridir de.⁷¹ Ayrıca medreseler, genellikle cami etrafında kurulan binalarda eğitim-öğretim yaptıkları için, fiili bir

⁷⁰ Behçet, age, s. 32-36; Süha, age, s. 223

⁷¹ Geniş Bilgi için bkz. İslam Ansiklopedisi, Mescit maddesi., Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara; Salahaddin Farladır, Asr-i Saadette Eğitim, Beyan Yayınları, İst. 1994; Çelebi, age; Ahmet Önkal, Rasulullah'ın İslama Davet Metodu, Hibaş Yayınları, Konya, 1984; "Asr-i Saadette Mescidin önemi ve Yaptığı Görevler", Diyanet Dergisi, Cilt. 19, Ank. 1983, s. 3.

ayrılık da söz konusu olmamıştır. Osmanlılarda da mescitler, halka açık yaygın eğitim merkezleri olma fonksiyonunu sürdürmüşlerdir. Mescitler, imamların irşad ve bilgilendirmeye yönelik mutad vaazları ve hutbeleri dışında, özellikle büyük yerleşim birimlerinde medrese hocalarının ve dersiamların düzenli olarak halka açık dersler verdikleri, "ikindi dersleri" gibi sürekli derslerle halka ulaşım, aydınlattıkları ilim merkezleri olma özelliğini daima korumuşlardır.⁷²

Kıbrıs'ta da merkezi camilerde Ders-i Âm (Genel Ders) adı verilen dersler yapılmıştır. Bu dersleri okutabilecek yeterlilikte olan müderrisler, Meclis-i Ser'î'de yapılan sınav sonucu belirlenmiş ve yeterli olanlar, çeşitli camilerde halka dini bilgiler vermek üzere görevlendirilmişlerdir. Hatta Kıbrıslı bazı hayır sahipleri, bu müderrislerin sürekli olarak ders yapmalarını şart koşan vakıflar kurmuşlardır. Bu vakıfların bazıları genel dini dersler dışında sürekli olarak Tefsir, Hadis, Mantık, Meani ile ilgili ders okutulmak üzere, bazıları da imam yetiştirmek üzere kurulmuştur.

Müderrislerin halka açık yaygın eğitim yaptıkları bilinen Kıbrıs camileri şunlardır:

1. Ömeriye Camii Müderrisliği
2. Baf Kasabası Cami-i Kebir Müderrisliği
3. Bayraktar Camii Müderrisliği
4. Ayasofya Camii Müderrisliği
5. Mağusa Kutup Osman Mescidi Müderrisliği
6. Haydarpaşa Camii Müderrisliği⁷³

Görüldüğü gibi Kıbrıs'ta da camiler yaygın eğitim kurumları olma fonksiyonunu yerine getirmişlerdir.

4. KÜTÜPHANELER:

İslam eğitim tarihinde, kütüphanelerin oldukça önemli bir yeri vardır. Matbaa olmamasından dolayı, yazma yoluyla çoğaltılan eserlerin hem az, hem de çok pahalı olması, ilim öğrenmek isteyen fakir kimseleri zor durumda bırakıyordu. Bunun üzerine maarifperver zenginler; az olmasın-

⁷² Akyüz, age, 113, 114.

⁷³ Behçet, age, s. 39.

dan dolayı pahalı olan ve çok bulunamayan kitapları toplayıp, ilim isteklerine açtıkları kütüphaneler yoluyla bunları sundular.⁷⁴ Böylece en önemli ilim öğrenme ve yayma yollarından birisini de açmış oldular. Zaman içinde kütüphanecilik oldukça gelişmiş, gerek şahıslar, gerekse devlet vakıfları ve desteğiyle İslam aleminde yaygınlaşmıştır. Osmanlı döneminde de kitaba çok önem verilmiş, ilmi yaygınlaştırma düşüncesiyle kitap yazıp; çoğaltma ve kütüphane kurma geleneği büyüyerek yaygınlaşması sağlanmıştır.

Kıbrıs'ta, vakfiyeler ve sultan fermanıyla kurulan kütüphaneler vardır. Mesela Sultan Mahmut talebenin "tettebbu ve mütealası" için Lefkoşe'de , Ayasofya Camii yanında kütüphane yaptırılmasını, bir fermanla Kıbrıs muhassılına bildirmiş ve Muhassıl da büyük medrese kenarında Ayasofya Camii'ne karşı inşa ettirmiştir. Kütüphaneler isteklilere açık tutulmuş, fakat dışarıya kitap verilmemiştir.⁷⁵ Osmanlı devrinde Kıbrıs'ta kurulan kütüphaneler şunlardır:

1. Lefkoşe'de Ayasofya İçinde Muradiye Kütüphanesi
2. Mağusa Ayasofyası Kütüphanesi
3. Şeyhü's-Seb'a Aziz Efendi Tekyesi Kütüphanesi
4. Arab Ahmet'te Hatip Ahmet Efendinin Kurduğu Kütüphane
5. Tireli Ömer Efendi'nin Lefkoşeda Kale İçindeki Kütüphanesi
6. Mevlevihane Kütüphanesi
7. Kutup Şeyh Osman Fazlullah Kütüphanesi, Mağusa
8. Müftülerin Nezaretinde Bulunan Müftü Medresesi Kütüphanesi (Küçük Medrese)
9. Sultan Mahmut Kütüphanesi ve Kütüphane-i Amire
10. Ömeriye Camii Kütüphanesi

5. TEKKELER

Tekke; Farsça dayanma, güvenme anlamına gelen tekye sözcüğünden uyarlanarak, tarikat erbabının barındığı ve ayin yaptığı yer anlamında kullanılmıştır.⁷⁶ Zaviye ise tekkenin küçüğüne verilen isimdir.

⁷⁴ Celebi, age, s. 133, 134.

⁷⁵ Behçet, age, s. 41.

⁷⁶ Geniş Bilgi için bkz. Ocağ, Zaviyeler, Vakıflar Dergisi XII, s. 255, 268; Barkan, age, s. 279, 304; Osman Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, İst. 1969, Cilt. 2, s. 166, 167; Mustafa

Kıbrıs'ta, Osmanlı döneminde dini eğitime katkısı bulunan kurumlar arasında tekkelerin de önemli bir rolü vardır. Özellikle halkın geldikleri yerlerin Konya ve çevresi olduğu göz önüne alınırsa, o bölgede etkin olan Mevlevilik tarikatı, yarı tasavvufi mesleki örgütlenme biçimi olan "Ahilik" gibi akımların Kıbrıs'a nakli doğal bir gelişme olarak düşünülür.

Anadolu'nun Türkleştirilmesinde olduğu gibi Müslümanların özellikle Hristiyanlarla içice yaşadığı bir çok bölgede, kuş uçmaz kervan geçmez yerlerde, stratejik önemi olan geçitlerde, tekke ve zaviyeler kurarak; o bölgeleri fetih için hazır hale getiren, fetihten sonra da vakıflar oluşturmak yoluyla halkı İslamlaştırma-Türkleştirme faaliyetini sürdüren bu kurumların, İslam'ın yayılması ve kökleşmesindeki rolü büyüktür.⁷⁷

Tekke ve zaviyeler her şeyden önce bir dini ve tasavvufi talim, tatbik ve yayma merkezleridir. Doğal olarak buralarda bağlı bulunulan tarikatın gereklerine göre bir yaşantı takip edilmiştir. Tekke ve zaviyeler Selçuklu ve Osmanlı döneminde medreselerin nüfuz edemediği köylerin ve göçebe muhitinin dini ve içtimai hayatını ayarlama görevini üstlenmişlerdir. Ocak zaviyelerin rolüyle ilgili olarak "gerek kullanılan metod, gerek köylük yerde yaşayan halkın şehirlerde olduğu gibi ulema ile temas imkanının çoğu defa bulunmaması, bulunsa da ulemanın o seviyeye inememesi yüzünden, dini ve içtimai hayatta doldurulması gereken bir boşluk meydana geliyordu. İşte bu boşluğun zaviyeler tarafından devrine ve yerine göre müsbet veya menfi bir şekilde doldurulduğu görülüyor."⁷⁸ demektedir.

Kıbrıs'ta en yaygın tarikat olan Mevlevilik; Konya bağlantılı olarak yayılmış, merkez Lefkoşe olmak üzere, Mağusa, Limasol, Baf ve Aşağı Bafta Mevlevi tekkeleri kurulmuş, bunlar doğrudan Lefkoşe Mevlevi şeyhine bağlanmıştır. Bu tekkelerle ilgili oluşturulmuş olan vakıflar, "Celaliye Vakıfları" ünitesinde birleştirilerek tasarruf ve tevliyatı Konya'nın kontrol ve denetimiyle, merkez Lefkoşe Mevlevi şeyhine bırakılmıştır.⁷⁹ Türkiye'de tekke ve zaviyelerin kaldırılması ile ilgili kanunun çıkması sonucu Konya bağlantısı kesilen bu tekkeler faaliyetlerini sürdürememişler ve birer birer kapanmışlardır. Halen Lefkoşe Mevlevi Tekkesi, ilk Türk müzesi olarak

Akdağ, Türkiyenin içtimai ve İktisadi Tarihi, Ank. 1959, cilt. I, s. 39.

⁷⁷ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü, İst. 1946,1, 730.

⁷⁸ Ocak, agm, s. 267

⁷⁹ Altan, age, s. 863, 870.

faaliyet göstermektedir. Hakikaten Osmanlı döneminde, Özoran'ın dediği gibi "tekkeler bir nevi kültür merkezleri idi. Lefkoşe'de Mevlevi tekkesi, Mağusa'da da Celveti tekkesi vardı. Mevlevi tekkesi 16. Yüzyılda fethi müteakip yapılmıştı. Adanın bu tarikatla sıkı bir ilişkisi vardı. Lala Mustafa Paşa, Mevlevi tarikatına mensub idi. Mevlevilerin ayinleri halk tarafından zevkle izleniyordu."⁸⁰

Kıbrıs'ta halk arasında Osmanlı döneminde varolan başka tarikatların da yayıldığını ve etkili olduğunu düşünüyörüz. Ancak onlarla ilgili araştırmamız boyunca herhangi bir yazılı belge ya da bilgiye rastlayamadık.

⁸⁰ Beria Remzi Özoran, "Kıbrıs'ta Türk Kültürü (Tanzimat Devri'nde)", agb, s. 160-161.

İKİNCİ BÖLÜM

KIBRIS'TA İNGİLİZ DÖNEMİ

A. KIBRIS'IN İNGİLİZLERE İCARLANMASI

19. Yüzyıl Osmanlı'nın çöküş yıllarıdır. Osmanlı için bu yüzyıl, içte bir keşmekeşin alıp yürüdüğü, dışarıda ise devamlı yenilgilerle sonuçlanan ve her birisi yeni bir toprak kaybı anlamına gelen savaşların bitmek tükenmek bilmediği yıllardır. Nitekim 1877-78 Türk-Rus savaşı sonunda Ruslar, Yeşilköy'e kadar gelmişlerdir. Bunun üzerine İngilizler, Ruslarla Ayestefanos Anlaşmasını imzalamak zorunda kalan Osmanlılar'a, Ruslar'ın ilerleyişlerini durdurmak üzere yardım teklif etmişler, ancak bu yardımın karşılığı olarak Kıbrıs'ın idaresinin kendilerine verilmesini istemişlerdir. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Henry Layard padişaha ve ileri gelen devlet büyüklerine Osmanlı devletinin 3 Mart 1878'de Rusya ile yaptığı Ayastefanos Anlaşması'nın şartlarının çok ağır olduğu ve İngilizlerin Berlin Kongresi'nde bu şartları hafifletmeye çalışacağı yönünde taahhüd içeren bir konuşma yapmıştır. Layard bu görüşmede, Osmanlı devletinin varlığını koruyabilmesi ve ileride muhtemel bir Rus saldırısını silahla durdurabilmesi için, muktedir bir devletin yardımına muhtaç olduğunu, İngiltere'nin bu yardımı yapmaya hazır olduğunu beyan etti. Ancak bu yardımın Malta'dan ya da doğrudan doğruya İngiltere'den yapılmasının imkansız olduğu ileri sürerek, yakın bir adaya ihtiyaç duyduklarını belirtip; Kıbrıs Adasının idaresinin İngiltere'ye devir edilmesini önerdi. Ayrıca bu önerinin kabulü halinde, Kıbrıs'ın yine bir Osmanlı toprağı olarak kalacağını, gelirinin yine Osmanlı devletine ait sayılacağını ve ileride Rusya Kars, Ardahan ve Batum'u

Osmanlı'ya geri verdiğinde, İngiltere'nin de Kıbrıs'tan geri çekileceğini taahhüt etti.⁸¹

Berlin Kongresi'nde desteğe ihtiyacı olan Osmanlı⁸² İngilizlerin de bastırması ile çaresiz kalarak Kıbrıs'ta yaşayan Müslümanların miras, evlenme vb. dini işlerine bakmak üzere adada bir Şer'i Mahkeme'nin bulunması, vakıflarla, devlete ait arazinin idaresi ve her yıl Osmanlı devletine ödenecek kira ile ilgili bir mukavelenin yapılması şartıyla İngilizlerle anlaşmaya mecbur kaldı.

4 Haziran 1878'de Yıldız Sarayı'nda gizli olarak imzalanan anlaşma metnine ek olarak 1 Temmuz 1878'de imzalanan ikinci bir anlaşmaya:

a) Adada bir Şer'iye Mahkemesi bulunarak, Kıbrıs'taki Müslümanların şeriata ilişkin işlerine bakacak,

b) Osmanlı Evkaf Nezareti, İngiltere tarafından tayin olunacak bir memurla birlikte adadaki camilere, medreselere, mezarlıklara ve sair dini kuruluşlara ait emlak, arazi ve bağışları yönetmek üzere bir memur tayin edecek,

c) Rusya, Kars ve son savaşta elde etmiş olduğu diğer yerleri Osmanlı devletine geri verecek olursa, Kıbrıs Adası İngiltere tarafından boşaltılacak ve 4 Haziran 1878 tarihli antlaşma yürürlükten kalkacak,⁸³ maddeleri ilave edilmiştir.

Sultan II. Abdulhamit, 4 Haziran 1878 antlaşmasını "hukuk-u şahaneme asla hanel gelmemek şartıyla muahedeyi tastik ederim" kaydıyla imzaladı. İngiliz elçisi Layard da 15 Temmuz 1878'de bu konuda: "zat-i hazreti padişahinin tasdik-ı hümayunları veçhile 15 Temmuz 1878 tarihli ittifak-ı tedafüi muahedesıyla hukuk-ı şahanelerine asla hanel getirilmeyeceğini İngiltere sefir-i kebiri beyan eder."⁸⁴ içeriğindeki senedi verdi.

Anlaşma maddelerinden de görüldüğü gibi Osmanlı, Kıbrıs'daki Müslüman Türk halkının dini ve dünyevi çıkarlarını gözetmeye çalışmış ve anlaşma metnine de bunu yansıtmıştır. Ama artık idare onlarda değildir ve

⁸¹ A Fuat Türkgeldi, Mesâil-i Siyâsiyye, Yayına Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, C. II Ankara 1957, s.92-95.

⁸² Süleyman Kocabaş, Türkiye ve İngiltere, Vatan Yayınları, İstanbul 1989, s.91.

⁸³ Antlaşma metinleri için bkz. Şükrü Torun, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu, İstanbul, 1956.; Reşat Ekrem, İstanbul Muahedeleri, 1934.

⁸⁴ Ali Fuat Türkgeldi, Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye, Haz. Bekir Sıtkı Saykal, C. 2, TTK Yayınları, Ankara, 1957, s.339.; Bedevi, age, s.36

nihayet 12 Temmuz 1878'de Kıbrıs Valisi Besim Paşa'nın Lefkoşe'de yapılan bir törenle idareyi Amiral John Hay'e devretmesiyle hukuken hala Osmanlı olan Kıbrıs, fiilen İngilizlere geçmiş oldu.

Kıbrıs'ın idaresini kesin olarak almaya niyetli olan İngiltere, bu amacına 29 Ekim 1914'de ittifak devletleri safında yer alan Osmanlı devletinin savaşa girmesini bahane ederek 5 Kasım 1914'de, 4 Haziran 1878 antlaşmasının hükümsüz olduğunu ve Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhak edildiğini ilan ederek ulaştı. Ardından bir beyanname yayınlayarak "Kıbrıs'ta doğup hala adada yaşayan Osmanlı vatandaşlarının ilhak tarihinden itibaren İngiliz yurttaşlığına geçmiş sayılacağına, Kıbrıs'ta doğmamış fakat Kıbrıs'ta yaşayan Osmanlıların adayı terkedebileceği veya bir yıl içinde terketmezlerse İngiliz vatandaşı sayılacaklarını" bildirdi.

Kanunsuz olarak adayı işgal eden İngiltere, 4 Temmuz 1878 yılında imzalanan ek anlaşmanın 6. Maddesi uyarınca Rusların Kars, Ardahan ve Batum'u vermesi durumunda Kıbrıs'tan çekileceğini kabul etmişti. 3 Mart 1918'de yapılan Brest-Litovsk anlaşması ile gerekli şartlar gerçekleşmesine rağmen, İngilizler Kıbrıs'tan çekilmediler. Nihayet 24 Temmuz 1924'de imzalanan Lozan Anlaşması'nın 20. Maddesiyle de işgalleri Türkiye tarafından da kabul edilerek, meşruiyet kazandı. Kıbrıs artık tamamen bir İngiliz toprağıydı.

Lozan antlaşmasından sonra İngiliz idaresinde yaşamak istemeyen Kıbrıslı Türkler kitleler halinde adayı terk etmiş, adanın İngilizlere kiralanması ve İngilizler tarafından ilhakiyla hızlanan göç son haddine varmıştır, öyleki bugün sadece Türkiye'de 300.000 civarında Kıbrıs asıllı Türk'ün bulunduğu kaydedilmektedir.⁸⁵

Adada kalan büyük çoğunluk da Türkiye'yle ilişkilerini kesmemişler hatta Türkiye'deki bütün değişikliklerden belki de Türkiye'de yaşayan Türklerden daha fazla etkilenip hayatlarını ona göre değiştirmeyi vazife bilmişlerdir.⁸⁶

İngiltere, 1915 yılında 1. Dünya Savaşı'nda, yanında savaşa girmesi halinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilebileceğini bildirmişti.⁸⁷ Milli kimliklerini

⁸⁵H.Fikret Alaysa, Kıbrıs'ta Türkler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.78.

⁸⁶Özaran, agb, s. 159-160.

⁸⁷Pierre Oberling, The Road to Bellapais, Colombia University Press, Newyork, 1982, s.30.

koruyarak daha sonraları Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması yönündeki baskı ve taleplere karşı ellerinden gelen mücadeleyi vermişlerdir.

Bu mücadele sonucu İngiltere vaadini yerine getirememiş, yıllar sonra 1931 yılında Rumlar daha önce verilen bu sözü temel alarak Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak amacıyla İngiltere'ye karşı isyan etmişler ve isyan ancak iki ayda durdurulabilmiştir. Yunan büyükelçisi ve kilisenin desteğiyle çıkan isyanın bastırılması sonucunda, Türk tarafı da hiç bir menfi rolü olmamasına karşın, Rumlara konan yasakların ve hak kısıtlamalarının tümüne muhatap olarak fazlasıyla sıkıntı çekmiştir.

Bu isyan sonrası alınan tedbirler çerçevesinde Türklere ait Kavanin Meclisi kapanmış ve Türkler 1941 yılına kadar kendilerine ait mekanlara Türk bayrağı bile çekememişlerdir. 1937'de Kıbrıs'a "otonom" verilmesi düşüncesi Rumlar tarafından reddedilen İngilizler, 1947 yılında, atanan yeni Vali Lord Winster'in izniyle 1931 isyanına kalkışan papazların adaya dönmesine izin vermiş ve adada bir istişare meclisi kuracağını açıklamıştır. Fakat Rumlar sadece "ilhak" istediklerini bildirek bu teklifi de reddetmişlerdir.⁸⁸ Daha sonraki teklifleri de kabul edilmeyen İngilizler adayı Lord Winster'in seçtiği bir "İstişare Meclisi" ile idareye devam etmişlerdir.

15.1.1950 yılında Başpiskopos Makarios, Yunanistan'a ilhak ile ilgili bir plebisit (referandum) düzenleyerek, kiliselerde papazların gözetiminde oylama yaptırmıştır. Bu referandumda, Rumların % 90'ların üzerinde bir oranda ilhakı kabul ettikleri ortaya çıkmış, fakat İngiltere ve Türkiye tarafından bu oylama dikkate alınmamıştır. 1954 yılında İngiltere, adanın, el değiştirmemesi kaydıyla Kıbrıs'a muhtariyet verilmesi fikrini ortaya atmıştır. Fakat bu fikir yine Rumlar tarafından reddedildiği gibi, Makarios Yunan başbakanı Papagos'u ikna etmiş ve plebisit sonucuna dayanarak, Rumlara self-determinasyon hakkı verilmesini öngören bir teklifi, Bm Genel Sekreterliğinde dile getirmesini sağlamışsa da istediği sonucu alamamıştır.

1955 yılında, İngiltere Kıbrıs meselesini görüşmek üzere Türkiye ve Yunanistan'ı Londra'ya çağırdı. Londra konferansı öncesi 28 Ağustos 1955 günü Rumlar, Türkleri katledeceklerini ilan ettiler. Bunun üzerine zamanın Türkiye başbakanı Adnan Menderes 24 Ağustos 1955 günü İngiltere'ye bir nota vererek, Kıbrıs'ta vazifelerini yapacaklarını ümit ettiğini bildirdi. Ko-

⁸⁸ Nikos Kraniotis, Zor Yıllar (1950-1960), KKTC Enformasyon Dairesi Lefkoşa 1985, s.13.

nuyla ilgili basın toplantısında da Türkiye'nin savunması bakımından tek açık kapının Kıbrıs olduğu, bundan dolayı da Kıbrıs'ta statükonun değişmesine müsaade etmeyeceklerini söyleyerek⁸⁹ Kıbrıs davasında Türkiye'nin de taraf olduğunu böylece dünyaya ilan etti.

1953 yılında Yunanistan ile, Kıbrıs kilisesi ortak hareket ederek EO-KA ismiyle bilinen gizli yer altı teşkilatını kurdular.⁹⁰ Önce İngilizlere sabotaj yapmak suretiyle işe başlayan EOKA terörünü İngilizler önleyemediler. Bunu üzerine tedhişi takip etmeyi reddeden Başpiskopos Makarios'un Seyşel Adalarına sürdüler, ancak; terör daha da arttı. 1955 yılında bu defa Türklere de yönelen⁹¹ ve sonraları Türkleri imha etmeyi tek vazife haline getiren EOKA'ya karşı Türkler, öncelikle bazı mukavemet grupları oluşturdular. Ancak bunların yetersiz oluşu sebebiyle ENOSİS'e engel olmak, Türklerin her türlü güvenliğini sağlamak, Türkler arasında taraftar bulmaya çalışan sosyalist parti AKEL'in propaganda faaliyetlerine karşı durmak, Türkiye ile ilişkiler kurup bağlılığı sürdürmek amacıyla Türk Mukavemet Teşkilatı 27 Temmuz 1957'de Burhan Nalbantoğlu, Rauf R. Denктаş ve Kemal Tanrısevdi tarafından Lefkoşe'de kuruldu.⁹² Ardından ENOSİS'e karşı "Kıbrıs Türktür" sloganıyla "taksim" istenmeye başlandı.

Bu arada Kıbrıs sorunu BM'de defalarca dile geldi. Fakat Türkiye'nin kararlı tutumuyla, Yunanistan ve Kıbrıs Rumları istedikleri gibi bir sonuç alamadılar ve nihayet Türkiye ile görüşmeye razı olarak masaya oturmayı kabul ettiler.⁹³ Bu görüşmeler sonunda, 11 Şubat 1959 Zürih ve 19 Şubat 1959 Londra antlaşmalarının imzalanmasından sonra 16 Ağustos 1960'da bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu.⁹⁴

⁸⁹ Şükrü Torun, age, s. 64.

⁹⁰ Vehbi Z.Serter, Kıbrıs ve Enosis, Lefkoşe, 1979. s 21-22.

⁹¹ John Reddaway, The British Connection with Cyprus Since İndependence, The University Printing House, Oxford, 1986, s.7.

⁹² İsmail, age, s. 46.

⁹³ Sabahattin Egeli, How The 1960 Republic of Cybrus Way Destroyed, Castaş Corp. Duplications, İstanbul, 1991, s.21-22.

⁹⁴ Zaim M. Necatigil, The CybRus Question And The Turkish Position International Low, Oxford University, New York Press. 1993.

B. İNGİLİZ İDARESİNDE TÜRKLER

Osmanlının çaresizlik sonucu Kıbrıs'ı teslim etmesi, adadaki Türkler arasında tedirginlik meydana getirmiş, Kıbrıslı Türkü'n adeta kaderi olan göç tekrar gündeme gelmişti. Çok sayıda olmamakla birlikte bir kısım Türkler anavatana yerleşmek için yollar aradılar. Fakat İngilizlerin geçici statü ile adada bulunması bu arayışı büyük ölçüde durdurdu. Türkler Osmanlı'ya itaatlerinin benzerini geçici idarecileri olarak gördükleri İngilizlere de fazlasıyla gösterdiler.

Türkler, Vali Sir Ronald Stors'un ifadesiyle Türkler "azınlık haklarını koruyan bir ülkeye gerekli bağlılığı daima göstermiş ve savunmuştur."⁹⁵ Başlangıçta Osmanlının geleceği düşüncesiyle İngilizlere karşı toplum olarak "sadık teba" olan Türkler, 1914'de İngilizlerin Kıbrıs'ı işgal etmesinden sonra da her hangi bir şiddet hareketinin içinde olmamışlardır. Bu durumu kabullenemeyen çok sayıda Türk ise, anavatana göçmüş ve bu göç Lozan ile artarak devam etmiştir. Göçler peyderpey 1974 yılına kadar da kesintisiz sürmüştür. Kıbrıs'ta kalan Türkler ise her şeye rağmen, özellikle yönetimde, Rumlara karşı İngilizlere destek olmuşlardır. Ama ne yazık ki 12 Rum 9 İngiliz ve 3 Türk üyeden oluşan Kavanin (Yasama) Meclisi'nde daima Türklerin desteğiyle iş yürüten İngilizlerden aynı ilgi ve desteği asla görememişlerdir.⁹⁶

İngiliz dönemi idari uygulamalar ve Kıbrıs'a bakış açısından Osmanlının bir devamı değildir. Zira, Osmanlı'da tebası saydığı halka karşı aşırı bir hoşgörü vardı. İngilizler ise tam bir sömürgeci gibi davrandılar. Ada yönetiminde de bunu "divide on rule" (parçala-yönet) kuralını uygulayarak gösterdiler.⁹⁷ İngilizler, Rum çoğunluğun düşmanca saldırılarına ve iktisadi imha politikasına karşın, Osmanlı'dan emanet aldıkları, Lozan'da hukukunu koruyacaklarına dair güvence verdikleri Türklerin haklarını korumak için hiç bir tedbir almadıkları gibi, Kıbrıs Türklerini mahalli Rum unsurla birlikte eşit muameleye de tabi tutmamışlardır. Lozan'a gelinceye kadar şer'îye mahkemelerini, evkaf müessesesini ve müftülük makamını doğrudan idare

⁹⁵ Sir Ronald Storrs, Kıbrıs Anıları (1926-1932) (Çev. Taçgey Debes) Mez.Koop. Bank. Kültür Yayınları, Lefkoşe, 1993, s.34.

⁹⁶ Ronald Storrs, age, s. 38.

⁹⁷ Mustafa Gökçeoğlu, Tezler ve Sözler, II. Basım, Sultan Ofset Basını Lefkoşa, 1992, s. 20-24, 134.

etmişler, -Rumlara verilen- kendi müesseselerini kontrol edip geliştirme hakkını Türklere vermedikleri gibi müftülük makamını da ilga ederek 1927'den sonra Türk cemaati çeyrek asır içinde siyasi liderden olduğu gibi dini reisten de mahrum bırakmışlardır.⁹⁸

Gerçekten de İngilizler, Rumların onca şımarıklığına göz yummuş, eşit siyasi dengeleri Rumlar lehine çevirmiş, Rumların Türklere yaptığı saldırıları yumuşaklıkla karşılamışlardır.⁹⁹ onların ENOSİS isteklerine ve isyanlarına gereken karşılığı vermedikleri gibi, cezalandırmada Türklere haketmedikleri şekilde müeyyideler uygulamışlardır.¹⁰⁰

Masum Millet gazetesi sahibi ve yazarı Con Rifat'ın deyimiyle "gayri kabil-i inkardır ki İngiliz idaresi bizleri, Osmanlı hükümetinden zengin, mes'ut bir halde tesellüm eylemiş idi. Osmanlı idaresi bizleri İngilizlerin ellerinde bir emanet olmak üzere terk eylemiş idi; kendileri de bilirler ki bir emaneti hüsn-ü muhafazaya lüzum hissetmediler, bizleri perişan hale getirdiler."¹⁰¹

Gerçekten de İngiliz idaresi döneminde uzun vadede etkisi görülen en büyük darbe toplumun en önemli dayanaktan olan evkaf ve müftülük ile Türk ortaokullarına vuruldu. Kıbrıs Türk cemaatinin gelişmesini engelleyen bu hususdaki İngiliz uygulamaları, maalesef Türk toplumunun geleceğine tesir eden, onarılması güç yaralar açtı.

C. İNGİLİZLER DÖNEMİNDE EVKAF KURUMU

1. İNGİLİZLER DÖNEMİNDE EVKAFIN DURUMU

Kıbrıs'ta Türklerin en önemli varlığı olan evkafın İngilizlerle yapılan Berlin anlaşması'nın 2. Maddesiyle İngiliz idaresindeki durumu belirlenmişti. Bu maddeye göre "Evkaf-i Hümayun Nezareti Celilesi tarafından Cezire-i Mezkure için bir memur tayin olunacaktır. Bu memur İngiltere hükümeti tarafından tayin olunacak bir memur ile bilittifak Cezire-i Mezkure'de bulunan cevami ve mekabir ve medaris-i İslamiye ve müessesat-i saire-i mez-

⁹⁸ Faiz Kaymak, Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştüler, Alpay Basımevi, İstanbul, 1968, s.76.

⁹⁹ İsmail- Birinci, age,s.9.

¹⁰⁰ İsmail, agb.

¹⁰¹Harid Fedai, age, s.68

hebiye'nin emlak ve arazi ve emvalini idare edecektir."¹⁰² Nitekim birisi İngiliz olmak üzere iki murahhas tarafından idare edilmeye başlanan Kıbrıs Müslüman vakıflarının idaresindeki bu değişiklik Kıbrıs Türk cemaatini rahatsız etti. Bir gayr-i müslimin murahhas tayin edilmesi gibi vakıf gele- neğine uygun olmayan bir uygulama hoş karşılanmamıştı.

Bu hususta tepkilerini dile getiren Hacı Hafız Ziyai Efendi önderli- ğindeki Kavanin Meclisi Türk azaları hükümeti protesto edip, idareyi doğ- rudan kontrol edecek olan evkaf reisinin halife tarafından tayin edilmesini ve bu çerçevede Kıbrıs kadısının evkafın reisi olarak kabul edilmesini talep ettiler. Konuyla ilgili isteklilerin ısrarı üzerine 1900 yılında bir komisyon toplandı ama bir karar alamadan dağıldı. 1902 yılında idarenin Kıbrıs kadı- sına verilmesi yönünde gelişmeler bazı gelişmeler oldu. Ancak kadı hasta- lanmasından dolayı gerekli işlemleri yarım kaldı ve yapılamadı. Daha sonra evkaf murahhası olan İrfan Bey aynı zamanda Kavanin Meclisi'ne de aza oldu. İrfan Bey nüfuzunu kullanarak Kavanin Meclisi'nin diğer Türk üyele- rini de kendisine sadık kişilerden seçti. Böylece hem ekonomik hem de siyasi güce kavuşarak kendisini Türklerin reisi yaptı.¹⁰³ Adadaki Türklerin reisi konumundaki Türk evkaf murahhası aracılığı ile ada Türkleri ile an- laşmaya varmanın daha kolay olduğunu düşünen İngiliz yönetimi de bu reisliği kabullendi ve destekledi. Fakat evkafa dair şikayetler azalmadığı gibi artarak sürdü. Bununla birlikte sonraki yıllarda evkaf idaresinin kadıya devredilmesine yönelik talepler devam etti. Fakat bu konuda herhangi bir ilerleme sağlanamadı.

1914'de Osmanlı'nın İngiltere karşısında 1. Dünya Savaşı'na katıl- ması ile İngiliz idaresi adayı tek taraflı işgal etti. Bundan sonra nüfuzunu iyice arttırdı. 1915'de Emval-i Diniye-i İslamiye Kanunu'nu çıkaran İngiliz- ler, bu kanunla vakıfları kendi tayin ettikleri İngiliz murahhası¹⁰⁴ ve bir memur statüsünde olan Türk murahhas aracılığıyla idare etmeye başladıl- ar. Bu durum Türk murahhasın evkafı İngiliz direktiflerine göre yönetmek zorunda kalmasına yol açtı. Hatta 1923'te Lozan Konferansı'nda Kıbrıs'ın İngiliz toprağı olduğu kabul edildikten sonra da hükümet, balkan memle- ketlerinde olduğu gibi evkafın idaresini, hak sahibi olan İslam makamlarına

¹⁰² Türkgeldi. age., s. 101-102.

¹⁰³ Türk İşleri Komisyonu Ara Raporu, 1949.

¹⁰⁴ Türk İşleri Komisyonu Ara Raporu, 1949.

vermesi gerekirken, bunu yapmayı yine kendi atadığı iki murahhas vasıtası ile yönetmeye devam etti.

İngiliz yönetimi, Müslüman Türk cemaatin beklentisinin aksine, 1928 yılında Kıbrıs Evkaf (İslam Dini Emvali) İdaresi Fermanı'nı çıkartarak, İslam Cemaati'nin kurumu olan evkafı bir devlet dairesi haline getirdi. Bu kanuna göre "Müstemlekat Nazırı'nın tasdikine tabi olmak üzere vali, vakit be vakit müstemlekedeki mevcut cevami-ı şerife ile İslam kabristanlarına, mekatib-i İslamiye'ye ve sair müessesat-i diniye-i İslamiyeye ait emval, nukut ve araziye idare ve onlara nezaret vazifesi ile muvazzaf olarak birisi müstemleke sekene-i İslamiyesinden olmak üzere "evkaf murahhasları" unvanıyla iki murahhas tayin edecektir. ve bu "murahhaslar icra-i vezaif-i memuriyetlerinde ve evkaf dairesine müteallik kaffe-i hususatta valinin nezareti tahtında bulunacaklardır." Aynı fermanla "emval-i diniye-i İslamiyeyi idare ve onlara nezaret vazifesiyle mükellef murahhasların murakabe-si tahtında olarak müstemleke "evkaf dairesi" unvanını haiz ve badema o suretle müsemma bir daire tesis edilecek ve mezkur iş bu fermanın mekasıdı için bir "hükümet dairesi" addolunacaktır."¹⁰⁵ hükmüyle Türk cemaatinin evkafı ile ilgili doğrudan veya dolaylı görüş belirtme veya müdahalede bulunma hakkını tamamiyle kaldırıyor.

Rumlara ait kilise mallarının idaresinde hiçbir müdahalesi olmayan hükümet, Türklere ait İslam mallarının idaresine cemaatten hiç bir görüş almaksızın keyfi olarak el koymuştu. 1949'da bizzat hükümetin hazırlattığı raporda da denildiği gibi "mezkur ferman tahtında tanzim edilen proje, hususile din ve maarif müesseselerini idame ettirmek gibi başlıca evkaf vazifelerini ifa hususunda büsbütün akamete uğramıştır."¹⁰⁶ 1 Ocak 1929'dan itibaren müftülük makamının da ilgisiyle, Türk evkaf murahhası, artık hakimiyetine karşı koyabilecek yegane mevki sahibi olan kişinin, müftünün de olmamasından dolayı bütün yetkileri kendi şahsında topladı. Hükümetin desteğiyle, o, artık Türk cemaatinin tek lideri haline geldi.

1930 Kavanin Meclisi seçimlerinde, Türk cemaatini temsil edecek azaları arasında daima seçilerek yerini alan evkaf murahhası, Kavanin Meclisi üyeliği seçimini kaybetti. Böylece İngilizlerin gözünde hem seçilmiş,

¹⁰⁵ Konur, age, s 41.

¹⁰⁶ Türk İşleri Komisyonu Ara Raporu, 1949.

hem de atanmış olması hasebiyle Türk cemaat reisi olarak kabul edilen Türk evkaf murahhasının bu pozisyonu ciddi biçimde sarsıldı. Yeni seçilen üç Kavanin Meclisi azası evkafın yeniden düzenlenmesini de öngören bir teklifi müstemleke müsteşarına sundular. 1931'de Türk Milli Kongresi'nde de bu yönde karar alındı. Ancak 1931'de çıkan Rum isyanından sonra evkaf da dahil bir çok konu askıya alındı. 1949 yılına kadar konuya ilişkin ciddi bir çalışma yapılmadı. 20 Ocak 1949'da Kıbrıs Türk toplumunu, ilgilendiren evkaf, müftülük, aile kanunu, maarif ve şeri'ye mahkemeleri gibi temel meseleleri incelemek üzere hükümetin onayıyla kurulan Türk İşleri Komisyonu, hazırladığı ara raporu hükümete sundu. O güne kadar Türklerin sorunlarını ortaya koyan ve çözüm önerilerinde bulunan en kapsamlı çalışma olan bu rapor, oldukça önemli adımlar atılmasına sebep oldu. Hükümetin, bu raporun sunulmasından kısa bir süre sonra, 24 Şubat 1949'da, 1928'de evkafı bir İngiliz devlet dairesi haline getiren Evkaf Ferman-ı Kanunisi'ni komisyonun tavsiyesi doğrultusunda feshetmesi bu yönde atılan önemli bir adım oldu.¹⁰⁷

Ayrıca komisyonun çalışmaları Türk cemaatinin de tepkisini daha açık ifade etmeye başlamasına yol açmış, cesaretlendi. Nitekim 1 Ağustos 1950'de cemaatin isteği doğrultusunda İngiliz idaresinde yıllarca evkaf murahhaslığı yapan Sir Mehmet Münir Bey'in yerine Mehmet Kemal Bey, evkaf müdürlüğü ve Türk evkaf delegeliğine getirildi.¹⁰⁸ Fakat raporda da detaylı işlenen müftülük, evkaf ve maarif gibi diğer önemli meselelerde de köklü yeniliklere gitmesi beklenen sömürge yönetimi bu konuların üzerine gitmekte yavaş davrandı.

Nihayet evkaf, 22 Temmuz 1955 tarihinde seçimle iş başına gelen 15 üye, zamanın müftüsü ve Türk İcraat Azası'ndan oluşan Yüksek Evkaf Meclisi'ne devredildi. Bu devirden sonra alınan kararlar çerçevesinde köy camii malları, Köy Cami Komisyonları tarafından idare edilecek, köy komisyonları da seçimle kurulacaktı. Komisyon üyelerinin sayıları ve görev süreleri "Yüksek Meclis" tarafından tespit edilecekti.¹⁰⁹ Böylece bir asra yaklaşan bir sürenin özellikle son çeyrek ayında, Türk evkafını haksız olarak

¹⁰⁷ Hürsöz Gazetesi, 26.02.1949.

¹⁰⁸ Altan, age, s. 978.

¹⁰⁹ M. Kemal Dizdar, "Kıbrıs Evkafı" Milletler Arası I. Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliği.

kontrol eden İngilizler, geç de olsa asıl sahiplerine iade ettiler. 1960'da kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'ne kadar geçen İngiliz yönetimi süresince evkaf malları "Evkaf Yüksek Meclisi"nce idare edildi.

2. İNGİLİZLER DÖNEMİNDE EVKAFIN EĞİTİM-ÖĞRETİM'DE ROLÜ

İngilizlerin Kıbrıs'ı kiralamalarından sonra, Müslüman Türk cemaatini her yönüyle kontrol ettiklerini görmekteyiz. Bu kontrol özellikle eğitim-öğretim alanında oldukça yoğun bir şekilde görülmekteydi. Kontrolün yasal dayanağını, Berlin Anlaşması'nda evkafın idaresinde bir Türk ve bir İngiliz murahhasın görev almasının öngörüldüğü madde oluşturuyordu. Zira 1878'de İngilizler adaya geldikleri zaman Kıbrıs Türklerinin sahip olduğu sıbyan mektepleri, medreseler ve rüştiye, yani bütün mevcut Türk okullarının evkaf tarafından idare edilmekteydi. Murahhaslardan birisinin İngiliz olması, evkaf bağlı olarak yürütülen Türklerin eğitim-öğretimiyle ilgili konularda, daha en baştan İngilizleri söz sahibi yaptı. İngilizler başlangıçta dini karakterin ağır bastığı Türk okullarında yapılan eğitim-öğretim müfredatı ve diğer konularda, yaptığı bir dizi değişiklikle Türk okullarını ciddi anlamda yönlendirmişlerdir.

Özellikle uzun vadede iyi yönetilmeyen ve yeterince gözetilmeyen evkafa ait emlakın gelirlerinin düşmesi, evkafın mali gücünü zayıflatmıştır.¹¹⁰ Evkaf gelirlerinin azalması Türklerin güçlü eğitim-öğretim kurumlarına sahip olamamalarına neden olmuş; hem genel eğitim hem de din eğitim-öğretiminde yeterli mali kaynağa sahip olamadıkları için düzenlemeler yapmada yetersiz kalmışlardır.

1928'de İngilizler tarafından müftülük kurumununun kaldırılıp, yerine fetva eminliği makamını ismiyle evkaf idaresine bağlı bir memurluk kurulduktan sonra, yaygın din eğitim-öğretim ve dini hizmetler merkezi olan camiler ve idaresi tamamıyla evkafa bağlı olduğundan, okul dışı din eğitim-öğretimi ve dini hizmetlerin kontrolü de bir ölçüde onların kontrolüne geçmiştir. Bu süreçte ekonomik olarak yeterli ücreti alamayan imamlar ve imamsız kalıp bakımsızlıktan harab olan bir çok caminin de sorumluluğu

¹¹⁰ Şanlı, age, s. 79.

evkaf idaresine, dolayısıyla evkafı kendi kurumu haline getiren İngiliz idaresine aittir.

O dönemde vakıf gelirlerinin düşmesi, camilere ve din görevlilerine özen gösterilmemesi nedeniyle boşluk o kadar büyümüştür ki; 1956'da evkaf Türklere tamamen teslim edildiğinde, özellikle dini müesseselerin ve din görevlilerinin içinde bulunduğu durumun içler acısı halinden ötürü, evkafın gelirlerinin de yetersiz olması sebebiyle, Evkaf Yüksek Meclisi'nce "Din Vergisi" konularak çözüm aranmıştır. Bu tür bir karar almaya iten zorunluluk zorunluluk evkafın yıllar yılı iyi idare edilememesi sonucu gelirlerinin düşmesinin doğal sonucudur. Fakat bu tür girişimler de tam bir çözüm olmamış, evkafın din hizmetleri ve eğitime ilişkin rolü ve katkısı beklenenin altında kalmıştır.

D. İNGİLİZLER DÖNEMİNDE KIBRISLI TÜRKLERDE EĞİTİM-ÖĞRETİM

İngilizler Kıbrıs'a geldiklerinde, adada 65 ilkokul seviyesinde sıbyan mektebi, 7 medrese ve 1 rüşdiye faaliyettedir. Bütün bu okullar evkaf idaresince yönetilmekteydi. Yine adada 114 öğretmen fiilen görev yapmakta, bunların 47'si Osmanlı hükümetinden, 47'si evkaftan, 20 tanesi de çalışmakta oldukları köylerin halkından maaş almaktaydılar.¹¹¹

1846'da Osmanlı'da eğitim, Mekatib-i Umumiye Nezareti'ne bağlandı. Halde Kıbrıs'ta evkafa bağlı kalmaya devam etmiştir. "ıcar antlaşması" gereği evkafın başına getirilen iki delegeden birisinin İngiliz olması nedeniyle de daha en baştan maarifte İngiliz kontrolü söz konusu olmuştur.

1880 yılında İngiliz hükümeti deneyimli bir müstemleke papazı olan j. Spencer'i Kıbrıs okulları baş müfettişi olarak atayarak en başından eğitim-öğretimin hangi yönde seyredeceğini göstermiş, okullarda kontrolü tam olarak ele alacağını ortaya koymuştu. 1895'ten itibaren özellikle her 5-10 yılda bir çıkardığı kanunlarla da kontrol yönündeki amacını tedricen gerçekleştirdi. 1878'de idarelerinin ilk yılında oluşturulan Maarif Encümeni'ne başkanlık ederek, doğrudan encümenin kararını etkileyecek konumda duran vali ve ona vekalet eden baş üsteşar, sadece fikir beyanından öte

¹¹¹ Ali Süha. agb. s.224.

kararlara müdahale etmiyorlar, fakat okul açma isteklerine kaynak sağlamayarak engel oluyorlardı.

1880'de mali gerekçelerle üç Türk okulunun kapatılmasıyla İngilizlerin kaynak sağlamama tutumları ilk sonucunu vermiş oldu. Bu durumun bildirilmesi üzerine, zamanın Osmanlı Maarif Nazırı, 26 Kasım 1883'te Kıbrıs Başkadısı'ndan derhal bu okullar yerine 12 ilkokul açılması, bu okullar için giderlerin Osmanlı Bankası'ndan çekilerek karşılanması yönünde Kıbrıs Naibliği'ne bir yazı göndererek ¹¹² duruma müdahale etti.

1914'de işgalden sonra, 1920'ye kadar mevcut durumda bir değişikliğe gitmeye hükümet, 1920'de çıkardığı bir kanunla maaşların hükümet tarafından ödenmesini, fakat öğretmenlerin tayin hakkının Maarif Encümeni'nin tavsiyesiyle valiye ait olduğunu kararlaştırdı. Daha önce seçimle gelen Maarif Encümeni'ni ise kaza merkezlerinde vali atamaya başladı. Nihayet 1929 Maarif Kanunu ile hükümet eğitimde tam merkezîyetçiliğe yaklaştı. Adadaki her dinden öğretmenin tayin, azletme, terfi, cezalandırma yetkisi tamamen valiye verildi. Yalnız okul kitaplarını seçme hakkı cemaatlere bırakıldı. Bundan dolayı okul kitapları 1935 Maarif Kanunu'na kadar Türk encümeni tarafından Türkiye'den getirildi.

İngiliz idaresinin çıkardığı en önemli eğitim-öğretim kanunu olan 1935 Maarif Kanunu, eğitimde tam merkezîyetçiliği sağladı. 1931 Rum isyanından dolayı adada hak kısıtlamasına giden müstemleke hükümetinin çıkardığı bu kanun maalesef en büyük zararı Türklere verdi. Çünkü bu kanunla:

1. 1878'den beri Türk Maarif Encümeni tarafından tespit edilen okul kitapları hükümet tarafından tespit edilmeye başlandı.
2. İlkokul tahsil süresi 5 yıldan 6 yıla çıkarılarak rüştîyeler kapatıldı.
3. Okulları idare eden encümen ve komisyon üyelerini hükümet tayin etmeye başladı.
4. 1935-36 Ders Yılı'ndan itibaren daha önce ayrı sınıflarda öğrenim gören kız ve erkek öğrenciler için karma sınıflar yapıldı.
5. 1935-36 yılından itibaren "kitapsız" öğretime geçildi. Bu madde ile özellikle Türkiye'den gelen kitaplar yasaklandı. Kıbrıs'ta

¹¹² Behçet, age, s. 58.

Türkler tarafından sadece alfabe hazırlanabildiğinden diğer dersler kitap olmadan işlenmeye başlandı. 1944'e kadar da bu böyle devam etti.

Özellikle 1933'ten itibaren öğretmenlerin İngilizce yeterlilik imtihanlarını geçmelerinin bir kanunla istenmesi ve geçemeyenlerin ya tamamen öğretmenliğine son verilmesi ya da bekletilmesi de Müslüman Kıbrıs Türk cemaatini olumsuz yönde etkiledi. 1938-43 yılları arasında çok sıkı tutulan bu uygulama ile hükümet hem İngilizce'yi yerleştirmek, hem tasarruf yapmak, hem de işsiz gençleri askere almayı amaçlıyordu.

1935'te çıkartılan söz konusu maarif kanunuyla adadaki yegane Türk lisesi olan Lefkoşe Türk lisesi (eski idadi)¹¹³ ve ortaokul statüsündeki tek kız okulu olan Viktorya Kız Okulu'nun başına birer İngiliz müdür atanarak, Türklerin kendi okullarındaki idare yetkisi de tamamen kaldırıldı.

Bu dönemde meydana gelen ve çok tartışılan bir mesele de Lefkoşe Türk Lisesi'nin adının Lefkoşe İslam Lisesi olarak değiştirilmesidir. Bu isim değiştirme hadisesi Kıbrıs Türkü'nü İslam ve Türklük arasında öncelik seçimine zorlamış ve Türkleri dinleri ile milliyetleri arasında önem ve öncelik tartışmasına zorlamıştır. İngilizlerin adada yaşayan halkları Osmanlıdan aldığı gibi, Rum ya da Türk olarak değil de Ortodoks ya da Müslüman cemaatler olarak görmesi ve özellikle her iki tarafın anavatanlarından gelebilecek milliyetçilik akımlarının önünü kesmek istemesinden kaynaklanan bu müdahale bir kısım Türklerin ve yeni yetişen neslin kafasında İslam adının Türklük karşısında, onun karşıtı gibi algılanmasına neden olan olumsuz hatıralar bırakmıştır.

1944 yılında ilk defa Lefkoşe Erkek Lisesine bağlı olarak Mağusa, Limasol ve Baf ta; 1949 ve 1950'de ise dört yerde daha ortaokul açılarak liseye öğrenci potansiyeli hazırlandı. 1952 yılında çıkarılan Maarif Kanunu ile ortaokullar amme yardımı gören okullar statüsüne getirildi. İsteyenler okullarına üçer sınıf ekleyerek okullarını lise yapabilecekti. Nitekim Baf ve Limasol komisyonları bu imkanı kullanıp ortaokullarını liseye çevirdiler. Buna karşın hükümetin mali destek sağladığı gerekçesiyle lise öğretmenlerini tayin etme hakkını kendinde olmasını şart olarak ileri sürmesi, Mağusa komisyonunu bu hakkı kullanmamaya itti. Mağusalılar Türkiye'nin yardı-

¹¹³ W.W. Weir, Education in Cyprus. Cosmos Press. Nicosia. 1952. s. 74.

miyla Namık Kemal Lisesini kurdular. Ayrıca Mağusa'ya bağlı iki ortaokul da Türkiye'nin yardımıyla faaliyetini sürdürdü.¹¹⁴

1. TÜRK İLKOKULLARININ İDARESİ

İngiliz müstemele idaresince Kıbrıs'ta Türk okulları Okullar Baş Müfettişi J. Spencer başkanlığında, Kıbrıs'ta Rumlar ve Türkler için ayrı ayrı oluşturulan köy komisyonları ve seçim sonucu oluşturulan Maarif Encümenleri aracılığıyla idare ediliyordu. Lefkoşe Türk Maarif Encümeni bütün ilköğretim okullarının yönetimi ile görevliydi. İlk Maarif Encümeni üyeleri sırasıyla şu kişilerden oluşuyordu:

1. Asım Efendi-Müftü
2. Hacı Hafız Ziyai-Rüştiye Müdürü
3. Hacı Mehmet Raif-Müftü Katibi
4. Hacı Ali Rifkı-Ayasofya Müderrisi
5. Hacı Vahid-Ayasofya Baş İmamı
6. Fuat Efendi
7. Mehmet Ali Fehim
8. Bahaeddin Bey Zade Reşat

Maarif encümeni toplantılarına ya vali ya da vali adına baş müstesar başkanlık ederdi.¹¹⁵

Encümenin görevi bütün Türk ilkokullarının idaresi ve öğretmen tayini ile maaşlarının tespiti, ayrıca hükümetçe yapılması gereken yardımın köylere dağıtılmasıydı. Her iki senede bir toplanan Maarif Encümeni'ne toplum lideri olarak müftüler daima katılmışlardır. Maarif Encümeni görevde bulunduğu yıllarda mevcut duruma göre alınması gereken kararları olarak maarifin problemlerini çözmeye çalışmıştır.

1884'de seçilen maarif üyeleri okul kitaplarının İstanbul'dan getirtilmesine, tüm öğretmenlerin imtihana tabi tutulup geçenlere "şehadet" verilmesine, geçemeyenlerin yeniden rüştiyeye devam etmesine, hükümet yardımı olmayan okulları Osmanlı İslam Okulları adı altında bir araya toplayarak bu okulların yaşatılması ve işlevsel olabilmesi için Osmanlı hükümetinden para istemeye karar vermiştir.

¹¹⁴ bkz. Behçet, age.

¹¹⁵ Behçet, age, s. 219.

1896-98 Maarif Encümeninin en önemli icraatı ise rüştiyenin idadiye çevrilmesi ve başına İstanbul'dan bir müdür getirilmesi ile Rumcanın ders olarak konması oldu.

1990-1902 Maarif Encümeni 31 yeni köy ilkokulu açılmasını istemiş, fakat İngiliz idaresi tahsisat yapmadığı için bu talepten vazgeçilmesini kararlaştırmıştır.

1902-1904 Maarif Encümeni toplantısında, Rumca konuşan Türk köylerine Rumca konuşabilen Türk öğretmenlerin atanması kararlaştırılmış, ders kitaplarının yine İstanbul'dan getirilmesi istenmiştir.

1905'te yeni Maarif Kanunu'na göre toplanan encümen üyeleri, 24 Mayıs Viktorya Günü ve İngiliz kralının doğum gününün birer gün resmi tatil olarak ilkokullarda uygulanmasına karar vermiştir.

1906-1908 Maarif Encümeni, tüm kasaba ilkokullarının rüştiye programına geçmesi ve köylerdeki öğretmenlerin aynı zamanda imamlık yapması teklifine cevaben, imamlık ehliyetine haiz olan istekli öğretmenlerin kadıdan temin edilecek bir sertifika ile buldukları köylerde imamlık da yapabileceklerine karar verdi.

Bu karar bize o dönemde öğretmenlerin en azından imamlık yapabilecek dini bilgi düzeyine sahip olduklarını gösterirken, aynı zamanda köylerde namaz kıldırabilecek cami görevlilerinin eksikliğinin o zamanlardan hissedildiğini de ortaya koymaktadır.

1908-10 Maarif Encümeni, müftü tasvip ettiği takdirde bir tıp kitabının Türkçe'ye çevrilerek okutulmasına karar vermiştir. Ayrıca Larnakalı Hami Bey isimli üyenin ilkokul tahsilinin mecburi olmasını teklif etmiş, bu teklif Baş Müfettiş Rev. C. F. D. Newham tarafından tatbikatta güçlük çekileceği gerekçesi ileri sürüldüğünden encümen tarafından reddedilmiştir.

1910-12 Maarif Encümenine İngiliz idaresi tarafından okullara yapılacak yardımların ancak sıkı bir denetimden sonra yapılabileceği bildirildi. Ayrıca Baftaki Cami-ı Kebir Okulu'nun masraflarının cami mütevellisi tarafından karşılanması için İngiliz baş müfettişin verdiği teklif encümence kabul edildi.

1912-14'te ise Lefkoşe ve Poliye'de birer kız okulu açılmasına karar verildi. 1914-16'da ise encümen, müftü tarafından öğretmenlere verilen imamlık sertifikasının okullar baş müfettişince kabulüne karar verdi.

1916-18'de I. Cihan harbi sebebiyle ders kitabı getirilemeyeceği endişesi dile getirildi.

1918-20'de ise dört kız okulu daha açılmasına karar veren encümenin 1920 Maarif Kanunu çıkmasıyla birlikte görevi sona erdi.

Bundan sonra kasabalar için beş kişilik üyeden oluşan encümenler dışında, tüm Kıbrıs'a şamil bir Maarif Encümeni oluşturulmuştur. 1927'de müftülüğün kaldırılmasına kadar müftü, başkadı ve Türk evkaf murahhası bu encümenlerde yer almışlar, 1928'den sonra ise müftülük ve kadılık müesseselerinin kaldırılması nedeniyle Türk evkaf murahhasının yanında müftünün yerine fetva emini iştirak etmiştir.¹¹⁶

Giderleri Osmanlılar tarafından karşılanan, ilkokullar azalarak da olsa 1920 yılına kadar sürdürmüştür. 1900'de Osmanlı ilkokulu 14 ilkokul olarak mevcutken bu sayı 1910'da 11'e 1914-19 arasında 6'ya düşmüştür. 1920 yılında çıkan kanunla tüm okullar İngiliz idaresine bağlandı. Böylece kanunen Türkiye ile irtibatlı okul kalmamış oldu.¹¹⁷

1878'den 1905 yılına kadar ilkokulda eğitim süresi 4 yıldır. 1905 Maarif Kanunu ile bu süre 5 yıla yükseltildi. Program açısından o dönemde Kıbrıs'taki Türk okulları daima Türkiye'deki değişiklikleri takip etmiştir.¹¹⁸ 1929'a kadar ilkokul programları da birbirine benzerdi. Mesela Türkiye'de 1928'de çıkan harf inkılabı 1929 yılında Kıbrıs'ta da uygulanmaya başlandı. Program değişiklikleri de aynen yansıdı. O zamana kadar Kur'an-ı Kerim ve İlmihal dersleri daima en önemli ana dersler olarak işlenmişti. Fakat yeni uygulamalara geçince artık dini içerikli dersler yavaş yavaş okul programlarından çıkarıldı.

1933'te çıkan, 1935'de yürürlüğe giren Maarif Kanunu ile ilkokulların öğretim süresi 6 yıla çıkınca rüştüyeler de otomatikmen ortadan kalkmış oldu. 1935'te alınan bir kararla öğretim "kitapsız" olarak devam etmiş, her iki toplumdaki da kitap seçme hakkı alınmış, bu dönemde Türk ve Rum toplumları ilkokullarına aynı programlar uygulanmıştır.

Kıbrıs'ta Türklerin ilkokul müfredatı da genelde Türkiye ile doğru orantılı olarak değişmiştir. Türkiye'de 1930'dan itibaren 1938-40'lara kadar önce şehir ilkokullarından, sonra da köy ilkokullarından kaldırılan; 1949'da

¹¹⁶ Behçet, age, s. 75-109.

¹¹⁷ Behçet, age, s.69.

¹¹⁸ Weir, age, s. 80

"ebeveyn arzu ederse" okutulmak şartıyla haftalık 2 saat konulan din dersi¹¹⁹ Kıbrıs'ta yine de bir süre daha haftada iki saat olarak okutulmuştur. 1935-1936 öğretim yılında Kıbrıs maarifinin tamamıyla hükümet kontrolüne geçmesinden sonra¹²⁰ din derslerinin o yıllarda nasıl okutulduğunu bilemiyoruz. Ancak bildiğimiz görüştüğümüz yaşlıların ifadeleriyle Cuma günlerinde öğrencilerin öğretmenler nezaretinde camiye götürülmelerine, belli dini günlerin tatil kabul edilmesine izin verildiği şeklindedir. Fakat örgün öğretimde özel bir din dersi müfredatına dair bilgi yoktur.

2. İLKOKULÜSTÜ TÜRK OKULLARININ DURUMU

Kıbrıs'ta ilkokullar dışındaki okullar Tali Okullar İdare Heyeti adı altında, seçilmiş bir heyet tarafından idare edilmekteydi. Yine bu heyette de başkadı, müftü ve evkaf murahhası daimi ve etkili üyelerdi. O yıllarda tek tali okul olan "rüştüye" 1896'da "idadi" olarak eğitim vermeye başladı. 1920'de ise "sultani" olarak hizmete devam etti. 1926'da lise olarak tanınan okulun müdürlüğüne bir İngiliz atandı. Lefkoşe Türk lisesi adının Lefkoşe İslam lisesi adı ile değiştirilmesi polemik konusu oldu.

Kıbrıs'ta 1860 yılında açılan rüştüyeden sonra 1897 yılından itibaren muhtelif tarihlerde, kaza merkezlerindeki 5 sınıflı ilkokullara 3 rüştüye sınıfı daha eklenerek, İngilizlerin "mümtaz" sınıf dedikleri ilkokul kategorisinde kabul edilen Türkiye'deki ilköğretim okullarına benzeyen rüştüyeler açıldı, öğretmen Hasan Behçet'in 1960'lı yıllarda Kıbrıs Maarif Dairesi'nin ilkokul tutanaklarıyla, o yıllarda hayatta olan öğretmenlerden derlediği bilgilere göre rüştüyelerin şunlardır:

1. Baf Daru'l-irfan	1898-1934
2. Limasol Daru'1-Feyz	1902-1934
3. Lefkoşe Ayasofya	1907-1934
4. Mağusa	1910-1934
5. Larnaka	1910-1934
6. Girne	1915-1934
7. Lefke	1915-1934
8. Peristona	1915-1931

¹¹⁹ Akyüz, age, s. 388

¹²⁰ Behçet, age, s. 219

9. Luricina (Akıncılar)	1922-1934
10. Abohar (Cihangir)	
11. Kafunye (Geçitkale)	1918-1934
12. Tatlısu	1913-1934
13. Evdim (Düzkaya)	1918-1931
14. Vadili	1920-1932
15. Konedra (Gönendere)	1915-1934
16. Malya (Bağlarbaşı)	1916-1934
17. Galatya (Mehmetçik)	1915-1934
18. Galatya (Mehmetçik)	1915-1934
19. Kaleburnu	1918-1934
20. Esentepe (Aynikola)	1915-1934
21. Poli	1915-1934
22. Tabanlı(İstinco)	1928-1931 ¹²¹

O yıllarda rüştiyeyi bitirenlere verilen diplomalardan anladığımız kadarıyla dersler arasında Kur'an-ı Kerim, Ulum-u Diniye (Dini İlimler), Kıraat gibi İslam ilimleri mevcuttur. Bizim için net olarak bilinmeyen konu o yıllarda bu dersleri okutan kişilerin ehliyetlerinin hakikaten yeterli düzeyde olup olmadığı ve dersin uygulanmasındaki başarı oranıdır. Özellikle 1920-22 yılları arasında görev yapan maarif komisyonunun Türkiye'den din dersi öğretmeni istenme kararı almış olması, en azından 1900'lu yıllarda Kıbrıs'ta "idadi" seviyesinde din dersi okutabilecek formasyona sahip öğretmen olmadığı sonucuna varmamıza neden olmaktadır.

1907 yılına kadar rüştiye ve idadi bir aradaydı. İdadi, sonra sultani ve nihayet lise adını alan Lefkoşe'de ki Türk Lisesi'nde 1934-35 yılında din dersi okutulmuştur. Daha sonraları ilkokullarda olduğu gibi orta ve lise programından da din derslerinin kaldırıldığını görülmektedir. Din derslerinin müfredattan kaldırılmasında Türkiye'deki uygulamaların önemli etkisi vardır. Bilindiği gibi 1930 yılından itibaren Türkiye orta dereceli okullarında din dersi kaldırılmış, 1957'ye kadar orta okullarda 1967 yılına kadar da liselerde ders okutulmamıştır.¹²²

¹²¹ Behçet, age, 145-146.

¹²² M. Zeki Aydın, Din derslerinin Gelişimi ve Teorik Yapısı, Din öğretimi Dergisi, Sayı: 37, M.E.B.

1902 yılında hizmete açılan Viktorya İnas İslam San'at Rüştsisi, Kıbrıs'ta rüştiye programını takip eden ilk orta dereceli kız okuludur. Daha sonra Viktorya Kız Tali Okulu olan bu okul, 1915 yılına kadar 3 yıllık rüştiye derecesindeyken 1915 yılından sonra 4 yıla çıkarılarak mezun vermeye başlamıştır. Bu okuldan mezun mezun olan kızlar aldıkları sertifikalar ile öğretmenliğe başlayabiliyorlardı. Bu okulda rüştiye iken Kur'an-ı Kerim, Ulum-u Diniye Dersleri okutulmuş¹²³, 1935'de liseden din dersleri kaldırılmış ama bu okulun müfredatında korunmuştur. Viktorya Kıza Tali Okulu 1952-53 yılında 6 sınıflı bir lise haline getirilmiştir.

3. BAĞIMSIZ TÜRK OKULLARI

İngilizler döneminde Kıbrıs'ta özel bir konuma sahip olan başkadının başkanlığında Lefkoşe'de yapılan bir seçimle ilk defa oluşturulan Sarayönü Maarif Komisyonu adı ile bilinen bir komisyon tarafından idare edilen 3 tane kız okulu mevcuttu. Bunlar 1900 yılından önce açılan Nazife Molla Okulu, 1904 yılında kurulan Sarayönü İlkokulu ve 1910 yılında açılan Lefkoşe İnas Okuluydu. Bu okullar da Kıbrıs'taki diğer okullar gibi 1920 Maarif Kanunu ile hükümete bağlandı.

Bizim ilgimizi Kıbrıs'ta genellikle hoca hanımlar tarafından kendi evlerinde alfabe, hece ve Kur'an okutulduğuna dair bilgiler çekmektedir. Genellikle kız öğrencilere yönelik olmakla birlikte erkek çocukların da devam ettiği, bu ev tipi Kur'an okulları oldukça yaygındı. Merhum Hasan Behçet'in kitabında belirttiğine göre; buralarda Kur'an okuma öğretilirdi. Herhangi bir kayda tabi tutulmadıkları için bilenlerin hatıralarına dayanarak bilgi aktardığını ifade eden Behçet, bu okullardan Lefkoşe'de 12, Limasol'da 2, Bafta 3, Larnaka'da 3 ve Girne'de 1 tane olduğunu ifade ediyor.

Ayrıca Kıbrıs yıllığı olan Blue Book kayıtlarına göre; Türklerin 1893-94 öğretim yılında hiçbir yerden yardım almayan 23 tane hususi okulları vardı. 1920 yılına Kadar bu okullar ve sadece Kur'an okutan okullar önemli miktarda azaldı. Kalan hususi okullar da 1920 yılından itibaren hükümete bağlandı.¹²⁴

Yayınları, s. 55-56

¹²³ Luke-Jardine, age, s. 141-142.

¹²⁴ Behçet, age, s.153.

Bilgilerden Kıbrıs'ta Kur'an ve dini bilgilerin öğretiminde halkın kendi istek ve gayretinin öne çıktığı anlaşılmaktadır. Fakat zaman içinde değişen sosyal ve siyasal şartlar, ekonomik ve yasal dayanağı zayıflayan, özellikle döneme özgü siyasi tartışmalardan dolayı çekimsiz kalınan İslam dini eğitim ve öğretimi; okullardan yavaş yavaş kalkmış, halktan da artık bu yönde eğitim-öğretim yaptırabilecek insan sayısı iyice azalmıştır. Çeşitli misyoner okulları, dilini, kültürünü bilmek zorunda olduğu İngiliz idaresinin tesiri ve Türkiye'deki o yıllarda yaşanan din ve din eğitimi konusundaki tartışmaların yansımaları Kıbrıs Türkü'nün önemli bir kesiminde eğitimde ve sosyal yaşamında dine karşı mesafeli bir duruş sahibi olmasında etkili olmuştur.

4. TÜRK VE RUM ÖĞRENCİLERİN DEVAM ETTİĞİ MÜŞTEREK OKULLAR

A) İNGİLİZ OKULLARI

İngilizlerin adaya yerleşmelerinden kısa bir süre sonra kurulan İngiliz okulu Lefkoşe'de okullar baş müfettişi protestan papaz J. Spencer tarafından Türk semtinde öğretime açılmıştır.

İlkokuldan sonra önceleri 6, daha sonraları 7 sınıfı bulunan bu okula 1962 yılına kadar yalnız erkekler devam etmiştir. ayrıca Yatılı bir pansiyonu da bulunan okula, öğrenciler sınavla alınmaktaydı. 1957-1958 ders yılında yalnız kızlara mahsus bir de İngiliz Kız Okulu açıldı. 1962-1963 yılında birleştirilen iki okulun öğrencileri İngiliz, Türk, Ermeni ve Rumlardan oluşuyordu.

Okulun en önemli özelliği müfredatında Türkçe derslerine yer vermesi ve Türk talebeye az da olsa İslam dini bilgisi öğreterek; Cuma günleri Müslüman öğrencileri namaz vaktinde Cuma Namazı'na göndermesiydi. Ayrıca bayram ve mübarek günlerde tatil yapan bu okul bu tip özellikleriyle en cazip karma okul haline gelmişti.

B) AMERICAN ACADEMY LARNAKA VE AMERICAN ACADEMY LARNAKA FOR GIRL

Presbiterian misyonerleri tarafından kurulan 1908 ve 1922'de açılan bu okullar misyonerler tarafından finanse ediliyordu. Türk erkek ve kız

çocuklarının da devam ettiği okullarda dil İngilizce, öğretim süresi önce 6, daha sonraları 7 yıldı. Temel dersleri arasında İncil'in de okutulduğu bu okullar, İngiliz hükümeti idaresi süresince sömürge idaresinin maddi desteğiyle misyonerlik esasları doğrultusunda çalışmaya devam etti.

Ayrıca Kıbrıs'ta müfredatında din dersleri olmayan kız-erkek Öğretmen Koleji, Ziraat, Sanat, Köycülük, Polis, Ebe ve Hemşire Okulları, İslahane, Körler ve Sağır Dilsiz Okulu, Çocuk Yuvaları ve Orman Koleji açılmıştır. Bu okullara Türk öğrenciler devam etmişlerdir. Okulların ortak özellikleri hepsinin gayr-i müslimler tarafından idare edilmiş olmalarıdır.

Misyonerlerin idare ettiği okullar başta olmak üzere İngiliz okulları genel olarak Kıbrıs Türk aydınının yetiştiği başlıca okullar olmuştur. Tamamen farklı bir dinin ve kültürün insanları olan kimselerin denetiminde, onların din, dil ve alışkanlıklarından oluşan eğitim tarzlarının hakimiyetinde yetişen bu insanların kültürlenmeye maruz kalmamaları imkansızdır.

Özellikle İslam aleminde misyonerlerin Osmanlı'nın zayıfladığı son üç yüz yıl içinde faaliyet gösterdiği ve en ücra Afrika ülkelerine kadar ulaştıktan bilinmektedir. Misyonerlerin en önemli merkezleri daima Hristiyan batı ülkeleri konsoloslukları, faaliyet alanları da öncelikle eğitimden başlayan ve tüm sosyal faaliyetleri içeren geniş bir sahadır.¹²⁵ Meşhur misyoner John Mott, "misyonerlik sahalarının hepsini, çocuklar arasında ve onlar için yapılacak faaliyetle te'yid etmemiz gerekir. Yalnız bu faaliyetlere başlanıldığı zaman, gaye bu değilmiş gibi davranmak lazımdır. Tecrübelerimize dayanarak görüyoruz ki; eğitimin Hristiyanların elinde olması, Müslümanlarla temas edebilmek için hala devam eden en verimli vesilelerden biridir."¹²⁶ sözleriyle Müslüman halkın en zeki çocukların seçerek aldıkları okulların gayelerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Hakikaten daha sonra bu okullardan yetişen çocukların, öncelikle kendi halklarından kopuk farklılaşmış ve yabancılaşmış bir yapıya sahip ama çoğu zaman idareci, eğitimci, doktor gibi önemli güçleri barındıran mesleklerde yoğunlaşarak toplumlarına hükmetmeleri, üçüncü dünya ülkelerinde çok önemli sosyal değişikliklere ve toplumsal çözümlere neden olmuştur.

¹²⁵ Mustafa Halidi- Ömer Ferruh, Misyonerler Siyonizm ve Sosyal Hayat Araştırma Yayınları, İst. 1991, s.85-129.

¹²⁶ Mustafa Halidi- Ömer Ferruh, Misyonerler Eğitim ve Siyaset Araştırma Yayınları, İst. 1991, s. 16

Kıbrıslı Müslüman Türk halkın İngiliz idaresi döneminde kendi öz kültüründen kopuk bir yapıya doğru itildiği ve bu okulların da bu gidişatta önemli payı olduğu acı bir gerçektir, özellikle 1920'den sonra tamamen kapatılan, yerine yıllarca yenisi açılmayan orta öğretim kurumlarının alter-natifi olmuş olan bu okullar; silinmesi güç izler bırakmışlardır.

E. İNGİLİZLER DÖNEMİNDE MÜFTÜLÜK DAİRESİ

A. İNGİLİZLERİN İLGASINA KADAR MÜFTÜLÜK

Osmanlı'da müftülük toplumun halk tarafından seçilen alimlerinden birisi tarafından ifa edilen bir makamdı. Osmanlı'da müftü seçimi, halkın kendi müftü adaylarını desteklemek üzere imzaladıkları bir dilekçenin hali-feye gönderilmesi ve halife adına şeyhülİslam, en çok imzaya sahip dilek-çenin sahibi olan müftü adayını müftü olarak tayin etmesiyle gerçekleşirdi.

Türkler Kıbrıs'ı fethettikten sonra, Kıbrıs'ta da müftülük seçimi aynı şekilde yapılmıştır. Kıbrıs'ta özellikle Menteşzade ailesi müftülük makamına seçilerek uzun süre doldurmuşlardır. Zaman zaman Sultan II. Mahmud'un saray şairi olan Hilmi Efendi gibi seçimle değil de doğrudan atama yoluyla gelen müftüler de olmuştur. Fakat bu uygulama sık başvurulan ve rastlanı-lan bir uygulama şekli değildir. Nitekim Hilmi Efendi'den sonra müftülük makamına gelen Hulusi Efendi yine seçim yoluyla müftü olmuştur. Müftü-lük seçimiyle ilgili uygulama İngiliz döneminde de 1927 yılına kadar aynı şekilde devam etmiştir.

1878 yılında adanın İngilizlere devri ile ilgili Kıbrıs Mukavelename-si'nde müftülük ile ilgili herhangi bir madde veya açıklama yoktur. Her ne kadar maaşı devlet tarafından verilmekteyse de, dini yetkileri olan kadılıktan bahsedildiği halde müftülükten bahsedilmemesi, müftünün se-çimle gelmesinden dolayı memur addedilmemesindedir. Ya da bu konuda her hangi bir açıklamaya gerek duyulmayacak kadar konumu bilinir olma-sındandır da denilebilir. Nitekim İngilizlerin adaya gelmesinden sonra da bu makam muhafaza edilmiştir. O sırada müftü olan Seyit Ahmet Zade Asım Efendi 1878'den sonra da ölümüne kadar bu makamda kalmıştır. Ardından bu makama en fazla desteğe sahip kişi olarak Ali Rıfki Efendi seçilmiş ve 1909'da ihtiyarlık sebebiyle emekliye ayrılincaya kadar bu görevde kalmıştır.

Ali Rıfık Efendi'den sonra yine ahalinin imzaladığı arz-ı mahzarlar şeyhülİslama gönderilmiş ve daha fazla imza desteğine sahip olan, Kıbrıs'ta çok sevilen ve Müslüman Türk cemaat için çok büyük hizmetleri olan Konya asıllı, bu makama gelmiştir. 1927 yılına kadar bu makamda oturan Hacı Hafız Ziyai Efendi 1927 yılında emekliye sevk edilmiştir.

Bu tarihten sonra Türk cemaatin lidersiz kalmasına neden olan; cemaatin geleceğini olumsuz yönde etkileyen ve yıllarca süren tartışmalara yol açan gelişmelere şahit olunmuştur. Zira Türkiye'de cumhuriyetin ilanıyla halifelik ve şeyhülİslamlık makamlarının ilgası sebebiyle, herhangi bir arz-ı mahzar imzalanıp gönderilerek Kıbrıs'a müftü tayini mümkün olmamış, muhatap bulunamamıştır. Bunun üzerine İngiliz idaresi valisi Müslüman halka danışmaksızın Hürremzade Hakkı Efendi'yi bu makama tayin etmiş, bir sene sonra da müftülük için bütçeye bir ödenek konmayarak müftülük makamını ilga etmiştir. Zaten Hürremzade Hakkı Efendi'nin tayini ile müftüyü bir devlet memuru haline getirmiş olan İngiliz hükümeti bu makamı da lağvederek; toplum lideri, cemaat önderi işlevini yerine getiren bu önemli gücün evkaf murahhasının elinde toplanmasına doğru ikinci bir adım atmıştır.¹²⁷

Burada müftülükten sonra İngiliz idaresi tarafından ihdas edilen, bütün itirazlara rağmen müftülük makamının alternatifi olarak sunulan, "fetva eminliği"nden bahsetmeden önce, müftünün yüzyıllar boyu süregelen geleneksel vazifelerini zikretmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Bu salahiyet ve vazifeleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Dini meselelerde şifahi veya yazılı olarak halka nasihat etmek.
2. Oruç ve namaz gibi ibadetlerin vakitleri ile ilgili açıklayıcı fetva çıkarıp halkı bu hususlarda aydınlatmak.
3. Müslümanların verdiği zekat ve sadakanın fakirlere dağıtımını idare etmek.
4. Camilerde vaaz etmek isteyen vaizlere icazet ve izin vermek.
5. İmam ve vaizlere nezaret edip cami içinde ve dışında vazifelerini hakkıyla yapıp yapmadıklarını kontrol etmek. Gerektiğinde vazifesini yapmayanları görevden almak.

¹²⁷ Konur, age, s. 47.

6. Camilerde bizzat halka vaaz edip İslam dini hakkında irşad vazifesini yerine getirmek.
7. İslam dini ile ilgili problemlerde hükümete gerektiğinde açıklamada bulunup, fikir vermek.
8. Cemaat (Kıbrıs Türk toplumu) işlerinde resmi ve gayri resmi olarak rehberlik etmek.
9. Her yıl bütün adayı dolaşıp, ada üzerindeki İslam cemaati ile temasa geçerek camilerin tamiri ile idamesi, oralarda imamlık için uygun ve ehliyetli kimseler bulmak gibi dini mahiyeti haiz çeşitli meseleleri tetkik edip; onlar hakkında yerinde açıklamalar yapıp bilgi vermek.¹²⁸

Müftülüğün kaldırılması yukarıda zikrettiğimiz vazifeleri yerine getirecek bir liderliğin de ortadan kalkmasına yol açmış, halkta resmi makamlar aleyhinde galeyana uyandırmıştır. En önemlisi ise bu görevleri yerine getirecek başka bir birim olmadığı için uzun vadede ortaya çıkan çok ciddi sorunlar ve hem dini hem de sosyal ve siyasi hayatta toplumun zayıflama-sına yol açan çözümlerdir.

Müftüğün ilgası Türklerin dini hayatları üzerinde son derece olumsuz sonuçlara neden olmuş ve Müslüman halkın dini yapılanmasını parçalamıştır. Camiler birer birer kapanmış, bir çok cami imamsız kalmış ve harab olmuştur. Ehliyetsiz insanlar imamlık ve vaizlik görevlerini ifa etmek durumunda kalmışlar ve herhangi bir denetime tabi tutulmamışlardır.¹²⁹ Yıllar boyu bir çok köyde köylüler camilerinde vaaz ve nasihat dinleyememiştir. Sonuç olarak makamın lağvı ile meydana gelen boşluk, dini meselelerde İslam cemaatini liderden mahrum ve yine ada üzerindeki dini müesseselerini sahihsiz bırakmakla korkunç zararlara yol açmıştır.

Müftülük makamının ilgasının en önemli sonuçlarından birisi de toplumu siyasal gelecek açısından lidersiz bırakarak Müslüman Kıbrıs toplumunu derinden yaralamış olmasıdır. Faiz Kaymak'ın ifade ettiği gibi "İngiliz idaresi müftülük makamını ilga ederek Kıbrıs Türk cemaatini son çeyrek asırda siyasal liderden olduğu kadar ruhani reisten de mahrum bırakmıştır."¹³⁰ daha önce de ifade ettiğimiz gibi müftü seçimiyle geldiği için toplu-

¹²⁸ Türk İşleri Komisyonu Ara Raporu, 1949.

¹²⁹ Con Rifat, Masum Millet, 13 Kânun-u Sâni-Ocak 1934, s. 143, Lefkoşe.

¹³⁰ Faiz Kaymak, age, s. 76.

mun kabul ettiği tabii lideriydi. Adadaki halkların dini kimliklerine göre sınıflanmış olması ve başpiskoposluğun nüfuzu ve temsil gücü düşünüldüğünde, bu kurumun karşısında temsil edici Türk kurumu müftülüktü. Bu nedenle müftü toplum hayatındaki dini meselelerde olduğu kadar siyasi meselelerde de yönlendirici, birleştirici bir önderdi. Özellikle artık Türkiye ile siyasi olarak bağıını kesmiş, İngiliz idaresinin Müslüman tebası olmaktan öte bir özelliği olmayan Türk toplumu için o dönemde en önemli birleştirici role sahip siyasi ve dini makam, müftülük makamıydı. Nitekim I. Dünya savaşı sonunda ENOSİS'i gerçekleştirmek isteyen Rumların ve İngiliz idaresinin baskılarına rağmen Kıbrıs'ta ilk defa Meclis-i Milli adı ile anılan kongre merhum Müftü Hacı Hafız Ziyai Efendi'nin liderliğinde yine onun evinde gerçekleştirilmişti.¹³¹ Yine Türkiye'deki inkılapların kabulü ve Kıbrıs'ta uygulamaya konulması için girişimlerde bulunmak amacıyla öğretmenler, İngiliz hükümeti tarafından atanmış olmasından dolayı konumu tartışılır bile olsa müftü unvanı taşıyan Müftü Hürremzade Hakkı Efendi başkanlığında toplanmışlardı.¹³²

Görüldüğü üzere müftülük toplum için gerek dini gerekse siyasi olarak çok önemli bir temsil makamıydı. Bu makamın önemini kavramak için 1928'den tekrar müftü seçme hakkının Türk toplumuna verildiği 1954'e kadar gerek Kıbrıs'taki yerel Türk gazetelerine, gerek İngiliz idaresi nezdinde yapılan girişimlerin içeriğine bakmak yeterli olacaktır. Çünkü Türk toplumunun en önde gelen meselelerinden birisinin daima müftülük makamının yeniden ihdası ve seçme hakkının tekrar iade edilmesi olduğu gerçeği ile karşılaşılacaktır. Nitekim İngiliz hükümetinin yasa dışı ilan etmesine karşın Mayıs 1931 yılında Mısırlı zade Necati Özkan başkanlığında toplanan II. Ulusal Kongre'nin öncelikli gündem maddeleri Evkaf-i İslamiye, Mehakim-ı Şer'iyye, Lise ve Müftülük meseleleriydi. Bu meselelerin her birinin ayrı ayrı hayati öneme sahip olduğu ifade edilmişti.¹³³ Kongre 1 Mayıs 1931'de Ahmet Sait Efendi'yi müftülüğe seçmiş ve aynı zamanda da heyet-i merkeziyye başkanlığına getirerek sömürge yönetimine karşı önemli bir emrivaki yapmıştı.¹³⁴ Fakat gerek hükümetin baskısı gerekse

¹³¹ İsmail- Birinci, age, s. 27-29.

¹³² . İsmail-E. Birinci, age, s. 104.

¹³³ Söz Gazetesi, 1 Mayıs 1931, Masum Millet Gazetesi, 25 Nisan 1931, Sayı: 3; bkz. Fedai, s. 78,

S. İsmail- Birinci, age, s. 108-109.

¹³⁴ İsmail-E. Birinci, age, s. 110, 117-118.

çeşitli imkansızlıklar, özellikle müftülük meselesinde alınan kararların hayata geçirilmesini engellemiş ve çeyrek asır Türk toplumunun kanayan yarası olmuştur.

Kıbrıs Türk toplumunun müftülüğün yeniden tesisine ile ilgili çalışmalarına yer vermeden önce müftülük yerine icat edilen fetva eminiliği makamı üzerinde durmak istiyoruz.

B. FETVA EMİNLİĞİ

Yukarıda da değinildiği gibi, İngiliz hükümeti 1927 yılında ilk defa müftüyü tayin yoluyla atayarak bir devlet memuru statüsüne getirmişti. ardından iki yıl sonra da 1929'da müftülüğü lağv ederek yerine "Fetva Eminliği" adıyla tamamen evkaf dairesine bağlı, maaşını da aynı daireden alan bir memuriyet kurdu. Bu değişiklikten sonunda İngiliz idaresi, Türk Cemaati'na ait bütün mevki ve kuvvetleri bir elde toplama amacını gerçekleştirmeye yönelik adımların hepsini attı. Ayrıca Türklere ait iktidar ve yönetimle ilgili bütün kurumları evkaf dairesi dahilinde ve bir hükümet memuru olan evkaf murahhasının kontrolünde toplamış oldu.¹³⁵

Fetva eminiliği görevine de 1 Ocak 1929'da hükümet tarafından, ilk defa atama yoluyla gelen müftü unvanını da taşıyan Hürremzade Hakkı Efendi getirildi. Adından da anlaşılacağı üzere işi Türk cemaatinin dini meseleleri ile ilgili fetva vermek olan fetva emini fonksiyon ve yetki açısından sıradan bir devlet memuruydu. Dini meseleler konusunda sorular sorular dışında, mesela, camilerin idaresi ile ilgili bile söz söyleme hakkı yoktu.¹³⁶ Fetva eminiliği işlev olarak son derece zayıf, her hangi bir yaptırım gücü olmayan, göstermelik bir makamdan başkası değildi.

Bu nedenle fetva eminiliğinin müftülük makamının yerini dolduramayacağı hiç bir zaman tartışılmamıştır. Bilakis müftülüğün kaldırılıp yerine fetva eminiliğinin ihdas edilmesini ve iki kurum arasındaki fark ile değişimin sonuçlarını Faiz Kaymak şöyle yorumlar: "Din Reisiği olan ve aynı zamanda cemaat reisiği olan Müftülük Makamı'nın kaldırılıp yerine evkaf dairesinde şerefi ile uygun olmayan küçük bir memuriyet, yani Fetva

¹³⁵ Konur, age, s. 46-47.

¹³⁶ Şanlı, age, s. 77-78.

Eminliği ihdas edilmişti. Bu hareket hükümetin cemaat reisinin şahsiyetine indirdiği bir darbe değil asıl cemaatin başına indirdiği bir topuz idi.¹³⁷

Masum Millet Gazetesi ise İngiliz valisine yaptığı açık seslenişinde, Türklerin müftülüğe verdiği değeri ve bakışını ortaya koyarak "Asalet-meab! içtimai dertlerimizin dördüncüsü; başsızlıktan yolunu şaşırılmış perişan bir koyun sürüsü haline geldiğimizden; bir ra'i-ı muktedir (güçlü çoban), nufuz-ı siyasiden uzak müstakil bir müftüye, velayet-i diniyesi olan dini bir makama olan ihtiyacımızdır." dedikten sonra "Asalet-meab! Teşkilat-i diniye esasatı itibariyle fetva emini; maiyette bir memur olup amir olmadığından vezaif-i diniyenin ifasına nezaret edemez, camilerde amir-i mutlak olamaz. İmam ve hatip tayin eyleyemez. Ula-ül-emr kudreti iktisap edemez.",¹³⁸ sözleriyle fetva eminliği makamına olan güvensizliğini açıkça beyan eder.

Sonuç olarak fetva eminliği Türk toplumu nezdinde hiç bir surette müftülüğün alternatifi olarak kabul görmemiş, dini bir reislik olarak algılanmamıştır. Müftülüğün yetki ve fonksiyonlarını kullanmasına ise zaten kendisini sınırlayan kanunlar el vermemiş, Türk toplumu nezdinde İngilizlerin beklediği düzeyde itibar görmemiştir. Dolayısıyla toplum hayatında öncelikli bir fonksiyon icra etmede de başarılı olamamıştır.

C. MÜFTÜLÜĞÜN YENİDEN KURULMASI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Müftülüğün kaldırıldığı 1929'dan yeniden kurulduğu 1954'e kadar geçen zaman zarfında; gerek Kıbrıs Türk basınında gerekse Kıbrıs Türk siyasi hayatını ilgilendiren çalışmalarda ve İngiliz idaresine tekrar tekrar yapılan başvurularda Müftülük Makamı'nının, Türk cemaatine iadesi ile ilgili yoğun çalışma ve taleplere şahit olunmuştur. Daha önce de zikrettiğimiz gibi 1931'de gayr-i resmi olarak toplanan Ulusal Kongre'nin en önemli gündem maddelerinden birini müftülük meselesi oluşturmuştur. Daha kongrenin ilk günü, 1 Mayıs 1931'de, Türk cemaati kendi müftüsünü seçmiş ve seçtiği müftüyü Kongre Heyeti'nin de başına getirmiştir.¹³⁹ Seçilmiş

¹³⁷ Halkın Sesi, 22 Kasım 1951, Sayı: 2727.

¹³⁸ Masum Millet, 18 Şubat 1933, Sayı: 56.

¹³⁹ Söz Gazetesi, 14 Mayıs 1931, Sayı: 487

müftünün başında bulunduğu kongrede dillendirilen Kıbrıs Türk halkının isteklerini şöyle özetlemek mümkündür:

1. Kıbrıs Türkleri; lise komisyonlarının Türklerinde söz sahibi olmasını sağlayacak şekilde oluşturulmasını, liselere gereken bütçenin ayrılmasını, okul müdürlerinin Türk olmasını ve baskılara son verilmesini istiyordu.

2. İkinci olarak, 1928 tarihinde lağvedilen müftülük makamının yeniden ihdası, müftünün halkın seçimi ile belirlenmesini isteniyor, bağımsızlığını koruması için bütçesinin evkaf gelirinden sağlanması gerektiği vurgulanıyordu. Ne var ki sömürge yönetimi papazlara hoşgörü ile yaklaşırken, müftülüğün siyasi amaçlarla kullanılabileceğini ileri sürerek buna yanaşmıyordu.

3. Yine Kıbrıs Türklerince, bağımsızlığı ortadan kaldırılan Şer'i Mahkemelerin bağımsız hale getirilmesi ve maaşlarının genel bütçeden karşılanması, bu mümkün olmadığı takdirde, evkaf idaresinin etkisi altında bulunan bu mahkemelerin yetkilerinin "Mahkeme-yi Nizamiye"ye devri, hakimlerin Türk olması ve bir "Mecelle-i Kavanin" yayınlanması isteniyordu.

4. Bütün sorunlara kaynaklık eden en önemli meseleye yani evkafa gelince; evkafın halkın seçeceği temsilcilere devredilmesi, fetva emniliğinin lağvedilerek görevlerinin ve yetkilerinin müftüye devredilmesi ve bu kuruluşun Milli Kongre'nin seçeceği 6 Türk üye ile hükümetin yönetiminde bir banka gibi idaresi ve 1928'de yayınlanan "Emval-i Diniye-i İslamiye Ferman-ı Kanunisi" nin feshi isteniyordu.¹⁴⁰

Yukarıda özetlenen isteklere konu olan, müftülük dahil, istekler gerçekleşinceye kadar yıllar boyu Türk toplumunun gündemini oluşturmuştur. Müftülük meselesi de bu sorunların en önemlilerinden birisi olması nedeniyle önemini daima muhafaza etmiş ve sürekli tartışılmıştır. Ancak fetva emniliğinin dışında, bağımsız, ayrı bir müftülük makamına gerek olmadığı, bu konuda yapılan tartışmaların yersiz olduğu iddiasında olan ve bu doğrultuda görüşler ileri sürüp, faaliyetlerde bulunanlar da olmuştur. Yukarıda özetlenen meselelerin birer sorun olmadığı ve yürürlükteki uygulamaların doğruluğu ile ilgili hükümet görüşüne yakın görüşlere sahip çıkan bu çevre ile karşı görüştekiler yıllarca kıyasıya tartışmışlar, toplum

¹⁴⁰ İsmail- Birinci, age, s. 106-107.

içindeki bu tartışmalar da Türk toplumunun birlik ve beraberliğine olumsuz yansımıştır.¹⁴¹

Sonraları evkafın da başına geçecek olan devrin önemli isimlerinden Kemal Deniz, "Başpiskoposluk Seçim Kanununun Yürürlüğe Girmesi Münasebetiyle" başlıklı Ateş gazetesinde yayınlanan yazısında, hükümetin Kıbrıs Rumlarına kendi reislerini seçme yetkisini vermesinden hareketle : "Bu memleketde biz Türkler de varız ve bizim dinimiz İslam dinidir. Bizim de serbest din reisine şiddetle ihtiyacımız vardır. Hatta Rumlardan ziyade. İsteklerimizi her zaman hükümete arz ediyoruz, yazıyoruz, yine bize hiç bir serbesti hakkı verilmiyor. Bugün mekteplerimiz inhisar altında, dini reislerimiz inhisar altında, velhasıl her şeyimiz bu kuvvetin tesirindedir."¹⁴², ifadeleriyle konuyu aynı bağlamda ele alarak Rumlara verilen hakların Türklere de verilmesini istiyor.

Bu arada dönemin ileri gelen Kıbrıslı Türk yazarlar tarafından müftülük ve diğer problemlerin çözülmesiyle ilgili İngiliz idaresine verilen muhtıralarda da hakların iadesi talebi görülmektedir.¹⁴³ Yine R. Raif Denктаş'ın müftülüğün lağvi ve fetva eminliğinin ihdası sonucu evkafa bağlanan din reisliğinden şikayet eden satırlarını da içeren yazılarını o yılların gazetesinde görmekteyiz.¹⁴⁴ Anlaşıldığı üzere, o dönemde hemen her kesimce yapılan bu konuya ilişkin ısrarlı seslenişler o günlerde Türk toplumunun duygularını güçlü bir şekilde aksettirmiştir.

Yıllar süren bu ısrarlı çabalar ve seslenişler sonucunda, İngiliz idaresi tarafından Kıbrıs Türk toplumunu ilgilendiren temel meseleleri etraflıca incelemek, toplanılan bilgilerden varılan sonuçları ve tavsiyeleri içerecek detaylı bir rapor hazırlamakla görevlendirilen bir komisyon oluşturuldu. Türk İşleri Komisyonu adı ile anılan ve 11 Haziran 1948 tarihli Kıbrıs Resmi Gazetesi'nin 426 no'lu bildiri ile resmen oluşturulmuş olan bu komisyon aşağıdaki kişilerden oluşmaktaydı:

1. Başkan M. Zeka Bey,
2. Mehmet Dana, A. Faiz Kaymak,
3. D. N. Denizler, Suphi Kenan,

¹⁴¹ Geniş bilgi için Hakikat Gazetesi, 9 Mayıs 1931, Sayı: 480; Fedai, age.

¹⁴² Ateş Gazetesi, 2 Kasım 1946, Sayı: 31

¹⁴³ bkz. Hürsöz, 31 Haziran, 1947, Sayı: 273.

¹⁴⁴ bkz. Hürsöz, 20 Mart 1948, Sayı: 517.

4. Fadil N. Korkut,
5. Ahmet Pertev

Komisyonu muayyen meselelerde bilgi vermekle görevlendirilen kişiler ve ehliyet sahibi oldukları kabul edilen meseleler ise şunlardır:

1. Nazif Denizer, Leymasonlu	Aile Kanunu, Maarif ve Evkaf
2. Fetva Emni Hakkı Efendi	Müftülük
3. Hulusi Efendi	Müftülük
4. Kemal Bey, Evkaf Murahhas vekili	Evkaf
5. Burhan Bey	Şer'iyet Mahkemeleri
6. Orhan Bey, Türk Bankası Müdürü	Evkaf

Komisyonun çalışmalarında her konu ayrı ayrı ele alınmış ve incelenmişse de, bütün konuların, özellikle, mali yönden birbirine bağlı olduğu ve yukarıdaki beş konunun hepsinin bir bütün olarak ele alınması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁴⁵ Türk toplumunca ilgiyle karşılanan söz konusu komisyon 20 Ocak 1949'da çalışmalarını bitirmiş ve hükümete bir "ARA RAPOR" sunmuştur. Raporda bütün konular detaylı olarak kronolojik sıra ile incelenmiş, ele alınan konular ve kurumlarla ilgili mali portre çıkarılmıştır. Sonuç bölümünde, hükümetten ortaya konulan sorunlarla ilgili düzenlemelerin yapılması konusunda gerekli ehemmiyetin gösterilmesi rica edilerek, problemlerin çözümünde beklenen resmi adımların atılıp; Türk cemaati ve hükümet arasındaki ebedi anlaşmanın gerçekleştirilmesine kapı aralanması istenmiştir.

Müftülikle ilgili kısımda kısa bir tarihçe verilmiş, müftünün salahiyet ve vazifeleri sıralanmıştır. Ayrıca İslam olmayan hükümetler altındaki memleketlerde müftülerin hala seçim yoluyla geldiğine vurgu yapılarak örnekler ortaya konulmuştur. Müftülüğün lağvının Kıbrıs'ta İslam din sistemine vurduğu ağır darbe adadaki durum tasvir edilerek açıklanmıştır. Yine dini alandaki personel yetersizliği zikredilmiş, görev yapan imamların maddi sıkıntıları üzerinde durularak; o şartlarda görev yapmanın zorluğuna vurgulanmıştır. Problemlerin çözümü için aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

¹⁴⁵ Türk İşleri Komisyonu Ara Raporu, 1949.

1. Yukarda sayıları salahiyet ve vazifelere sahip bir müftü seçilmedir.
2. Müftü Kıbrıs'ta Türk cemaatinin dini reisi olacak, hiç bir siyasi vazife almayacak, kendi kendisini parti siyasetinin fevkinde tutmağa mecbur olacaktır.
3. Müftü seçimi, bu raporun seçimlere dair olan VII. bölümünde teklif edildiği tarzda olacaktır.
4. a) Müftü seçilen zat hayatı boyunca mevkiini işgal edecek fakat, dimağ rahatsızlığı veya ihtiyarlık veya her hangi bir sebeple din reisi olarak kendisine ayrılan vazifeleri ifadan daimi surette aciz kalırsa hizmet müddeti sona erdirilecektir.

b) Yine mevkiindeki hareketi Türk cemaatinin muhtelif tabaka ve sınıfları arasında muhtemelen soğukluk ve nifak yaratacak mahiyette olursa ve seçilmesi tarihinden en az beş sene geçmişse o zaman bu gibi ahval tahtinde, son seçimin Türk kaza mümessillerinin ekseriyetinin desteklediği bir teklif üzerine, o hususta reye müracaat edilecek ve eğer o gibi kaza mümessillerinin dörtte üçten az olmayan bir çoğunluğu onun azline karar verirse, derhal hizmetine son verilecektir. Bir din reisi olmakla, Türk cemaati arasında ahenk ve birliğin muhafazasında ona nüfuzunu kullanması yararlıdır. Fakat eğer fesat çıkaran karıştırıcı birisi olduğu meydana çıkarsa, böyle bir hareketin neticelerine katlanmağa mecbur tutulacaktır.

5. Müftülük Makamı tekaütlü olmalıdır.

6. Başkan olarak müftü ve aza olarak ta bir Müsevvit ve üç ila dört Müderristen müteşekkil bir Türk Din Meclisi olmalıdır. Bu Meclisin, hususi nizamlarla kendilerine tahsis edilen dini meselelere bakmak için tam salahiyeti olacaktır.

Bu nihai bir rapor olmadığından bu Meclise ayrılacak vazifeleri burada tasrih etmek lüzumunu hissetmiyoruz.

7. Müftünün ve diğer İslam ricalinin maaşları evkaf sandığından ödenmelidir. Cemaatin büyük çoğunluğu hükümetin müftü maaşı için bütçede tahsisat ayırmasını istememeyi muvafık buldular.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Türk İşleri Komisyonu Ara Raporu, 1949.

Genel olarak Türk İşleri Komisyonu ve çalışmaları en azından hükümetin attığı ciddi bir adım olmasından dolayı Türklerce olumlu karşılandı.¹⁴⁷ Ancak komisyon heyeti ve hazırlanan raporla ilgili olarak özellikle Kıbrıs Türk basınında lehte olduğu kadar aleyhte de yazıldı. Bu konudaki en yoğun eleştiriler, meşhur 1 Mayıs 1931 II. Ulusal Kongresi'nin mimarı denilebilecek gazeteci M. Necati Özkan tarafından Komisyon Başkanı Zeka Bey'in şahsına yönelik olarak yapılmıştır.¹⁴⁸ Hükümet adına; raporun sunulmasından sonra Vali A. B. Wright çok kısa ve tatminkar olmayan bir açıklama yaptı. Vali açıklamasında, raporun "karışık ve şümul sahası geniş" teklifler içerdiğini söyledi.¹⁴⁹ İdare kendisinden beklenen duyarlılığı göstermemiştir. Gerçekten hükümetin raporun gereklerini yerine getirmeye, sorunları çözmeye yönelik tedbirler almaya pek hevesli olmadığı geçen yıllar içinde anlaşıldı.

E. İNGİLİZ HÜKÜMETİ MUVAFAKATIYLA TÜRKİYE'DEN MÜFTÜ TAYİNİ

Müftülük konusunda İngiliz hükümetince uygun görülen çözüm TC Diyanet İşleri Başkanlığı ile işbirliğine girerek Türkiye'den bir müftü getirip; bu yöndeki mevcut istekleri karşılamak şeklinde oldu. Bu amaçla Yüksek Mahkeme Başkanı Mehmet Halit Bey TC Diyanet İşleri Başkanlığı ile temaslarda bulunmak üzere Türkiye'ye gönderildi. Bu görüşmeler sonucunda, TC Diyanet İşleri Başkanlığı'nca 72 yaşında oldukça yaşlı bir zat olan Muğla'lı ilim adamı Yakup Cemal Menzilioğlu müftü olarak tavsiye edildi. Menzilioğlu cumhuriyetin ilanından bir müddet sonra, 1925'de, faal dini hizmetten kendi arzusu ile ayrılmış, Süleymaniye Medresesi eski Hukuku-u Şer'îye müderrislerinden, Şeyhülİslamlık Dairesi'nde Fetvalar Dairesi reis muavinliği ve şer'î kanunlar mes'ulü olarak da çalışmış olan bir şahıstı. Yapılan teklifi kabul eden Menzilioğlu yeni Kıbrıs Müftüsü olarak Şubat 1951'de Kıbrıs'a geldi.¹⁵⁰

Kıbrıs'taki Türk cemaatin içinde bulunduğu sosyal durum ve o zamana kadar geçirdiği evreler hakkında tam olarak bilgilendirilmediğini

¹⁴⁷ Hürsöz, 1 Haziran 1948, Sayı: 577, Halkın Sesi, 14 Ekim 1949, sayı: 2079.

¹⁴⁸ bkz. İstiklâl Gazetesi, 13 Kasım 1949, Sayı: 15, 17 Kasım 1949 Sayı: 18.

¹⁴⁹ Halkın Sesi Gazetesi, 29 Mart 1950, Sayı: 2220.

¹⁵⁰ Halkın Sesi Gazetesi, 13 Şubat 1951.

düşündüğümüz Menzilioğlu, en baştan, özellikle taktığı sarık ve giydiği cüppeden dolayı kıyafeti nedeniyle adanın lider kadrosunun pek hoşuna gitmedi. Türkiye'de CHP döneminde ezanın Türkçe olarak okutulmasından sonra Kıbrıs'ta da Türkiye'deki uygulama doğrultusunda uzun yıllar süren uğraştan sonra 1949 yılından itibaren Türkçe ezan uygulaması başlamıştı. Ancak Türkiye'de DP iktidarının başa geçmesiyle ezanın yeniden Arapça olarak okunması üzerine Kıbrıs'ta da aynı uygulamaya geçilmesi¹⁵¹ müftü aleyhinde yıpratıcı bir kampanya başlatılmasına sebep oldu.¹⁵²¹⁵³

Özellikle Dr. Fazıl Küçük kendi gazetesi olan Halkın Sesi'nde müftü aleyhinde ağır eleştirilerle dolu yazılar yazdı. Dr. Küçük ezanın yeniden Arapça olarak okutulmasının Türkçe'ye hakaret olduğunu söyleyecek kadar keskin ve katı bir bakışa sahipti. İslam dini konusunda uzman olmamalarına rağmen müftünün uygulamalarını kıyasıya eleştiren çevrelerin bu tutumu adada müftünün varlığını bir gereklilik olmaktan çıkarıp bir sorun haline soktu. Sonunda gelişinden 8 ay sonra bazı fiziki saldırılara da maruz kalacak kadar ileri gidecek tacizlere uğrayan ve hırpalanan Y. Cemal Menzilioğlu çocukları tarafından izinli olarak götürüldüğü Türkiye'den bir daha geri dönmedi.¹⁵⁴

E. KIBRIS'TA MÜFTÜLÜK MAKAMI'NIN YENİDEN KURULMASI, MÜFTÜ SEÇİMİ VE MÜFTÜLÜĞÜN FAALİYETLERİ

Menzilioğlu deneyinin fiyasko ile neticelenmesi ve gazetelerdeki yazılarla kamuoyunun baskısı artınca bir şeyler yapmak zorunda kalan sömürge yönetimi, nihayet, 10 Eylül 1952'de Resmi Gazete'de yayınlanan kanunla Kıbrıs Müftülüğü Makamı'nı yeniden tesis edip, müftülük seçimi ile ilgili hükümleri ilan etti. Bu arada Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Faiz Kaymak da Ankara'ya giderek Kıbrıs Müftülüğü'ne Türkiye'den yeni bir namzet bulmaya çalıştı. Bu maksatla müracaat ettiği zamanın D.İ.B. Eyüp Sabri Hayırlıoğlu, daha önce Diyanet İşleri Başkanlığı'na gönderilen Y.C. Menzilioğlu'na reva görülen muameleden dolayı Faiz Bey'i pek sıcak karşılamadı. Kaymak'ın Prof. Kemal Edip'in müftü olarak Kıbrıs'a

¹⁵¹ Hakikat Gazetesi, 16 Nisan 1951.

¹⁵² Halkın Sesi Gazetesi, 21 Mayıs 1953, Sayı: 3185; Hürsöz Gazetesi, 8 Temmuz 1951, s. 1528.

¹⁵³ Halkın Sesi Gazetesi, 21 Mayıs 1953, Sayı: 3185; Hürsöz Gazetesi, 8 Temmuz 1951, s. 1528.

¹⁵⁴ Hüseyin Ateşin, Kıbrıs'ta İslami Kimlik Davası, Müsvedde Halinde Çalışma.

gönderilmesini istediğini de onaylamadı. Kıbrıs'a eli boş dönen Kaymak, Türkiye'den istedikleri yönde bir destek göremeyince liderlik kadrosundaki diğer şahıslarla birlikte tek aday olarak Dana Efendi'yi aday gösterdiler.¹⁵⁵

Önce adayların icazetlerine olan itirazlar yüzünden, daha sonra da Bafta meydana gelen depremden dolayı iki defa ertelenen seçimler, 30 Aralık 1953'de yapıldı. Seçimler sonucunda Mehmet Dana Efendi ittifakla müftülük görevine getirildi. Bu seçim Kıbrıs'ta yapılan ilk ve son müftü seçimi oldu. Seçim sonrası 18 Ocak 1954'de Baftan büyük bir konvoyla hareket eden M. Dana Efendi Lefkoşe'de 19 pare top atışıyla karşılandı. Aynı gün Ayasofya Camii'nde yapılan bir merasimle göreve başladı.

Dana Efendi'nin müftü seçilmesiyle Kıbrıs'ta en azından müftülük tartışmaları bitti. Fakat Kıbrıs'ta müftülükle ilgili çok büyük problemler bulunmaktaydı. Öncelikle ibadet yerleri harap haldeydi. Tamire ihtiyacı olmayan çok az bina kalmıştı. Dini hizmet veren görevlilerin durumu içler acısıydı. O kadar ki maişetlerini temin etmekte bile zorluk çekmekteydiler 16 Aralık 1956 tarihli Halkın Sesi Gazetesi'nde yeni Kıbrıs Müftüsü M. Dana Efendi mevcut durumu "tayin olduğum günden bu yana adanın bir çok köylerini ziyaret ettim. Camilerin çoğunun tamire ihtiyacı olduğunu müşahade ettim." sözleriyle dile getirmekteydi. "Her ne kadar 1954, 1955, 1956 senelerinde bir miktar maaşlarına zam yapılmışsa da hayat pahalılığının had safhaya ulaşması onların orta derecede bir maişet teminine kafi değildir" sözleriyle de imamların yaşadıkları maddi sıkıntılarına dikkat çekmekteydi.

22 Temmuz 1955 tarihli Kıbrıs Resmi Gazetesi'nde evkafın Türk toplumuna teslim edilmesine yönelik kanun layihasının yayınlanmasıyla tüm İslam dini müesseseleri veya İslam dini vakıflarına ait bilimüm mal ve paraların nezaret ve idaresinden sorumlu bir evkaf dairesi kuruldu. Bu nezaret ve idareyi kontrol etmesi amacıyla müftü de sorumlu Yüksek Meclis'in tabii azası olarak tayin edildi. Ayrıca Yüksek Meclis'e cami mallarının daha iyi idare ve geliştirilmesi için her kasaba veya köyde Türk ırkından olup da 21 yaşını doldurmuş, iki şilinden az olmayan bir harcamayı haklı gösterecek malı olan bütün Müslümanların sorumlu olacağı dini bir vergi koyma yetkisi verildi. Yine cami ve cami mallarını idare etmek amacıyla Müslüman Türk cemaati bulunan her kasaba veya köy için köy cami ko-

¹⁵⁵ Halkın Sesi Gazetesi, 30-31 Temmuz 1953, Sayı: 3222-3223.

misyonları kurulması kararlaştırıldı. Bu komisyonlar, köylerde camiler yapıp yaşıtmak ve oradaki cami mallarını idare etmekle görevlendirildi.¹⁵⁶

28 Ekim 1956'da Evkaf Yüksek Meclisi uzun zamandan beri ihmale uğrayan cami ve din görevlilerinin içinde buldukları acıklı durumu düzeltmek ve Kıbrıs Türkü'ne yaraşır bir düzeye yükseltmek için bütün adaya şamil din vergisi koyma kararı aldı ve bir genelge ile tüm Cami Komisyonlarını haberdar etti.¹⁵⁷

Evkaf Yüksek Meclisi Başkanı Fazıl Küçük ve Evkaf Müdürü Halit Ali Rıza imzalarıyla gönderilen ve mevcut yasalara uygun olarak uygulamaya konulan din vergisi, Kıbrıs Türk toplumunda tartışmalara yol açtı. Özellikle bu ihtiyacın vakıflardan elde edilecek gelirlerle giderilmesi gerektiği savıyla güçlü itirazlar yapıldı. Dr. Fazıl Küçük'ün bu itirazlara cevap olarak söylediği şu sözler o günlerde Türk ekonomik varlığının, dini müessese ve hizmetlerin ne durumunda olduğunu bütün çıplaklığı ile gözler önüne sermektedir. "Din vergisi nedir? ve buna neden lüzum görülmüştür.? Bilindiği gibi ihmal edilen bir çok cemaat işleri arasında en mühimlerinden birisi de hiç şüphesiz camiler ve onların memurlarıdır. Kötü bir idare yüzünden çok fakir hale getirilen evkaf, kendi memurlarının bile maaşını teminden uzak kaldıkça, şüphe yok ki cami ve mescidleri ikinci safa atacaktı. Nitekim öyle yaptı. Köylerde değil, kasaba ve şehirlerde bile dini müesseseler kendi haline terkedilmiş; yağmur rüzgar altında hergün biraz daha yıpranarak bir çokları yıkılmış, hizmet görenler insanlığın kabul edemeyeceği en güç şartlar altında adeta kendi mukadderatlarına terk edilmişlerdi. Köylü haklı olarak Cuma namazını, bayram namazını kıldırarak kimseyi bulamıyordu. Hatta bir çok günlerde ölülerimiz bile hocasızlık yüzünden dini hiç bir merasim yapılmadan toprağa gömülüp, bir millet için yüz karası hareketle müşahade edilmektedir."¹⁵⁸

Dr. Fazıl Küçük'ün açıklaması ve çabaları Kıbrıs'ta camilerin ve din görevlilerinin durumunun kötülüğünü ortaya koyması açısından çok çarpıcı olmakla beraber din vergisi konusunda yeterince ikna edici olmamıştır. Maalesef evkaf gelirlerinin amaçları dışında, vakfiye şartlarına uyulmak-

¹⁵⁶ Bkz. Tüm detayları içeren kanunun İngilizce metni ve Türkçe tercümesi için: Halkın Sesi Gazetesi, 10 Kasım 1955, s. 3354.

¹⁵⁷ Geniş Bilgi için bkz. Altan, age, s. 1071, 1109.

¹⁵⁸ Halkın Sesi, 4 Kasım 1956, NO:3650.

sızın kullanılması ve durumun halk tarafından bilinmesi, halkın Din vergisi'ne soğuk bakmasının nedenlerinden birisi olmuştur. Bu tartışmalar arasında, Evkaf Yüksek Meclisi'nin aldığı kararla Din vergisi 1 Ocak 1957'de toplanmaya başlanmış, Lefkoşe ve kazalarda 15 Mayıs 1957'ye, köylerde ise Ağustos 1957 tarihine kadar süre verilerek vergi uygulaması yürürlüğe konulmuştur.

Ayrıca Evkaf Yüksek Meclisi'nin 27 Mart 1957 tarihli oturumunda kararlaştırılan ve 5 Nisan 1957 tarihinden itibaren yerine getirilmeye başlayan, ilk etapta din görevlisi bulunmayan köylerin saptanması ve daha sonra da bu görevi benimseyenleri yetiştirici nitelikte imamlık kursları açılması uygulamasına da başlanmıştır. Bu arada Türkiye'de M.E.B. Din Eğitimi Genel Müdürlüğü'ne bağlı lise dengi İmam-Hatip okullarında öğrenim görmek üzere yedi öğrenci adayı saptanmış ve öğrenciler burslu olarak Adana İmam-Hatip Okulu'na gönderilmiştir. Bu öğrencilerden okullarını başarıyla bitirenlerin makul maaşla Kıbrıs'ta imam olarak görevlendirileceği ilan edilmiştir.¹⁵⁹ Aslında bu yönde alınan en gerçekçi önlem olan bu karar, Nitekim bu hususta gerekli işlemler yapılmış ve tespit edilen öğrenciler Adana'ya gönderilmiş, bir kısmı mezun olmuştur. Ancak düzenli olarak arkası getirilemediği için ihtiyaçları karşılayamamıştır.

¹⁵⁹ Geniş Bilgi için bkz. Altan, age, 1118; Evkaf Genel Gazete İlanları, 17 Temmuz, 1957

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIBRIS CUMHURİYETİ DÖNEMİ

A. KIBRIS CUMHURİYETİ

19 Şubat 1959 yılında ittifakla imzalanan Londra Antlaşması'nda yer alan 27 madde ve bazı eklerle birlikte İngiltere, Türkiye ve Yunanistan tarafından "garanti"¹⁶⁰ edilecek olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu gerçekleşmiş, cumhuriyetin bekası için Türkiye ile Yunanistan arasında bir de "ittifak" anlaşması yapılarak Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'na geçilmiştir.

Kıbrıs Anayasası'na göre Rumlar % 70, Türkler % 30 oranında temsil hakkına sahip olup cumhuriyetin cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı Türk olacaktır. Cumhurbaşkanı ile yardımcısının bakanlar kurulu ile meclisten geçen yasaları veto etme hakkı vardı. Her iki toplumun; dini, kültürel ve öğretim işlerinden sorumlu birer "Cemaat Meclisi" olacak, gerekirse en ayrıcalıklı ülkeler olan Yunanistan ve Türkiye kendi toplumlarına eğitim, kültür ve benzeri alanlarda mali yardım yapabileceği gibi öğretim üyesi ve din adamı da gönderebilecekti. Ayrıca büyük şehirlerde belediyeler ayrı ayrı olabilecekti.¹⁶¹

Ancak ölü bir çocuğun doğumuna benzeyen Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuracak anlaşmaya imzasını atarken "Cumhuriyet bizim için ENOSİS'e sıçrama tahtasıdır" diyen Başpiskopos Makarios bu düşüncesini uygulamaya koydu.¹⁶² Henüz cumhuriyetin hayata geçmesinden kısa bir süre sonra Rumlar:

- a. Belediyelerin ayrılmayacağı,

¹⁶⁰ Garanti ve ittifak için bkz. Rethinking Cyprus, Huça J. Gorbı, Aurora, Telaviv, s. 105

¹⁶¹ İsmail, age., s. 27-28.

¹⁶² Ahmet Tolgay, Kanlı Noel, Kastaş Yayınları AŞ, İstanbul, 1993, s. 22-23.

- b. Anayasada Türklere verilen hakların fazla olduğu,
- c. Cımhurreisi muavininin veto hakkı olmaması gerektiği,
- d. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını isteme gibi bahanelerle Türklere çeşitli baskı metodları uygulamaya başladılar.¹⁶³

Anlaşmanın mürekkebi kurumadan Türkler adanın her yanında türlü baskılarla, takibatlarla tedirgin edilmiş; devletin yönetiminden de uzaklaştırılmıştır. Daha sonra istifa etmek zorunda kalan Kıbrıs Anayasa Mahkemesi Başkanı Prof. Forsthoff yukarıda zikredilen itirazlarını gerçekleştirmek amacıyla Rumların yaptıkları girişimleri çeşitli gazetelere verdiği demeçlerinde detaylı olarak dile getirmiş ve bu girişimlerinden dolayı anayasayı ihlal etmesi dolayısıyla açıkça Makarios ve Rumları suçlamıştır.¹⁶⁴ Nitekim Makarios, 11 Şubat 1963'de Sunday Express gazetesi muhabirine verdiği demeçte "Anayasa Mahkemesi, bu davranışlarımın anayasaya aykırı olduğuna ilişkin karar verse dahi, bu karara asla saygı göstermeyeceğim"¹⁶⁵ beyanıyla açıkça meydan okumuştur. Ardından anayasayı işlemez duruma getiren Rum Toplumu hem anayasa başkanı Prof. Ernest Forsthoff'u hem de Alman yardımcısını tehditle istifa ettirerek Makarios'un bu sözünü doğruladı.

Rumlar ile Türkler arasında güvensizliğin iyice arttığı bir sırada Bayraktar Camii iki kez bombalandı. Bunun yanında Türklere ait okullara, dükkanlara, evlere çeşitli saldırılar oldu. ENOSİS amacından asla vazgeçmeyen ve bu amaçlarını açık açık ifade eden Rumlar, bunu gerçekleştirmek için "Akritas Planı" adı verdikleri gizli ve caniyane bir plan hazırladılar ve uygulamaya koyuldular. İsmi İçişleri Bakanı P. Georghianides'in takma adından alan Akritas Planı ilhakın gerçekleştirilmesi için her türlü taktiklerin ve EOKA aracılığı ile yapılan planların nasıl gerçekleştirileceğine dair ayrıntılı bilgileri içermekteydi.¹⁶⁶ Nitekim 21 Aralık 1963'de Kıbrıs Rum Özel Orduları tüm adada Türklere karşı harekete geçen Başpiskopos Makarios 24 saat içinde kesin zafer istedi ve halka çifte noel vaadinde bulundu.¹⁶⁷

¹⁶³ Behçet, age, s. 18-19

¹⁶⁴ Unutma, Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yaygın Eğitim ve Kültür İşleri Birimi, Lefkoşe, 1978, s. 10, 11,12, 13.

¹⁶⁵ Tolgay, age, s. 24.

¹⁶⁶ Akritas planı için bkz. Necatigil, age, s. 26-28; MYTH and REALITY, Committee of Relatives of Turkish Cypriot Missing Persons, Lefkoşe, 1993, s. 67-71.

¹⁶⁷ "Kıbrıs Anlaşma/lığı Kronolojik (1878-1978), Kıbrıs Tarihi Araştırma Cemiyeti Yayınları, Lefko-

Bu plan çerçevesinde Kıbrıslı Türkler; EOKA tedhişçileriyle işbirliği yapan Rum jandarmaları ve Kıbrıs'ın bağımsızlığını korumak üzere adada konuşlandırılmış Yunan Alayı'nın saldırısına uğradılar. Türkler acımasızca çoluk çocuk demeden katledildi, evleri yıkıldı, dükkanları yağmalandı. Karma ve Rum tehdidi altında bulunan köylerdeki Türkler daha güvenli yerlere göç etmek zorunda kaldılar. ENOSIS'i gerçekleştirmek amacı ile başlatılan Rum tecavüzü sonucu 103 Türk köyü Rumlar tarafından yakılıp yıkıldı, yüzlerce şehitle birlikte 30.000 insan da muhacir durumuna düşürülerek yerlerinden edildi. Yunanistan'la İngiltere garantör devletler olarak olayların engellenmesi için harekete geçmeyince Türkiye jetlerini göndermek zorunda kaldı. Yapılan hava hareketından sonra Rumlar ateşkes imzalamak zorunda kaldılar.

Fakat saldırılar daha sonra da durmadı. Bunun üzerine 25 Aralık 1964'te Lefkoşe'deki Türk birliği silahlı Rum çetecilerine karşı mevzilendi ve Türkiye diplomatik yoldan girişimlerde bulunurken, Türk uçakları da ihtar uçuşu yapmaya başladılar. Bu kararlı tutum Yunanistan ve İngiltere'yi de harekete geçmek zorunda bıraktı. Böylece Kıbrıs Türkleri ciddi bir soykırımdan kurtarılmış ve ENOSİS önlenmiş oldu.

15 Ocak 1964'te toplanan taraflar anlaşamayınca Türkiye BM Güvenlik Konseyine başvurdu. 4 Mart 1964'te alınan bir kararla adaya BM Askeri gönderilmesi kararlaştırıldı. Buna rağmen saldırılarına devam eden Rum-Yunan kuvvetlerini 8 Ağustos 1964'te Türkiye Jetleri sınırlı bir polis hareketiyle durdurdu. 15 Kasım 1967'de Rumlar iki Türk köyünü yeniden işgal edince Türk Silahlı Kuvvetleri alarma geçti ve Yunanistan'a EOKA'nın başı Grivas'm ve Yunan askerlerinin adadan derhal geri çekilmesi isteğini içeren bir ultiimatome verildi. Bu ultiimatome sonrasında, nihayet Yunanlılar geri çekildi.¹⁶⁸

1963 Aralık'ından 1967 Aralık'ına kadar idari işleri "Genel Komite" denen bir meclisle yürüten Türkler tarafından, 29 Aralık 1967'de Kıbrıs Geçici Türk Yönetimini ilan edilerek, "Cumhuriyet Anayasası'nın bütün kuralları uygulanıncaya kadar Türk bölgelerinde yaşayan Türkler geçici

şe, s 8

¹⁶⁸ İsmail, age, s. 213-245, 349-353

Türk yönetimine bağlandılar." kararı alındı. Geçici yönetimin başkanlığına Dr. Fazıl Küçük, başkan yardımcılığına Rauf R. Denктаş getirildi.¹⁶⁹

Görüşmeler devam ederken Grivas'ın kurduğu EOKA-B örgütü ile Makarios ve yandaşları arasında ENOSİS'in zamanı hakkında anlaşmazlık çıkmıştı. Bunun üzerine 15 Temmuz 1974 sabahı, Yunan cuntasının emriyle kanunsuz olarak Kıbrıs'a çıkarılan Yunan askerleri; ENOSİS'in ne pahasına olursa olsun hemen gerçekleşmesini isteyen EOKA-B örgütü ve yandaşlarıyla beraber yönetime el koyarak Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ettiler. Makarios adayı terketti ve Nikos Sampson başa geçti.

Türklerin imha edileceği yolundaki istihbaratlar ve Makarios'un "Yunanlılar Kıbrıs'ı işgal etmişlerdir ve Türklerden çok daha tehlikelidirler. Bugün Türk toplumu da tehlike içindedir."¹⁷⁰ sözü üzerine asıl hedefin Türkler olduğu iyice ortaya çıkmış ve cuntayı devirmek Türklerin geleceği açısından kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu arada 1974 yılına kadar Rum ve Yunanlı tedhişçiler 103 camiyi de yıktılar.¹⁷¹

Nihayet Türkiye 20 Temmuz 1974 Birinci Barış Harekatını başlatmış ve garantörlük hakkına dayanarak, Kıbrıs'ın toprak bütünlüğünü ve bozulan düzeni tekrar kurmak için harekete geçti. Ardından 14 Ağustos sabahı başlayan İkinci Barış Harekatı ile de Türk birliklerinin Mağusa'dan Lefke'ye uzanan bölgeyi kontrol altına almasıyla Türk toplumu özgürlüğüne kavuşturulmuştur.¹⁷² Böylece 1958'lerde karşılıklı dile getirilen taksim fiilen gerçekleşmiş ve Türkler kuzey, Rumlar ise güneyde yerleştiler.

Ardından Temmuz, Ağustos aylarında düzenlenen Cenevre Konferansı'nda iki "otonom" yönetim kabul edildi. Ağustos 1975 Viyana'da nüfus mübadelesi kabul edilerek; 1975 yılı sonuna kadar mübadele gerçekleştirildi. Nihayet Ocak-Şubat 1977 yılında Denктаş ve Makarios BM Genel Sekreteri'nin de hazır bulunduğu bir ortamda "bağımsız, bağlantısız, iki topluma dayalı federal bir cumhuriyet" öngören bir anlaşma yaptılar.¹⁷³Bu görüşmeler Kıbrıs Türk Halkı'nın KKTC-'yi kurması sonucuna doğru götürdü.

¹⁶⁹ Behçet, age, s. 20.

¹⁷⁰ Alasya, age, s. 104.

¹⁷¹ Fazıl Plümer, The Cyprus Problem: Religious Tolerance and all that!, Lefkoşe 1988, s. 51.

¹⁷² M. Ali Birand, Otuz Sıcak Gün, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1975, s. 21.

¹⁷³ Kıbrıs Anlaşmazlığı Kronolojisi (1878-1978), Kıbrıs Tarihi Aranırına Cemiyeti Yayınları, s.

B. KIBRIS CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE MÜSLÜMANLARIN DİNİ DURUMU

Cumhuriyet dönemi, Kıbrıs Türkleri için çeşitli hak ve özgürlükler getirmekle birlikte; özellikle 1963 yılından sonra kan, gözyaşı getirmiş, özellikle toplumsal bir felaket olan, ada içinde güneyden kuzeye göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu arada özellikle İngiliz dönemiyle başlayan, çeşitli faktörlerin etkisiyle gittikçe zayıflayan dini doku ve bu dokuyu güçlendirmesi beklenen kurumların vazifesini tam olarak yerine getirememesi sonucu, Kıbrıs Türkü'nün dini hayatında bu süreçte bir iyileşme zeminini gerçekleşmemiştir. Camiler cemaatsiz ve bakımsız, halkın önemli bir bölümü en temel dini yükümlülükleri yerine getirmek için gerekli bilgilerden yoksun, genç nesil ise okulda din dersleri olmamasından dolayı zaten bilgilenemezken, dini hayatın direği olan camilerden de uzak kalarak din eğitiminden mahrum kalmıştır.

Kıbrıs Türkü'nün o günlerdeki dini durumunu; dönemin evkaf müdürü ve din görevlileri Komitesi Başkanı Ahmet Sami "Milli hisleri tam olarak kamçılanmayan dini topluluklar hayır etmedikleri gibi, dini hisleri zayıflayan milli topluluklar da hayır yüzü görmemektedirler. Bizlerden fersah fersah ilerde bulunan Batı medeniyeti milletleri dini bağlantılarını her geçen gün sağlamlaştırmaktadır. Ancak biz Kıbrıs Türkü maalesef, bu yönde her geçen yıl ile "batmağa mahkum" bir duruma girmektediriz! En azından diğer müslüman devletlerinde olduğu gibi camilerimizi her bakımdan Cemaat'in ilerlemesi için bir "toplantı yeri" haline getirelim."¹⁷⁴ sözleriyle ifade etmektedir:

Yine Kıbrıs'ta bir incelemede bulunan TC Diyanet İşleri Başkanlık Müfettişi Ahmet Serdaroğlu'nun başkanlığındaki bir heyetin hazırladığı raporda, Kıbrıs'ta dini hayatın neredeyse tükendiği, camilerin virane, kiliselerin ise mamur olduğu ifade edilerek, acilen din görevlisi ve öğreticileri gönderilmesi tavsiye edilmektedir.¹⁷⁵ Basında da çeşitli kalemler, çeşitli vesilelerle bu durumu teyid eden yazılar yazmışlardır. Bir gazete köşesinde "camilerin bomboş" olduğu dile getirilirken¹⁷⁶, başka bir gazetede konu;

¹⁷⁴ Kıbrıs Din Görevlileri Reorganizasyon Raporu, Lefkoşe, 1969, s. II.

¹⁷⁵ TC. MEB Din öğretimi Genel Md. Sayı: 423.O.YTR.ŞB.MD. 2 sayılı Dosya, 4.11.1972 Tarihli Rapor, s. 3, 4.

¹⁷⁶ bkz. Halkın Sesi Gazetesi 11 Ocak 1969.

daha geniş ele alınarak şu sözlerle tasvir edilmektedir: "Bugünkü dini durum (Kıbrıs'ta) bir seferberliği gerektirmektedir. Çünkü camilerimizin hiçbirinde kültürlü, cemaati tatmin edecek imam ve vaiz mevcut değildir. Camilerin yüzde doksan beşinde Ramazan ayı ve Cuma günleri hiç bir vaaz yapılmadan dini ders verilmeden geçirilmektedir. Din adeta ruhsuz bir spor bayağılığına düşürülmüştür. Anavatandan kopalı beri ihmalin en kötüsüne maruz bırakılan Kıbrıs Türkü feci bir surette dinini unutmaya mahkum edilmiştir. Anavatan binlerce cami ile süslenir donatılırken Kıbrıs'taki yüzlerce ata yadigarı cami ve hayratımız harap olmaya terk olunmuştur."¹⁷⁷

Örneklerini çoğaltabileceğimiz benzeri ifadelerde vurgulanan ortak noktaların, dinin temel kurumu olan camilerin fonksiyonunu yitirmeye yüz tuttuğu, halkın dini vecibelerini yerine getirecek temel bilgilerden yoksun olduğu, buna karşın halka dinini öğretecek, onları camilere yönlendirecek ve dini irşadi gerçekleştirecek kalitede din öğreticilerinin olmadığı ya da çok az sayıda olduğudur. Gerçekten de o günleri yaşayan mücahit saflarında çarpışmış kimseler, öğretmenler, vaizler ve halktan görüştüğümüz kişilerin ortak ifadeleri de dinin ihmal edildiği, dine yetkili mercilerce gereken önemin verilmediği ve zaman içinde zaten yıpranmış, zayıflamaya yüz tutmuş olan dini bilgi ve pratiklerin de cumhuriyet idaresi döneminde iyileşmek yerine iyiden iyiyeye zayıfladığı yönündedir.

Tabiatıyla bu olumsuz tabloda, dini hayatın canlandırılmasında en önemli görevi üstlenmesi beklenen Müftülük Daire'sinin o günlerde öncelikle yetersiz kaynak ve personel sıkıntısı sebebiyle aciz kalmasının büyük rolü olduğu açıktır. Sahip olduğu din görevlilerinin sayısal olarak az olması bir yana, mesleki formasyonlarının da oldukça yetersiz olması, din görevlisi olan yerleşim birimlerinde bile dini oluşumun gerçekleşmesinde beklenen rolün yerine getirilememesine neden olan en önemli faktör olmuştur.

C. KIBRIS CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE VAKIFLAR VE DİN EĞİTİMİNE KATKILARI

Daha önce de açıklandığı gibi, 1956 yılında yapılan düzenleme ile İngiliz Sömürge idaresi evkafın idaresini yıllar sonra Türklere devretti. "Bir Yüksek Meclis" tarafından idare edilmeye başlanan evkafın statüsü 1960

¹⁷⁷ Nizam Gazetesi, 19 Kasım 1971, Sayı: 21. Lefkoşe.

yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla değiştirildi. Evkaf Yüksek Meclisi'ne ait yetkiler 12/6 Sayılı ve 21 Nisan 1961 tarihli Türk Cemaat Meclisi Vakıflar ve Din İşleri Teşkilat Kanunu ile Türk Cemaat Meclisi'ne devredildi¹⁷⁸. Bu kanunla Evkaf idaresi Türk Cemaat Meclisi'ne geçmiş oldu. 1970 yılında hazırlanan başka bir yasaya kadar da Vakıflar ve Din İşleri Dairesi Teşkilat Kanunu vakıfların idaresinde düzenleyici oldu.

1968 yılında çalışmaları başlayan, 13 Ekim 1970 yılında sonuçlandırılan ve Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren "1970 Vakıflar ve Din İşleri Dairesi Teşkilat Kuralı" ile evkaf idaresinde köklü değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerin ortak noktasının evkafı ekonomik işletmecilik yönünden ticari bir kurum haline getirme çabası olduğu söylenebilir. Bu yönde özellikle 5. maddenin f bendinde "Türk cemaatinin iktisadi ve sosyal kalkınmasına matuf mesai ile hemahenk olarak" dairenin bu yönde her türlü ticari teşebbüse girebilmesine imkan tanıyan maddeler sıralanmıştır.¹⁷⁹ Yine aynı kanunla "bir idare heyeti altında Din İşleri ile Ekonomik İşler ve Emlak İdaresi ayrılmıştır."¹⁸⁰

Çıkarılan bu kanunun 27. maddesinin 1. ve 2. bendine göre müftülük personeli ve din görevlilerinin maaş, ücret veya tahsisatları da dahil olmak üzere müftülüğün bütçesi evkaf bütçesine konulacak bir tahsisatla, camilerin bütçe açıkları ise bizzat daire bütçesinden karşılanacaktır.¹⁸¹ 1971'de bu kanuna ek olarak çıkarılan "1971 Din İşleri Dairesi Kuralıyla" müftü, Yürütme Kurulu Başkan Yardımcısının teklifi üzerine Yürütme Kurulu Başkanı tarafından tayin edilen bir amme görevlisi olarak tanımlanır. Görevlerinin ifasından dolayı İdare Heyeti'ne karşı sorumludur.¹⁸² Böylece uzun yıllar İngiliz idaresine karşı seçimle gelmesi için mücadele verilen Müftülük Makamı hem bütçe olarak, hem de görevlendirilmesi yönünden tamamiyle Evkaf İdare Heyeti'ne bağlanmış, yani yetkileri daraltılmış bir alt kurum olarak tamamen evkaf idaresine bağımlı hale getirilmiştir. Zira müftülüğün kendi belirlediği bir bütçesi olmadığı gibi, kendi görevlerini

¹⁷⁸ Dizdar, age, s.199.

¹⁷⁹ Vakıflar ve Din İşleri Dairesi Teşkilat Kuralı, Sayı 31/1970, s. 73.

¹⁸⁰ Altan, age, s. 1178.

¹⁸¹ Vakıflar ve Din İşleri Dairesi Teşkilat Kuralı, Sayı 31/19

¹⁸² 1971 Din İşleri Dairesi Kuralı, Madde 4.

tayin ve azl hususunda da kendi başına karar verme yetkisi elinden alınmıştır.

Söz konusu kanundan sonra evkafın dini hizmetleri ifa yönündeki duyarlılığının azaldığı söylenebilir. Zira kanun çerçevesinde gerek müftülüğe ayrılan bütçe, gerekse cami hizmetleri ve din görevlileri kadrosu ihtiyaca karşılık verecek ölçüde değildir. Çünkü 1971'de çıkartılan kanunda göre din görevlisi kadrosu "10" kişi olarak belirlenmiştir. Bu sayı gerçekten çok komiktir. Türk Cemaat Meclisi'nde, bu kanunun oylaması sırasında ret oyu kullanan üyelerden Kemal Deniz "Bu gün imkanlarımız yoksa dahi yapacağımız işlerde kendimize hedefler tayin edip; merhaleler koymamız lazım. Şöyle ki imkan zuhur edince inkişaf etmesi mümkün olsun. Bu kural tasarısı buna imkan ve ihtimal bırakmıyor. 187 adet imam ve müezzinlik mevkisi olan şimdiki teşkilat yerine bütün müftülük kadrosunu on imama bağlamaktan gaye nedir? Bizim atalarımız yaptıkları vakıfların yüzde altmış veya yüzde yetmişini din işleri için bağışlamışlardır. Bunu hatırdan çıkarmamak gerekir. Biz ezanlar duyurarak mı, yoksa çan sesleri işiterek mi yaşamak isteriz. Bu gün Saray oteller yapmaya para buluyoruz da imamlara verecek para mı bulamıyoruz."¹⁸³ sözleriyle konunun garipliğine yönelik yaklaşımını ifade etmiştir. Gerçekten de günümüze kadar gelen bu durum, vakıfların asli görevleri olan dini hizmetlerin ikinci plana atıldığı gerçeğinin ifadesidir.

Vakıflarla ilgili 1991 yılına kadar bir değişiklik yapılmamış ve 1970 yılındaki kanun, 1991'e kadar yürürlükte kalmıştır. Yine vakıfların bünyesinde ayrı bir daire olarak çalışan Din İşleri Dairesi de, 1971 yılındaki kanun uyarınca 28 Mayıs 1993 yılına kadar idare edilmiştir.

D. KIBRIS CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE TÜRK MAARİFİ

1960 yılında ilan edilen Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın öngördüğü Türklerin hak ve özgürlüklerinin teminatı gereği, Türk cemaati, 82 yıl boyunca İngiliz idaresinde, onların kontrolünde gerçekleştirdikleri ve zaman zaman oldukça olumsuzluklarla karşı karşıya kalan, kendi eğitim-öğretiminin idaresini kontrol etme hakkına sahip oldu. Anayasanın 87. maddesi (b) bendi "bütün eğitim, kültür ve öğretim konularında tek yetkiyi

¹⁸³ Nizam Gazetesi, 19 Mart 1971.

Türk cemaatine veriyordu. Yine Türk cemaatinin kendi öğretmenlerinin tayin, terfi, cezalandırma ve azil gibi idari uygulamalar ile okul inşa etme ve tamir etme selahiyeti de Türk cemaatine devrediliyordu.¹⁸⁴

Bu dönemde, Türk cemaatinin bütün eğitim-öğretim işleri, Türk Cemaat Meclisi'ne bağlı Türk Maarif Dairesi tarafından yürütüldü. Merkezi hükümetin eğitim öğretim üzerinde herhangi bir kontrol yetkisi olmadığı gibi, Türk Cemaat Meclisi'ne her yıl asgari 400.000 Sterlinlik bir bağış yapmak mükellefiyeti vardı. Fakat bu bağışın büyük bölümü Türkiye tarafından karşılanıyordu.

Türk Cemaat Meclisi öncelikle eğitim-öğretimde tam merkezîyetçiliğe gitti. Bunun için de Tali Okul Komisyonları lağvedildi. Okul müfredatlarının tespitinde TC Milli Eğitim Bakanlığı ile tam bir işbirliğine gidildi. Cemaat Meclisi eğitimi kontrol ve idare görevini maarif müdürü kanalıyla yürüttü. Müdür muavini, ilk, orta ve özel eğitim şube müdürleri, maarif müdürüne yardımcı olurlardı.

Bu dönemde ilköğretim tamamiyle ücretsizdi. Orta öğretimde ise öğrenciler yılda 6 lira "duhuliye" ödemekteydiler. Bu ücret bütün öğrencilerden alınmaktaydı. 18 yaşından sonra yüksek öğrenim yapmak isteyen Türk öğrenciler, başta Türkiye olmak üzere İngiltere ve diğer ülke üniversitelerinde öğrenimlerini yapmaktaydılar. Adada Türklere ait, sadece 3 yıllık bir tahsili gerektiren Öğretmen Koleji vardı.

1963 olayları eğitimin gelişmesini büyük ölçüde yavaşlattı. 1962-67 yılları arasında uygulanması tasarlanan beş yıllık plan uygulanamadı. İlkokulların önemli bir kısmı köylerin boşaltılması ve diğer hayati nedenler sonucu kapandı. Göçler sebebiyle altüst olan sosyal dengeler maarifi de olumsuz etkiledi.¹⁸⁵ Ara dönemde ve sonrasında eğitim-öğretim tamamen Türkiye'nin desteğiyle gerçekleştirilebildi.

E. DİN DERSLERİNİN DURUMU

İncelediğimiz Cumhuriyet Devri Okul Programları'na göre, Türk okullarından sadece ilkokullarda 2. 3. ve 4. sınıflarda haftada bir ders saati, 5. ve 6. sınıflarda haftada iki ders saati Din dersi olduğunu, ortaokul

¹⁸⁴ Kıbrıs Cumhuriyet Anayasası, 87/b.

¹⁸⁵ Geniş bilgi için bkz. Behçet, age; Ali Suha "Kıbrıs'ta Türk Maarifi", age. s. 228. 229.

ve lise ders programlarında ise din dersi bulunmadığını gördük. Bu dönemde ilkokul öğretmeni yetiştiren, aynı zamanda da Türk cemaatinin yegane yüksek okulu olan Öğretmen Koleji'nde de haftada sadece bir ders saati din dersi okutulmuştur. Kolejde okutulan resmi din dersi programlarına ulaşamadık. Ancak o günlerde öğretmenlik yapan öğretmenlerle yaptığımız görüşmelerde, din derslerinin Türkiye ilkokulları programları referans alınarak, genelde rehber öğretmenler tarafından işlendiğini öğrendik. Kolejde branş olarak din derslerine girebilecek yeterlilikte öğretmen bulunmadığı gibi ilköğretimde de yoktu. Çünkü bırakın Din dersi verecek yeterlilikte öğretmeni, o dönemde resmi ağızlardan ifade edildiği gibi imam-hatiplik yapabilecek kimseler bile sayılıydı. Bu sebeple öğretmenlerin din derslerinin mecburi olduğu ilkokullarda dersleri ne ölçüde ve hangi metotları kullanarak işledikleri, reel başarının ne olduğu hakkında istatistiki bilgilere sahip değiliz. Fakat o dönemde öğrenim görmüş, görüştüğümüz kimseler genelde Türkiye'de hazırlanan ve okutulan din dersi kitaplarının din dersi saatlerinde öğrenciye okunması yoluyla din öğretimi yapılmaya çalışıldığını ifade etmişlerdir.

Bu yıllarda Türkiye'deki orta dereceli okullara din dersleri seçmeli de olsa konulmuş olmasına rağmen, Kıbrıs Türk cemaati okullarında din derslerinin okutulmadığını görmekteyiz. Kıbrıs Cumhuriyeti tarihi boyunca Türk cemaatinin çeşitli kesimlerince din derslerinin okullarda okutulması, bu dersleri okutacak öğretmenlerin ve maarif dışındaki dini yükümlülükleri idare edecek din adamlarının yetiştirilmesi için kurs, okul gibi çeşitli öğretim kurumlarının ihdas edilmesi gerektiği ile ilgili çeşitli talepler dile getirilmiştir. Özellikle milli eğitim bünyesinde altmışlı yılların sonunda bu yönde girişimlerin ve tartışmaların gündeme geldiğini görmekteyiz.

Din dersinin orta okul ve liselerde okutulması ile ilgili olarak, 1967 senesi sonlarında alınan bir karara istinaden, 1968-69 Öğretim Yılı'ndan itibaren, Milli Müdafaa dersleri yanında din derslerinin de verilmesi, maarifin ilgili kurulunda kararlaştırılmış ve karar bütün okul idarelerine bir tamimle bildirilmişti. Ancak karara rağmen, din dersi hiç bir orta okul ve lisede okutulmadı. 7.3.1970 tarihinde, Yasama Meclisi'nde, din derslerinin durumu ile ilgili bir soru üzerine, dönemin Kıbrıs Türk Cemaati Maarif Müdürü M. A. Raif tarafından, 8.1.1970 tarihli TCM. Başkanı ve KTY Yürütme Kurulu Başkan Yardımcılığı'na gönderilen, 99/57 numaralı bir mektup ile din dersinin okutulmama gerekçeleri açıklanmıştır.

Bu cevabi mektupta "Prensip itibariyle Din öğretiminin Orta Dereceli okullara da teşmil edilmesi fikrine iştirak etmemize rağmen, aşağıda belirtilen hususlar varid olduğu sürece bu yola gitmemizin tehlikeli sonuçlar tevli edebileceği kanaatindeyiz" girişinden sonra şu çekinceler ileri sürülmüştür:

1. Din eğitimi ile ilgili olarak; öğrencilere seviyelerine göre hitap edecek İslamiyet'in özüne inen ve ahlaka dayanan ders kitaplarının mevcut olmaması,

2. Denenmiş bir din dersleri müfredatının mevcut olmaması, bir müfredat tanzim yoluna gidilse dahi böyle bir müfredatı farklı öğretmenlerin tefsir ve tatbik şekillerinin ortaya çıkabileceği, öğretmenlerin görüş ayrılıklarının ise bir fikir polemiki meydana getireceği endişesi.¹⁸⁶

Her türlü eğitim-öğretim programlarında Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı'm örnek alan Türk Cemaati Maarif Müdürlüğü'nün din dersleri konusunda alınan karara rağmen, çekingen kalması ve gerçekliğı söz konusu olmayan, derse ve öğretmenlere güvensizliğin açıkça ifade edildiği yukarıdaki gerekçelerin mazeret olarak ileri sürülmesi, akla bu hususta kasıtlı bir ihmal ve önyargı, en azından kayıtsızlık olduğunu getiriyor.

Zira birinci iddia, yani ders kitabı olmadığı doğru değil. Çünkü o dönemde TC Milli Eğitim Bakanlığı'nca okutulması tavsiye edilmiş din dersi kitapları mevcuttu ve Türkiye Ortaokul ve Liseleri'nde okutulmaktaydı. Yine o yıllarda TC Milli Eğitim Bakanlığı ile çok sıkı ilişkileri olan Türk Maarif Müdürlüğü yetkililerinin diğer ders kitaplarından haberdar olurken, din dersi kitabının varlığından haberdar olmaması doğrusu pek akla yatkın gözükmemektedir.

Ayrıca Nizam Gazetesi konuyla ilgili haberinde 21 Kasım 1968 tarihli ve 1526 Sayılı TC Tebliğler Dergisi'nde, orta okul ve liselerde okutulması için yardımcı ders kitabı olarak kabul edilen, Ahmet Gürtaş ve Mustafa Uzunpostalcı tarafından hazırlanan din bilgisi kitabının kapağını örnek olarak basmıştır.

İkinci maddede ileri sürülen "denenmiş bir din dersi müfredatı yoktur" ifadesi hiç denenmediğinden denenmiş müfredat olamayacağı için din derslerinin hiç bir zaman okutulamayacağı anlamına gelmektedir. ayrıca

¹⁸⁶ Nizam Gazetesi. 5 Kasım 1971. Sayı: 20 Lefkoşe.

ileri sürülen "böyle bir müfredatı farklı öğretmenlerin tefsir ve tatbik şekillerinin ortaya çıkabileceği, öğretmenlerin görüş ayrılıklarının ise bir fikir polemliği meydana getireceği" iddiası her zaman mümkün olabilecek ve ileri sürülebilecek, aslında bütün dersler için geçerli bir savdır. Böyle bir bakış açısıyla yaklaşıldığı zaman dersin okutulma şansı hiçbir zaman olmayacaktır sonucuna varılabilir.

Bu ifadeler o dönemde ve sonrasında din dersleri ile ilgili olarak verilen çözümsüzlüğün altındaki yaklaşım tarzını açık olarak ortaya koyması açısından bir fikir vermektedir. Ayrıca müfredat hazırlansa ve var olsa bile din dersleri müfredatının; hiç bir reel delile dayanmayan fikir polemiklerine, yeni bir takım zıtlamalara yol açacağı endişesini ileri sürmek, o güne gelinene kadar 30 yılı aşkın bir süre hiç din dersi okutulmayan Türk okullarında böyle bir deneyime sahip olunmadığı için gerçekliği de söz konusu olamayacak olan bir endişe olarak gözükmektedir. Yine muhtemelen 32 farzın açıklaması ile vatan sevgisi, şehitlik, kardeşlik, yardımlaşma gibi o gün için çok ihtiyaç duyulan konulardan oluşacak üstelik henüz ortada olmayan bir müfredatın, "fikir polemliği"ne yol açacağı iddiası zihinlerde çok farklı düşünceler ile ön yargıları ve bunlara sebebiyet veren bilgisizliği ortaya koyması açısından önemlidir. Nitekim bu anlayış sonucu uzun yıllar Kıbrıs Türk Cemaati okullarında uzun yıllar din dersi okutulmamasına, resmi olarak konulduğunda ise dersin ihtiyaçlarının, araç-gereçlerinin öğretmen başta olmak üzere karşılanmamasına yol açmıştır.

Bu yıllarda din derslerinin okutulması gereğinin çeşitli platformlarda vurgulandığını görmekteyiz. Özellikle adadaki Türklerin dini yapılanmalarıyla ilgili o gün için en önemli resmi belgelerden olan müftülük raporunda, adadaki Türklerin dini durumları bütün yönleriyle ortaya konulduktan sonra, ortaya çıkan üzücü tablonun iyi yönde değiştirilmesi için raporun sonunda, "Kısa Tavsiyeler" adı altındaki öneriler bölümünün 6. maddesinde, "okullarımızda din derslerinin ihya edilmesi ve öğrencilere milli hisler kadar dini hislerin de aşılması ileri için paha biçilmez bir hattı hareket olacaktır."¹⁸⁷ ifadesiyle din derslerinin okullarda okutulmasının önemi vurgulanmıştır. Yine zaman zaman resmi ağızlardan da din derslerinin toplumun dini eğitimi bağlamında ele alınıp uygulanması gerektiği ifade edilmiş,

¹⁸⁷ Kıbrıs Din Görevlileri Reorganizasyon Raporu, Lefkoşe, 1969, s. 35

ancak bu tip beyanatlar temenni düzeyinde kalmış pratiğe aktarılamamıştır.¹⁸⁸

Sonuç olarak Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde din dersleri, ilkokullar ve öğretmen Koleji dışında Kıbrıs Türk Maarifi Müdürlüğü'ne bağlı okullarda, ortaokul ve liselerde okutulmamış, Kıbrıs Türk gençliği uzun yıllar boyunca bu okullardan dininden habersiz bir şekilde mezun olmuşlardır.

F. KIBRIS CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE MÜFTÜLÜĞÜN DURUMU VE FAALİYETLERİ

Kıbrıs'ta İngiliz yönetiminin fiilen sona ermesi ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın 110. Maddesinin 2. fıkrası uyarınca evkaf ile ilgili tüm işlem ve yetkiler Türk Cemaat Meclisi'ne devredilmiştir.¹⁸⁹ Bu madde doğrultusunda 1970 yılına kadar geçerliliğini koruyan "Vakıflar ve Din İşleri Teşkilat Kanunu" 21 Nisan 1961'de hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. Bu yıllarda müftülük ile ilgili herhangi bir yapısal değişiklik söz konusu olmamıştır. Yine camilerin ve personelin giderleri evkaf tarafından karşılanmakta, idaresi ise müftülükçe gerçekleştirilmektedir. Özellikle Kıbrıs Cumhuriyeti dönemiyle başlayan Rumların baskı ve eziyetleri sonrasında tamamen siyasi olarak yaşama hakları için mücadele eden ve bu yönde yoğunlaşan Kıbrıs Türkü'nün dini yapılanmasında ve yaşantısında belirgin bir değişime kaydedilmemiştir.

Bunun dışında dini ihtiyaçların giderilmesinden çok ilk müftü Y. C. Menzilioğlu'nun gelişyle başlayan ezan Türkçe mi yoksa Arapça mı okunmalı tartışması sürekli canlı tutulmuş ve maalesef bir problem olarak 1970'li yıllara kadar varlığını sürdürmüştür. Türkiye'de ezanın aslına göre okutulmasının üzerinden neredeyse çeyrek asır geçmesine rağmen müftülük ile basın arasında bu kavganın sürdüğü ve basına yansıdığı görülmektedir.¹⁹⁰ Yine konuyu ele alan yazılarda o dönemde -müftülük faaliyetleri geceli 17 yıl geçmesine rağmen- camilerin bomboş olduğu, bütün adada camiye gidenlerin sayısının yüzlerle ifade edilebileceği belirtilmektedir. Bu

¹⁸⁸ Nizam Gazetesi, Lefkoşe, Sayı: 5, 20 Nisan 1971.

¹⁸⁹ Gaziöğlu, İngiliz İdaresinde Kıbrıs, 1878-1960. Ekim Basımevi. İst. 1960. s. 215

¹⁹⁰ bkz. Halkın Sesi, 5 Ocak 1969'dan itibaren 13 Ocak 1969'a kadar.

gerçeklik adada Müslüman halkın dini hayatının ne hale geldiğinin göstergelerinden birisi olarak günümüze intikal eden önemli bilgilerdendir.

Adadaki Müslüman halkın dini durumunun tespiti ve dini yapılanmada en önemli fonksiyonu icra etmesi bakımından özellikle din görevlilerinin reorganizasyonu hakkında, zamanın Evkaf Müdürü ve din görevlileri Komitesi Başkanı Ahmet Sami başkanlığında sekiz kişilik bir heyet tarafından hazırlanan 5 Şubat 1969 tarihli "Kıbrıs Din Görevlileri Reorganizasyon Raporu" isimli çalışma çok önemlidir. O güne kadar müstakil olarak dini durum ve din görevlilerini konu alan en kapsamlı ve ciddi rapor olan bu çalışmanın önsözünde, "camilerde dini ayinlerimizi tam manasıyla mükemmel surette yönetecek din görevlilerinin sayısı iki elin parmakları üzerinde sayılabilir. -Büyük yerleşim birimlerindeki din görevlilerinin acıklı durumu bir yana-gerek kasabalarda gerekse köylerimizin bir çoğunda dini ayinleri idare edecek personel yoktur. Bayramlarda "Bayram Namazı" kıldırarak olanlar mum ile aranırken ezanı bile usule göre okuyanların sayısı her geçen gün yerine getirebilecek personelin ortadan kalkmak üzere olduğu özellikle köylerde bu işi yapabilecek kişiler bulunmadığından köy-köy, kasaba-kasaba "Hoca" arandığı"¹⁹¹ ifade edilmektedir. Yine aynı raporda Lefkoşe dahil, hiç bir yerde müderrislik yapabilecek kabiliyetde din elemanı olmadığı gibi bu yönde tayinli elemanın da kalmadığı belirtilmektedir. Diğer yandan vazifeli olan imam ve müezzinlerin bir çoğu yaşlı oldukları gibi, bazıları da vazife yapacak durumda değildirler. Münhal (açık) olan yerler çoktur; bir çok yerlerde de vazifeli olanlar arzu edilen standartlara sahip değildirler. Kısaca Kıbrıs Müftülüğü "merkez" ve "taşra" mekanizması çökmek üzeredir,¹⁹² tespit ve itiraflarıyla acı durum tüm açıklığı ile ortaya konulmaktadır. Müftülük elemanları içinde "Müftü Muavini" ve "Müsevvit" vazifelerini ifa etmekte olan iki kişi dışında İlahiyat Fakültesi mezunu olmadığı gibi; Türkiye'de dini tedrisat yapmakta olan herhangi bir okuldan mezun müftülük görevlisinin de olmadığı ve bahsi geçen iki kişi dışında adada sadece bir tane İlahiyat Fakültesi mezununun bulunduğu istatistiksel bir bilgi olarak verilmiştir.

Raporda özellikle ifade edilen problemlere yol açan sebepler şu şekilde sıralanabilir:

¹⁹¹ Kıbrıs Din Görevlileri Reorganizasyon Raporu, 5 Şubat 1969, s. I, II, III.

¹⁹² agr, s. 2.

1. Adada bir İslam dini okulunun olmaması,
2. Ücretlerin çok yetersiz olması sebebiyle "bir elin parmakları kadar" görevli hariç, bütün ödenek alan görevlilerin başka bir işle meşgul olmaları ve "din görevinde" vakitlerini geçirmemeleri,
3. Müftülük personeli dışındaki görevlilerin durumunu tespit eden gerek emeklilik gerek izin ile ilgili bir nizamatin olmaması sebebiyle çok uzun yıllar cemaata dini sahada hizmetleri geçen din görevlilerine (kanunlar tahtında tayin edilebilen bir kaç hariç) emeklilik bağlanamadığı gibi, çoğunun sefalet içinde olması,
4. Ödenek azlığı ve din işlerinde istihdam edilme güçlüğünden dolayı din görevliliğinin cazibesini kaybetmesi. Nitekim Türkiye okullarından mezun olanların da bu sebeplerden geri dönmedikleri ya da başka işlerde çalıştıkları ifade edilmiştir.

Yukarıda saydığımız problemlerin çözümleri de gerekli önlemlerin alınmasının acilen tavsiye edilmesi olmuştur. Fakat o günden günümüze maalesef özellikle elemanların niteliği ve yeterliliği açısından pek fazla bir şeyin değişmediği ileride görülecektir. Nitekim adı geçen rapor hazırlandıktan iki yıl sonra çıkan gazete haberlerinden öğrendiğimize göre durumun düzeltilmesi ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır.¹⁹³

25 Eylül 1970'de Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi Meclisi, "1970 Vakıflar ve Din İşleri Dairesi Teşkilat Kanunu"nu kabul etti ve Resmi Gazete'de yayınlatarak yürürlüğe soktu.¹⁹⁴ 1971 Din İşleri Dairesi Kural Tasarısı, Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi Meclisi'nin 12 Mart 1971 Cuma gününde yapılan oturumunda oy çokluğu ile kabul edildi. Tasarının en dikkat çekici ve radikal yanı daha önceki Müftülük Kanunu gereği seçimle gelen müftünün artık "Vakıflar ve Din İşleri Heyeti Başkan Yardımcısı'nın teklifi üzerine Yürütme Kurulu Başkanı tarafından tayin edilen bir amme görevlisi" olmasının teklif edilmesinin yanında, ayrıca görevlerinin ifasından dolayı idare heyetine karşı sorumlu tutulmasıdır.¹⁹⁵ Müftü bu kanunla dini ehliyetleri olmayan bir heyete karşı sorumlu sıradan bir memur haline getirilmiştir. Daha önce seçimle gelmesinden dolayı daha güçlü bir konuma sahip olan müftü bu kanundan sonra muhtariyetini kaybetmiştir.

¹⁹³ Nizam, 19 Şubat 1971, Lefkoşe, Sayı: 2.

¹⁹⁴ Kıbrıs Cumhuriyeti Resmi Gazetesi, 13 Ekim 1970, Sayı: 25.

¹⁹⁵ Din İşleri Dairesi Kuralı, Madde 4.

Kabul edilen tasarının en dikkat çekici maddelerinden birisi de 11. maddedir. Bu maddeye göre;

1. Bu kuralın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren müftünün yazılı müsaadesi olmaksızın hiç bir şahıs, hiç bir cami veya mabette vaizlik, imamet, müezzinlik ve benzeri bir faaliyette bulunamaz.

2. Müftü yazılı müsaadesini uygun gördüğü şartlara tabi olunmak üzere verir.

3. Bu maddede derpiş edilen hususları, gereken yazılı müsaadeyi almadan veya aldıkları müsaade şartları hilafına yapanlar veya müsaade edenler bir suç işlemiş olurlar ve mahrumiyet halinde 50 liraya kadar para veya 6 ay hapislik cezasına veya her ikisine birden çarptırılabilirler.

Görüldüğü üzere istismara ve baskıya son derece açık olan yukarıdaki madde, özellikle İslami prensiplere de muhaliftir. Çünkü iki müslüman bir araya geldiyse ve namaz vakti içindeyseler resmi imam olmasa veya namazı kıldırılmış olsa bile cemaat ile namazı kılabilirler. Bu durumda birisi imam, diğeri müezzin olmak durumundadır. İlgili maddeye göre bu iki şahıs şikayet durumunda cezalandırılabilirler. Ayrıca Kıbrıs gibi ilgili raporlarda müslümanlara imamlık yapacak kimsenin kalmadığı ifade edilen bir beldede bu tür bir yasaklamayı anlamak pek mümkün olmamaktadır.

1.9.1971'de M. Dana Efendi'nin yaş haddinden emekliye ayrılmasıyla aynı tarihte yeni yasaya uyarınca müftülüğe Rifat Mustafa tayin edilmiştir. Fakat Kıbrıs'ta müftülük bünyesinde sıkıntılar değişmemiştir. Takdir olunacağı üzere sadece müftünün yapabileceği fazla bir şey yoktur. Nitekim 1972 yılında zaten kadrolu imamı olmayan Mağusa Lala Mustafa Paşa Camii'nde Bayram namazını kıldıracak imam bulunmadığını, hastalıktan yatağa düşen müezzinin yatağından kaldırılıp namazı kılmak zorunda kaldığını, Larnaka'da da benzer bir olayın tekrarlandığını o günlerin gazeteleri yazmaktadırlar.¹⁹⁶ Yine TC Diyanet İşleri Başkanlığınca oluşturulan bir heyetin 4.11.1972'de hazırladığı raporda halkın dini durumunun zayıflığı anlatıldıktan sonra "Kiliseler şehirlerin en mutena köşelerinde meydanları süsleyen birer mamure iken, Camiler en köhne köşelerde birer virane görünüşünde kalmışlardır."¹⁹⁷ Gözlemiyle Türk ve Rumların mabedleri arasındaki farkı ortaya koymuşlardır. Yine Kıbrıs'ta o yıllarda eleman yeter-

¹⁹⁶ Nizam Gazetesi, 11.2.1972, Sayı: 27.

¹⁹⁷ Kıbrıs'ta Sosyal Durum ve Dini Hayat, MEB Din öğretimi Gn. Md. Sayı: 423.0 sayılı dosya.

sizliğinden Ramazan ve Cuma günlerinde camilerin hemen hepsinde hiç bir vaaz ve dini dersin verilemediğini; ancak Türkiye'den gönderilen bir kaç vaizin Ramazan ayının bir bölümünde sayılı camide vaaz ve irşadda bulunduğu da gazetelerden öğrenmekteyiz.¹⁹⁸

Sonraki yıllarda ilk olarak D.İ.Başkanlığı'nca 10 Eylül 1973 tarihinde TC Başbakanlığı'nın izniyle 4 resmi din görevlisinin yapılan talepler üzerine Kıbrıs'ta görev yapmak için görevlendirildiğini görmekteyiz. Barış hareketi sonrasında da 1975 yılından başlayarak günümüze kadar görevlendirme yoluyla din görevlisi gönderme faaliyeti devam etmektedir. Halen Kıbrıs'ta en çok yetişmiş din görevlisi grubunu TC Diyanet İşleri Başkanlığı görevlileri oluşturmaktadır.

1. İDARİ YAPI

Kıbrıs Müftülüğü idari yapısı 24 Şubat 1953 tarihinde geçirilen 340 sayılı Müftülük Kanunu (Turkish Religious Head (Müfti)) ile düzenlenmiştir. Aynı kanunla da Müderris, Müsevvit, İmamlar, Müezzinler, Vaizler ile diğer din görevlileri ve personelin tayin hakkı müftüye verilmişti. Bu kanun Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan sonra da geçerliliğini sürdürdü.

Kıbrıs Müftülüğü Merkez kuruluşu şu kişilerden oluşmaktadır:

- 1.Kıbrıs Müftüsü
- 2.Kıbrıs Müftü Muavini
- 3.Müsevvit
- 4."Gönüllü" bir bayan daktilo
- 5.Bir Odacı.

Ancak Lefkoşe dahil hiç bir yerde "Müderrislik yapabilecek kabiliyette bir din görevlisi bulunmadığı gibi, bu branşta tayinli eleman da kalmamıştır.

2. MALİ DURUMU

Kıbrıs'ta müftülüğe bağlı bütün din görevlilerinin maaşları ve diğer her türlü tahsisatları evkaf bütçesinden ödenmektedir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar, İngiliz idaresi döneminde çıkarılan 337 sayılı Vakıf-

¹⁹⁸ Nizam Gazetesi, 19 Kasım 1971, s. 20.

lar Kanunu gereğince, vakıf ödenekleri dışında ayrıca "Din vergileri" adı altında bir vergi konularak, din görevlilerinin ödeneklerine eklemek suretiyle maaşlar iyileştirilmeye çalışılmış, ancak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve halkın yeterli ilgiyi göstermemesi sebebiyle bu vergiler işlevini yitirmiştir.

Din görevlilerinin mali durumu oldukça kötüydü. Zira aldıkları maaşlar maişet teminine yetmediği için, bir çoğu ikinci bir iş ile uğraşmaktaydılar. Maaşların yetersizliğini gösterecek bir ölçü olması açısından aynı ekonomik şartlarda yaşayan Türk ve Rum din görevlilerinin 1968 yılı itibarıyla maaşlarının kıyaslandığı bir tablo sunmak faydalı olur kanaatindeyiz.

Çok azı kadrolu olan 170 din görevlisinin aldıkları aylık ücretler aşağıdaki gibiydi.

12 kişi	> £ 2.500'e kadar
57 kişi	> £ 2.500 ile £ 5.000 arasında
55 kişi	> £ 5.000 ile £ 10.000 arasında
31 kişi	> £ 10.000 ile £ 15.000 arasında
9 kişi	> £ 15.000 ile £ 20.000 arasında
4 kişi	> £ 20.000 ile £ 25.000 arasında
2 kişi	> £ 25.000'den fazla almaktaydı.

Aynı dönemde Başpiskoposluk bölgesinde görevli olanlara aşağıda gösterildiği gibi ödenekler verilmekteydi

- "Özel Kurs" mezunu olmayanlara ayda £ 20.000
- "Özel Kurs" mezunlarına ayda £ 25.000
- "özel Kurs" ve lise mezunu olanlara ise £ 30.000 ücret verilmekteydi.

Ayrıca bu sınıflarda vazifeli din görevlileri emekli olduklarında kendilerine ayda £ 10.000 emeklilik verildiği gibi, kendilerinin ölümü halinde eşlerine de £ 5.000 verilmekteydi.¹⁹⁹

Aynı dönemde din görevlisi olarak hizmet veren Türkler, ancak müftülük personeli emeklilik hakkına sahipti, öyle ki; "çok uzun yıllar ce-maata dini sahada hizmetleri geçen din görevlilerine (kanunlar tahtında

¹⁹⁹ Nizam Gazetesi, 19 Şubat 1971, Sayı: 2, Lefkoşe.

tayin edilebilen bir kaç haric) emeklilik bağlanmadığı gibi, çoğunluğunun da sefalet içerisinde yaşadıkları²⁰⁰ ilgili raporda ifade edilmektedir.

Türk din görevlilerinin maddi durumları oldukça zayıftı. verilen maaşların yetersizliği ve emeklilik hakkının olmaması din görevliliğine olabilecek talebi de engellemiş, din görevliliğinin sosyal statüsünü düşürmüştür. Tabi mali yetersizlik sonucu yeterli hizmet yapılamaması Kıbrıs Türkleri arasında İslam dini bilgisi ve uygulamaları ile dini hayatın zayıflaması sonucuna da yol açmıştır.

3. DİN GÖREVLİLERİNİN DURUMU

Kıbrıs'ta Müftülük Dairesi kontrolünde görev yapan 170 civarında görevli vardı. Ancak o günlerde de Kıbrıs müftülüğü nitelikli eleman yetersizliği sebebiyle çok zor durumda kalmıştır. Zira bu 170 kişinin büyük çoğunluğu yeterli dini formasyon sahibi din görevlileri olmadıkları gibi, imamet vazifesi yapan imamların ve müezzinlerin çoğunluğu yaşlı, bazıları ise görev yapamayacak durumdaydı. Boş olan cami çoktu. O dönemde konuyla ilgili hazırlanan raporda da ifade edildiği gibi "Kıbrıs Müftülüğü "Merkez" ve "Taşra" mekanizması çökmek üzereydi."

1968 yılı itibarıyla müftülükte "Müftü Muavini" ve "Müsevvit" vazifelerini ifa etmekte olan iki kişi haricinde, Müftü Dana Efendi de dahil ilahiyat Fakültesi mezunu görevli yoktu. Ayrıca Türkiye'de dini tedrisat yapılmakta olan her hangi bir okuldan mezun din görevlisi de yoktu. İlgili raporda ifade edildiği gibi "sayıları pek mahdut olan (bir elin parmakları üzerinde sayılabilen) din görevlileri hariç, diğer bütün ödenek alanlar

vakitlerinin çok azını "din görevinde" geçirmekteler, aldıkları ödenekler geçimlerini karşılamadığından başka iş tutmak mecburiyetindedirler."²⁰¹

Bu zaman sürecinde, Kıbrıs'ta Müslüman din görevlisi yetiştirecek okul olmadığı gibi uzun süre kurs da düzenlenmemiştir. Geçmişte bazı kursların düzenlendiği söylenmekte ise de haklarında yeterli bilgi yoktur. Bu sebeple Türkiye'deki İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri ile Yüksek İslam Enstitüleri, Kıbrıslı Türkler için de yegane din görevlisi yetiştir-

²⁰⁰ Kıbrıs Din Görevlileri Reorganizasyon Raporu, Lefkoşe, 1969, s. 2.

²⁰¹ Agr, s. 2.

tirme merkezleri durumda olmuşlardır. Fakat Kıbrıs'ta din görevlilerine verilen ödeneklerin cazip olmaması bu okullara ilgiyi köreltmış, bu okullardan mezun olan az sayıda kimseler de ya Kıbrıs'a dönmemişler ya da başka işlerle meşgul olmuşlardır.

O dönemde, yukarıda da belirtildiği gibi; Kıbrıs'ta sayısal olarak 170 görevli olmakla birlikte, bu görevlilerin bir çoğu çok yaşlı, genç olanları arasında da aslında temel dini ibadetleri yönetip, gerçekleştirecek bilgi ve beceriye sahip eleman sayısı ancak birkaç kişiden ibaretti. Evkaf Müdürü Ahmet Sami Bey "Bugün camilerimizde dini ayinleri tam manasıyla mükemmel surette yönetecek din görevlilerinin sayısı iki elin parmakları üzerinde sayılabilir! Selimiye, Lala Mustafa Paşa, Hala Sultan, Arab Ahmet ve diğer Kaza Merkezleri camilerinde vazife görmekte olan din görevlilerinin acıklı durumları bir yana, gerek kasabalarda, gerekse köylerimizin bir çoğunda dini ayinleri idare edecek personel yoktur. Bayramlarda "bayram namazı" kıldırarak olanlar "mum ile aranırken", bayram namazının kıldırıldığı büyük mabedlerimizde de "ilahileri" okuyacak kadrolarımız kalmamıştır. Ezanı bile usule göre okuyanların sayısı her geçen gün azalmaktadır." dedikten sonra, "ölülerimizi usule göre defnedecek personel ortadan kalkmak üzeredir; halen Lefkoşe ve bazı Kaza Merkezlerinde bu "son vazife" işini yapmakta olanlar da ortadan kalktığına, ölülerimizi dini merasimlere göre gömecek insan bulunamayacak kadar fakirleşmiştir, bu sınıf din görevlilerimiz, halen, bir çok köylerimizde bu hususları yerine getirecek kişiler bulunmadığından bir ölüm anında mevtanın yakınları köy köy, kasaba kasaba "hoca" aramaktadırlar."²⁰² diyerek o günkü müslüman din görevlilerinin nitelik olarak yetersizliğini ve halkın düştüğü acı durumu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır.

Nitekim o günleri yaşayan kimselerden görüştüğümüz bazı büyükler, zaman zaman cenazelerin hiç bir İslami merasim yapılmadan gömüldüğünü doğrulamışlardır. Bu vahim duruma yönelik; en azından din görevlilerinin yeterlilik kazanıp; daha faydalı hale getirilmeleri ve ileriye dönük kalifiye din görevlisi yetiştirilmesi yönünde tavsiyeler içeren bir takım çalışmalar yapılmıştır. Her ne kadar uygulanma imkanı bulmamış olsa da sorunun belirlenmesi ve uzun vadede çözüm yolları ile geçici tedbirleri ortaya koyması açısından, özellikle Kıbrıs Evkaf Başkanı Ahmet Sami'nin

²⁰² Agr, s. 2.

başkanlığındaki heyetin hazırladığı, Kıbrıs Din Görevlileri Reorganizasyon Raporu ciddi bir çalışmadır. Günümüze de ışık tutacak tespit ve tavsiyelerin bir çoğu bize, hala güncelliğini korumaktadır.

Raporda, Din Görevlileri Okulları adı altında din görevlisi yetiştirilmesi hususunda alınan kararları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Kıbrıs'ta, din görevlerinde vazife alacak din görevlileri öncelikle TC din okulları, meslek okulları ve üniversitelerinde tahsil göreceği ve yetiştirileceklerdir.
2. Özellikle imam, müezzin ve namzet imam ve müezzinlerin Kıbrıs'ta da yetiştirilmelerini mümkün kılmak amacıyla, Din İşleri Reisliği'nin (müftülüğün) münasip göreceği okul veya okullar Kıbrıs'ta faaliyete geçirilebilir. Bu okullar, özellikle köylerde her yönden faydalı elemanlar yetiştirmekle mükellef olacaklar, tam mesai yaparak bir yada iki yılda mezun vereceklerdir.
3. Köylerde veya kasabalarda "pratik" olarak din görevlisi hizmeti yapan kişilerin, bilgili olarak vazifelerine devam edebilmeleri için kısa süreli yetiştirme kursları düzenlenecektir.
4. Bir veya iki yıllık süre için din görevlisi yetiştirecek olan okula öğrenci olarak kaydolacak olanlara münasip bir ödenek verilecek, işe ve ibateleri temin edilecektir.
5. Hala Sultan Tekkesi (Larnaka'da) böyle bir din okulu için çok uygun bir yer olabilir.²⁰³

Aynı raporun son bölümünde "Kısa Tavsiyeler" adı altında şu önerilere yer verilmektedir:

- 1.Elde bulunan din görevlileri eğitilmelidir.
- 2.Tavsiye edilen hususların hukukçular tarafından etüd edilerek la-yiha haline konması ve kanunlaştırılması sağlanacaktır.
- 3.TC Din Okullarında ve ilahiyat Fakültelerinde kabark sayıda öğrenciye burs verilmesi için tedbirlerin alınması.
- 4.Kıbrıs Din görevlilerinin kadrosundaki yerlerin doldurulması uzun yıllara ihtiyaç göstereceğinden bazı kilit yerlerin Türkiye'den getirilecek kabiliyetli, modern zihniyetli ve Atatürk ilkelerine sadık din gö-

²⁰³ Agr. s. 32.

revlileri tarafından, muvakkat ve mukavelename tahtinde, doldurulmasının temin edilmesi.

5.Larnaka'da Hala Sultan Tekkesi'nde bir din görevlileri Okulu'nun açılması.

6.Okullarımızda din derslerinin ihya edilmesi ve öğrencilere milli hisler kadar dini hislerin de aşılması, ilerisi için paha biçilmez bir hattı hareket olacaktır.¹²⁰⁴

Görüldüğü gibi kısa ve uzun vadede gerçekçi ve sorunları çözüme kavuşturacak tedbir ve tavsiyeleri içeren hükümlere sahip bu rapor, maalesef uygulamaya konamamış ve problemler o günden bugüne büyük ölçüde değişmeden günümüze kadar olduğu gibi gelmiştir. Gerçekten bu raporda alınan kararlar ve yapılan tavsiyeler yerine getirilmiş olsaydı, bugün Kıbrıs Türk toplumunda varolan dini hayat ve din eğitim-öğretimi ile ilgili ibtidai problemlerle değil, daha düzeyli, pratiğe doğrudan katkısı olacak konuları çalışmamız mümkün olabilirdi. Fakat aradan geçen çeyrek asrı aşkın zamanda, resmi makamlar tarafından, bırakın bu kararları uygulamayı, din hakkında bu çapta resmi bir çalışma dahi yapılmamış, yapılan bazı teşebbüsler de sonuçsuz kalmış, adeta devlet dini görmezden gelmiştir.

²⁰⁴ Agr, s:33.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KIBRISTA 1974 SONRASI VE KKTC DÖNEMİ

A. 1974 SONRASI KUZAY KIBRIS'TA SİYASİ DURUM

20 Temmuz 1974 tarihli Cenevre Anlaşması'yla Kıbrıs'ta fiilen iki muhtar idarenin varlığının kabul edilmesi, fiili durumun Birleşmiş Milletler'de kabulü, Kıbrıs'ta yaşanan göçler sonucu ortaya çıkan iskan ve istihkam sorunu Kuzey Kıbrıs'ta parlamenter sisteme geçişi zorunlu hale getirmiştir. Bun zorunluluk doğrultusunda 13 Şubat 1975'de toplanan Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Meclisi oy birliği ile Kıbrıs Türk Federe Devletini ilan etti. Demokratik parlamenter sisteme dayalı ve milletler arası hukuka uygun olarak hazırlanan anayasa yüzde yüze yakın bir oy çokluğuyla kabul edildi. 1976 ve 1981'de iki genel, iki yerel seçim yapılmış, bu arada Rum tarafı ile de görüşmelere devam edilmiştir.

Kıbrıs Türklerinin tüm özverilerine rağmen; Rum tarafının gerek ekonomik ambargo yoluyla, gerekse BM nezdinde Türkleri suçlayıcı kararlar aldirtmaya çalışarak, dünya kamuoyunda küçük düşürücü eylemlerle özveriye özveri ve iyi niyetle mukabele etmemesi, Türkleri daha kesin ve keskin kararlar almaya götürdü. Tüm Kıbrıs'ı temsil ettiği iddiasıyla ekonomik ve politik olarak tek meşru güç tavrını sürdüren ve geçmişte yaptıklarını unutarak, BM nezdinde aldirttığı kararla egemenliklerini kuzeyde de sürdürme arzusunu fiiliyata geçirmek isteyen Rumlara karşı, onların tecavüzlerini mümkün kılacak ortamı ortadan kaldırıp milli irade ile kendini ifade eden bir kararlılık örneği sergileyecek KKTC'nin ilanı kaçınılmaz hale geldi.

Nihayet Kuzey Kıbrıs'ta Türkler 15 Kasım 1983'te "Kıbrıs Cumhuriyeti karşısında kendi hak ve özgürlüğünü kullanarak, dünya ve tarih önün-

de, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti"ni ilan ettiler. 5 Mayıs 1985'de Kurucu Meclisi'n hazırladığı anayasa % 70.18 evet oyuyla kabul edildi. Rauf R. Denktaş da % 71 oy ile Cumhurbaşkanı oldu. 23 Haziran'da yapılan Genel Seçimle de 7 partiden 50 milletvekili ile Cumhuriyet Parlemtentosu oluştu. Bugün de aynı yönetim biçimi ve yapısı varlığını sürdürmektedir.

B. KIBRIS'TA DİNİ HAYAT

Kıbrıs Türkleri, soy olarak olduğu gibi kültür olarak da Anadolu ile sıkı bağlara sahiptir. Çünkü "1571 yılında fethedilen Kıbrıs'ta Türklerin iskanından bu yana Türk kültürü kesintisiz bir halde varolmuştur. Bu çok tabiidir, zira Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yeni iline göç eden aileler Anadolu'dan gelmişler ve bunlar geleneklerine, örf ve adetlerine bağlı kalmışlardır."² Türklerin örf ve adetlerinde dinin tesirini gözardı etmek mümkün değildir. Nitekim Kıbrıs Türkleri'nce yaşatılan gelenek ve göreneklerle, uzun süre hukukun dayanağı İslam dini olmuştur. Dini tesirin güçlü olduğu dönemlerde, yani Osmanlı'nın İdaresinde geçen 300 yılda, dini hayatın da güçlü olduğunu söylemek mümkündür. Ancak İngiliz idaresi döneminde başlayan aşınma, Osmanlıların son dönemindeki dine karşı bir takım akımlarla birleştikten sonra, dini hayatta aşınmalara sebep olmuştur. Kıbrıs'ın tamamen İngilizlere Bakılmasıyla başlayan İngiliz uygulamaları, adada Müslümanlar için dini yönden içaçıcı olmamıştır. Türkiye'deki yeni oluşumlar ve yeni siyasetin dine karşı çok sıcak olmaması, değişimlerin yapısal değil de, daha çok değerler sistemine yönelik olması³ da Kıbrıs Türklerinin dine yaklaşımını etkilemiştir.

Herşeye rağmen Kıbrıs Türklerinin toplumsal hayatında, dine ait motifler bulmak mümkündür. Bütün olumsuz tesirlere rağmen, özellikle geleneksel olarak aktarılan dini motifler yaşatılmaya çalışılmaktadır. Yalnız toplumun sürekli göçlere maruz kalması ve farklı unsurlarla birlikteliği çok çeşitli toplumsal katmanlar oluşmasına da sebep olmuştur. Bu anlamda sosyolojik olarak toplumun sosyal yapılanmasını ve katmanlarını ortaya koyacak, dinin bu farklı katmanlardaki algılanış biçimini belirleyecek bir

¹ KKTC ANAYASASI. S.2.

² Beria Remzi özarar, agb, s. 159.

³ B. Toprak, "Türkiye'de Dinin Denetim işleri", E. Kalaycıoğlu, A.Y. Sanbay, Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, Beta Basın-Yayın-Dağıtım. İstanbul. 1986. s. 359

çalışma olmaması, bu konudaki görüşlerimizin kişisel gözlemlerle sınırlanmaktadır.

KKTC'de dini hayatla ilgili bir diğer sorun ise, Kıbrıs Türklerinin kendi aralarındaki söz konusu farklılaşmalar dışında, 1974 sonrası Türkiye'den farklı bölgelerden Kıbrıs'a göç edenlerin sosyal farklılıkları ve dine bakış ve algılayışlarının da göz önünde bulundurulması gerektiği gerçeğidir. Toplum olarak Türkiye'nin farklı yörelerinden ve nisbeten farklı kültür gruplarından oluşan göçmenler ve onların dini hayatlarının ayrıca değerlendirilmesi ve 1974'den günümüze nasıl bir etkileşim ve değişim süreci geçirdiğinin araştırılması gerekmektedir.

Yine 1974 sonrası geçen 21 yılda bağımsız Kuzey Kıbrıs'ta yetişen Kıbrıs asıllı olsun, Türkiye'den göç etmiş olsun yeni bir nesil var. Bu genç neslin dini algılamaları ve dine bakışları da ele alınmak zorunda. Ancak bilimsel olarak konuyu uygulamalı alan araştırmaları yoluyla ortaya koyan çalışmaların eksikliği, yine bu konularda kendi birikim ve gözlemimizle sınırlı kalmamıza, bu konuda görüş bildirenlerin subjektif yaklaşımlarını değerlendirmemize yol açmakta, kesin kanaat bildirmemize engel olmaktadır.

Biz konumuz gereği eldeki bilgiler ışığında öncelikle Kıbrıs asıllı Türklerin dini hayatlarıyla ilgili motifleri vereceğiz. KKTC'de dini hayat ile ilgili, yine daha çok gözlemlerimiz ve konuya ilişkin az sayıdaki yazılı eserler ile görüştüğümüz kişilerin kanaat ve izlenimlerinden faydalanacağız. Daha önce de söylediğimiz gibi asıl araştırma konumuz, yerli Kıbrıs Türkleridir. Bu sebeple öncelikle onların geleneklerindeki dini motiflerden örnekler vereceğiz. Daha sonra KKTC'deki dini hayat ile ilgili genel bir değerlendirme yapacak ve dini hayatın zayıflamasına neden olan etkenlerin önde gelenlerini, 1974 öncesi dönemi baz alarak ortaya koymaya çalışacağız.

Kıbrıs Türklerinin genel bir inanç ve yaşantı zaafiyeti içinde olduğu çokça dile getirilen bir gözlemdir. İnanç konusunda doğru bilgilendirilmedikleri ya da çeşitli dış etkenler sebebiyle İslam dininin tasvip etmediği bazı inançlara -farkında olmadan- sahip oldukları bilinmektedir. Bu gerçeğin bir çok nedeni vardır. Biz bilgilerimiz ışığında dini hayatın zayıflamasına neden olan etkenleri değerlendirmeden önce Kıbrıs Türklerinin sosyal hayatlarındaki dini motifleri ele alacağız.

1. KIBRIS TÜRKLERİNİN SOSYAL HAYATLARINDA DİNİ MOTİFLER

Kıbrıs Türklerinin sosyal hayatlarının hemen her alanında dini motiflerin etkisini görmek mümkündür. Bunlar genellikle Anadolu'dakilerle yakınlık gösterirler. Belli başlıları şunlardır:

a) Kıbrıs Türklerinin eski geleneklerinde ve kısmen de günümüzde çocukların doğumu esnasında söylenen sözler dua niteliğinde olup, dini mahiyettedir. Bu sözlerden bazıları şunlardır:

Maşallah,
Allah hayırlı talih versin,
Allah uzun ömür versin,
Allah bağışlasın,
Allah analı, babalı büyütsün,
Allah dört gözden ayırmasın,
Allah yetiştirsin.⁴

b). Çocuğa adı konacağı zaman; önce kulağına ezan okunur, sonra da çocuğa verilecek ad "Senin adın ... olsun" diyerek kulağına üç kez yüksek sesle söylenirdi.⁵ Tamamen dini bir gelenek olan bu uygulama, kısmen de olsa yaşatılmaktadır.

Okula başlayacak çocuklar için yapılan törenler, dini motiflerle donanmıştı. Okula gidecek çocuk ilk gün güzelce giydirilerek hazırlanır, bu esnada tören için önceden davet edilen misafirler en güzel şekilde ağırlanırdı. Bu ağırlama sırasında Allah rızası için Kur'an-ı Kerim ve Mevlit okutulur, Hz. Muhammed (as) ruhuna bağışlanırdı. Sonra çocuk "Amin Alayı" denilen bir grupla birlikte, tekbir ve salavat ile okula kadar götürülürdü. Okulda kibleye karşı konulmuş bir rahlenin önünde, öğretmen çocuğa harfleri bir defa tekrarlatırdı. Ardından hep birlikte dua edilip, amin çekilir ve çocuğun ailesi tarafından getirilen lokumlar hep birlikte yenirdi.⁶ Görüldüğü gibi tamamıyla dini duyarlılıklar doğrultusunda yapılan törenlerdi,

⁴ Hürey Mear, Kıbrıs Türk Toplumunda Doğum, Evlenme ve Ölüm İle İlgili Adet ve İnanışlar, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşe, 1992, s.34.

⁵ Mear, age, s. 3 8.

⁶ Behçet, age, s. 24; Mear, age, s. 39.

bunlar. Günümüzde Türkiye’de olduğu gibi Kıbrıs’ta da artık yaşatılmamaktadır.

Çocukların sünnet törenlerinde de tamamıyla dini motifler hakimdi. Cuma günü başlayan sünnet töreninde, çocuk halkla birlikte camiye ve okula götürülür, okuldan da arkadaşlarıyla birlikte ilahiler okuyarak eve gelirdi. Bu şeklindeki sünnet töreni adetleri Kıbrıs’ta artık yaşatılmamaktadır.

e) Kız isteme ve evlilik de tamamen dinin belirlediği gelenekler çerçevesinde gerçekleşirdi. Erkek tarafı, dünürlüğü Cuma günü giderdi.⁷ "Allah'ın emri, peygamberin gavliyle gızınız.....'ı, oğlumuz....'a isterik" şablon ifadesiyle kız istenir, kız evinden bir aile büyüğü de "Allah kısmet ediyosa olur" cevabıyla teklifin kabul edildiğini ve evliliği onayladıklarını ifade ederdi. Sözden sonra kız ve delikanlı büyüklerin ellerini öper ve onların "hayır dualarını" alırlardı.⁸

Evlilik merasimi de yine İslam dininin öngördüğü çerçevede dini ve milli gelenekler çerçevesinde gerçekleşirdi. Nikah hoca tarafından kıyılır, düğünden sonra güveyi tüm köy erkekleriyle beraber Yatsı Namazı'na gider, namazı cemaatle kılardı. Yatsı Namazı'ndan sonra camiden çıkan köylülere meşaleler dağıtılır, önde hoca, arkada güveyi ve köylüler, ilahiler okuyarak eve gelirler ve nikah duası okunduktan sonra, damat, sağdıç ve hocanın kolunda yumruklarla içeri sokulurdu. Gerdeğe girmezden önce damat, Allah rızası için iki rekat namaz kılar ve dua ederdi. Namazdan sonra yüz görümlüğü vererek gelinin yüzünü açardı.⁹ Kız isteme geleneği kısmen sürmekte, ancak düğünle ilgili diğer gelenekler kaybolmuş gözükmektedir.

f) Hala toplumun çoğunluğunun riayet ettiği en temel dini uygulamalar, ölüm ile ilgili olanlardır. Ölümün insanlar üzerindeki tesiri ölüm ile ilgili -bazıları bidat de olsa-, uygulama ve geleneklerin yaşamasına ve sürdürülmesine neden olmaktadır. Kıbrıs'ta cenazenin dini kurallara uygun olarak defnedilmeye hazırlanması ve cenaze namazı kılınması yanında, ölünün terekesinin dağıtılması, halk arasında yaygın olan 7. ve 40. günler-

⁷ Erdoğın Saraçođlu, Kıbrıs Türk Edebiyatı ve Folklorü (Bildiriler), KKTC Milli Eđt. ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoše, 1989, 27.

⁸ Mear, age, s.65.

⁹ Germin Erdentüğ, "Kıbrıs ve Türkiye Toplumlarının Kültür Birliği, Milletlerarası I. Kıbrıs Tetkikleri, 1969, s. 117; Saraçoğlu, age, s.40.

de Yasin ve diğer bazı surelerin okutulması da halen yaşamakta olan geleneklerdir. En çok da Mevlüt okutmak adetinin revaçta olduğunu söylemek yanlış olmaz. Halk arasında mevlüt dinin en önemli gereklerinden birisi olarak anlaşılmakta en bilinen ve saygı duyulan ibadet olarak dini hayatın baş köşesine konulmaktadır.

g) Eskiye nazaran tesirini yitirse de özellikle Regaib Kandili'nin Kıbrıslılar nezdinde özel bir yeri vardır. Özellikle bu kandil gününün İngilizler zamanında da tatil olarak kabul görmesi, yaşamasına ve kökleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu kandil yanında dini bayramlar de kutlanmaktaysa da, bu günlerin, tam olarak eski geleneklere uygun olarak değerlendirildiğini söylemek güçtür.

h) Kıbrıs Türklerinin eski edebiyatında da dini tesir göze çarpmaktadır. Özellikle şiirde ve halk arasında yaygın olan manilerde de İslam'ın tesiri açıkça görülebilir.¹⁰ Günümüz Kıbrıs Türk Edebiyatı'nda ise dini tesiri gözlemek zordur.

ı) Geçmişte dini hayatın gücünü ortaya koyacak bir başka veri ise Kıbrıs Türk köylerinin hemen hepsinde camilerin bulunmasıdır. Özellikle kaza merkezlerinde camiler bir kaç tanedir. 1949'daki Türk İşleri Ara Komisyonu Raporu'nda Kıbrıs'ta 300 civarında cami olduğu ifade edilmektedir. Bu sayı, şu andaki mevcut camilerden bile sayısal oldukça fazladır. Her ne kadar son 100 yıl içinde bu camilerin çoğu harabeye dönüp; işlevini yerine getiremez hale geldiyse de, Osmanlı devri Kıbrıs Türklerinin dini hayatlarının zayıf olmadığı tezini desteklemektedir.

Kıbrıslı Türklerin günlük yaşamlarında kılık kıyafetleri de, dini geleneklerin öngördüğü tesettüre uygundu. Nitekim kadınların hemen hepsi örtülüydü.

Eski gelenek ve göreneklerle ilgili yapılan eldeki çalışmalar ve görüştüğümüz o dönemi yaşamış ya da o dönemlere yakın yaşlardaki yaşlı kimselerin bize aktardıkları bilgiler; dinin hayatın hemen her alanına belli oranlarda tesir ettiğini ortaya koymaktadır. Çeşitli etkenler sonucu bu tesirin zayıfladığı ve bir çok alandaki belirleyicilik vasfını yitirdiği görülmektedir.

¹⁰ Gökçeoğlu, age, s.86, 115-150.

1974 Barış Harekatı sonrası, 1977'ye kadar toplu olarak Türkiye'nin Güney, Doğu, Karadeniz ile az da olsa İç Anadolu ve Ege Bölgelerinden getirilen Türklerin gelmesinden sonra, Kuzey Kıbrıs'ta karmaşık bir sosyolojik durum meydana gelmiştir. Bir yanda güneyden kuzeye göç edip gelen Kıbrıslı Türkler, diğer bir yandan Türkiye'nin farklı bölgelerinden gelen Türkler ve eskiden beri kuzeyli olan Kıbrıslı Türkler, yeni bir toplum gerçekleştirme sürecine girmişlerdir.

Türkiye'den gelen grupların dini bilgileri ve pratikleri bazılarında güçlü ise de, çoğunluk daha çok bilgisiz ve geleneklerden özümseyebildikleri kadarıyla bilgi sahibi olduklarından, Kuzey Kıbrıs'ta dini hayata ilişkin gözle görülür bir değişime öncülük ettiklerini söylemek güç olur. Hatta denilebilir ki Türkiye'de iken güçlü bir dini hayata sahip olan bazı gruplarda, Kıbrıs'a geldikten sonra gözle görülür bir gerileme gözlenmiştir. Bu gruplara örnek olarak Trabzon-Çaykara'dan topluca Kıbrıs'ın kuzey kıyısındaki Kaplıca Köyü'ne yerleşen göçmenler gösterilebilir. Hala Kıbrıs'ta dini değerleri en iyi koruyan ve sahiplenmeye çalışan gruplardan olan bu köyün insanları arasında Kıbrıs'a geldikleri sırada 20'nin üzerinde hafız olmasına karşın, son 20 yılda hiç hafız yetiştiremediklerini ifade etmektedirler. Üstüne üstlük hafızların bir kısmının da hıfzı zayıflamış, unutmuşlardır. Yine cami cemaatinde de eskiye göre azalma görülmüştür. Bunun yanında Kıbrıs'a geldikten sonra, az da olsa dini hayatlarında iyileşme görülen gruplar da vardır. Hatta Kıbrıs köylerinde, son yıllarda dine karşı halkın ilgisinin eskiye oranla arttığı cami imamlarınca ifade edilmektedir.

Kıbrıs asıllı Türklerin dini hayatlarında 1974 sonrası çok belirgin bir iyileşme olduğuna dair elimizde kıyaslama yapabileceğimiz çalışmalar yoktur. Çok uzun süre çeşitli yönlerden gelen olumsuz tesirler nedeniyle, dini eğitim-öğretimden mahrum olan, dini yaşayacak bir çok temel bilgiye dahi sahip olmayan Kıbrıslı Türklerin, dini hayatları da oldukça zayıftır. Konuyla ilgili tespitlerini dile getirdiği bir raporda, uzun yıllar KKTC'de kalıp görev yapan TC din görevlileri eski yöneticisi Kemalettin Erdil genel dini bilgi ve uygulamalara yönelik gözlemlerini "yaptığım araştırmalarda yakinen müşahade ve tespit ettim ki; pek çok insan "Gusül" abdestini bilmemekte ve almamaktadır. Yine bir vesile ile 1979 Ramazan'ında Gazi Mağusa'nın 120 haneli bir köyüne gitmiştim. Köyde kaç kişi oruç tutuyor, diye

soruşturdum. 4 kadın, 2 erkek, toplam 6 kişi dediler. Bir başka köyde de Amentü'yü Arapça ibaresiyle okuyan hiç bir kimse bulunmadığını tespit ettim."¹¹ şeklinde ifade etmektedir. İnanç ve namazla ilgili olarak da "Kıbrıs'ta orta, lise ve lise üstü eğitim sevgisi oldukça yüksek olmasına rağmen, batıl inanışlar vardır. Fala rağbet çoktur. Türbe ve mezarlara mum yakmak çok yaygındır. Kıbrıs'ta kandil gecelerinde camilere her zamankinden daha fazla cemaat gelir. Kadir gecesi, cumalardan daha kalabalık olur. Bayram namazlarında ise camiler dolar. Diğer vakitlerde cemaat çok az olur."¹² İfadeleriyle dillendirmektedir.

Kemalettin Erdil'in gözlemleri sonucunda ulaştığı tespitlerin hemen hepsi yerli Kıbrıslı olan 65, 63 yaş ortalamasına sahip 106 kişi üzerinde Töre tarafından yapılan, dini değerler, günlük hayat, vücudun uzuvları, uğur, nazar ve adakla ilgili inanmalar, gökyüzü ile ilgili inançların tespiti amacını güden anketin sonuçlarıncı da doğrulanmaktadır.¹³

2. RUMLARIN TESİRLERİ VE TENASSUR (HRİSTİYANLAŞMA)

Kıbrıs'ta, 1570 yılından itibaren Anadoludan getirilerek yerleştirilen Türklerin tamamı Müslümandı. Zira diğer memleketlerde olduğu gibi, Türklerin Kıbrıs Ada'sına yerleşmeleri, bu gaye ile adaya getirilen Türk göçmenleri vasıtası ile gerçekleşmiştir.¹⁴ Boş köylere ve özellikle dağlık kesimlerde Rumların da bulunduğu köylere yerleştirilen Türkler, 1975'e kadar geçen 400 yıl boyunca Rumlarla birlikte yaşamış veya çeşitli vesilelerle ilişkide bulunmuştur. Osmanlı'nın adayı fethiyle özgürlüğüne kavuşan Ortodoks Kilisesi'nin ve Rumların önceleri Türklere sempati duydukları tarihi bir gerçektir.¹⁵ Bu anlamda Rumlarla Müslüman Türklerin etkileşiminde başlangıçta Türk etkisinin daha fazla olduğu söylenebilir. Fakat İslam hukunca bir başka din mensubunu zorla din değiştirmeye zorlamanın yasak

¹¹ 1990 Yılı TC Din Görevlileri Yöneticiliği Yıllık Raporu, G. Mağusa.

¹² Erdil, agr.

¹³ Elmaziye Töre, Kıbrıs Türk Alt Kültüründe İnanç Kurumu, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara. 1989. s. 84-159.

¹⁴ Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmeleri", Milletler Arası I. Kıbrıs Türkleri Kongresi, (14-19 Nisan 1969), s. 93.)

¹⁵ Nejat Göyünç, "Türk Hizmetine Giren Bazı Kıbrıs Müdafileri", Milletler Arası I. Kıbrıs Türkleri Kongresi (14-19 Nisan 1969), s. 107; Ronald Storrs, age, s. 130; Alagöz, agb, s. 27, 28.

olmasından dolayı, kayda değer bir İslamlaşmadan söz etmek mümkün değildir. Nitekim din değiştirme ile ilgili zorlamayı yasaklayan devrin şeyhülİslamına ait bir fetva da bulunmaktadır.¹⁶ Kıbrıs'ta sonradan müslüman olanların tamamı sicillere geçtiği için bu kişilerin sayılarının yüzlerle ifade edilecek kadar az olduğu bilinmektedir.¹⁷

Uzun vadede özellikle 19. yüzyıldan itibaren, iki toplum arasında daha önce varolan dengenin Rumlar lehine değiştiği, İngiliz idaresi ile de üstünlüğün nüfusta, ekonomide ve siyasi etkinlikte iyiden iyiye Türklerin elinden çıktığı görülmektedir.¹⁸ Rumların Helenik fikirlerini sürekli ifade etmeleri yanında, tarihin beslediği ve özellikle dil ile başlayan bir Rumlaşmadan söz etmek mümkündür. Daha çok Rumların dil açısından tesirli oldukları, Türkçe yerine Rumca konuşmaya başlayan ve dil değişimiyle birlikte dilin barındırdığı Rum kültür değerlerini de kısmen de olsa benimseyen Türklerin olduğu bilinmektedir. Nitekim 1921'de yapılan nüfus sayımında, Türkçe bilmeyip sadece Rumca konuşan 1475 Türk, 1931'de yapılan sayımda ise 1631 Türk tespit edilmiştir. Bazı köylerde ise Türk nüfus hem Türkçe, hem de Rumca bildiği halde Rumcağı daha fazla benimsemiş ve kendi aralarında ağırlıklı olarak Rumca konuşmayı tercih etmişlerdir.¹⁹

Rumlar lehine böylesine bir etkilenmenin dil alanı dışında özellikle din alanında söz konusu olması ciddi sonuçlar doğurmaya gebedir. Çünkü genellikle o dönem toplumlarında ve günümüzde de çoğu toplumlarda din alanında meydana gelen bir değişim direkt olarak milliyet alanındaki değişimi de getiriyordu, getirmektedir.

Kıbrıs'ta dini alandaki etkileşimi İsmet Konur iki safhaya ayırarak ortaya koyar:

" 1. Bazı cahil ve saf Türk köylülerinin kendi dinlerini muhafaza etmekle beraber Rum mukaddesatına da bir kutsiyet izafe etmeleri ve onları da ziyaret eylemeleri, adak adamaları, mum götürmeleri ve kendilerinden medet niyaz etmeleri safhasıdır. Cikko ve Apostol Andreyra Türk ziyaretçilere en çok malik olan manastırlardır. Hemen her sene adetleri gittikçe

¹⁶ H. Vergi Bedevi, "Kıbrıs Şer'i Mahkeme Sicilleri Üzerinde Araştırmalar", Milletler Arası I. Kıbrıs Türkleri Kongresi (14-19 Nisan 1969), s. 142.

¹⁷ Bedevi, age, s. 141.

¹⁸ Kaymak, age, s. 76.

¹⁹ İsmet Konur, Kıbrıs Türkleri, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1938, s. 30.

azalmakla birlikte, bazı Türkler bu manastırlara ziyarete giderler, mum götürürler ve adak adarlar. Bir çok köylerde ve hatta kasabaların bir kısım aileleri arasında sıtmaya, baş ağrısına ve emsali hastalıklara karşı papazlara okutulmuş sirke ve yağ kullanırlar; göz tutmasına karşı gene papazlara okutulmuş zeytin yaprağıyla buhurlanırlar.

2. Bazı Türklerin dinlerini ve dolayısıyla isim ve milliyetlerini bırakarak tenassur eylemeleri, daha doğru bir tabir ile Rum olmaları, safhasıdır. Adanın en ücra köşelerine kadar yayılan kuvvetli Ortodoks teşkilatı tesiri altındaki bazı saf ve cahil Türk köylüleri tenassur (Hristiyanlaşmakta) etmekte ve bu tenassur keyfiyetiyle beraber isim ve milliyetlerini de bırakmaktadırlar. Kambo, Paralimni, Sadiri, Pirgo tenassur hadiselerine maruz kalan köylerin en başta gelenlerindedir.²⁰

Hristiyanlaşma olaylarının daha çok dağlık, merkezlerden uzak bölgelerde olması dikkat çekicidir. Nitekim Tenassur ile ilgili olarak konuştuğumuz değerli Kıbrıslı Araştırmacı-Yazar Mahmut İslamoğlu da bizzat kendisinin gördüğü Hristiyan olmuş bir köyün muhtarının, kendilerinin aslında Türk olmaları ve Rumlaşmalarıyla ilgili bir hatırasını nakletti.

Tenassur olgusunun özellikle söz konusu köylerde, camilerin kapalı olması, seyyar vaizlerin görevlerini yeterince yapmamaları gibi nedenlerden ötürü ortaya çıktığını, bu durumdan müftülüğün kaldırılması sonucu cami ve cami hizmetlerini idare ve ifa görevini üstlenen evkaf idaresinin sorumlu olduğunu vurgulayan bir dönemin etkin ismi Necati Özkan, bir yazısında "Eğer köy camileri himaye görmez ve kapalı kalırsa çok sürmez memleketimizde İslamiyet sönecektir. Nitekim son günlerde Baf kazasından aldığım mektuplarda deniliyor ki Dana Efendi senelerden beri seyyar vaizdir. Sorunuz senede kaç köyü ziyaret eder, statistik neşretsin. Para aldıkları halde vazifelerini hakkıyla yapmayan bu adamlar yüzünden Memundalı havalisindeki köylerde son zamanlarda tenassur (Hristiyan olmak) başlamıştır. (İsimleri icabederse vesikaları neşredeceğiz.) Sonra da bu adamlar, bu cemiyetler milleti düşünüyormuş! Haşa yalnız mevkilerini düşünüyorlar."²¹, ifadesiyle tenassür hadiselerini doğrulamakta ve sebeplerini de irdelemektedir.

²⁰ Konur, age, s. 31.

²¹ İstiklal Gazetesi, 13 Kasım 1949.

Kıbrısta Türkçe konuşmayan Türk köylerinin hemen hemen hepsi bir aradadır. Bu köyler özellikle Kuzeydoğu Kıbrıs'ın Dilliria köy kümesi içinde yoğunlaşmaktadır. Belli bir bölgede yoğunlaşmaları, bu yerleşim birimlerinde çok etkili bir Ortodoks Rum tesirini akla getirmektedir.²² Rumların öncelikle dil ile başlayan etkileri, özellikle dağlık kesimlerde camilerin kapalı oluşu veya bazı köylerde hiç olmayışı, yeterli Müslüman din görevlisi olmaması, din eğitiminin okullarda da yeterli olarak verilememesine karşın, kilisenin güçlü bir teşkilat yapısı ve iyi yetişmiş papazlara sahip olması ile bunların çalışmaları sonucu Türklerin din değiştirmeye kadar varan; kendi dinine yabancılaşma sürecine girmelerine kadar uzanmıştır. Bu konudaki vebal öncelikle Osmanlı'dan başlayarak İngiliz idaresinde, etkin rol oynayamayan Müslümanların dini teşkilatlarında ve sonraları özellikle evkaf idaresindedir. Uzun vadede Rum Ortodoks tesiri Müslümanların dini hayatlarında çeşitli derecelerde olumsuz etkilerin yanında sayısı bilinmeyen ama önemli bir nüfusun da Hristiyanlaşmasına neden olmuştur.

3. İNGİLİZLERİN TESİRLERİ

Kıbrıs'ın kiralınmasından sonra 82 yıl süren İngiliz idaresi döneminde, Kıbrıs'ta yaşayan Türk ve Rum cemaate aynı mesafede muamele edilmemiştir. İngilizler "Hükümete her dönem 'sadakat' göstermiş olan Türk toplumu, kabile reisleri gibi yönetilen bir zümre durumuna getirmiştir."²³ İngiliz dönemi Osmanlı'nın bir devamı da olmamıştır. Zira Osmanlı'da hoşgörü vardır, İngilizler ise tam bir sömürgecidirler.²⁴ Bir sömürgeci den beklenen tavırları göstermişlerdir. Bu yaklaşım tarzı özellikle dini kurumlar üzerindeki uygulamalarda belirginleşmiştir. İngiliz idaresi Ortodoks dini yapıya ve özerkliğine müdahalede bulunmazken, Türk toplumunun din kurumlarını ve ata yadigarı mallarını bile, kendi atadığı, buyruğunda bulunan "Murahaslar" ile yöneterek, toplumu geleneksel haklarından yoksun bırakmışlardır.²⁵

İngilizler, Türklerin dini hayatlarına doğrudan müdahale etmemiş görüntüsündedirler. Fakat yaptıkları düzenlemeler, idari kararlar yoluyla el

²² Teoman Fehim, Yavru Vatan Kıbrıs Tanıyalım, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1964, s. 27.

²³ Kaymak, age, s. 9.

²⁴ Gökçeoğlu, age, s. 20,24.

²⁵ Kaymak, age, s. 11.

altından Rumların lehine olan ve Türklerin dini yapılanmasını ve hayatlarını zayıflatan işler yapmışlardır. Bu yanlı tutumlarının en açık örneği birer dini müessese olan Evkaf ve müftülük ile ilgili uygulamalarıdır. Ayrıca başka bazı düzenlemeleri de dini anlamda olumsuz etkiler yapmıştır.

A. EVKAF İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Kıbrıslı Türklerin en önemli mali varlığı, Evkaf müessesesidir. 1878'de imzalanan Berlin Anlaşmasının 2. maddesinde, Kıbrıs Vakıfları'nın idaresi için Evkaf-i Hümayun Nezareti'nden bir Türk memur tayin olunacağı ve bu memurun "İngiltere Hükümeti tarafından tayin olunacak bir memur ile bilittifak cezire-i mezkurede bulunan cevami ve mekabir ve medaris-i İslamiye ve müessesat-i saire-i mezhebiye'nin emlak ve arazi ve emvalini idare edeceği,"²⁶ hükme bağlanmıştı. Anlaşma maddesinde de açıkça ifade edildiği gibi; vakıfların esasını öncelikle bir hayır kurumu olması sebebiyle camiler, mezarlıklar ve İslam okulları oluşturmaktaydı.

Adada oldukça önemli bir yekun tutan evkafa ait malların idaresi, I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı'nın düsturu ile idare edildi. Savaşla birlikte İngiltere, 1915 yılında Emval-i Diniye-i İslamiye Ferman-ı Kanuni'sini çıkardı. Bu kanunla hükümet her iki memuru da kendisi atayarak, evkafı adeta kendi resmi dairelerinden birisi haline getirdi.²⁷ Atanmış olmalarından dolayı evkaf murahhası ve memurları İngiliz idaresinin istedikleri şekilde ve onların tesiri altında çalışmak durumunda kaldılar.

Lozan Konferansında İngiliz delegasyonundan Sir Horace Rumbold, Kıbrıs vakıflarının istikbalde de mazide idare olundukları gibi idare oluncaklarını şifahi olarak beyan etmesine rağmen, bu söz yerine getirilmedi.²⁸ İngiliz idaresi Lozan'ın üzerinden birkaç sene geçtikten sonra, 1928 yılında, Emval-i Diniyyeyi İslamiye İdaresi Ferman-ı Kanunisini çıkardılar. Bu fermana göre evkaf dairesi adı altında valinin nezaretinde bir daire kurulacak ve bu daire bir hükümet dairesi sayılacaktı. Yine murahhas olarak da İngiliz Müstemleke Nazırının tasdiğiyle vali tarafından iki kişi tayin edilecekti. Bu murahhaslar da "icra-i vezaif-i memuriyetlerinde ve Evkaf Dairesine

²⁶ Türkgeldi, age, 101-102.

²⁷ Konur, age, s. 41.

²⁸ H. Fikret, Aİasya, Kıbrıs ve Türkler, s 81

müteallik kaffe-i hususatta Vali'nin nezareti tahtında bulunacaklardı"²⁹ Bu düzenlemeyle Kıbrıs Türk Evkafı tamamıyla İngiliz idaresine geçmiş olmakla kalmadı, Türk halkının lideri konumuna getirilen evkaf murahhası da atanmış bir hükümet memuru olması hasebiyle hükümetin isteklerini Türklerle kabul ettirmede bir araç olma konumuna düşürüldü. Evkafın bu durumu, uzun yıllar evkaf idaresine şüpheyle bakılmasına ve Türk toplumunun ileri gelenlerinin Evkafçılar ve karşıtları olmak üzere iki karşı gruba ayrılmasına kadar varan tartışmalara, gruplaşmalara neden oldu.³⁰ Aynı kanunla Türk cemaati, evkaf idaresi ile ilgili her hangi bir meselede doğrudan doğruya veya dolaylı olarak fikirlerini izhar etmek hakkını da tamamen kaybetmiş oldu.

Bizzat İngilizlerce oluşturulan 1949 komisyonunun konuyla ilgili bölümünde "kilise mallarının idaresine, hükümetçe hiç bir müdahale teşebbüsü vaki olmadığı halde bu mesele ile ilgili cemaatin fikrini sormadan hükümetin bu rejimi neden kabul ettiğini anlamak cidden pek güçtür. Bize öyle geliyor ki, hükümetin evkaf idaresine müdahalesi bütün dünya üzerinde İngiliz idaresinin başlıca hususiyetlerinden olan demokratik esasların hiç birine uygun değildir."³¹ İfadeleriyle uygulamayı yadsımaktadır.

Evkaf ile ilgili bu kanun Türk toplumunu derinden etkilemiştir. Zira Evkafın başlıca vazifesi din ve maarif müesseselerini idame ettirmektir. 1929 yılında müftülüğün ilgasıyla Türk evkaf murahhası, artık hakimiyetine karşı koyabilecek güce sahip yegane mevki sahibi müftünün de olmaması nedeniyle en yetkili Türk oldu. Müftülüğe ait yetkilerin tamamı da evkaf murahhasına geçti. Bu durum da, başta camiler olmak üzere bütün dini kurumların idaresinin bizzat İngiliz idaresine geçmesi anlamına geliyordu.

Konuyla ilgi Fadıl N. Korkut tarafından yazılan ve İngiliz valisine takdim edilen yazıda Korkut, İngiliz idaresinin bu kurumlara müdahalesiyle neden olduğu sonuçları ortaya koyuyor: "sebeup ne olursa olsun hükümet, cami mallarına karşı bir harekette bulunmuş olmakla kalmıyor, aynı zamanda Kıbrıs'taki camilerin ve sair müesseselerin şimdiki acıklı durumunun mesuliyetini de kendi üstüne almış oluyor. İnkâr edilmeyen bir hakikattir ki, 70 senelik İngiliz idaresinden sonra bugün köy camilerinin mühim bir

²⁹ Emval-i Diniye-i İslamiye İdaresi. 1928 Ferman-ı Kanunîsi s. 2

³⁰ Söz Gazetesi, 23 Şubat 1933, s. 577.

³¹ Türk İşleri Komisyonu Ara Raporu, 1949.

kısmı kapanmıştır ve sözde açık olanlar da ergeç kapanmak tehlikesine düşmüşlerdir. Şurası da muhakkaktır ki kasabalardaki camiler bile boğazı tokluğuna hizmet etmeyi göze almış olan imamların lütufları sayesinde açık bulunmaktadır. Evkafı elinde bulundurmakla hükümetin yüklenmiş olduğu mesuliyet yalnız yukarda icmal eylediğim maddi mesuliyetlerden ibaret değildir, aynı zamanda bilerek veya bilmeyerek manevi bir mesuliyet de yüklenmiş oldu. Çünkü kadılık ve müftülüğün ilgasından beri evkaf dairesi imam ve hatip tayini ve ibadet işlerinin idaresi gibi sırf din reisine ait olan işleri de hodbehod üstüne alarak Müslümanların din teşkilatına müdahale eylemektedir. Bu müdahale devam ettiği müddetçe bittabi mesuliyeti de hükümete racidir."³²

Evkaf dairesinin İngiliz idaresinde olduğu dönemde, halka dini hizmetleri vermek şöyle dursun soğuttuğunu ifade eden kişilerden birisi de bugünkü KKTC Cumhurbaşkanı Rauf R. Denктаş'dır. Denктаş o günlerdeki bir yazısında, "Etrafa bakınca Rum vatandaşlarımızın mekteplerini, dini müesseselerini ve kendi seçmiş oldukları reislerine bağlılıklarını ve müştereken gayretlerini görüyor ve üzülüyoruz. Onlar ne bahtiyar insanlardır ki kendilerini mekteplerinden ve dini müesseselerinden soğutan ve uzaklaştıran bayrağı belirsiz bir müesseseleri mevcut değildir. Gözlerimizi etraftan çekip iç duvara çevirince yıkık camilerimiz, aç hocalarımız, dinden uzaklaşmış halkımız, isim ve baş değiştirerek ayaklarını kaybetmiş lisemiz pa-hasına devam etmiş bir evkaf idaresi görürüz."³³ diyerek dini hayatın zayıflamasının sorumluluğunu evkaf idaresine yüklemektedir.

Evkafın vazifelerini yerine getirememesi sonucu, dini hayata olumsuz etkisi olduğu gerçeğinin en çarpıcı sonuçlarından birisi de köy ve şehirlerdeki camilere din adamı yetiştirmekle mükellef olmasına rağmen, bunu yapmaması ve bunun sonucunda da "camisizlikten ve dini rehber kıtlığından zamanla dinlerini unutan, Hristiyanlaşan köylerin"³⁴ ortaya çıkmasıdır.

Görüldüğü gibi, İngiliz idaresi; memuru haline getirdiği evkaf mu-rahhası vasıtasıyla Kıbrıslı Türklerin, istek ve ihtiyaçlarını gözetmeksizin vakıfları haksız olarak idare etmiştir. İngiliz Yönetimi'ndeki Vakıflar İdaresi, bu dönemde camiler başta olmak üzere dini kurumları koruyamadığı gibi,

³² Hürsöz,31Mart, 1947

³³ Halkın Sesi, 12 Ocak, 1948.

³⁴ Halkın Sesi, 21 Ocak 1948.

halkı irşat edecek, aydınlatacak din adamı yetiştirip istihdam etme vazifesini de yerine getirmeyerek, dinin Kıbrıslı Türklerin hayatındaki yerinin zayıflamasına sebep olan en önemli kurumların başında gelmiştir.

B. MÜFTÜLÜĞÜN İLGASI VE DİNİ HAYATA TESİRLERİ

Müftüler, yüzyıllar boyu Kıbrıs Türklerinin dini ve sosyal alanlarda reisliğini yapmıştır. Seçilme şeklinin halka açık dilekçelerle yapılan imza toplama sonucu olması, gerek Osmanlı döneminde, gerekse İngiliz döneminde müftüleri Müslüman halkın sivil toplum liderleri konumuna oturtmuştur. Kıbrıs'ta resmi devlet memuru olan kadı ile birlikte adada dini meselelerin idaresini yürütmüş olan müftülük makamı, sonraları kadıların sadece mahkeme ile ilgili adli meselelere bakmaya başlamasıyla, onların dini alandaki yetkilerini de kendi bünyesinde toplamıştır.³⁵

Kıbrıs'ta imam ve vaizlerin tayin ve azillerinden camilerde ve dışarıda halkı irşad etmeye, camilerin tamiri ve idamesi için gerekli önlemleri almaya kadar bir çok görevi üstlenen müftülük, Müslüman Türkler nezdinde dini hayatın bel kemiğini oluşturan en yetkin ve yetkili merci konumunu muhafaza edegelmişti.

Osmanlı Şeyhülİslamlık Makamı'nca müftülüğü onaylanan Hacı Hafız Ziyai Efendi 1927 yılında emekli olunca, Türkiye'de Şeyhülİslamlık Makamı kaldırıldığından, müftülük seçimi için düzenlenen arz-ı mahzar imzalanamamış ve Türkiye'ye gönderilememiştir. Yapması gereken, müftü seçimini Müslüman halka

birakmak olduğu halde, İngiliz valisi bunu yapmamış, bunun yerine 1927 yılında böyle bir hakkı olmadığı halde Hürremzade Hakkı Efendi'yi Kıbrıs Müftülüğü'ne tayin etmiştir. Bu tayin o günkü işgal altındaki Müslüman toplumlara verilen, kendi müftülerini seçme hakkı uygulamasının tersine, tamamıyla örneği olmayan bir tarzda, Müslümanların din reisini Müslüman olmayan bir idarenin ataması gibi garip bir uygulamaydı. Nitekim Osmanlı'dan koparılan pek çok memlekette Müslüman olmayan idareler hakim olmasına rağmen, Müslüman halk kendi müftüsünü seçmekteydi. Hatta İngiliz Mandası'ndaki Filistin'de, Yunanistan sınırları içindeki Batı Trakya'da uygulama, hükümetlerin Müslümanların müftü seçimine karış-

³⁵ Türk İşleri Komisyonu Ara Raporu.

mamaları şeklindeydi.³⁶ İngilizlerin bu alışılmadık uygulamaları ile müftü de devlet memurları sınıfına dahil edilmiş oldu. İngiliz Hükümeti'nin atadığı müftü bir yılı aşkın bir zaman görevde kaldı.

19 Kasım 1928 tarihli bir mektupla "Müftülük" lağvedilerek yerine "Fetva Eminliği" adıyla evkaf dairesine bağlı, maaşını da evkaf bütçesinden alması kararlaştırılan bir makam ihdas edildi.³⁷ Böylece Kıbrıs'ta 1570 yılından beri üç buçuk asır boyunca varlığını muhafaza eden "Müftülük" ortadan kaldırılmış oldu. Fetva Eminliği makamının vazifesi sadece fetva vermek olup, camilerin idaresinde ve diğer dini meselelerde herhangi bir yetkisi yoktu. Üstelik evkaf murahhası tarafından atanması hasebiyle, evkaf dairesinin bir memuru olarak evkaf murahhaslarının altında yetki ve sorumluluklara sahipti.

Bu uygulamalar evkaf murahhasının; kadının vazifelerinin de bir bölümünü yüklenerek yetkisi arttırılmış olan müftünün salahiyetlerini devralması, Türk toplumunun hükümetçe tanınan yegane reisi konumuna erişmesi anlamına gelmekteydi. İngiliz Hükümeti'nin hazırladığı raporda konunun değerlendirildiği bölümde: "Komisyon, müftülüğün ilgası ve yerine fetva eminliğinin ikamesi için herhangi bir sebep bulmaya muvaffak olamamıştır. Kanaatimizce bu hükümet tarafından misli görülmemiş bir müdahaledir. Meselenin müessif ciheti şu idi ki Hükümet müftülük tahsisatını çıkarmakla kalmadı, fakat daha ileriye giderek o mevki de lağvetti. Bu meselede halkın reyini alınmamıştı ve yeni ihdas edilen mevki ise Türk cemaatini tatmin etmekten uzaktı." Sözleriyle realite ortaya konurken; murahhasların müftünün dini yetkilerini üstlenmesi şu şekilde değerlendirilmektedir: "Birisini gayri müslim olan Evkaf Murahhaslarının İslam Din Reisi'nin vazifelerinden bir kısmını üzerlerine almaları, en hafif tabir ile düşüncesizlikti. Hatta Türk evkaf murahhası ihtisassız olduğundan müftülüğe ait mesuliyetleri kabul edecek ehliyeti haiz değildi. Muhakkak ki bir İngiliz evkaf murahhasının bu gibi vazifeleri ifası hiç de hoş giden bir şey değildi. Mesele sadece bir isim değişmesi olmayıp salahiyet ve imtiyazlarıyla bir mevkiin lağvıdır."³⁸

³⁶ agr, 1949, s. 25.

³⁷ Necati Özkan, Söz Gazetesi, 23 Şubat 1933.

³⁸ Türk İşleri Ara Raporu, 1949.

Kıbrıs Türklerinin en önemli dini kurumu, anlamsız bir şekilde kaldırıldığı 1928'den yılından itibaren Kıbrıs Türkü'nün hükümetten sürekli talepte bulunduğu müftülüğün tekrar ihyası, ancak 1953 yılında gerçekleşti. Bu zaman zarfında 1 Mayıs 1931 yılında yapılan gayri resmi Türk Ulusal Kongresi'nde Türkler bir müftü seçmişse de bu çabaları, uygulamada başarılı olamadı. Müftülük Makamı'nın kaldırılması, Kıbrıs Türkleri'ni Rumlarla ve hükümetle olan siyasi mücadelelerinde de başsız bıraktı. Faiz Kaymak'ın ifadesiyle " Rum baş piskoposunun yalnız bir din adamı olarak değil aynı zamanda bir cemaat lideri olarak oynadığı rol göz önüne alınırsa, Kıbrıs Türkleri'nin son çeyrek asırda bir ruhani reisten mahrum kalmış olmasının önemi daha iyi anlaşılır."³⁹

Tabii müftünün olmaması en önemli darbeyi dini yapıya vurmuştur. Mesele sosyal bir yara haline gelmiştir. Dönemin meşhur yazarı Con Rifat'ın deyimiyle "içtimai dertlerimizin dördüncüsü; başsızlıktan yolunu şaşırılmış perişan bir koyun sürüsü haline geldiğimizden; bir ra'i-ı muhtidir, nufus-u siyasiden uzak müstakil bir müftüye, velayet-i diniyesi olan dini bir makama ihtiyacımızdır." dedikten sonra, fetva emininin "maiyyette bir memur olup amir olmadığından vezaif-i diniyenin ifasına nezaret edemez camilerde amir-i mutlak olamaz, imam ve hatip tayin eyleyemez, ulu'l-emr kudreti iktisap eyleyemez"⁴⁰ olması nedeniyle, müftülük makamına olan ihtiyaca cevap veremeyeceğini açıkça ortaya koymuştur.

Müftülük Makamı'nın ortadan kaldırılmasıyla ortaya çıkan durum, İngiliz Hükümeti'nce Türklerden oluşan bir komisyona hazırlatılan meşhur raporda: "Müftülük Makamı'nın lağvı ve o makama ait işlerin ademi ifası resmi makamlar ve Türk evkaf murahhası aleyhinde bütün ada üzerinde ağır bir darbe teşkil etmiş ve din sistemimizin hemen hemen parçalanmasına sebep olmuştur. Camiler birbiri arkasına kapanmış, düzinelerle camiler imamsız kalmış ve bir çokları da harap bir hale gelmiştir. Kasaba ve köylere vakit vakit yüksek din erkanı tarafından ziyaret yapılmamaktadır. Vakit vakit geziler yapıp halka va'z ü nasihat etmeğe ayrılmış seyyar vaizlerin hiç bir faydası görülmemiştir. Onlar hiç bir zaman kontrol edilmemişlerdir. Seneler geçti ve bazı köyler camilerinde munasip nasihat almak ve va'z dinlemek fırsatını bulmamışlardır." ifadeleriyle dini durumun kötü hali

³⁹ Faiz Kaymak. age. s. 77.

⁴⁰ Masum Millet Gazetesi, 18 Şubat 1933.

ortaya konulurken, Müftülük Makamı'nın lağvının bu sonuçlardaki rolüyle ilgili olarak da "Gerçi, bu kadar çok sözlerle, Türk halkının camiye karşı soğukluğunun sebebi sırf Müftülük mevkiinin lağvı ve ona aid vazifelerin adem-ı ifası olduğunu ifade etmek istemiyoruz. (Çünkü hiç şüphesiz başka sebepler de olabilir.) Fakat makamın lağvı ile meydana gelen boşluk, dini meselelerde İslam Cemaati'ni liderden mahrum ve gene Ada üzerindeki dini müesseselerini nezaretsiz bırakmakla korkunç zararlar ika etmiştir."⁴¹, denilmektedir.

Raporda, hükümet veya cemaate tavsiyelerde bulunacak olan liderlerinin kaybından sonra en büyük darbeyi yiyenlerin imamlar olduğu ve imamların maddi ve manevi yönden acınacak duruma düştükleri, adadaki Müslümanların dini sistemlerinin, camilerinin, onların personeli ve sairesinin acınacak durumda olduğu belirtilmektedir. Uygun bir dini idarenin olmaması nedeniyle, adadaki Türk mevcudiyetinin de ciddi surette tehdit altında olduğu vurgulanmaktadır.

Hakikaten müftülüğün kaldırılmasıyla zaten problemler yaşayan adadaki Müslümanların, dini hayatlarında meydana gelen boşlukların tesirleri, günümüze kadar uzanan ve o günden günümüze tamiri henüz mümkün olmayan derin yaralar açmıştır. Zira çeyrek asır yeni baştan yetişkin bir neslin yetiştirilmesi için yeterli süredir. Çeyrek asır dini idareden ve saygın bir dini liderden yoksun yetişen Kıbrıs Türk'lü; inanç ve ibadet eğitiminden uzak kalmasından dolayı dini yaşantısını büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu vebal ise, büyük ölçüde İngiliz idaresindedir. Zira İngiliz Yönetimi 1928 yılında lağvedilen müftülük makamının yeniden ihyası, müftünün halkın seçimi ile belirlenmesi ve bağımsızlığını koruması için bütçesinin evkaf gelirinden sağlanması isteğini, papazlara hoşgörü ile yaklaşırken, müftülüğün siyasi amaçlarla kullanılabileceğini ileri sürerek reddetmiştir.⁴² Böylece İngilizler Türklerin dini hayatlarında onarılmaz boşlukların doğmasına zemin hazırlamışlardır.

⁴¹ Türk İşleri Komisyonu Ara Raporu, 1949.

⁴² İsmail-Birinci, age, s. 106.

C. TÜRKLERİN MİLLİYET-DİN İKİLEMİNE SÜRÜKLEYEN UYGULAMALAR

Kıbrıslı Türklerin dinlerinden uzaklaşmasına neden olan uygulamalardan birisi de, Türklerin milliyetleri ve dinleri arasında çelişkiye itilmesine sebep olan, kasıtlı İngiliz uygulamalarıdır. İngilizler, dönemin sosyal ve siyasi şartlarından dolayı Türkiye'den koparılan ve bir azınlık konumuna itilerek baskı altına alınan Kıbrıslı Türklerin kimliklerini, Türkiye ile bağlantı kuracak tarzda ifade edebilecekleri bir ortam oluşmasını istemiyorlardı. Kıbrıslı Müslüman Türkler Osmanlı'da milliyetin ırkla ifade edilmemesi, kişi ve toplumların din farkı vurgulanarak müslim-gayr-i müslim şeklinde tanımlanması, Lozan'da da yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs'taki Türklerin "Türk" tanımlanması yönünde resmi bir talebi olmaması nedeniyle, Kıbrıs İslam Cemaati olarak kabul edilegelmişlerdir.

İngilizler adadaki Türklere, sadece Müslüman unsur olarak bakmış, zamanın ayrılıkçı akımı olarak imparatorluğuna zarar verecek, ırk temeline dayanan ulusal çıkışları engellemek istemiştir. Bunun için de bir yandan İslam ahalisi olarak gördüğü Türklerin kendi tarihlerini okutmak istemiş,⁴³ diğer yandan mesela Cuma namazına tüm müslüman öğrencileri zorunlu olarak götürmüştür. Normal şartlarda oldukça medeni ve eşitlikçi bir uygulama olarak algılanacak olan bu tutum; o gününün şartlarında İngiliz idaresinin Türklere milliyetlerini unutturmak için İslam'ı kullandığı şeklinde algılanmıştır. Dolayısıyla bu durum Türklerin en azından belli bir bölümünün bilinç altında İslam ile İngilizleri özdeşleştirmiş ve normal zamanda gidecekleri bir Cuma namazına İngilizler gidin dediği için reaksiyoner tavır göstermişlerdir. Böylece Türklerin dini inançları psikolojik olarak bir darbe yemiş ve gönüllerde sarsıntı meydana gelmiştir. Nitekim Cumhurbaşkanı Denктаş kendisiyle yapılan bir röportajda o günlerle ilgili olarak "Cuma günleri de camiye götürülürdük. Fakat camiye zorla götürüldüğümüz için buna karşı bir reaksiyon vardı içimizde. Büyüklerimiz ise İngilizler bize milliyetçiliğimizi unutturmak için dini bir araç olarak kullanıyor derlerdi."⁴⁴ sözleriyle o günlerdeki vakıayı ortaya koymaktadır.

⁴³ Ateş Gazetesi, 2 Kasım 1946.

⁴⁴ Zaman Gazetesi, 18 Aralık 1993.

Osmanlı tebasını Osmanlı'ya karşı ayaklandırmak için, ırkçı temelle-re dayanan milliyetçilik söylemlerini kullanan İngilizlerin Kıbrıs'ta Türkleri sadece dini bir grup olarak kabul edip; Türk kelimesini kullanılmak istememesi, maalesef yine Türklere zararlı olmuş, onların milli kimliklerine sahiplenip dini kimliklerinden uzaklaşmasında rol oynamıştır. Günümüze kadar uzanan dine soğuk davranma alışkanlığının oluşmasında önemli bir etken olmuştur. Yine Cumhurbaşkanı Denktaş'm ifadesiyle "Camilerin cemaatsiz olduğu doğrudur, İngiliz döneminde uzun süre bizi 'siz Türk değilsiniz, Müslümanmız. diyerek zorla camiye götürüyorlardı. O zaman bizim kuşak da buna tepki olarak, Türklüğünü göstermek için camiye gitmedi ve yavaş yavaş dinden soğudu."⁴⁵

İngilizlerin bu tür uygulama ve tutumları, Türklerin dinlerinden soğumalarına ve dini hayatlarının olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur.

4. TÜRKİYE 'DEKİ DEĞİŞİMLERİN ETKİLERİ

Kıbrıs Türkleri ve Türkiye arasındaki ilişkiler, özellikle Kıbrıs Türkleri açısından daima çok canlı olmuştur. Öyle ki; Türkiye'de başlayan bir akım derhal Kıbrıs'ta kendisini göstermiş, zaman zaman Türkiye'dekinden daha güçlü bir kabul görmüştür, özellikle İngilizlerin yönetime gelmelerinden sonra kendilerini önce Osmanlı, sonraları ise Türk olarak ifade etme ihtiyacını daha çok hissetmişlerdir. Netice itibarıyla Türkiye'deki her değişiklik Kıbrıs'ta derhal uygulamaya konmaya çalışılmış, her türlü resmi düşünce ve tavır değişikliği Kıbrıslılar arasında Türkiye'nin bir çok yerindeki Türklerden daha fazla kabul görmüştür. Ali Nesim'in dediği gibi "Kültürel ve düşünsel beslenmenin kaynağı Kıbrıslı Türkler için daima esas kök ve gövdenin yaşadığı Anadolu olmuştur. Bu nedenle Kıbrıs Türkleri soy olarak Anadolu'daki Türklerden asla ayrılmadıkları gibi, kültürel beslenme de hep öz kaynağından devam etmiştir. Demek ki Kıbrıslı Türk Kimliğini besleyen iç dinamikler ile Anadolu halkının iç dinamikleri sözde daima aynı kalmıştır."⁴⁶

Türkiye'de gerçekleşen yenilikler en hızlı biçimde Türkiye'de okuyan gençler vasıtasıyla Kıbrıs Türklerinin gündemine girmiştir. Sonraları ger-

⁴⁵ Zaman Gazetesi, 18Aralık1993.

⁴⁶ Ali Nesim, Kıbrıslı Türklerin Kimliği, KKTC Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları Lefkoşe, 1990. s. 2.

çekleşen öğretmenler ziyareti ve Türkiye basını, Türkiye gündemini Kıbrıs'ta daha canlı yaşanır hale getirmiştir. Gerçekten de geçmişten günümüze Kıbrıs Türk'ü bir yandan kendi gerçeğini, diğer yandan Türkiye gerçeğini yaşayagelmıştır. Bütün bu nedenlerden ötürü Kıbrıs'ta dini hayatta olumlu-olumsuz meydana gelen değişimlerin, Türkiye'deki mevcut yapıdan bağımsız olduğunu söylemek güçtür. Nitekim Türkiye'deki özellikle 1950'ye kadar olan siyasi idarenin dine bakışı, Kıbrıs Türkleri nezdinde de genelde kabul görmüş ve etkili olmuştur. Türkiye'den kaynaklanan tesirler iki başlık altında ele alınabilir:

- a. Türkiye'deki Yönetimlerin Uygulamalarının Yansımaları
- b. Türkiye'nin Devlet Olarak Kıbrıslı Türklerin Dini Yapılanmasına

Destek

A. TÜRKİYE'DEKİ CUMHURİYET SONRASI HÜKÜMETLERİN DİN HUSUSUNDA UYGULAMALARI VE TESİRLERİ

Türkiye'de 1923'te Cumhuriyet'in kurulmasından sonra gerçekleştirilen inkılaplar İngiliz Yönetimi'ne rağmen Kıbrıslı Türkler tarafından desteklenmiş ve uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak özellikle 1930'lu yıllarda yoğunlaşan dini uygulamalar ve dini tartışmalar Kıbrıs'ta da gündem bulmuştur. Geçiş yaşayan Türkiye'de din-siyaset ilişkisinin tam olarak oturtulamaması ve dine karşı güvensiz bakışın yansımaları sonucu din eğitim öğretiminin de bundan etkilenmesi süreci Kıbrıs'a da naklolunmuştur. Bu tür uygulamaların daha çok yanlış laiklik anlayışından kaynaklandığı görülmektedir. Laikliğin ne olduğunu tam olarak bilmeden dinin neredeyse ortadan kaldırılması şeklinde yorumlandığı bu dönemde, özellikle Kıbrıs Türkünün lider kadrosunda, bu tür eğilimlerin tesirli olduğu gözlenmektedir. Nitekim o döneme ilişkin olarak Cumhurbaşkanı Denктаş gözlemlerini "Dinimizi öğrenmek isteyenler "gerici, laiklik düşmanı" ilan edildi. Bu ilan edenlerin ise, laikliği tarif edecek bilgileri yoktu. Bir yanda fes giymeye devam ettiği için İngilizlerin lider addettiği bir grup; diğer yanda dinden uzak, laikliği dinsizlik olarak kabul etmiş "ilerici" liderler ve bunların arasında sıkışmış, şaşırmış bir halk."⁴⁷ sözleriyle dile getirmektedir. Tabii ki bu

⁴⁷ Rauf R. Denктаş, Kur'an'dan İlhamlar, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1986, s.6.

yaklaşımlar özellikle yeni yetişmekte olan neslin dine karşı soğukluk ve güvensizlik hislerine kapılmalarında etkin olmuştur.

Türkiye yönetimlerinin 1930'lu yıllarda din derslerini okullardan kaldırmaları sonucu, Kıbrıs Türkleri de okullarından din derslerini kaldırmışlardır. Ancak din dersi Türkiye'de orta okul ve liselere seçmeli olarak yeniden konulduktan ancak 20 yıl sonra Kıbrıs'taki Türk okullarında yer almıştır.⁴⁸ O zaman da bu dersleri okutacak öğretmen olmadığından uygulamada başarılı olunamamıştır.

Türkiye'de din alanında daha sonra düzeltilen eski bir uygulama Kıbrıs'ta düzeltilenmemiş ya da çok geç düzeltilme yoluna gidilmiştir.⁴⁹ Bunun en bariz örneklerinden birisi ezanın Türkçe okunması uygulamasıdır. Bu uygulama 1950'den itibaren Türkiye'de ezanın aslına döndürülmesiyle birlikte sorun olmaktan çıkmıştır. Fakat Türkçe ezan, Kıbrıs'ta sanki Türklerin dini işleri herşeyiyle halledilmişse başka sorunları kalmamış gibi, en önemli dini problem olarak 1970'li yıllara kadar tartışılmıştır. Halbuki 1932 Aralık ayında Türkiye'de Türkçe okunmaya başlanan ezan Kıbrıs'ta ancak 1949'da Türkçe olarak okunmaya başlanmıştır.⁵⁰ 1950'de Türkiye'de problem olmaktan çıkan Türkçe ezan 1950'den sonra Kıbrıs'ta ciddi bir sorun olarak tartışılmıştır.

Kıbrıs'ta Türkçe ezan gibi, 1932 yılında Kadir gecesinde denenen Türkçe Kur'an tilaveti de Türkiye'de tutmamasına rağmen, Türkiye'de yapılan her uygulama ya da fikri kayıtsız şartsız doğru kabul edip; hiç düşünmeden takip etme bağlılığına sahip olan Kıbrıs Türkü'nün o dönemdeki bazı önde gelenlerince abartılı bir şekilde gündeme getirilmiştir. Yapılanı doğru-yanlış süzgecinden geçirmeden ve dinin özüne uygun olup olmadığını sorgulamadan, sadece Türkiye'de yapıldı diye kabullenme ve can siperane savunma özelliğiyle öne çıkan bu insanlar, aslında çıkış noktaları itibariyle dinin anlaşılması gerektiği noktasından bazı doğrulara da sahiplerdi.⁵¹ Fakat bunlar arasında dini farklı anlama ve yorumlama konusunu sürekli gündeme getirirken, doğru anlama ve uygulama üzerine

⁴⁸ bkz. Milli Eğitim Bakanlığının 17 Eylül 1956 ve 921 sayılı genelgesiyle din dersleri ortaokul ve muadili okullarda ihtiyari olarak konulmuştur. Buna karşın 1976 yılına kadar bu ders Kıbrıs Türk ortaokullarına konulmamıştır.

⁴⁹ bkz. Din ile ilgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu, MEB Yayınları, Ankara, 1961, s. 5.

⁵⁰ Fehim, age, s.27.

⁵¹ bkz Ahmet Raşit, Masum Millet Gazetesi. 16 Şubat 1932

araştırmalar yapıp halkı aydınlatma vazifesini yerine getirenler çıkmamıştır. Bu tür tartışmalar o günkü gençliği ve halkı dine yaklaştırmamış, bilakis dinden uzaklaştırmış, soğutmuştur.

Özellikle İngilizlere karşı ulusal bir kimlik endişesiyle o yıllardaki Türkiye'deki resmi politikanın din alanındaki uygulamalarını tam bir teslimiyetle takip etmeye çalışan Kıbrıs Türkü'nün lider grubu, din açısından olumsuz sonuçlar doğuran bütün bakış açılarını ve uygulamaları da tereddütsüz kabullenmiş, sorgulama ve süzgeçten geçirme gereği duymamıştır. Bu dönemdeki politiklardan Kıbrıs Türkü'nün dini duyguları ve dini hayatı zarar görmüştür. Denilebilir ki dini hayata yönelik değişim ve olumsuz etkileşim konusunda Türkiye'nin tesiri etki derecesi yönünden diğerlerinden daha fazladır.

B. TÜRKİYE'NİN DEVLET OLARAK KIBRIS TÜRKLERİNİN DİNİ YAPILANMASINA YETERİNCE DESTEK OLMAMASI

Kıbrıs Türk cemaatinin dini hayatında ve Kıbrıs'ta genel olarak İslam dininin yaşamasında en önemli kurum olan Müftülük Makamı'nın, İngilizlerce 1928 yılında kaldırılması, adadaki bütün İslam dini yapılanmasında önemli parçalanmalara sebep olmuştur. Yine Evkaf-i İslamiye ile ilgili İngiliz uygulamaları ve dini kurumların idaresinin de İngiliz dairesi haline getirilen bu kurumun müdürü konumundaki evkaf murahhasına bırakılması, hükümeti adadaki Müslümanların dini hayatlarındaki en etkin güç haline getirmiştir. Evkaf idaresi ile din özdeşleştirilmiş; evkaf idaresi ve dolayısıyla bağlı bulunduğu İngiliz idaresine karşı olan Türklerde, hükümet'in temsil ettiği kurumlara, dolayısıyla o günkü dini temsil eden kurumlara karşı da bir soğukluğun meydana gelmesine sebep olmuştur.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti ile İtilaf Devletlerinin Lozan'da yaptıkları konferans ve anlaşmada Kıbrıs'la ilgili görüşmelerde, maalesef Türkiye'yi temsil eden heyet, Kıbrıs Türklerinin temel dayanağı olan evkaf ve müftülük gibi temel hak ve özgürlükleri konusunu aydınlığa kavuşturacak taleplerde bulunmamışlar ve adayı kayıtsız şartsız İngilizlere bırakmışlardır. Sadece evkafın idaresiyle ilgili uluslararası hukukta hiç bir geçerliliği bulunmayan "geçmişte idare edildiği gibi idare edileceğine dair" İngiliz dele-

gasyonundan Sir Horace Rumbold'dan şifahi bir söz alındığı" söylenmiştir.⁵² Tabii İngilizlerce daha sonra bu söze de uyulmamıştır.

Türkiye'de Şeyhülİslamlık Makamı kaldırıldıktan sonra, ataması gereken müftü adaylarını atayacak bir makam kalmadığından ve Lozan Anlaşması'nda da müftüyü diğer İngiliz sömürgeleri ve Batı Trakya'da olduğu gibi Türk cemaatin seçmesi gerektiğine dair bir madde bulunmadığından, İngiliz idaresi Kıbrıs Türk cemaatinin dini lideri olduğu gibi, siyasi lideri konumunda da olan Müftülük Makamı'nı önce kendine bağlamış, sonra da kaldırmakta bir sakınca görmemiştir. Türkiye hükümetinden İngilizlere konuyla ilgili herhangi bir tepki veya ikaz yapılmamıştır.

Yıllarca müftülük konusunda mücadele veren Kıbrıs Türkü, Türkiye hükümetleri nezdinde de çeşitli temaslarda bulunmuş ve isteklerini iletmıştır. Bu konuda ancak 1950'den sonra adım atılmış ve İngiliz Hükümeti'nin onayı doğrultusunda adaya Türkiye'den bir müftü gönderilmiştir. Ancak adanın özellikleri, oradaki Türklerin soysal yapısı, insan nitelikleri gibi faktörler göz önüne alınıp, ona göre bir müftü göndermek yerine dini formasyonu iyi de olsa oldukça yaşlı ve Kıbrıs'taki yapıya uygun olmadığını düşündüğümüz bir şahıs görevlendirilmiştir. Ne yazık ki, TC Diyanet Teşkilatı'nın bir üyesi olmayan bu müftünün hem kendisi çok sıkıntı yaşamış, hem de onca yıl müftülük için uğraşan Kıbrıslı Türklerin beklentileri gerçekleşmemiş, çözüm olacak yerde yeni bir sorun haline gelmiştir. Hayal kırıklığı ile üzücü bir şekilde sona eren görevi sırasında ve sonrasında da Türkiye hükümetince konuyla ilgili bir araştırma ve tedbir alınmamıştır.

Özellikle Lozan Anlaşmasından sonra Kıbrıs Türkü'nün dini hayatında meydana gelen çözümlerde önemli rol oynayan evkaf ve müftülük ile ilgili uygulamalarda Türkiye'nin gereken ilgiyi ve yardımı göstermediği, bu konularda yeterli bilgi edinilmemesinden dolayı öneminin Türkiye hükümetlerince kavranmadığını düşünmekteyiz. Tabii bu ilgisizlik de adada dini hayatı olumsuz etkileyen faktörler arasındadır.

5. İSLAM DİN GÖREVLİLERİNİN YETERSİZLİĞİ

Kıbrıs'ta dini hayatın zayıflamasında önemli sebeplerden birisi de, Müslüman din görevlilerinin öncelikle bilgi donanımı açısından yetersizliği-

⁵² Alasya, age, s. 81.

dir. Güçlü kilise teşkilatı karşısında oldukça zayıf kalan İslam dini müesseseleri, müftülüğün kaldırılmasından sonra teşkilatsız da kalmıştır. Tabii durumdan en çok etkilenenler imamlar ve diğer din görevlileri olmuştur. Zaten çok yetersiz sayıda ve bir çoğu kulaktan dolma bilgilerden öte dini bilgiye sahip olmayan bu görevliler, maddi imkansızlıklar ve ilgisizlik sebebiyle istenen vasıfları kazandıracak kurslara da tabii tutulamamışlardır. Kıbrıs'ta Türk İşleri Ara Raporu'nda 1932 yılında kurulduğu, fakat 1948 yılına kadar sadece 8 kişiyi mezun ettiği ifade edilen İslam İlahiyat Okulu'ndan başka dini bir okul da olmamıştır.⁵³ Bu okulun müfredatı ve genel özellikleriyle ilgili kayıtlarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır.

Özellikle 1930'lardan itibaren neşredilen gazetelere bakıldığı zaman, adada, sık sık camilerin acı hali, imamların yetersizliği ve pek çok açıdan içler acısı halleri ile ilgili bir çok haber ve makaleye rastlanacaktır. Yine hem İngiliz idaresi tarafından 1949'da hazırlanan ve resmi olarak kabul gören Türk İşleri Komisyonu Ara Raporu, hem de 1969'da hazırlanan Din Görevlileri Reorganizasyon Raporu İslam din görevlilerinin gerek maddi durumları, gerek nitelikleri, gerekse sayıları ile ilgili acı gerçekleri bütün çıplaklığı ile ortaya koymaktadır. Aralarında 20 yıl olmasına rağmen, her iki raporda da nitelikli din görevlisi yetersizliğinin hiç bir iyileşme olmadan devam ettiği ortaya konulmuştur. Şikayetlerin 1930'lu yıllarda da, 1970'li yıllarda da aynı olması, hatta 1990'lı yıllarda da varlığını gerekli iyileşme sağlanmadan devam ettirmesi oldukça manidardır. Con Rifat, 1930'lu yıllarda gazetesinde "dinsel görevlerin yeteneksiz ellere kaldığına dair; Muhallebici Hoca bu Ramazan imam vekaletine terfi edildi. ve Teravih namazını lütfen yirmi rekatten on yediye indirmiş ise de başındaki kallaviyi acemiliğinden idare edemeyip yere düşürdüğünden cemaati de camiden kaçırmıştır."⁵⁴, sözleriyle adeta bir kara mizah tarzıyla durumun vehametini ortaya koyarken; aradan geçen uzun yıllar sonra 1956 yılında Dr. Fazıl Küçük, cemaatin önüne geçecek imam kalmadığını bu yüzden cuma ve bayram namazlarının dahi bir çok yerde kılınmadığını itiraf et-

⁵³ "Geniş Bilgi için bkz. Türk İşleri Komisyonu Ara Raporu, 1949'un "Evkaf ve "Müftülük" Bölümleri.

⁵⁴ Masum Millet 13 Kanun-ı Sani, 1934.

mekle⁵⁵ Muhallebici Hoca gibi kimselerin bile arandığı bir dönemi tespit ediyordu.

Neredeyse parmakla sayılacak kadar az sayıdaki din görevlisinin, yaklaşık 300 camiye sahip Kıbrıs'ta, etkinliklerinin çok zayıf olacağı bir gerçektir. Bu arada kendi gayretleriyle camileri açık tutmaya çalışan kimselerden de dini hakkıyla temsil etmelerini beklemek haksızlık olurdu. Neticede nitelik olarak mesleki seviyeleri çok düşük olan, ekonomik olarak da zayıf durumda bulunan imamlar, toplumdaki itibarlarını ve saygınlıklarını, dolayısıyla etkinliklerini kaybettiler. Varolan din görevlilerinin mesleki ve entellektüel bilgi seviyelerinin yetersizliğinin faturası da ister istemez İslam'a çıktı. T. Fehim'in ifadesiyle "Rum cemaatinin her yönde dev adımlarla ilerlediği bir sırada din adamlarının kendilerini bu ilerlemeye ayak uydurmamaları, aydın gençlerin ibadetten ve camilere gitmekten vazgeçmelerine sebep olmuştur. Esasen geçen 80 yıllık yabancı idaresi zarfında din adamı yetiştirilmesi baltalanmış, camilerde imamlık eden zevat sırf tapınaklarda ibadete devamı sağlamak için "amatör" olarak bu işi üzerlerine almış kimselerden ibaret kalmıştır."⁵⁶

Bugün bile nitelikli din görevlisi sayısı, ihtiyacın çok altında olan Kıbrıs Türklerinin dinlerine yabancılaşmasında, bir çok yerde hiç din görevlisi bulunmaması, olanların da -ne kadar iyi niyetli olsalar da- topluma önderlik edecek düzeyde olmamaları dini hayatın zayıflamasında çok önemli rol oynamıştır.

C. 1974 SONRASI EVKAF KURUMU VE DİN EĞİTİM-ÖĞRETİMİNE KATKILARI

Evkafın idari yapısı ve faaliyetleri 1970 Vakıflar ve Din İşleri Teşkilat Kuralı'na uygun olarak 1974 sonrasında da değişmeden devam etmiştir. Yalnız 1974 Barış Harekatı'ndan sonra evkaf mallarının % 37'si Rum kesiminde kalmıştır.

Vakıfların faaliyetlerinin 1974 sonrasında da özellikle iktisadi yatırımlar doğrultusunda olduğu görülmektedir. Dini hizmetlere ayrılan payın evkaf bütçesinin ortalama % 11'ine tekabül ettiği ifade edilmekte-

⁵⁵ Halkın Sesi, 4 Kasım 1956

⁵⁶ Fehim, age, s.28.

dir⁵⁷. Vakıflar İdaresi kurumun dini hizmetlere olan katkısının düşük olması- nın sebebini ise şu gerekçelerle açıklamaktadır.

"a) Dini Faaliyetlerin finansmanı için özellikle 1975 yılında kabul edilen KTFD Anayasası'nın 96(5) maddesi hükmü çerçevesinde dünyada olduğu gibi KTFD'de de devletin katkı sağlamaya başlaması;

Kardeş İslam ülkelerinin mabedlerin tamir ve inşasına 1975 yılından itibaren önemli katkılarda bulunması,

En önemlisi; 1974'den sonra ortaya çıkan mali darboğaz nedeniyle öncelikle topluma olan sosyal ve dini katkılarını da arttırmasına olanak verecek yeni kaynakları yaratmak zorunluluğu, dini giderlerin Vakıflar İdaresi bütçesindeki payının düşmesine neden olmuştur."⁵⁸

Vakıflar İdaresi dini hizmetlere dönük evkafın katkısının sabit tutulması ve mümkünse devlet tarafından din hizmetleri için ek yardım yapılmasını istemektedir.

KKTC'nin kurulmasından sonra evkafın yapılması ve faaliyetleri ile ilgili çok önemli değişiklik olmamıştır. 18 Haziran 1991 tarihinde kabul edilen ve 1 Temmuz 1991'de yürürlüğe giren Vakıflar Örgütü ve Din İşleri Dairesi Yasası Vakıflar İdaresi ve Din İşleri Dairesi'ni birer tüzel kişilik olarak aynı çatı altında toplar.⁵⁹ Ancak Din İşleri Dairesi'nin kendi kullanabileceği ayrı bir mal varlığı ve gelir kaynağının olmaması dolayısıyla, mali giderlerini Vakıflar Örgütü'nün bütçesinden ayrılan yıllık bir tahsisat ve devletin yardımları ile giderme zorunluluğunu getirmiştir. Din İşleri Dairesi için de ayrı bir Din İşleri Dairesi Kuruluş Yasası hazırlanması öngörülmüş- tür.

Din İşleri Dairesi ve Vakıflar örgütü arasındaki bağ günden güne zayıflamaktadır. Vakıflar örgütü, Din İşleri Dairesi'nin giderlerinden kendini sorumlu görmek istememekte, devletin din işleri ile ilgili giderlerin önemli kısmını yüklenmesini istemektedir. Müftü vekili Ahmet Cemal İlkaç'ın ifade ettiği gibi Din İşleri Dairesi'ne ayrılan bütçe ve dairenin mali durumu çok zayıftır. Din İşleri Dairesi'nin kendine ait bir binası dahi yoktur. Giderleri karşılamakta çok zorlanmaktadır. Çalışanlarının maaşlarını dahi ödeyeme-

⁵⁷ Rakamlarla Gerçekler, (II) Kıbrıs Vakıflar İdaresi, Lefkoşe, 1983 s. 11

⁵⁸ Rakamlarla Gerçekler, age, s. 48.

⁵⁹ Vakıflar Örgütü ve Din İşleri Dairesi (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası. 3/2.

me korkusunu yaşamakta olan Din İşleri Dairesi, evkafla aynı çatı altında ama çok daha zor şartlar altında yaşamaya çalışmaktadır.

1991'de çıkan yasadaki eğitimle ilgili bir değişiklik ise, "Lise üstü ve meslek içi eğitim amaçlı okul kurabilir"⁶⁰ bendeyle Vakıflar Örgütü'nün yetkilerinin genişletilmesidir. Yalnız 1995 yılına kadar geçen zaman zarfında örgüt tarafından bu yönde bir girişimde bulunulmamıştır. Örgütün vakıfların asli görevlerinden olan dini hizmetlere dönük faaliyetleri finanse etmek yönünde daha aktif rol alacağı girişimlerden veya bu yönde bir eğilimden de uzak olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak günümüzde vakıfların din eğitim ve öğretimine ve dini hizmetlere yönelik önemli katkıları yoktur. Hatta örgüt dini içerikli görevleri yerine getirme konusunda geçmişte vakıfların oynadıkları etkin rol bir tarafa, vakıfların Türk idaresine tekrar geçtiği 1956 yılından 1970'li yıllara kadar yaptığı hizmetlerin de uzağındadır. özellikle Din İşleri Dairesi'nin ayrı bir tahsisatla, aynı çatı altında ama ayrı bir tüzel kişilik olarak temsil edilmesi, sanki Din İşleri Dairesi'ni vakıfların üzerinde bir yük gibi algılanması-na sebep olan uygulamalarla karşı karşıya bırakmaktadır.

D. KKTC'DE ÖRGÜN EĞİTİMDE DİN EĞİTİM ÖĞRETİMİ

1. MİLLİ EĞİTİM VE KÜLTÜR BAKANLIĞI'NA BAĞLI OKULLARDA DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ

Kıbrıs Türk toplumu genel eğitimde olduğu gibi, din eğitim-öğretiminde de Türkiye'yi örnek almıştır. Bu çerçevede 1930'lu yıllarda okullardan kaldırılan din dersleri Türkiye'den birkaç yıl sonra Kıbrıs'ta da müfredattan kaldırılmıştır. Ancak Türkiye'de din dersleri orta okul ve lise-lerde 1956'da seçmeli olarak yeniden konulmasına rağmen, Kıbrıs'ta orta öğretim kurumlarında uzun yıllar konulmamış, 1960'lardan 1976'ya kadar da değişen bir şey olmamıştır.

1976'da kabul edilen Kıbrıs Türk Federe Devleti Anayasası'nda "Din eğitim ve öğretimi devletin gözetimi altındadır. Küçüklerin kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır.", hükmüyle yine Türkiye Anayasası paralelinde din

⁶⁰ Vakıflar Örgütü ve Din İşleri Dairesi Yasası, 7/6-E.

dersleri seçmeli dersler arasında kabul edilmiştir. Ancak dersin öğretmeni-nin olmayışı, o dönemde öğrenci ve öğretmenlerden görüştüğümüz kimse-lerin ifadesine göre, dersin öğle tatili veya diğer derslerin bitiş saatinden sonraya konulması gibi nedenlerden dolayı ders genellikle seçilmemiş, uygulamada başarısız olunmuş, derse yeterli ilgi sağlanamamıştır.

Türkiye'de 1982 yılında okullarda din derslerinin Din Kültürü ve Ah-lak Bilgisi adı altında zorunlu dersler kapsamında okutulması kararlaştırınc-a, Kuzey Kıbrıs'taki okullarda da ders zorunlu dersler kapsamına alındı. TC ilk ve orta dereceli okulları için hazırlanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi kitapları Türkiye ile aynı tarihte, 1982 eğitim-öğretim yılından itiba-ren okutulmaya başlandı. Fakat Türkiye'deki mevcut alt yapı ve ders için gerekli öğretmen potansiyelinden yoksun olan KKTC'de, orta okul ve lise-lerde dersin sağlıklı okutulması mümkün olmadı. Dersle ilgili çeşitli şikayet-ler, istekler ve tavsiyeler yapılagelmesine rağmen, sorunlara ciddi olarak yaklaşılmadı. Yıllardır devam eden problemler de hiç azalmadan hep aynı kaldı, hemen hiç değişmedi.

Biz konuyu incelemeye öncelikle dersin şu andaki yasal konumun-dan başlamak istiyoruz.

2. DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ'NİN YASAL DAYANAĞI VE UYGULANMASI

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, KKTC Anayasası'nın Vicdan ve Din özgürlüğü ile ilgili 23. maddesinin 4. fıkrasında ifade edilen "Din eğitim ve öğretimi, devletin gözetimi ve denetimi altında yapılır"⁶¹, hükmü uyarınca Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı'na bağlı ilk, orta ve liselerde okutulan zorunlu derslerdendir. Ders, Milli Eğitim Yasası'ndaki "Milli eğitimde laiklik esastır. Bu ilkeye ters düşmemek koşuluyla öğretim kurumlarında din kültürü eğitimi yapılabilir"⁶² maddesi doğrultusunda okutulmaktadır. Bu kanunlar çerçevesinde halen KKTC'de ilk okulların 4, ve 5. sınıflarında, orta dereceli okulların bütün sınıflarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nin haftada bir saat okutulması öngörülmektedir.

⁶¹ KKTC Anayasası, 23/4 maddesi

⁶² KKTC Milli Eğitim Yasası. 19. madde

Ancak öncelikle branş öğretmenin olmayaışı ve diğer bazı zorluklardan ötürü kanunen zorunlu olan dersin ciddi problemleri vardır. Ders zorunlu olmasına rağmen, uygulamada idare edilen, geçirtilen bir ders konumundadır. Milli Eğitim ve Kültür Bakanhığı'nca dersin ciddiyetine uygun olarak alınması gereken tedbirler alınmadığı ve kontroller yapılmadığı için, ders öğrenci nazarında hakettiği ilgiyi görememektedir. Hatta dersin yazılı sınavında başarısız olan öğrencilerin başarısızlığından öğrenci değil, ders öğretmeni sorumlu tutulmakta, aslında öğrencinin başarmak zorunluğunun olduğuna inanılmamaktadır. Nitekim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nden öğrencilerin başarısız olmaları kabullenilmemekte, herhangi bir başarısızlık, Kıbrıs Basını'nca olay haline getirilmek, öğrencilerin kırık not alması, bazı gazeteler tarafından laiklik krizi ve yönetim sorununa dönüştürülerek sunulmak suretiyle baskı yapılmaktadır.⁶³ Söz konusu sıkıntılar, dersin sağlıklı olarak işlenebilmesinin önünde engel teşkil etmekte, ders öğretmeni üzerinde baskı oluşmakta, öğrencilerin ve öğrenci velilerinin de derse ve dolayısıyla dine karşı önyargı sahibi olmalarına neden olmaktadır.

Sonuç olarak KKTC'de yasal olarak zorunlu olsa da, uygulamada dersin yasal zorunluğunun gerektirdiği hassasiyet gösterilmemekte, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, seçmeli dersler kadar bile ehemmiyet gösterilmeyen ekstra bir ders muamelesi görmektedir.

3. DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ'NİN ÖĞRETMEN KADROSU

KKTC Milli Eğitim Bakanlığı'nda kadrolu olarak görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni bulunmamaktadır. Halen derse giren öğretmenlerin hiç birisi, KKTC Milli Eğitim Bakanlığı kadrosunda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni değildir. Konuyla ilgili bilgi almak üzere kendisiyle görüştüğümüz KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanı Danışmanı Muharrem Faiz "son on yılda dersi okutmak üzere hiç bir Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni kadrosu açılmadığını ve bakanlıkça konuyla ilgili bu yönde bir çalışma yapılmadığını" ifade etmiştir.

Yaptığımız görüşmeler sonucunda derse, KKTC'de Milli Eğitim Bakanlığınca hakkı olan değerin verilmediği, dersle ilgili sorunların çözümüne

⁶³ Yeni Düzen Gazetesi, 26.12.1992.

yönelik adımların atılmadığını gözlemledik. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı bünyesinde dersle ilgili verilerin mevcut olmadığı, kaydın bile tutulmadığını göz önüne alınırsa derse yönelik ilgisizliğin boyutu daha iyi anlaşılabilir. Nitekim hiçbir Muharrem Faiz'in yakın ilgisine rağmen dersle ilgili ne ciddi bir kayda ne de yeterli bilgi alabileceğimiz bir yetkiliye ulaşamadık. Derse yönelik tek kayıt bu öğretim yılında dersin kimler tarafından doldurulduğu-na dair bilgilerin bulunduğu bir liste oldu.

KKTC'de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, ilkokullarda haftada bir ders saati olmak üzere IV. ve V. sınıflarda sınıf öğretmeni tarafından okutulmaktadır. KKTC İlköğretim Dairesi'nce dilekçemiz sonucu verilen rapor, sınıf öğretmeni dışında öğretmenlerin görevlendirildiğine dair bilgi içermemektedir.⁶⁴ Fakat görüştüğümüz öğretmenler ve veliler genellikle bu ders saatlerinde dersin başka şekilde doldurulduğunu ifade etmişlerdir.

KKTC Orta Okullarında ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri, TC din görevlileri arasındaki İlahiyat Fakültesi ve dört yıllık okul mezunu görevliler tarafından okutulmaktadır. Ayrıca KKTC Din İşleri Dairesi'ne bağlı İlahiyat Fakültesi mezunu iki öğretmen de derslere girmektedirler. 1993-1994 yılında KKTC'deki bütün ortaokullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi din görevlilerince okutulmuştur. Öğretmenler, her öğretim yılı başında bir ders yılı için KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı'na sözleşmeli olarak görevlendirilmektedirler. Girdikleri ders saatine göre de ders ücreti almaktadırlar. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı her yıl orta okullar için görevlendirmek üzere KKTC Din İşleri Dairesi ve TC Din Görevlileri Yöneticiliği'nden derse girebilecek olan görevlilerle sözleşme yaparak dersi doldurma yoluna gitmektedir.

KKTC'deki liselerde ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri bakanlık yetkililerinden aldığımız bilgiler ve TC Din Görevlileri Yöneticiliği'nin yıllık raporlarında ifade ettikleri bilgilere göre; her okul idaresince kendi öğretmenleri tarafından doldurulmaktadır. 1993-1994 Öğretim Yılı'nda liselerde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'ne giren öğretmenlerden sadece iki tanesi din görevlisi olup, diğerleri başka branşlardan öğretmenlerdir. Gerek konuştuğumuz din görevlileri, gerekse çeşitli okullardan öğrenci ve öğrenci velileri ile konuyla ilgilenen kimselerin ittifakla ifade ettikleri, derse giren

⁶⁴ KKTC'de Din Eğitimi Hakkında Rapor, KKTC M.E. ve K. Bakanlığı İlköğretim Dairesi Müdürlüğü Sayı: 35/94-1-B, 4.8.1994, Lefkoşe.

bu öğretmenlerin dini bilgilerinin hemen hiç olmadığı ve bu yüzden de dersin gerektiği gibi işlenmediği, hatta çoğu zaman zaten işlenmediği şeklindedir.

KKTC Orta Okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine giren din görevlilerinin asli görevlerinin, cami hizmetleri olması, çoğu görevlinin asıl görev yeri ile okul arasındaki mesafenin uzak olması, görevlilerin okullarda öğretmenlik yapmalarını zorlaştırmaktadır. Ayrıca din görevlilerinin gittikleri okullarda misafir konumda olmaları, okulun asli öğretmenleri olmamaları, asıl görevlerinin öğretmenlik olmaması gibi nedenler daha en başından dersin gerektiği gibi verilmesi ve işlenmesinde etkili olan olumsuz faktörlerdir. Bu faktörler dışında bir bölümü İlahiyat Fakültesi mezunu olmakla birlikte daha önce öğretmenlik yapmamış olan görevlilerin, cami cemaatinden oldukça farklı yaş, kültür ve davranış biçimlerine sahip ortaokul seviyesindeki öğrencilerle karşı karşıya olmaları da ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

KKTC'de öğretmen-öğrenci ilişkilerini son derece olumsuz etkileyecek koşulların söz konusu olması, ister istemez dersin ağırlığının hissedilmesini engellemektedir. Bir dersin başarılı bir öğretim şansını yakalaması öncelikle öğretmen ve öğrenci arasındaki diyalogun sıcaklığına, güven duygusunun oluşmasına bağlıdır. Hele din öğretimini hedefleyen bir ders için bu elzemdir. Ancak mevcut şartlar ve mesleği Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği olan ders öğretmenin olmaması dersin başarısını gözlemlemektedir.

KKTC'de ortaokullarda derse giren öğretmenler, kimi zaman idareciler tarafından öğrencileri sınıfta bırakmaması yönünde, ikazlar ve baskılarla karşılaşmaktadırlar. Hatta verilen notların öğretmenin haberi olmadan değiştirildiği dahi olmuştur. Yine bazı okullarda bütünleme imtihanları ders öğretmenine yaptırılmamakta ve nedeni de açıklanmamaktadır.⁶⁵

Bu ve benzeri tutum ve davranışlarla karşı karşıya kalan öğretmenler, çeşitli sıkıntılar yaşamaktadırlar. Herşeye rağmen derslere girerek derslerin boş geçmemesini sağlamak isteyen din görevlileri ve yöneticileri, derse branş öğretmeni sağlanıncaya kadar da bu görevi üstlenmeye hazır

⁶⁵ KKTC Din Görevlileri Yöneticiliği 1990-1991 Yılı Yılsonu Raporu.

olduklarını ifade etmektedirler. Bütün olumsuzluklara karşın, olumlu gelişmelerin de kaydedildiği hazırlanan raporlarda dile getirilmiştir.

Liselerde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nin öğretmen açısından daha büyük problemlerle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Çünkü derse giren öğretmenler hemen hiç bir dini bilgiye sahip olmayan kimselerdir. Öğrencinin bilinç düzeyi yönünden gelişip olgunlaştığı dönem olan 14-18 yaşları içine alan lise öğrenimi esnasında, öğrencinin soyut düşüncüyü kavrayacak nitelikte olması nedeniyle inanç dünyasının sağlam temellere oturup şekillenmesi, aklileşmesi büyük ölçüde gerçekleşir. Bu süreçte, dini bilgi düzeyi öğrenciden farklı olmayan öğretmenlerce dersin verilmesi, öğrencinin ihtiyacı olan bilgiye ve bilgilendirilmeye ulaşamaması demektir. Kendileriyle görüştüğümüz konuya duyarlı öğretmen ve velilerin ortak görüşü, dersin lise sınıflarında genelde ihmal edildiği şeklindedir, öğrencilerden bir kısmı ise, derste kimi zaman başka derslerin işlendiğini ifade etmektedirler.

Konuyla ilgili olarak TC Din Görevlileri Yöneticiliği'nin raporunda da "lise kısımlarında orta kısımdaki sınıfların aksine dersin verimli olmadığı gibi zaman zaman bazı olumsuzlukların olduğu, hatta okul idarecilerince bu dersi okutmakla görevli öğretmenin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi yerine başka dersler yapması, bu dersin gereksiz olduğu yolundaki tutum ve davranışları hem öğrenciler, hem de bu dersi veren görevlilerimiz ve öğrenci velileri üzerinde olumsuz etki yapmaktadır."⁶⁶ ifadeleriyle söylenenleri teyid edilmektedir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'ne giren farklı branşlardaki öğretmenlerin çoğu kere ders saatinde, branş öğretmeni olduğu dersi işlediğine yönelik bilgiler basında da zaman zaman dile haber yapılmaktadır. Bunlardan birisinde bir orta okuldaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi notlarının düşüklüğüne kıyasla, "Kurtuluş Lisesi'nde ise, lise son sınıf öğrencileri dönem boyunca bu ders yerine edebiyat dersi gördüğü halde karnelerinde 10 notu ile karşılaştılar."⁶⁷ denilerek başka bir dersin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi yerine işlendiği açıkça ifade edildiği gibi işlenmeyen dersten de bütün öğrencilerin 10 tam puanla geçirilmeleri nere-

⁶⁶ TC Din Görevlileri Yöneticiliği, 1991-1992 Öğretim Yılı Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi İle İlgili Sene Sonu Raporu.

⁶⁷ Kıbrıs Gazetesi, 1 Şubat, 1993.

deyse takdirle karşılanmıştır. Bu tür haberlere rağmen konuyla ilgili Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı'nca bir soruşturma açılıp açılmadığına dair bilgiye ulaşamadık.

Bir eğitimci olarak dersin liselerde karşı karşıya kaldığı ihmali tasvip etmemiz mümkün değildir. Yine sorumluluk sahibi eğitimcilerin de dersin aleyhinde olmak, dersi okutmakla görevliyken, ders saatinde başka bir dersi işlemek gibi sorumsuzca tutum ve davranışları onaylaması söz konusu olamaz. Maalesef bu ve benzeri davranışlar sergilenmesine rağmen, konunun üzerine yeterince ilgili kurumlarca gidilmemekte bu nedenle de olumlu bir gelişme gözlenmemektedir. Bu arada derse girip en azından ders kitabını takip ederek bir şeyler verme gayretinde olan öğretmenler de vardır. Fakat dini bilgiden yoksun, din öğretimi metodlarından da habersiz olan bu öğretmenlerin de dersin öğretiminde yeterli gelişmeler sağlaması ve dersi gereğince işlemesi imkansızdır. Neticede olan öğrenciye olmakta ve öğrenci gözünde dersle birlikte dinin önemi de azalmaktadır. Varolan inançlar geliştirilememekte ve körelmeye terk edilmektedir. Öğrencilerin ihtiyacı olan konularda aydınlanmaları da imkansız hale gelmekte ve dini inançların yerleşmesinde dersin olumlu rolü ortadan kalkmaktadır. Yani dersin amaçları gerçekleşmemektedir.

Ortaokullarda ve özellikle liselerde dersin hakettiği yerine oturtulması ve derse gereken önemin verilerek öğrencilerin ihtiyacı olan yeterli din öğretimini almalarının sağlanması gerekmektedir. Fakat öğretmen olmaması, öğretmen temini için de gerekli adımların atılmaması bu ihtiyacın giderilemeden derinleşerek sürüp gitmesine sebep olmaktadır.

Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili Devlet Bakanlığı ve TC Milli Eğitim Bakanlığı nezdinde KKTC'li bazı cemiyetler ve şahıslar tarafından çeşitli dönemlerde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni görevlendirilmesine yönelik isteklerde bulunulmuştur. Özellikle TC M.E.B. Din öğretimi Genel Müdürlüğü'ne ulaşan bu müracaatlarla ilgili olarak TC Milli Eğitim Bakanlığı ve TC Devlet Bakanlığı arasında çeşitli yazışmalar yapılmıştır. Ancak 1985 yılına kadar Türkiye'den öğretmen getirilmesi veya gönderilmesi yolunda istek ve teklifler KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı'nca değerlendirilmemiştir. Fakat bu önemli ihtiyacın mutlaka bir şekilde giderilmesi gerekmektedir.

4. KKTC OKULLARINDA DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI

KKTC'de Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı'na bağlı bütün ilk ve orta dereceli okullarda öğretim programları genelde TC Milli Eğitim Bakanlığı'nca uygulanan öğretim programlarına uygundur. Bu uygunluk Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi için de geçerlidir. Halen KKTC'de uygulanmakta olan öğretim programları ve ders kitapları, dolayısıyla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları da, TC Milli Eğitim Bakanlığı'nca ders kitabı olarak önerilen kitaplardır.

TC Okullarında 1982 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ve öğretim programı KKTC İlköğretim Programındaki ifadesiyle: "Anavatanına bağlı ve onun bölünmez bir parçası olan KKTC'de bu karar ve değişiklik benimsenerek, 1982 yılından itibaren ilkokullarımızda, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" IV ve V kitapları aynen okutulmaya başlanmış ve halen okutulmaktadır. Bu müfredat ve kitapların "değiştirilme ve yerleştirilmesine" bir neden bulunmadığından, TC ilkokulları IV ve V. sınıfları için hazırlanan ve okutulan "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi IV ve V müfredat ve ders kitaplarının KKTC ilkokullarında da aynen okutulmaya devam edilmesi uygun görülmüştür."⁶⁸

Bu karar orta okul ve liselerin ders program ve kitapları için de aynı nedenlerden ötürü geçerlidir. Ancak garip olan "değiştirme ve yerleştirilmesine" bir neden bulunmadığı söylenen öğretim programı ve ders kitaplarının uygulamada zaten tam olarak uygulanmamasıdır. Hatta programların KKTC'deki öğretmen ve öğrencilerin seviyesine uygun olmadığına dair iddialar vardır. Mesela orta I. sınıf ders programında kısa surelerin hepsinin ezberletilmesi öngörülmesine karşın, öğrencilerin bir çoğunun ezberlemediği, bu sebeple programın tam olarak bitirilmesinde ısrar edilmesi gerektiği bizzat Müftü Vekili Ahmet Cemal İlkaç tarafından ifade edilmiştir. Tabii bu sıkıntıların kaynağında öğrencinin ilkokulda dersi doğru dürüst okuyamaması, yani dersin kanunen öngörülen çerçevede işlenmesinin olduğu aşikardır. Fakat yaşanan gerçeklik de budur.

⁶⁸ KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı İlköğretim Programı, s. 165.

5. DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ'NİN PROBLEMLERİ

KKTC'de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nin karşı karşıya olduğu çeşitli sorunlar vardır. Bu sorunlar temelde dersin dışındaki olumsuz faktörlerin tesirleri ile, derse ilişkin olumsuz faktörlerin çeşitli şekillerde yansımaları olarak ortaya çıkmış gözükmektedir. Biz bir kaç ara başlık altında değinmeye çalışacağımız bu problemlerin en önemlilerini ele almak istiyoruz.

A. GEÇMİŞTEN GELEN DİNE İLİŞKİN TUTUMLARIN OLUŞTURDUĞU ARKA PLAN

Kıbrıs'ta özellikle son bir asırdır dinin geçirdiği sosyolojik evrede, İngilizlerin tutumları, Rumların tesirleri, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında genel olarak dünyada ve Türkiye'de yaşanan din eksenli tartışmaların dinin eğitim-öğretimi ve yaşanmasında çeşitli etkileri olmuştur. Özellikle Kıbrıs'ta geçmişte yaşanan, din eksenli olumsuzlukların etkileri günümüze sürmüştür. Uzun yıllar boyunca çeşitli nedenlerden dolayı okullarda ve okul dışında din eğitimi yapılamamış olması, bugünün öğrenci velileri de dahil genel olarak Kıbrıs Türkü'nün dini bilgiden yoksun bireylerden oluşan, dini hayatı oldukça zayıf bir toplum durumuna gelmelerine sebep olmuştur. Dahası yaşanan bir takım olumsuzluklar nedeniyle uzun vadede toplumun önemli bir bölümünde, dine karşı bir önyargı da oluşmuştur. Bu önyargının oluşmasında Hristiyan bir toplumla bir arada olma, yaşanan sömürge dönemi ve bu dönemde Türklerin milliyetçilik-din ikilemine maruz kalmalarına yol açan bazı uygulamalar yanında, Türkiye'de din derslerinin kaldırılması ve özellikle basında dindarlara karşı kullanılan "gerici, yobaz" gibi yaftaların Kıbrıs Türk toplumunun da din ve dindarlara ilişkin zihin oluşumunda etkili olmasının etkili olmuştur. Neticide Türklüğünü göstermek için camiye gitmeyen bir nesil yetişmiştir.⁶⁹

İfade ettiğimiz etkenler sonucu, genel olarak dine karşı çekingen temkinli bir tutuma sahip olan Kıbrıs Türk toplumunun bu çekingenliği ve temkinli tavrı bugün de sürmektedir. Tabi bu ruh hali velilerden öğrenciyeye

⁶⁹ Rauf R: Denктаş, Zaman Gazetesi, 18 Aralık 1993.

de doğrudan yansımakta ve öğrenci din içerikli derse karşı farklı tutum geliştirmektedir.

Bu olumsuz yaklaşım ve önyargı, özellikle basında, öğrencilerin dersten düşük not almaları veya birkaç öğrencinin velisinin müracaatıyla izinli olarak Cuma namazına gitmeleri gibi durumlarda, çok belirgin olarak su yüzüne çıkmakta ve ülkenin rejimini sallayan bir tehlike olarak lanse edilen bir paranoyaya dönüştürülerek, günlerce tartışılabilmektedir. Basında çıkan haberlerle namaz kılmak bir suç haline gelmekte, müfredata uygun sorular ise laikliğe karşı "şeriat propagandası" olabilmektedir. Bu yöndeki bir köşe yazısında "Fakat, Türkiye'den bizi dindar yapmak için seçilip gönderilen, Atatürk yani laiklik düşmanı din ve tarih dersi öğretmenlerinden biri ağır hakaretler yaptığı için işten el çekirilmiş! Tabii, TC-KKTC işbirliği protokolü ile yollanan dincilere ne yapacaklarını bilemediler ve diplomat gibi elçilikten geri çekilmelerini isteyeceklermiş.⁷⁰ ifadelerine yer verilmektedir. Türkiye'den Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni gönderilmediğini bilmeyen gazete yazarı, sadece birkaç öğrenci namaz kıldığı için, adeta Türkiye ve Türkiye'deki yönetim Atatürk ve laiklik düşmanıymış da Kıbrıs'ta bu değerlere sahip çıkılıyormuş havasıyla, tüm Türkiye ve Türkiye'li öğretmenleri de bu değerleri yok etmek isteyen karşı güçlermiş gibi, "Okullarda Gericilik Göze Battı" başlığıyla lanse ediyor.

Tabii ki bu tarz çok aşırı ve haksız yaklaşımlar çoğunluğu temsil etmemektedir. Ancak din, dindarlık ve dolayısıyla din derslerine karşı olumsuz bir bakış açısı oluşturmaya yönelik güvensizlik pompalamaya, onları "düşman güçlerin" inançları, öğretmenleri de düşman güçlerin elemanları gibi sunmaya zemin hazırlamakta, bu yönde bilinç oluşturmaktadır.

Uzun vadede dini bilgiden yoksun olan Kıbrıs Türk toplumu üyeleri, geçmişten günümüze oluşagelen ve bazı kesimlerce oluşturulan korku psikolojisi ile bilgisizlik de birleşince, aşırı duyarlı ve tepkisel bir tutum içine girebilmektedir. Basına bir haberin yansıma biçimi de farklılaşabiliyor. Bir okulda öğrencilerin bir kısmının kırık not alması üzerine, başarısızlığın nedenini araştırmak yerine, olay "Okullarımızda Şeriat İddiası" başlığı ile haber yapılabilir. ⁷¹ Yine bazı öğrenci velilerinin de sınavda sorulan

⁷⁰ Yeni Çağ Gazetesi. 14/3/1994.

⁷¹ Yeni Düzen Gazetesi, 26.12.1992.

sorular, tamamen müfredata uygun olduğu halde, laikliğe aykırı olduğu iddiasıyla Eğitim Bakanlığı'na şikayette bulunduğu aynı haber içinde yazılırken, aynı olayın başka bir gazetede "laiklik veya şeriatle" bağlantısı kurulmadan haber yapıldığı görülmektedir.⁷²

Böylesi haber ve yorumlarla iyiden iyiye şaşırان halk ve öğrenmeleri değil öğrenmemeleri gereken bir dersi okudukları kanaatine varabilecek olan öğrenciler, bu çeşit tanıtılmaktan ve baskılardan bunalan öğretmenler olumsuz yönde etkilenmektedirler. Bu tür yaklaşımlar dersi sabote etmekte, derse karşı öğrenci velilerinin önemli bir bölümünde olumsuz önyargı geliştirmekte ve kamuoyunda derse hakkı olan ehemmiyetin gösterilmesi bir yana dersin varlığının anlamının sorgulanması sonucunu doğurmaktadır.

B. DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ BRANŞ ÖĞRETMENİNİN BULUNMAMASI

KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı'na bağlı okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni kadrosu bulunmamaktadır. İlgili mercilerle yaptığımız görüşmede de bize ifade edildiğine göre derslere girecek bakanlığa bağlı kadrolu öğretmen yoktur. Anayasal dayanağı bulunan bir dersin okutulması için gerekli olan öğretmen kadrosunun açılması ve öncelikle ülke içinde yeterli formasyona sahip öğretmenlik yapabilecek KKTC vatandaşı kimselerin istihdam edilmesi, Anayasa ve Milli Eğitim Yasası'nda ifade edilen din eğitiminin devlet tarafından verileceği hükmünün gerçekleştirilebilmesi için, en gerekli olan bir husustur. Fakat ne gariptir ki; bu konuda yıllardır herhangi bir çalışma yapılmamış ve konuya gereken önem verilmemiştir.

Kıbrıs'ta din dersi verebilecek formasyona sahip kimseler var mıdır, denilebilir. Yeterli sayıda olmamakla birlikte KKTC vatandaşı olup Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yapabilecek kişiler vardır. Gerek TC'nin çeşitli üniversitelerinde ilahiyat eğitimi görmüş, gerekse değişik İslam ülkelerinde din eğitimi veren İlahiyat Fakültesi muadili fakülteleri bitirmiş 15-20 civarında kimse vardır. Fakat istihdam edilemediği için bu kimseler

⁷² Kıbrıs Gazetesi. 26.12.1992.

meslekleri dışında işlerle meşgul olmakta ya da ada dışında bulunmaktadırlar.

Elde bulunan elemanlar kadrolu olarak istihdam edilmediği gibi, bu durumda yapılması en doğal şey olan ve KKTC hükümeti ile TC hükümeti arasında imzalanmış bulunan Kültür Anlaşması uyarınca Tarih, Edebiyat gibi derslerde olduğu gibi, dersi okutacak tek bir kadrolu öğretmenin bulunmadığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi için de öğretmen istenmesi gereği de yerine getirilmemiştir.

Halbuki Kıbrıslı soydaşlarımızın bugün en büyük ihtiyaçlarından birisi kendilerine unutturulmuş olan, atalarının uğruna şehit düştüğü vatan parçasında onları tüm İslam alemiyle ve özellikle de Türkiye ile bütünleştirecek en önemli kültürel bağlardan birisi olan doğru din eğitimidir. Din eğitiminin gerekliliği gerçeği maalesef yetkililer tarafından idrak edilememiş ve böylece Kıbrıs'taki Türk öğrenciler ehliyesiz ellere teslim edilmiştir. Cumhurbaşkanı Denktaş'ın "Zaman zaman torunlarıma soruyorum: Yarın ben öldüğümde mezarıma gelecek misiniz? "geleceğiz" diyorlar, "peki gelip ne yapacaksınız?" diye soruyorum. "Çiçek koyacağız." diyorlar. "Başka ne yapacaksınız?" diye sıkıştırıyorum, ama akıllarına "dua edeceğim" demek gelmiyor. Telkinle çocuklara Fatih'a'yı öğretmeye çalışıyorum. Elbette bunlar yeterli değil"⁷³ ifadeleriyle aktardığı, hassasiyet sahibi olmasına karşın yaşadığı durum, tasvir ettiği manzara genel bir dini bilgisizlik ve acizyeti ifade etmektedir. Ciddi anlamda bir dini kopuş ve giderilmesi çok zor bir yabancılaşma yaşanmış ve yaşanmaktadır. Bu nedenle din eğitim aracılığıyla en azından dini alandaki çöküş kısmen de olsa durdurabilir, öğrencilere en azından ihtiyaçlarını giderebilecek kadar dini bilgi kazandırılabilir.

KKTC'ye Türkiye'den öğretmen gönderilmesi ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni eksikliğinin giderilmesi için yapılan girişimlerin ele alındığı çalışmalar; TC Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nde 423.O.YTL ŞB. MDR. -2- sayılı KKTC İHL Açılması konulu, 14 ocak 1994 KKTC Demokrat Parti Milletvekili Mustafa Gökmen'e Genel Müdür Ahmet Gül tarafından gönderilen bir dosyada mevcuttur.

Söz konusu dosyada⁷⁴ KKTC'ye Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni gönderilmesine yönelik teşebbüsler şu şekilde sunulmuştur:

⁷³ Zaman Gazetesi, 18 Aralık 1993 cumartesi, s. 5 Dış Haberler.

⁷⁴ TC Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Md. Sayı: 423.O.YTR ŞB. MDR. -2- Konu: KKTC

"(a) Türk İslam Kültür Cemiyeti Başkanı Işlay Arkan Sayın Başkanımıza hitaben yazdığı 23.7.1984 tarihli mektupta: Din Dersi'nin Türkiye'de olduğu gibi Kıbrıs'ta da zorunlu ortak dersler arasında olduğu, ancak branş öğretmeni olmayışı yüzünden din derslerinin diğer kültür dersleri öğretmenlerince okutulduğu ifade edilerek Türkiye'den Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni gönderilmesi talebinde bulunmuştur.

Bunun üzerine Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetine Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni gönderilmesi hususunda 24.12.1984 tarih ve 8655 sayılı yazımızla Devlet Bakanlığında mütalaa istenmiş 14.1.1985 tarih ve 04399 sayılı cevabi yazıda ".. prensip olarak KKTC'de her orta öğretim kurumunda 1 Türkçe, 1 Tarih ve 1 de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmeni görevlendirilmesi, görevlendirme esaslarının, bütün hazırlıkları tamamlanmış olup; KKTC'ye yakın bir gelecekte imzalanacak TC-KKTC Kültür protokolünde belirlenmesi mütalaa edilmektedir." denilmiştir.

Bakanlığımıza yapılan yazılı müracaatlardan anlaşıldığına göre; Kıbrıs'taki soydaşlarımız, şahadet, gusül de dahil olmak üzere dini konulardaki bilgisizlikleri yüzünden dini görevlerini ifa edememekte, ayrıca bu hususta yabancıların baskısı altında bulunmaktadır.

Bu sebeple Dairemiz, soydaşlarımızın manevi ve dini hasletlerini tamamen kaybetmemeleri için Kıbrıs'a Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni gönderilmesi yanında büyük çapta ihtiyaç duyulan dini hizmetleri yapmak üzere en az lise seviyesinde genel ve mesleki öğrenim görmüş din görevlilerini yetiştirmek amacıyla KKTC'de İmam-Hatip açılmasını uygun mütalaa etmektedir.⁷⁵

Yine Personel Genel Müdürlüğüne TC Başbakanlık Kıbrıs İşleri Müşavirliğinin 28.2.1985 gün ve 85.VII.4.1/04399 sayılı, Devlet Bakanı Sayın Abdullah Tenekeci imzalı yazı ve TC Başbakanlık Kıbrıs İşleri Müşavirliğinin 28.2.1985 gün ve 85-VII-4.1/01234 sayılı Devlet Bakanı Sayın Abdullah Tenekeci tarafından imzalı yazılara istinaden Yrd.Doç.Dr. Hikmet Özdemir imzalı (G.M. vekili) yazıda;

1. İlgili (a) yazıda; KKTC Ortaöğretim Kurumlarında okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri için Türkiye'den öğretmen gönderilmesinin uygun olacağı, bu iş için KKTC 1985 Mali Yılı bütçesine 40 milyon TL. ödenek konduğu dikkate alınarak; KKTC'deki her ortaöğretim Kurumunda 1 Türkçe, 1 Tarih ve 1 de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmeni gö-

revlendirilmesi, görevlendirme esaslarının, TC-KKTC Kültür Protokolünde belirlenmesi uygun mütalaa edildiği;

ilgi (b) yazıda da; KKTC'ne Türkiye'den yetenekli ve tecrübeli din görevlileri ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi öğretmenlerinin gönderilmesinin uygun mütalaa edildiği belirtilmektedir.

Yıllarca yabancı kültürü tesirinde kalarak milli ve manevi benliğinden uzak bırakılan Kıbrıs Türk toplumunun öz benliğine kavuşturulmasının temini için Dairemiz KKTC'nin ilgi (a) ve (b) yazılar doğrultusunda tecrübeli ve yetenekli Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin yeter sayıda görevlendirilmesini uygun görmektedir.⁷⁵ denilmektedir.

Ancak yapılacak olan TC-KKTC Kültür Protokolünde sonraki uygulamalarda Tarih ve Edebiyat öğretmeni istenmesine karşın, gönderilmesi uygun görülen yetenekli ve tecrübeli Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri, ne hikmetse istenmemiş ve görevlendirilmemiştir. Ödenek ayrılmasına rağmen öğretmen istenmemesi milli ve manevi yönden oldukça zor günler geçirmiş olan Kıbrıslı Türklerin çocuklarının yeterli kimseler tarafından eğitilmesi, böylece hem milli, hem de manevi yönden yeterli bilgilene imkanına kavuşmaları gözardı edildiğini göstermektedir.

KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, gerekli çalışmaları yaparak Türkiye'den öğretmen istemesi gerekirken, yapılan teklifleri bile değerlendirmemiş, bunun yerine geçici tedbirlere başvurmuştur. Bu tedbirler ise oldukça yetersizdir. Zira ilkokul ve liselerde tamamen dini bilgiden yoksun, çoğu, bırakın öğretmeyi, kendi ibadetini dahi yerine getirecek dini bilgiye sahip olmayan kimseler Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'ne girmektedirler. Ortaokullara giren öğretmenler dini formasyona sahip olmakla birlikte çoğu daha önce öğretmenlik yapmamış, öğretmenlik deneyiminden yoksun kimselerdir. Öğretmenlik tecrübesi eksikliği dışında başka olumsuz etkenlerle de karşı karşıya kalan bu öğretmenlerin bir Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi branş öğretmeni kadar başarılı olması mümkün değildir. Zaten görüştüğümüz TC din görevlileri yöneticileri de muhakkak ders öğretmeninini getirilmesi gerektiği görüşünü paylaşmaktadırlar.

Sonuç olarak, KKTC okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nin en önemli sorunu branş öğretmeninini olmamasıdır. Branş öğretme-

⁷⁵ MEB Din öğretimi Genel Müdürlüğü Sayı: 234.O. öğrt. Hız. Şb. Md. 913 Konu: KKTC'de öğrt. Görevlendirilmesi 004314-23-08-85 Ankara.

ninin olmaması öncelikle dersin ciddiye alınmaması sonucunu doğurmaktadır. Derse giren öğretmenden beklenen yalnızca ders saatini doldurması ve öğrencileri de sene sonunda şu ya da bu şekilde geçirmesidir. Öğrenci de bu durumu bilmekte, "kalınmaz ders" konumundaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'ne yeterli ilgiyi göstermemektedir. Dersin en önemli aracı olan öğretmenin olmaması, dersin hedeflerine ulaşmasını da daha en başından başından engellemiş olmaktadır.

C. DERSE GİREN ÖĞRETMENLERİN FORMASYON VE YETERLİLİK SORUNLARI

Kendi branş öğretmeni olmayan tek ders konumundaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, dersi dolduran öğretmenlerin özellikle mesleki formasyon yeterliliğine sahip olmamasından dolayı ciddi problemler yaşamaktadır. Din öğretimini hedefleyen bir derse girecek öğretmen "toplumun kendisinden farklı beklentileri olan, toplumda, okulda, gençlikte meydana gelecek hızlı değişmelerin etkilerini mümkün olduğunca kuşatabilen, duruma uyum sağlayabildiği gibi onunla başa çıkmayı da başarabilen, branşın temsilcisi olan, inanılmaya değer, kişisel görüşünü dürüstçe ortaya koyabilen, öğrencilerin kendisine benzemeğe özenecekleri, bilgisi ve tavırlarıyla otoritesini kabul ettirebilecek bir kişilik olmalıdır."⁷⁶ Bu niteliklere sahip olmayan bir öğretmenden başarılı olması beklenmemelidir. Branş öğretmeni olmadıkları için KKTC okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'ne giren öğretmenlerden bu özelliklerin bırakın hepsini bir kaçını üzerlerinde taşımaları ya da hepsinden derse yakışan tavır geliştirmelerini beklemek de ham hayal olur.

Halen orta okullarda bulunarak derse giren din görevlileri, bizce mevcut şartlarda derse girmesi en uygun kişilerdir. Fakat çoğu öğretmenlik formasyonuna sahip olmakla birlikte, fakülteden mezun olduktan sonra öğretmenlik yapmamışlardır. Öğretmenlik tecrübesine sahip değildirler. Muhatapları cami cemaati olmasından dolayı, alışkın oldukları öğretim teknikleri ile ilişki düzeyi yönünden okullarda çeşitli sıkıntılar ve uyum problemleri yaşamaktadırlar. Öğrencinin derse olan ilgisini arttırmak için

⁷⁶ Beyza Bilgin, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1088 s 85.

takip edilecek metodları, dersi nasıl sunacaklarını, öğrenci ile sözlü iletişim kurma yollarını, kısaca en iyi şekilde öğrenciye nasıl ulaşacaklarını bilememektedirler.

Ayrıca öğrenciyle belli düzeyde bir iletişim kurduktan sonra da din görevlilerinin sık sık görev yerlerinin değişmesinden dolayı da eğitimde süreklilik sağlanamamaktadır.

Derse giren din görevlilerinin karşı karşıya kaldığı önemli bir sorun da, öğrenciler ile aralarındaki kültür farklılığıdır. Kıbrıs Türklerinin geçirdiği sosyolojik evrede meydana gelen kültür farklılıklarının ve bunun öğrenciye nasıl yansıdığıın öğretmen tarafından yeterince bilinmemesi, öğrencinin psikolojik durumunun ve dolayısıyla, öğrenciye nasıl yaklaşılacağıın da bilinmemesi demektir. K. Kıbrıs'taki öğrencilerin genelde en basit dini bilgiden dahi habersiz olarak ortaokula gelmeleri, cami tecrübelerinin olmaması, hatta bir çoğunun dini bilgisinin dua etmesini dahi bilmeyecek düzeyde olması, öğretmenlik tecrübesi olmayan ve normalde en azından namazını kılacak kadar dini bilgisi ve hassasiyeti olan insanlarla muhatap olmaya alışkın olan bu öğretmenleri zorlamaktadır. Ayrıca camiye gelen cemaatin yaş düzeyinin belirli bir yaşın üstünde yoğunlaşması nedeniyle görevliler çocukluk evresinin sonu, gençlik evresinin başında olan öğrencilerin seviyelerine inmede ve onlarla istenilen düzeyde ilişki ve iletişim kurmada güçlük çekmektedirler.

Liselere derse giren öğretmenlerden kaynaklanan problemler ise çok daha fazla ve ciddidir. Zira bu öğretmenler öğretmenlik formasyonu ve tecrübesine sahip olmakla birlikte, çoğu ders için en önemli vasıf olan bilgi ve dini şahsiyet sahibi olma özelliğinden yoksundurlar. Çoğunun kendisi de din eğitim-öğretimine muhtaç olacak kadar dini bilgi ve pratik eksiği olan bu öğretmenlerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeninden beklenen tutum ve davranış geliştirmeleri zordur. Zaten öğretmenlerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nde başarılı olamadıkları, konuyla ilgili görüştüğümüz bütün ilgili şahıslarca dile getirilmiştir. Bu öğretmenlerin bir kısmının ders için zararlı olacak tutum ve davranışlarda bulunduğu dahi ifade edilmektedir. Bazılarının dersi kendi branş dersleriyle doldurdıkları ise zaten bilinmektedir.⁷⁷ Yine istemeden de olsa bilgi eksikliğinden kaynaklanan yanlışlar yaptıkları da söylenmektedir. Öğrencinin bilinç düzeyinin geliştiği ve

⁷⁷ bkz. Kıbrıs Gazetesi, 1 Şubat 1993.

olgunlaştığı, bir çok konuda gelecek hayatında etkili olacak kanaate ulaştığı dönem olan lise çağında, din öğretimi gibi çok hassas alanı konu edinen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine, konuya vakıf olmayan kimselerin girmesi, düzeltilmeyecek vahim sonuçlara yol açmaya gebedir. Hele de derse bilgisizliğinin yanında dini inancı zayıf olan, yeterli duyarlılığı olmayan kimselerin girmesi çok büyük tahribata yol açacaktır.

Kuzey Kıbrıs'ta ders öğretmeni olmaması bir yana, giren öğretmenlerin formasyon yetersizliklerinden kaynaklanan olumsuzluklar, mevcut uygulamada karşı karşıya kalınan en önemli problemleri oluşturmaktadır. Öğretmen açığının mutlaka en doğru ve hızlı bir şekilde giderilmesi, derse giren öğretmenlerin özellikle liselerde en azından din görevlilerinden seçilmesi gerekmektedir. Böylece ders öğretmenin olmamasından kaynaklanan problemlerin biraz olsun hafiflemesi sağlanabilir.

D. ÖĞRENCİLERDEN KAYNAKLANAN PROBLEMLER

KKTC'de dersin içinde bulunduğu mevcut şartlar gözönünde bulundurulduğunda, öğrencinin derse motivasyonunun çok zor olacağı takdir edilecektir. Branş öğretmeni olmayan, yeterli formasyona sahip olmayan öğretmenlerce doldurulan bir ders olması, aile ve çevrede öğrencinin derse yönelmesini sağlayacak gerekli alt yapının oluşturulmaması gibi nedenlerden ötürü öğrencilerin ders için gerekli olan psikolojik hazırlığa sahip olamamasına neden olmaktadır. Bütün bunların üstüne dersle ilgili olarak okullarda yaygın olan "bu dersten kalınmaz" imajı ve dersin aleyhinde zaman zaman basında çıkan, kamuoyu oluşturan haber ve yorumları da eklersek, öğrencinin dersi, bir yük olarak algılamasına yol açacak bir çok gerekçeye sahip olduğunu da kabullenmek durumunda kalırız.

Nitekim derse giren öğretmenlerden görüştüklerimizin büyük bir kısmı, çocuklarda ilgi eksikliğinden yakınmaktadırlar. Derse karşı yukarıda belirttiğimiz sebeplerden dolayı yeterli önemi vermedikleri, derse yoğunlaşmadıkları ve yeterince çalışmadıklarını ifade etmektedirler. Gerçekten de öğretmeni olmayan, yetkili mercilerce gerekli ehemmiyetin gösterilmediği ders, ister istemez öğrenci nezdinde de yeterli itibarı görmemektedir. Dersin karşı karşıya kaldığı çok önemli problemlerden en azından dersle direkt ilgili olanların çözülmesi öğrencinin de derse gereken ilgi ve ehemmiyeti göstermesini sağlayacaktır.

E. MÜFREDAT VE DERS SAATİ İLE İLGİLİ PROBLEMLER

KKTC okullarında Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı'nca onaylanan ve uygulanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi müfredatı uygulanmaktadır. Ancak öğrencilerin bir önceki sınıfta uygulanan müfredatı tam olarak öğrenmeden üst sınıfa gelmesi daha sonraki konuları kavramasını da güçleştirmektedir. Branş öğretmenini bulunmamasından dolayı, KKTC okullarında müfredatı takip etmek ve tam olarak uygulanabilmesi için gerekli tedbirleri almak mümkün olmamaktadır. Zira öğretmenlerin çoğu da, zaten müfredata hakim değildirlir.

Ayrıca Türkiye okullarında haftada iki ders saatinde okutulması ve öğretilmesi planlanan müfredatın, KKTC okullarında haftada bir saat ders yapılması nedeniyle uygulanması ve bitirilmesi imkansızdır. Dini alt yapı yönünden genelde Türkiye'deki öğrencilerden daha zayıf olan KKTC'deki öğrencilerin, branş öğretmenini olmayan kimselerin okuttuğu bir çok konuyu daha az bir ders saatinde anlayıp, öğrenmeleri zor olmaktadır. Nitekim Lefkoşe'de uzun süredir bir ortaokulda derse girmekte olan, kendisi de aslen Kıbrıslı olmasının yanında, kıdemli öğretmen olarak KKTC Din İşleri Dairesi'nde görevli Ahmet Dervişoğlu, gerek kültürel farklılık ve öğrencilerin dini alt yapılarının zayıflığı, gerekse ders saatinin azlığı sebebiyle derse giren öğretmenlerin dini bilgileri yeterli olsa da müfredatı uygulamakta başarısız olduklarını ifade etmiştir. Dervişoğlu, öğrencilerin sosyal, psikolojik ve kültürel yapılarını çok iyi tanımalarının da avantajıyla müfredatın çok gerekli gördüğü bölümlerini seçip; o bölümleri öğretmek yoluyla az olan ders saatini verimli kullanmaya çalıştığını ve bunda başarılı olduğunu söylemektedir.

KKTC'de ya mevcut şartlar göz önüne alınarak müfredatın gözden geçirilmesi ve ders saatine uygun bir şekilde düzenlenmesi ya da müfredatın sığdırılabilmesi için ders saatinin artırılması gerekmektedir. Mevcut müfredatın uygulanması ancak bu şekilde mümkün olabilir.

E. KKTC DİN İŞLERİ DAİRESİ

1. DİN İŞLERİ DAİRESİNİN YASAL DAYANAĞI VE GÖREVLERİ

KKTC Din İşleri Dairesi, 25 Eylül 1970'te kabul edilen Vakıflar ve Din İşleri Teşkilat kanunu ile 1971 Din İşleri Dairesi Kural Tasarısı çerçevesinde 1993 yılına kadar idare edilmiştir.

KKTC Cumhuriyet Meclisi'nin 28 Mayıs 1993 tarihli birleşiminde kabul olunan "Din İşleri Dairesi (Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları) Yasası"nın b maddesinin 1. fıkrasına göre Din İşleri Dairesi, Vakıflar Örgütü ve Din İşleri Dairesi Yönetim Kurulu'na bağlı dini ve İdari bir kuruluştur.⁷⁸ Kuruluşun yapılanma ve faaliyetleri, bu yasada belirlenmiştir. Söz konusu yasanın Din İşleri Dairesi'nin görevlerini belirleyen b maddesinin 2. fıkrasında dairenin görevleri şu şekilde açıklanmıştır:

- a) İslam dininin inançları, ibadet ve Ahlak esasları ile ilgili bütün işleri yönetmek;
- b) Din ve Ahlak konusunda Kıbrıs Türk Halkını aydınlatmak
- c) İslam dinini, Atatürk devrimi ve ilkeleri ışığında taassub, gerici, istismarcı ve siyasi faaliyetler dışında tutmak.
- d) İslam dinine girmek isteyenler için gerekli işlemleri yapmak
- e) Yönetim kurulunun din işleri hakkındaki kararlarını uygulamak
- f) Cami, mescit ve minarelerin inşaat, tamir ve donatılarını yapmak ve/veya yaptırmak.

Din İşleri Dairesi'nin oluşumunu belirleyen 7. maddeye göre, "Din İşleri Dairesi, Başkanlık şeklinde örgütlenir. Yasada öngörülen görev ve yetkileri kullanmak üzere Din İşleri Dairesi'nden sorumlu olan bir kişiyi Cumhurbaşkanı, Başbakan'ın önerisi üzerine, Din İşleri Başkanı olarak atar."

Din İşleri Dairesi'nin hizmetlerinin yürütülmesinde ve bu hizmetlerin giderlerinin karşılanmasında, gerekli bütçenin Vakıflar İdaresi'nin yıllık mali imkanları ölçüsünde Vakıflar İdaresi tarafından hazırlanacağı, devletin de

⁷⁸ KKTC Resmi Gazete. 16 Haziran 1993. Sayı: 59. Lefkoşe.

gerektiğinde Vakıflar İdaresi'ne, mali açıdan yardım edeceği 12. maddede ifade edilmektedir.

KKTC Din İşleri Dairesi Yasası, Din İşleri Başkanı'nı Yönetim Kurulu'na karşı sorumlu tutar. Yönetim Kurulu kararlarını uygulama zorunluluğu da getirir. Bunların dışında İslam dini ile ilgili ülkedeki din eğitiminden cami, mescit ve minare yapımına kadar bütün faaliyetleri yerine getirme görev ve yetkisini verir.⁷⁹

KKTC'de kıdemli öğretmenin vazifesi ise, Din Sitesi'ni başkanın direktifleri doğrultusunda İslam dini, Atatürk ilkeleri, modern düşünce ve çağın getirdiği gelişmeler ışığında yönetmektir. Ayrıca Din Sitesi'ndeki kütüphaneyi faaliyette tutmak, dini-bilimsel konularda araştırmalar yapmak, Kıbrıs Türk toplumu ile İslami ilişkiler hakkında etüt ve incelemelerde bulunmak da görevleri arasındadır. Yalnız Müftü vekili'nin ifadesine göre maddi imkansızlıklar sebebiyle bu görevler yerine getirilememektedir.⁸⁰

İki öğretmen kadrosundan birincisinin görev, yetki ve sorumlulukları tüm cami görevlilerini kontrol etmek, dini konularda halkı aydınlatıp, konferanslar vermektir. İkincisinin görev, yetki ve sorumlulukları ise yine başkanın onayladığı konulara göre vaaz edip, dini faaliyetler hakkında raporlar hazırlamak, başkanlıkça belirlenecek programa göre din ve ahlak dersleri vermek, camilerin temizlik ve tefrişi ile ilgilenmek olarak belirlenmiştir.⁸¹

Tüm öğretmenlerin aynı zamanda, Din İşleri Başkanı'nın verdiği görevleri yerine getirip, ona yardımcı olmak zorunluluğu da vardır. Başkan ve öğretmenlerin en az İlahiyat Fakültesi mezunu olmaları gerekmektedir. Fakat 1980 yılından bu yana gerekli vasıfları taşıyan adaylar olmasına karşın, Kıbrıs'ta Din İşleri Daires Başkanlığı vekaleten yürütülmekte ve 14 yıldır bu makama yapılması gereken atama yapılmamaktadır.

KKTC'de yasaya göre imam ve müezzin olabilmek için de en az İmam-Hatip Lisesi veya dengi bir okulu bitirmek gereklidir.⁸² Ancak bu vasfı taşıyan imam sayısı yetersizdir. Yeterli eleman olmaması sebebiyle imamlık kadrosu vasıflı kişilerce doldurulamamaktadır.

⁷⁹ Din İşleri Dairesi Yasası, 3, 280, 281.

⁸⁰ Din İşleri Dairesi Yasası, 3, s.282.

⁸¹ Din İşleri Dairesi Yasası, 3, s.283-284

⁸² Din İşleri Dairesi Yasası, 3, s.284.

2. KKTC DİN İŞLERİ DAİRESİNİN KADRO DURUMU

KKTC Din İşleri Dairesi Kıdemli öğütmeni Ahmet Dervişoğlu'nun "KKTC Din İşleri Dairesi Hizmetleri ve Sorunları" adı altında hazırladığı rapora göre; Dairenin şimdiki merkez teşkilatı aşağıdaki gibidir:

a) Lefkoşe'de Bulunan Müftülük Dairesi Personel

Unvan	Adedi
Müftü vekili	1
Kıdemli Öğütmen	2
Din Sitesi Sorumlusu	1
Öğütmen	1
Muhasib	1
Memur	3
Sözleşmeli Memur	1
Odacı	3
Toplam:	12

B) Emekliler

Emekli Memur	3
Sosyal Yardım Alanlar	4

c) Müftülük Dairesi Geçici Din Görevlileri

	Beş Vakit Görev Yapan	Kısmi Görev Yapan
Lefkoşe	21	34
Mağusa	30	17
Girne	12	7
Güzel-	18	13
Toplam: 132		

d) Kadrolu Din Görevlisi Sayısı

Lefkoşe	1
Mağusa	9

Girne	5
Güzelyurt	2
Toplam:	17

Kadrolu-Kadrosuz Toplam Din Görevlisi Sayısı: 17 + 132 = 149

e) Din Görevlilerinin Tahsil Durumu:

İlkokul Mezunu	117
Ortaokul Mezunu	14
İmam Hatip Lisesi	4
Lise (Normal) Mezunu	13
Dini Yüksek Okul (İlahiyat)	1
TOPLAM:	149

3. KKTC DİN GÖREVLİLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Geçici din görevlilerinin 73'ü 60 yaşın üstünde, 59'u 60 yaşın altındadır. Kadrolu olarak görev yapmakta olan 17 din görevlisinin tamamı ise 50 yaşın altındadır.

Müftü vekili Ahmet Cemal İlkaç; yaptığımız görüşmede kadrolu olarak çalışmakta olan 17 imamın, 1972 yılında eğitime başlayan ve binası Libya tarafından yaptırılan Din Sitesi'nde açılan kurstan mezun olduklarını ifade etti. TC Din görevlilerinin verdiği bu kurs 1976'dan sonra faaliyette bulunmadı.

Dünyada KKTC'den başka bir ülkede uygulaması olmayan geçici din görevlisi statüsündeki daire elemanlarının büyük bölümünün, İlkaç'ın ifadesiyle, tahsilleri ilkokul ve dini bilgileri kulaktan dolma, kısmen Kur'an Kursları veya çok yaşlıysa medrese tahsiline dayanmaktadır. Bu kişiler genelde ikinci bir mesleğe sahiptir.

4. KKTC'DE CAMİLERİN DURUMU

Vakıflar örgütü ve Din İşleri Dairesi Cami ve Lojman Durumu ile ilgili rapora göre toplam cami sayısı şu şekildedir:

İlçe	Yerleşim Birimi Say	Cami Sayısı	Minareli Cami Say
Lefkoşe	57	55	21
Gazi Mağusa	89	66	21
Girne	46	28	12
TOPLAM	192	149	54

Yukardaki resmi verilerden anlaşılacağı gibi 41 yerleşim biriminde cami yoktur. Aynı rapora göre 14 yerleşim birimi cami yapımı için başvurmuştur.

Resmi verilere göre 149 camiden halen 93'ünde din görevlisi vardır. 56'sında ise maalesef yoktur. Bu camilerde acilen din görevlisine ihtiyaç olduğu ifade edilmekle birlikte dairenin bütçesinin kısıtlı olması gerekçesiyle buralara din görevlisi verilememektedir.⁸³ Yine KKTC'de din görevlilerinin görev esnasında en çok ihtiyaç duydukları ve sıkıntısını çektikleri lojman sorunudur. Halen 66 caminin lojmanı vardır ve bu miktar ihtiyacı karşılamaya yeterli değildir.

KKTC'de Osmanlı devrinde yapılan ve hala faaliyette olan camiler de vardır. Bunların Listesi aşağıdadır:

Adı	Yeri	Minareli/Minaresiz
Arabaahmet Camii	Lefkoşe	Minareli
iplik Pazarı Camii	Lefkoşe	Minareli
Laleli Camii	Lefkoşe	Minareli
Turunçlu Cami	Lefkoşe	Minareli
Sarayönü Cami	Lefkoşe	Minaresiz
Akkavuk Mescidi	Lefkoşe	Minaresiz
Piri Osman Paşa Cami	Lefkoşe	Minareli
Mehmetçik Köy Cami	Mehmetçik	Minareli
Ağa Cafer Paşa Cami	Girne	Minareli
Seyit Mehmet Ağa Cami	Lapta	Minareli

⁸³ Diyanet Dergisi, Temmuz 1993, Ankara, Sayı: 21, s. 29.

Osmanlı döneminde kiliseden camiye çevrilip halen cami olarak kullanılmakta olan Lefkoşe'de Selimiye, Gazi Mağusa'da Lala Mustafa Camii gibi camiler de vardır.

Yine KKTC'de 1974 sonrasında da cami yaptırma faaliyetleri olmuştur. 1995'e kadar 9camii yaptırılmıştır. Bu camiler şunlardır:

Adı	Bulunduğu Yer
Nurettin Ersin Paşa Camii	Göçmenköy/Lefkoşe
Müftü Ziyai Efendi Camii	Lefkoşe
Balıkesir Köy Camii	Bahkesir/Lefkoşe
Fatih Camii	Güzelyurt/Lefkoşe
Kaplıca Köy Camii (R. Raif Denктаş Camii)	Kaplıca/Gazi Mağusa
Topçuköy Camii	Topçuköv/Gazi Mağusa
Görneç Köy Camii	Görneç/Gazi Mağusa
Çamlıbel Köy Camii	Çamlıbel/Girne
Akdeniz Köy Camii	Akdeniz/Girne

Bu camiler dışında 1975-1977 yılları arasında Lefkoşe ilçesinde 15, Gazi Mağusa ilçesinde 39 ve Girne İlçesinde 7 olmak üzere toplam 61 camii kiliseden çevrilerek faaliyete sokulmuştur, özellikle köy camilerinin çoğunluğu aslı kilise olan yapılardan çevrilmiştir.

5. DİN İŞLERİ DAİRESİ'NİN PROBLEMLERİ

Din İşleri Dairesi yasal olarak Vakıflar örgütü ile aynı çatı altında olması ve bütçesinin Vakıflar idaresi'nce belirlenmesi sebebiyle çeşitli problemler yaşamaktadır. Zira Vakıflar Örgütü'nün aktardığı kaynak Din İşleri Dairesi'nin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır.

İdari olarak Vakıflar örgütü'nün İdare Heyeti'ne karşı sorumlu olan Din İşleri Dairesi Başkanı yeterli idari bağımsızlığa sahip değildir. Dini bilgi ve yeterlilik yönünden kendisinden aşağı durumda olan kişilerden oluşan bir heyete karşı sorumlu olması uygun değildir.

Din İşleri Dairesi Başkanı 1980 yılından beri atanmamakta, bu görev vekaleten yürütülmektedir. Dini yönden büyük problemlerle karşı karşıya olan bu kurum, başında 15 yıldır asaleten görev yapan bir müftü

olmaması sebebiyle de idari olarak zayıf kalmıştır. Konu yıllardır çözüm beklemekte, ancak bu yönde yapılan müracaatlara rağmen yetkili mercilerce herhangi bir çözüm üretilmemektedir. 15 yıldır Din İşleri Dairesi Başkanlığını vekaleten yürüten Ahmet Cemai İlktaç başta olmak üzere bir çok kişi ve kuruluş konunun ciddi olarak değerlendirilmesini ve çözümlenmesini istemektedirler.

Din İşleri Dairesi, dini hizmetleri yürütecek mesleki formasyona sahip yeterli personelinin bulunmaması bir tarafa, oldukça az olan -46 kişi-resmi cami görevlisi kadrosunu dahi dolduramamaktadır. Eksikliğin giderilmesine yönelik adımlar da finansman sıkıntısı ve görev yapacak nitelikte eleman yetiştirecek bir okulun bulunmaması ya da bir şekilde Kıbrıs dışında eğitim yaptırılarak yetiştirilmemesinden dolayı atılamamaktadır.

Din İşleri Dairesi'nde görevli cami görevlilerinin sadece 17'si kadrolu, geri kalan büyük bölümü ise oldukça yaşlı ve mesleki formasyondan uzak kimselerden oluşmaktadır. İyi niyetlerine rağmen büyük bir kısmı cami hizmetlerini yerine getiremeyecek kadar mesleki bilgiden yoksun olan bu görevlilerin çokluğu da Din İşleri Dairesi'nin önemli sorunlarından. Zira bu görevlilere yeterli maaş verilememekte, yetiştirme kurslarına tabi tutulamamaktadır. Ayrıca bu görevlilerin bir kısmı sadece haftada bir gün cuma namazında göreve gitmektedirler.

6. KKTC'de camilerin çoğu kiliseden çevrilmedir. Bazı yerleşim birimlerinde cami hiç yoktur. Cami olan yerlerin önemli bir bölümünde beş vakit namaz kılınmamaktadır. Bunun dışında camiler de yeterince bakım ve onarım yapılamadığından ve gerekli alet edevat alınamadığından iyi durumda değildir. Din İşleri Dairesi'nin idari ve finansman olarak kendine yetecek durumda olmamasından dolayı duruma müdahale edecek gücü yoktur. Camilerin bakımsızlığı da dairenin önemli sorunlarından.

F. TC DİN GÖREVLİLERİ

Kıbrıs Türk cemaatinin dini ihtiyaçlarına cevap verebilecek derecede dini bilgiye sahip din görevlisi yetiştiren bir okulun olmaması ve okullarda da din derslerinin 1940'lı yıllardan sonra kaldırılmasıyla sadece ailesinde dini az çok bilen kişilerin az da olsa din bilgilerini öğrettiği kimseler uzun süre Kıbrıs müftülüğü kadrosunda imamlık görevini üstlenmişlerdir. 1970'li

yllara bu şekilde giren müftülük Türkiye'den özellikle Ramazanlarda vaaz edecek eleman istemiştir.⁸⁴ Ramazan boyu vaaz edip dönen bu görevlilerden sonra Kıbrıs Türk Yönetimi Yürütme Kurulu'nun talebi üzerine TC Diyanet İşleri Başkanlığının 10 Eylül 1973 gün ve Dış Hizmetler Müdürlüğü'nün DE 116-8-75/532 sayılı Devlet Bakanlığı onayı ve Başbakanlığın 13 Eylül 1973 gün ve 88-103/8966 sayılı müsaade yazısı ile 4 resmi din görevlisi ilk defa bir yıllığına Kıbrıs'a gönderilmiştir.⁸⁵ Ayrıca Kıbrıs Barış Harekati esnasında Kıbrıs'ta görev yapan bu dört görevliye Milli Savunma Bakanlığı'nca gazilik unvanı verilmiştir.

İkinci grup din görevlileri, Kıbrıs Koordinasyon Kurulu'nun 8.7.1975 gün ve 12 sayılı kararına istinaden Kıbrıs İşleri Koordinasyon Komitesi 19.8.1975 gün ve 75/XIII. 1. 1/1255 sayılı yazısı üzerine Devlet Bakanlığının onayı ile görevlendirilmiştir.

15 kişi olan bu görevlilerin görev yerlerinin özel yetenekleri dikkate alınarak tespit edilmesi için Kıbrıs Müftülüğü ile TC Diyanet İşleri Başkanlığı'nca görevlendirilen bir yetkili birlikte çalışmıştır. Bu tarihten itibaren Kuzey Kıbrıs'a düzenli olarak din görevlisi gönderilmiştir. Görevliler görev süreleri birer yıl uzatılarak önceleri üç yıl görev yapmışlardır. Son yıllarda altı yıla kadar görev süreleri uzatılmak suretiyle adada daha uzun kalmaları sağlanmaktadır.

KKTC'de görev yapan TC din görevlileri Diyanet İşleri Başkanlığının teklifi ve Kıbrıs Koordinasyon Kurulu kararı ile Ankara'da yapılan mülakatla seçilerek göreve atanırlar. TC Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı din görevlileri Kıbrıs'ta TC Lefkoşe Büyükelçiliği'nin gözetim ve denetimi altında görev yaparlar. Din görevlileri, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ve 633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş kanununa ve bu kanunlara dayalı olarak çıkarılan tüzük ve yönetmelikler hükümleri ile KKTC yasalarına uymak zorundadır.

Din görevlilerinin idaresi Gazi Mağusa'da bulunan TC din görevlileri yöneticisi tarafından yapılır. TC din görevlileri yöneticisi de TC Büyükelçiliği'ne karşı sorumludur. Her yıl hizmet alanına giren konularla ilgili olarak büyükelçiliğe bir faaliyet raporu hazırlar. Din görevlilerinin görev yapacağı

⁸⁴ Nizam Gazetesi, Lefkoşe, 19 Kasım 1971, s. 1, 8.

⁸⁵ Sabit Şimşek, Bugüne Kadar Kıbrıs'a Gönderilen Din Görevlileri Raporu, DİB, Ankara, 1989.

caminin belirlenmesi, lojman durumu KKTC Din İşleri Dairesi'nce, yöneticilikle diyalog sonucu belirlenir.⁸⁶

Diyanet İşleri Başkan yardımcısı Seyfettin Yazıcı'nın isteğiyle TC Din Görevlileri Yöneticiliği'nce hazırlanan raporda din görevlilerinin hizmet etkinlikleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

1. CAMİ HİZMETLERİ

a) TC din görevlileri KKTC'ne hizmete geldikten sonra Türkiye'deki unvanları ne olursa olsun KKTC'de "Din Görevlisi" adı altında görev yaparlar. Bu nedenle görevliler vazifeli oldukları camilerde beş vakit namazı kaldırmak, müezzini yoksa müezzinlik hizmetlerini yürütmek, cami demirbaşlarını korumak ve camiyi temiz tutmaktan sorumludurlar. Ayrıca Cuma günleri vaaz etmek, hutbe okumak ve cemaatin sorularını cevaplamakla yükümlüdürler.

b) Görevliler buldukları mahalde cenaze olursa; cenaze ile ilgili her türlü dini görevi yerine getirirler.

c) Okulların tatile girdiği yaz aylarında, müftülüğün müsaadesi ile buldukları camide mahallin çocuklarına dini bilgileri öğretmeye çalışırlar. Bu kurslar 1979 yılından bu yana yapılagelmiştir.

2. CAMİ DIŞI HİZMETLER

a) Görevliler görev yaptığı mahaldeki vatandaşların dini sorularını ve sorunlarını çözmek için mevlit, sünnet, düğün ve benzeri toplantılarda fırsat buldukça halkı aydınlatmaya çalışmaktadırlar.

b) Millî ve dini günlerde tertiplenen dini programlarda yöneticiliğin verdiği görevleri ifa ederler.

c) KKTC Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığına bağlı orta okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerini okuturlar.

d) KKTC'de Hacca gitmek isteyen soydaşlarımızın hac ile ilgili işlemleri KKTC Din Dairesi adına TC Din Görevlileri Yöneticiliği tarafından yürütülmektedir.

⁸⁶ KKTC'de Görevlendirilen Diyanet İşleri Başkanlığı Mensubu Din Görevlilerinin Çalışma Talimatı, Sayı: 261-88, Tc Din Görevlileri Yöneticiliği Arşivi.

e) İstendiği takdirde BRT için radyo ve televizyon konuşması hazırlamaktadırlar.

f) Dini ve milli günler için düzenlenen programlara yöneticiliğin bilgisi dahilinde katılmaktadırlar.⁸⁷

KKTC'de bulunan en kalabalık yetişmiş din görevlisi grubunu oluşturan TC din görevlileri yukarıda belirlenen kurallar çerçevesinde belirlenen görevleri yerine getirmektedirler. Bununla birlikte bu görevlerin ne derecede amacına ulaştığını tespit edecek objektif bir çalışma ya da uygulamalı araştırma yoktur. Sadece yöneticilikçe hazırlanan yıllık faaliyet raporları, bu çalışmaların durumu hakkında yazılı bilgiler içermektedir.

Türkiye'den 1975 yılından itibaren Kıbrıs'a gönderilen ve yıllara göre görev yapan görevlilerin sayısal durumu aşağıdaki gibidir.

YIL	ADEDİ
1978	13
1979	30
1980	36
1981	13
İ 1982	19
1983	36
1984	41
1985	45
1986	42
1987	17
1988	14
1989	49

⁸⁷ Kemalettin Erdil, DİB Dış İlişkiler Başkanlığına Sunulan TC Din Görevlileri Yöneticiliği Raporu, Sayı: b.02.1. DİB.3.c4/021/1, KKTC,1992.

1990	51
1991	50
1992	52
1993	52
1994	54 ⁸⁸

Yukardaki çizelgede görüldüğü gibi din görevlisi sayısı 1975 yılından itibaren sabit değildir. Özellikle ücretlerin azlığı ve lojmanların yetersizliği gibi nedenlerle bir yıllık hizmet sürelerini doldurduktan sonra Türkiye'ye geri dönen görevliler yanında sosyal şartlara uyum sağlayamadığı için dönen görevlilerin de olduğu yetkililer tarafından ifade edilmektedir. Görevli sayısındaki istikrarsızlık zaman zaman ileri derecelere ve kimi zaman yıllar arasında büyük sayısal oransızlığa ulaşmıştır. Hatta aynı yıl içinde bile bir kaç defa sayısal eksilme ve artma görüldüğü olmuştur. Mesela tabloda görülen 1980 yılına ait 36 kişilik sayı Ocak ayı verileridir. Bu rakam 1980 yılının Haziran ayında 15'e 1981 Mayıs'ında 13'e, 1982 Mart'ında 11'e kadar kadar düşmüştür. Daha yakın yıllardan örnek vermek gerekirse; Eylül 1986'da 42 olan din görevlisi sayısı Eylül 1987 Eylül'ünde 49 çıkmıştır. Fakat 1990'dan bu yana daha istikrarlı bir tablo görülmekte ve din görevlisi sayısı daima 50'nin üzerinde tutulmaktadır.

Yukarıda verdiğimiz örnekten de anlaşılacağı üzere özellikle 1990 yılına kadar sürekli yer değişen, aynı görev yerinde bir yıldan fazla kalmayan görevlilerin; Türkiye'den oldukça farklı sosyal ve dini yapıya sahip olan KKTC'de, buldukları görev yerine daha uyum sağlayamadan ayrıldıklarını söyleyebiliriz. Uzun süre aynı yerde görev yapamayan görevlilerin halkla kaynaşması, onları cemaate getirmesi, yeterli irşad faaliyetinde bulunmak için zemin oluşturması da oldukça güçtür. Uyum 1974 sonrası Türkiye'den gelen göçmenlerin yoğunlukta buldukları yerlerde nisbeten daha kolay olmakla birlikte; görüştüğümüz görevlilerin ve halkın dile getirdiği, halen de yaşanan önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁸⁸ DİB Dış İlişkiler Şubesi Kıbrısta Din Görevlilerinin Durumu İle İlgili Rapor.

3. TC DİN GÖREVLİLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Bilindiği gibi din görevlilerinin yapmakta oldukları işi doğrudan etkileyecek bazı özellikleri vardır. Mezuniyet durumları, mesleki kıdemleri, daha önce yapmış oldukları görevler, görevlendirildikleri yer ile ilgili ön bilgilerinin olup olmaması gibi. Biz tek tek bütün din görevlileri ile görüşme imkanı bulamadık. Zaten 1975'den bu yana görev yapanlarla tek tek görüşmek ve haklarında yeterli bilgi almak imkansız. Fakat KKTC TC Din Görevlileri Yöneticiliği Kütük Defteri'nde kayıtlı olan ve halen büyük bir kısmı göreve devam etmekte olan görevlilerin doğum tarihi, mezuniyet durumları ve daha önceki meslekleri ile ilgili bilgilerini elde etmemiz mümkün oldu. Görevlilerin durumu ile ilgili 12.02.1993 tarihinde hazırlanan istatistiklerden de faydalandık.⁸⁹

KKTC'ye 1987'den 1991'e kadar gelen istatistiğe konu olan 56 görevlinin sadece 11'i İslam Enstitüsü veya İlahiyat Fakültesi mezunu. Bunların dışında kalan 45 görevli İmam-Hatip Lisesi mezunu. Yani görev yapanların ancak % 20'si fakülte düzeyinde dini eğitim görmüş % 80'i ise lise düzeyinde dini eğitim görmüştür. İmam-Hatip Lisesi mezunu olan din görevlilerinin tamamı iki yıllık yüksek okul veya fakülte mezunudur. Yüksek lisans veya doktora yapmış olan görevli yoktur. Sadece bir görevli yabancı dil bilmektedir.

Meslekteki kıdem ile başarı da genellikle doğru orantılıdır. Çünkü kıdem tecrübeyi gösterir. Tecrübe de başarılı olmak için çok önemli bir vasıftır. KKTC'de görev yapan 56 görevlinin 1993 yılı itibarıyla tamamı görevlerinde altı yılı doldurmuştur. Görevlilerin sadece ikisi 6-10 yıllık kıdeme sahip olup 25'i 11-15 yıl, 26'sı 16-20 yıl, ikisi 21-25 yıl, sadece biri 31 yıldan fazla görevde bulunmuşlardır. Oran olarak görevlilerin yaklaşık % 91'ini 11-20 yıl kıdeme sahip olanlar oluşturmaktadır. Görevlilerin tamamının mesleki tecrübeye sahip oldukları kıdem durumlarından anlaşılmaktadır.

Söz konusu TC din görevlilerinin KKTC'ye gelmeden önce % 61'i imam hatiplik, % 17'si Kur'an kursu öğreticiliği, % 3'ü vaizlik, % 5'i müez-

⁸⁹ TC Din Görevlileri Yöneticiliği İstatistikleri, Sayı, b.02.1DİB.3.C4/021-18, 12.02.1993, Gazi Mağusa.

zinlik, % 16'sı ise Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı çeşitli birimlerde sayman, murakıp, memur, şef ve uzman olarak çalışmakta idiler.⁹⁰

Ayrıca TC din görevlilerinin sadece biri bekar, geri kalan 55 din görevlisi ise evlidir. Tamamının ailesi yanında olduğu için ayrı olmanın getirdiği dezavantajlar onlar için söz konusu değildir.

Bizce üzerinde durulması gereken önemli bir özellik de din görevlilerinin KKTC'ye gelmeden önce KKTC'nin sosyal yapısı, dini durumu, KKTC ortamında en iyi dini hizmetin nasıl yapılabileceği gibi konularda önceden bilgilendirilip bilgilendirilmedikleridir. Bu konuda yapılmış herhangi bir istatistiki çalışma mevcut değildir. Fakat biz görüştüğümüz görevliler ve KKTC Din İşleri Dairesi yetkililerinin konu ile ilgili bilgilerine başvurduk. KKTC Din İşleri Dairesi yetkilileri ve görüştüğümüz TC din görevlilerinden edindiğimiz izlenim, Kıbrıs'a gelmeden önce KKTC'deki dini durumun iyi olmadığı şeklinde genel bir bilgilendirme dışında detaylı bilgi edinilmediği şeklinde oldu. Bizde, görevlilerin çoğunluğunun insanların dine yaklaşımı, KKTC insanının geçirdiği sosyolojik evreler, KKTC'de insanların dini ihtiyaçlarının neler olduğu, bu ihtiyaçlarını karşılamalarında nasıl faydalı olabilecekleri gibi konularda yeterli bilgi almadıkları ve edinmedikleri görüşü hakim oldu.

4. TC DİN GÖREVLİLERİNİN PROBLEMLERİ

KKTC'de görev yapan TC din görevlilerinin daha iyi hizmet yapmasını engelleyici bir takım problemleri vardır. Bu sorunlara genel olarak değindikten sonra başlıcalarını maddeler halinde sunacağız.

TC Diyanet İşleri Başkanlığı'nca gerek Avrupa ülkelerine, gerekse Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine Din Görevlisi gönderilmektedir.⁹¹ 1971 yılından itibaren gönderilen bu görevliler için buldukları ülkedeki TC Büyükelçilikleri kapsamında Din Hizmetleri Müşavirliği oluşturulmuştur. Bu müşavirlik oradaki görevlilerin koordinasyonunu sağlamaktadır. KKTC'de yıllardır önemli bir ihtiyaç olmasına ve yıllık raporlarda daima çözüm bulunması gerektiği konusunda görüş bildirilmesine karşın böyle bir birim kurulmamıştır. Bu idari eksiklik görevlilerin

⁹⁰ KKTC TC Din Görevlileri Yöneticiliği Kütük Defteri, s. 3-12.

⁹¹ DİB 1991 Yılı Yurtdışı Din Hizmetleri Raporu, Ankara, 1992, s. 7,8.

etkin olarak sevk ve idaresinin yapılmasını bir ölçüde engellemektedir. Bu hususta yapılan teşebbüslerin sonuçsuz kaldığı ve KKTC’de "Yöneticilik" statüsünde bir idari ünitenin yeterli olamayacağı, bizzat TC Diyanet İşleri Başkanı M. Nuri Yılmaz tarafından ifade edilmiştir.⁹²

Nitekim din görevlilerince yürütülen hizmetlerin daha etkin ve verimli bir hale getirilebilmesi ve yürütülen hizmetlerin koordinesi için Lefkoşe Büyükelçiliği nezdinde Din Hizmetleri Müşavirliği kurulması ile ilgili 12.11.1990 tarih ve 16.2/261-6/4078 sayılı teklif üzerine, Bakanlar Kurulunun 21.11.1990 tarih ve 90/1204 sayılı kararı ile Lefkoşe Büyükelçiliği nezdinde Din Hizmetleri Müşavirliği kurulmuş, ancak Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Yurtdışı Teşkilatlarının yeniden düzenlenmesi hakkındaki 22.8.1991 tarih ve 91/2219 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile iptal edilmiştir. Yeniden yapılan teklifler TC Diyanet İşleri Başkanı'nın da ifade ettiği gibi sonuçsuz kalmıştır.⁹³

KKTC gibi dini hizmetlere çok ihtiyacı olan bir ülkede sahayı bilmeyen, yapılması gerekenlerin ne olduğundan habersiz veya en iyi halde dini alanda uzmanlığı olmayan bir dışişleri görevlisinin idaresindeki görevlilerin ihtiyaçları olan iyi istihdam ve idare ile yüksek verimliliğe ulaşmaları güçtür.

TC Din Görevlilerinin başlıca sorunları şu şekilde sıralanabilir:

1. İdari yapılanma eksikliği sebebiyle halen KKTC'deki yönetici ve din görevlilerinin görev, yetki ve sorumluluklarını içeren bir yönetmelik yoktur. Hizmetler her yıl yöneticilikçe hazırlanan ve TC Büyükelçiliği tarafından onaylanan bir talimatname ile yürütülmektedir.

2. KKTC Din İşleri Dairesi ile TC Din Görevlileri Yöneticiliği arasında yeterli uyum sağlanamamaktadır. Müftü vekili Ahmet Cemal İlkaç ile yaptığımız görüşmede bu hususta bazı anlaşmazlıklar yaşadıklarını, aynı şekilde TC Din Görevlileri Yöneticiliği de bazı koordinasyon sorunları olduğunu ifade etmiştir.

3. Halen hizmet eden görevliler dışında da yöneticiliğe müracaat edilerek din görevlisi istenmektedir. Fakat eksikliği tespit edip, ihtiyaca

⁹² Diyanet Dergisi, Ankara, Temmuz, 1993, s.33.

⁹³ TC Din Görevlileri Yöneticiliği 1993 Yılı Raporu.

göre yeni din görevlisi getirilmesi için çalışma yapılmakla birlikte din görevlisi isteyen yerleşim birimlerinde lojman olmamasından dolayı görevli verilememektedir.

4. Kıbrıs Din İşleri Dairesi'nin mali yönden zayıflığı sebebiyle TC din görevlilerinin kullanmakta oldukları lojmanların tamirata yapılamamaktadır. Mevcut lojmanların çoğunun tamire ihtiyacı vardır. Yine mali ödenek yapılamamasından dolayı demirbaş eksiklikleri giderilememektedir.

5. KKTC'ye gelen görevliler zaman zaman uyum problemi yaşamaktadır. Geldiği yerdeki cemaate oranla çok düşük sayıda bir cemaatle karşılaşan veya bazı yerleşim birimlerinde kimi vakit hiç cemaati olmayan görevliler hayal kırıklığı yaşamakta, moral olarak da yıpranmaktadır.

6. Din görevlilerinin bir kısmının sosyal ilişkilerde sıkıntı çektiği ifade edilmektedir. Bundan dolayı konuyla ilgili olarak hazırlanan raporlarda da zaman zaman yüksek tahsilli, hatta her iki görevliden birisinin müftü veya vaiz olması gerektiği zikredilmiştir.

7. KKTC'de cemaatin dini bilgi yönünden son derece zayıf olduğu bir gerçektir, özellikle yerli Kıbrıs Türk'ü bu hususta zor durumdadır. Din görevlilerinin büyük çoğunluğu dini bilgiden ve uygulamadan yoksun olan bu insanlara dini nasıl götürecekleri, bu hususta nasıl bir program uygulanması gerektiği konusunda sıkıntı çekmektedir. Bu yönde yardımcı olacak, rehberlik edecek çalışmalara ihtiyaç duymaktadırlar. Hem kanuni engeller, hem de bu yöndeki kişisel eksiklikleri din görevlilerini sadece camiye gelenlerle sınırlı bir ilişkiye ve iletişime mahkum olmaya zorlamaktadır.

G. TC DİN GÖREVLİLERİNİN DİN EĞİTİMİNE KATKILARI

KKTC'de KKTC Din İşleri Personeli'nin özellikle kadrolu elemanları ve TC din görevlileri ülkede bulunan en büyük dini eğitim almış kadroyu oluşturmaktadır. Denilebilir ki KKTC'de dini eğitimin varlığından söz ediliyorsa, bu eğitimin temel unsuru TC din görevlileridir.

Din görevlilerinin din eğitimine katkılarını iki bölümde toplamak mümkündür.

1. Örgün Eğitimde Din Eğitimine Kalkıları
2. Yaygın Eğitimde Din Eğitimine Katkıları
 - a) Yaz aylarında açılan dini bilgiler kursları

- b) Hutbe ve vaazlar
- c) BRT'de dini sohbetler

1. ÖRGÜN EĞİTİMDE DİN EĞİTİMİNE KATKILARI

KKTC Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda mecburi ders olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'ni ele aldığımız bölümde de ifade ettiğimiz gibi; halen KKTC'de mecburi ders olmasına karşın dersi okutacak branş öğretmeni yoktur. Dersi okutacak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni alınması için KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığında bugüne kadar bir münhal açılmadığı da kendisiyle yaptığımız görüşmede ilgili bakanın danışmanı Muharrem Faiz tarafından ifade edilmiştir.

Bakanlık dersin mecburi olması ve branş öğretmeni de bulunmaması nedeniyle adadaki orta okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'ni okutmak üzere TC Din Görevlileri Yöneticiliği'nden ve KKTC Din İşleri Dairesi'nden din görevlisi istemektedir. İlahiyat Fakültesi veya en az dört yıllık bir okul bitirmiş din görevlileri her öğretim yılı başında geçici sözleşmeli olarak bu okullarda görevlendirilmekte ve geçerli ders saati ücreti üzerinden KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığında ücret almaktadırlar. Yürürlükteki bu uygulama ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'ni en azından orta okullarda okutan yegane dini eğitim görmüş öğretmen grubu din görevlileridir.

Örgün eğitimde görev alan öğretmenlerin çoğunluğu ise TC din görevlilerindedir. KKTC Din İşleri Dairesi görevlilerinin eğitim durumlarının yeterli olmaması sebebiyle sadece İlahiyat mezunu iki öğretmen milli eğitimde görev almaktadır. **TC** din görevlilerinden 1989-1990 öğretim yılında 19 görevli 24 okulda, 1990-1991 Öğretim Yılında 25 görevli 26 okulda, 1992-1993 Öğretim Yılı'nda 20 görevli 20 okulda ve 1993-1994 Öğretim Yılı'nda ise 28 görevli 28 orta okulda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'ni okutmuştur.⁹⁴

verilen rakamlardan da anlaşılacağı gibi milli eğitim bünyesindeki din eğitimi faaliyeti büyük ölçüde TC din görevlileri tarafından gerçekleştirilmektedir. Asli görevleri imam-hatiplik olmasından dolayı, ancak

⁹⁴ 1990,1991,1992,1993 Yılları TC Din Görevlileri Yöneticiliği Faaliyet ve 1994 Yılı Çalışma Programı.

görevlerini aksatmadan derslere girmeleri mümkün olan TC din görevlilerinin çok zorlandıkları ve öğretmenlik yapabilmek için oldukça özverili davrandıkları vakıdır. Ayrıca derse girdikleri okullarda karşılaştıkları uyum problemi, geçici misafir öğretmen konumunda olmalarından dolayı öğrenci ile uzun vadeli ilişkiye girememeleri, çoğu zaman görev yerleri ile okulların uzak oluşu sebebiyle yaşadıkları ulaşım zorluklarına rağmen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'ne girmektedirler. Özellikle branş öğretmenini getirilmesi gereği vurgulanmakla birlikte bu hususta gerekli girişimler yapılınca ve, çözüme ulaşıncaya kadar derslere girmeyi arzuladıklarını da ifade etmektedirler.

2. YAYGIN EĞİTİMDE DİN EĞİTİMİNE KATKILARI

Yaygın eğitim, "örgün eğitimlerini hangi nedenle olursa olsun tamamlamayanlara, eğitim fırsat ve olanaklarından yararlanamayanlara, eğitimini sürdürmek isteyenlere sağlanan eğitim"⁹⁵ olarak tanımlanmaktadır. Genelde yaygın eğitim "yetişkin eğitimi" olarak da isimlendirilir. Yaygın din eğitimi ise şöyle tanımlayabiliriz: "Yetişkinlere ve okul dışındakilere dini bilgiler kazandırmak ve dini anlayışlarını geliştirerek hayatın dini boyutunu yorumlamalarına yardımcı olmak amacıyla yürütülen planlı programlı ve örgütlü bir din eğitimi çabasıdır."⁹⁶ Özellikle okul dışındakilere ve yetişkinlere yönelik cami içi eğitim belli bir plan dahilinde yapılıyorsa ve belli bir amacı varsa bu tanımın içeriğine uygun olur.

KKTC'de din görevlilerinin gerçekleştirdiği yaygın eğitim ile ilgili faaliyetler şu şekilde sıralanabilir.

- a) Yaz aylarında açılan "dini bilgiler kursları
- b).Hutbe ve Vaazlar
- c) Bayrak Radyo ve Televizyonunda yayınlanan "Din ve Ahlak" konuşmaları

⁹⁵ Falma Varış, Eğitim Bilimine Giriş, Ank. 1981, s. 196.

⁹⁶ Cemal Tosun, Din ve Kimlik, DİB Yayınları, Ank. 1993, s. 56.

A) YAZ AYLARINDA AÇILAN DİNİ BİLGİLER KURLARI:

KKTC'de Müslüman Türk çocuklarına ailelerin istekleri doğrultusunda ve KKTC Din İşleri Dairesi'nin izniyle cami içinde yaz aylarında düzenlenen kurslardır. Yaz kursları olarak da adlandırabileceğimiz bu kurslar zaten TC DİB görevlilerinin asli görevidir. Hiç bir surette ücret talep etmeden, müracaatların sayısı ne olursa olsun, her TC din görevlisi yaz boyunca kurs vermek isteyenlere Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğretmek zorundadır.⁹⁷

Camilerde 1979'dan bu yana dini bilgiler kursu açıldığı bilinmektedir. Kıbrıs Din İşleri Dairesi'nin belirlediği Dini Bilgiler Kursları Ortak Esasları'nda "örgün eğitim kurumlarının tatile girdiği Temmuz ve Ağustos ayları içinde, vatandaşların kendilerine ve çocuklarına "Din Bilgileri Kursları" açılması ve bu kursların Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı ile işbirliği yapılarak müftülükçe düzenlenip yürütülmesi en uygun çözüm yoludur." denilerek yasal çerçevesi çizilmektedir. Bu doğrultuda her yıl aralıksız düzenlenen kursların koşulları, çalışma şartları, dersleri ve müfredatı aşağıdaki gibidir.

Din Bilgileri Kursu Açılma Koşulları

1. Bir yerde Dini Bilgiler Kursu açılabilmesi için:

a) Kurs'ta öğreticilik yapabilecek nitelikte bir yetkili elemanın müftülükçe sağlanması,

b) Kurs için gerekli yer, araç ve gereçlerin, Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılarak temini,

c) Küçüklerin velilerinin, "form-dilekçe" ile öğreticiye başvurması, (Form dilekçe, müftülükçe bastırılacaktır.)

d) Kursu devam edeceklerin yazılması için "kayıt defteri" temini (Bu defter, müftülükçe sağlanacaktır.)

e) Ders defteri temini, (Müftülükçe temin edilecek ve öğretici tarafından devam durumu ve işlenen konular bu deftere yazılacaktır.) gerekmektedir.

Kursların Çalışması

a) Din Bilgileri Kursunun haftalık çalışma süresi, günde 4 saat olmak üzere, haftada 20 saattir.

b) Cumartesi ve Pazar günleri öğretim yapılmaz.

⁹⁷ Camilerde Yaz Döneminde Açılacak Dini Bilgiler Kursu Hakkında Rapor, Sayı: B.02.1.DİB.3.CY/617-63.

c) Her dersin süresi 45 dakikadır. 15 dakika teneffüs yapılır.

d) Kursların başlama ve bitiş saatleri, mahallin durumuna göre kurs öğreticisi tarafından düzenlenir

Dersler

1. Derslerin Haftalık Toplamı;	Haftada:
Kuran-ı Kerim	10 Saat
İman Esasları	4 Saat
İbadet Esasları	4 Saat
Peygamberimizin Hayatı	1 Saat
Ahlak	1 Saat
Toplam:	20 saat

2. Dersin Günlük Dağılımı;

Günler	Birinci Ders	İkinci Ders	Üçüncü Ders	Dördüncü Ders
Pazartesi	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	İman Esasları	İbadet Esasları
Salı	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	İman Esasları	İbadet Esasları
Çarşamba	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	İman Esasları	İbadet Esasları
Perşembe	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	İman Esasları	İbadet Esasları
Cuma	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim	Peygamberimizin Hayatı	Ahlak

Kurslarda İzlenecek Kitaplar

Kurslarda TC Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarından yararlanılacaktır. (Bu yayınlar Müftülükçe sağlanacaktır.)

Kurslarda Okutulacak Dersler ve Müfredat

1. Kur'an-ı Kerim:

Amaç: Bir Müslümanın ibadetlerini yerine getirebilmesi için gerekli olan sure ve duaların, Kur'anın kendi kurallarına göre, doğru okunup ezberlenmesi sağlamaktır.

Yöntem: Sure ve dualar öğretilirken öğretici, Kur'an harflerini, mahreç farkları ile kalınlık, incelik gibi özellikleri de gözönünde bulundurarak uygulamalı bir biçimde öğretecektir.

Öğretici, örnekleri önce kendisi okuyacak, sonra öğrencilere yeteri kadar tekrarlatacak.

Kulak ve ses terbiyesine önem verilecek, öğrencinin telaffuz yanlışlıklarını alışkanlık haline gelmeden düzeltilecektir.

Ezberleme çalışmalarında kısa ve kolay metinlerden başlanacaktır.

2. İman Esasları:

Amaç: Bu derste, İslam dininin temel inanç esasları topluca anlatılır. Ders işlenirken, öğrencilerin seviyeleri gözönünde bulundurulur. Konular, kuşkuya yer vermeden, açık ve yalın bir biçimde anlatılır. Akli ve nakli delillerle konunun anlaşılması kolaylaştırılır.

Konular:

- Dinin Tanımı, kişinin ve toplumun dine ihtiyacı
- Dinin çeşitleri, Hak dinler
- İslam dini
- İman ne demektir? Topluca (icmalı) iman, ayrıntılı (tafsili) iman
- İman bakımından insanların sınıflandırılması
- İslam'da iman esasları
- Allah'a iman
- Meleklerle iman
- Kitaplara iman
- Peygamberlere iman
- Ahiret gününe iman
- Kaza ve kadere iman

3. İbadet Esasları

Amaç: İslam dininin ibadet esaslarını topluca tanıtmak, gerekli olan ibadet bilgilerinin kazandırılması ve uygulamalarla öğrenilen bilgileri pekiştirmek.

Konular:

- a) İslam dininin tanımı, amacı
- b) Müslümanlıkta mükelleflik (yükümlülük çağı ve ödevler)
- c) İbadet ve çeşitleri
- d) İslamın şartları (Topluca):
Kelime-i Şahadet

Namaz

Oruç

Zekat

Hac

- e) Müslümanlıkta temizliğin önemi
- f) Abdest çeşitleri (Abdest, gusül, teyemmüm)
- g) Ezan ve ikamet
- h) 5 vakit namaz ve namaz çeşitleri
- i) Namazın Şartları
- i) Namazın kılınışı
- j) Namazla ilgili diğer hükümler
- k) Oruç, tarifi, önemi, çeşitleri
- l) Oruçla ilgili diğer hükümler
- m) Zekat, tarifi, önemi
- n) Hac, tarifi, önemi
- o) Kurban ve kurbanla ilgili hükümler

4. Peygamberimizin Hayatı

Amaç: Peygamberimizi tanıtmak, onun örnek yaşayışını ve üstün kişiliği hakkında bilgiler vermektir.

Konular:

- a) İslamiyetten önce dünyanın durumu
- b) Peygamberimizin dünyaya gelişi, çocukluk ve gençlik yılları
- c) Hazreti Muhammed'in Peygamber oluşu
- d) Müslümanlığın gelişmesi, yayılması
- e) Hz. Muhammed'in yaptığı başlıca savaşlar ve sebepleri
- f) Peygamberimizin vefatı

5. Ahlak ve Görgü Kuralları

Amaç: Kişinin düzenli, dürüst ve mutlu yaşaması için gerekli olan bilgi, güven, soaımluluk, iyilikseverlik, yardımseverlik vb. toplumsal yaşayış kurallarını benimsetmek fazilet duygularını geliştirmek. Konular:

- a) Ahlakın tanımı, fert ve toplum için önemi
- b) Ahlaki görevlerimiz ve görgü kuralları

Allah'a ve Peygambere karşı görevlerimiz
 Kendimize karşı görevlerimiz
 Aile görevleri
 Vatana ve ulusumuza karşı görevlerimiz
 İnsanlığa karşı görevlerimiz.

Çok yoğun olmamakla birlikte kurslara ilgi vardır. Fakat kimi çevrelerin kurslarla ilgili sürekli menfi propaganda yapmaları ve yasal olmasına karşın bazı basın yayın organlarında çıkan aleyhte yayınlardan dolayı bu kurslar amacının dışında ilgi odağı olmaktadır. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığına kurslarla ilgili çeşitli şikayetlerde bulunanlar olmuş ve basındaki karalayıcı yayınlardan dolayı kursların iptali bile düşünülmüştür.⁹⁸

KKTC'deki bazı basın yayın organlarıncı başka Türkiye'deki kimi basın yayın organlarında da bu konuda yönlendirici yayınlar çıkmıştır. Toplumun yanlış bilgilendiren iddialar ve soru işaretleri oluşturacak tarzda ifadelerle Türkiye'deki irtica tartışmaları "irticanın ayak sesleri" başlığıyla Kıbrıs'a taşınmaya çalışılmaktadır. Özellikle anayasal bir hak olan dini bilgiler edinme hakkının ifası için yasal çerçevede ve sadece isteyenlere açık olan bu kurslarla ilgili olarak Nokta Dergisi'nde, "Ada çapında 70'i aşkın köyde Kur'an Kursları açılıyor. Daha bir yıl önce bir yerel gazete muhabirinin sorusunu, "60 köyde Kur'an Kursları verilmesi için izin verdiklerini" açıklamaktan çekinmeyen KKTC Müftülük Dairesi yetkilileri, bir sene sonra Nokta, Kıbrıs'ın kendilerinden istediği dökümü vermeyi reddederek "sadece 1850 öğrencinin kurslardan yararlandığını" söylemekle yetiniyor."⁹⁹ Tarzındaki ifadelerle sanki dini bilgiler kursunun düzenlenmesi için verilen izin kanunsuz ve utanılacak bir şeymiş gibi bir imaj oluşturularak konuyu okuyucularına iletmekte ve yazının bütünlüğü içinde zimnen sanki tehlikeli bir olay varmış gibi lanse etmektedir.

Bu tür yayınlar ve ifadelerle din gibi kutsal bir kurumun özellikle Müslüman bir halkın çocuklarına siyasi kaygılarla polemik malzemesi olarak sunulması üzücü bir durumdur. Bu tür yayınlar toplumun kendi dinini öğrenmesi yönündeki isteğini körelttiği gibi, bu yöndeki yasal haklarını

⁹⁸ TC Din Görevlileri Yöneticiliği, B.02.1.DİB.3.C4/021/11 Sayılı Rapor.

⁹⁹ Nokta Dergisi, 3-9 Nisan 1994, s.14.

kullanmasına engel olacak tarzda tereddüt ve panik yaşamasına neden olmaktadır.

TC din görevlilerinin Yöneticiliğe sundukları 1993 yıllık raporlarında, verilen program doğrultusunda gelen öğrencilere kurs verildiği ve kurs süresinin iyi bir şekilde değerlendirildiği ifade edilmektedir. Fakat belli bir ölçme yapılamadığı için başarı durumunu değerlendirebileceğimiz sayısal verilere ulaşma imkanımız da yoktur.

B. HUTBE VE VAAZLAR

Vaazlar, Kıbrıs'ta özellikle camiye gelen yetişkinlere yönelik en yaygın din eğitimi faaliyetidir. Dini Bilgiler Kursları genelde çocuklara yöneliktir. Vaaz ve hutbeler ise camiye gelen tüm yetişkinlere hitab etmekte, vaazlar süresinin uzun olması ve konuların daha kapsamlı işlenmesi sebebiyle en faydalı yetişkin din eğitimi faaliyetini oluşturmaktadır.

Cuma, bayram ve kandillerle Ramazan boyunca her yaşta insan camilere gelmekte ve vaaz dinlemektedir. Bunun yanında Cuma hutbeleri cemaatin normal günlere nazaran en yüksek katılım düzeyine ulaştığı bir anda verildiği için nisbeten kalabalık bir kitle tarafından dinlenmektedir.

imamlar tarafından hutbe ve vaazların hazırlanmasında dikkat edilen öncelikli kıstasın günün şartları olduğu ifade edilmektedir. TC din görevlilerinin ise Cuma hutbelerinde genelde DİB tarafından gönderilen hutbelerden faydalandığı ifade edilmiştir. Vaazların ağırlıklı noktasını ilmiyal bilgileri oluşturmaktadır. Bunun dışında imani mevzular, çeşitli gün ve haftalar da vaazlarda işlenmiştir. 1993 yılı din görevlileri raporlarında da "her gün yatsı namazından sonra Riyazü's-Salihin okuyorum", "Ramazan ayında Ö. Nasuhi Bilmen'in ilmiyal rehberliğinde İslam'ın ve imanın şartları ile ilgili bilgiler verdim" gibi ifadelerle belli bir kitabı okuttuğunu belirten din görevlileri de vardır.

C. BRT'DE DİNİ SOHBETLER

Bayrak Radyosu'nda her perşembe yapılan ve saat 18.00'de başlayan dini programda yapımcı Serpil Yalçın yönetiminde yapılan dini sohbetler KKTC Din İşleri Dairesi din görevlilerince gerçekleştirilmektedir. Genelde fihki bilgiler ve İslam Ahlakı üzerine olan sohbetler 10 dakika civarında sürmektedir.

Bayram günlerinde ise 08.00 haberlerinden sonra din görevlileri tarafından yapılan bayram konuşmaları veriliyor, bayrama özel programlar yapılmakta bu programların hazırlanmasında da din görevlilerinden yararlanılmaktadır. Kandil gecelerinde de sohbetler yapan ve mevlidler okuyan din görevlileri, sohbetlerini genelde günün anlam ve önemi ile faziletleri üzerinde yoğunlaştırmaktadırlar.

H. KIBRIS'TA DİNİ İÇERİKLİ MÜFREDATA SAHİP OKUL AÇILMASI TARTIŞMALARI

1. TARİHİ ARKAPLAN

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başlayan yenilik hareketleri ve reformlar Kıbrıslı Türkler tarafından da hemen hemen aynı zamanda izlenmiş ve uygulanmıştır. Tevhid-ı Tedrisat Kanunu gibi, "Harf İnkılabı" da Kıbrıslı Türkler tarafından derhal kabul görmüş ve uygulamaya konmuştur. Türkiye'deki uygulamalara paralel olarak din dersleri 1930'lu yılların ortalarında ortaöğretimden tamamen kaldırılmış, daha sonra uzun yıllar orta öğretimde yer almamıştır.

Adada camilerde imamlık, vaizlik ve müezzinlik yapabilecek kalitede yeterli elemanın olmadığı sürekli dile getirilmiş, bu konuda çalışma yapılması gereği vurgulanmıştır. O dönemde Kıbrıs Türk cemaati güçlü dini teşkilata sahip olmayan bir topluluk hüviyetinde olmuştur.¹⁰⁰ Müftülüğün kaldırılmasından sonra evkaf idaresinin yeterli hassasiyeti gösterememesi dini hayatı ve yapılanmayı darmadağın etmiştir.¹⁰¹ Bu dağınıklık son yarım asırda da sürmüş, günümüze kadar büyüyerek gelmiştir. Baştan beri camilerin imamsız, Türk cemaatinin vaizsiz kalmaması için gerekli olan çözüm olarak akla daima din görevlisi yetiştirecek mesleki bir okul kurulması gelmiştir.

1990'lı yılların KKTC'sinde yoğun olarak gündeme gelmiş olan ve değişik kesimlerce hararetle tartışılan dini içerikli müfredata sahip bir okul açılması fikrinin, hafızalar yoklandığı zaman Kıbrıs'ta tarihi temellere sahip olduğu görülecektir. Günümüzdeki girişimlere ve konu etrafındaki tartış-

¹⁰⁰ Konur, age, s.32

¹⁰¹ Türk İşleri Komisyonu Ara Raporu, 1949

malara gelmeden önce, konunun 60 yıllık zaman içindeki yerini tespit etmeyi uygun görmekteyiz.

Daha önceleri de arzedildiği gibi Kıbrıs'ta Türklerin dini faaliyetleri evkaf tarafından finanse edilmekte ve müftülüğün kaldırılmasıyla dini müesseselerin idaresi de evkaf murahhası tarafından gerçekleştirilmekteydi. Hatta müftülüğün lağvından sonra camilerin ve diğer dini müesseselerin layığıyla idaresinden yegane mesul kimse Türk evkaf murahhasıydı, denilebilir. Çünkü imamları tayin ve tard etmekten camilerin bakım ve onarımına kadar din alanında pek çok yetkiyi elinde tutuyordu. Dolayısıyla din görevlisi yetiştirmek ve mevcut görevlilerin niteliklerinin arttırmak için her türlü tedbiri almak da evkaf murahhasının sorumluluğuydu. Bu yönde bazı adımların atıldığını bazı kayıtlardan öğrenmekteyiz. Bunlardan birisi ve en önemlisi 1932 yılında kurulan bir İslam İlahiyat Okulu'nun kurulmuş olmasıdır. Okulun varlığıyla ilgili ulaşabildiğimiz tek kayıt 1949'da hazırlanan Türk İşleri Komisyonu Ara Raporu'nun evkafıla ilgili bölümünde geçmektedir. Rapordaki ifadelerden adadaki .camilere İmam yetiştirmek amacıyla açıldığı, fakat yeterince iyi idare edilememesi ve imamlık mesleğine ilgiyi azaltan başka faktörler dolayısıyla okulun yeterince iyi çalışmamış olduğu anlaşılmaktadır. Aynı raporda ifade edildiğine göre 1932-1948 yılları arasındaki 16 yıl zarfında sadece sekiz kişi bu okuldan mezun olmuş, iki kişi de kısa süreli bir kursa tabi tutulmuştur. Adada 300 kadar cami olduğu ve buna karşın, iki düzine ehliyetli imam olduğu, bir çok camilerin imamsız kaldığı, bu camilerin çoğunda da ancak senede iki defa (bayramlarda), o da ehliyetsiz kişiler tarafından imamet yapılarak namaz kılındığı ifade edildikten sonra imamsızlık sebebiyle ortaya çıkan tablodan "senede yarım mezun veren Ada İslam İlahiyat Okulu'nun memnuniyet verici bir tarzda çalışıp çalışmamış olduğuna hüküm verilebilir" sözleriyle söz konusu okul ve okulun işletiminden sorumlu olan vakıf idaresi sorumlu tutulmuştur..¹⁰²

Evkaf idaresinin, "vakfiyelerde öngörülen maksatlarla özellikle de dini müesseselere ve pek tabii yapmaları gereken vakıf gelirlerinden gerekli harcamaları; cami, mektep ve medreselere yapmayarak, dini için canını seve seve feda eden ve dinin idamesi için mallarını Allah'a bağışlamak suretiyle vakfeden ecdadımızın kıymetli asan ve bize bıraktıkları milli

¹⁰² Türk İşleri Komisyonu Ara Raporu, 1949.

servet; asıl maksadına ve mahalline sarf edileceği yerde dinin yıkılmasına, cemaatin sönmesine hasredildi"¹⁰³ gibi çok ciddi ve çok ağır suçlamalara karşı karşıya kaldığını görüyoruz. Fakat evkaf idaresinin, vakıfların bir çoğunun dini maksatlı mektep ve medrese açılmak üzere vakfedilmiş, imam ve müezzin yetiştirmeye hasredilmiş vakıflar olmasına rağmen vakfiye şartlarının gereğini yerine getirme yönünde, özellikle okullaşma benzeri faaliyetler için yukarıda bahsi geçen okul dışında bir adım attıklarına dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Vakfiye şartlarının ihmal ve ihlal edildiğine dairse yüzlerce gazete haberi ve makalesi bulmak mümkündür. Bu yazılarda, ihmalin ileri boyutlarda olması ve dine ait tüm meselelerin harap hale gelmesine sebep olarak, müftünün olmayışı ile imam ve vaizlerin yetersizliği gösterilmektedir.

1954 yılında, çeyrek asır sonra müftü seçilmesine rağmen dini bir kurum olan Evkafın idaresi, Türklere hemen verilmemiştir. Konu ile ilgili olarak 1954 yılında kendisiyle yapılan bir röportajda, camilerin bakımsızlığı ve imamsızlıktan dolayı büyük sıkıntılar çekildiğine dair bir çok köy ve hatta kasabalardan mektuplar aldıklarını, ihtiyaçlara niçin cevap verilemediğini soran gazeteciye Müftü Dana Efendi şu sözlerle cevap vermiştir:

"Bu makamı işgal ettiğim kısa bir müddet sonra Kıbrıs'taki din teşkilatımızı yeni bir nizama koymak hakkındaki tasavvurlarımızı bir proje halinde hükümete takdim etmiş ve bu projenin tatbik mevkiine konması için iktiza eden tahsisatın emrimize verilmesini istemiştım. Muhtaç olduğumuz din adamlarını yetiştirmek üzere Kıbrıs'ta bir din mektebi açmak tasavvuru da bu projenin bir maddesini teşkil ediyordu. Hükümet, verdiği cevapta, bu meselenin evkafın müstakbel idaresi teayyün ettikten sonra tezekkür edilebileceğini bildirdi."¹⁰⁴

Merhum müftünün ifade ettiği dini içerikli bir okul fikrinin daima canlı tutulması, bu yönde gerekli adımı atmaya yeterli olmamıştır. Çünkü 20 Temmuz 1955 tarihinde evkafın Türk cemaatine devredilmesinden sonra da okul açılmamıştır. Yalnız Evkaf Yüksek Meclisi'nin 27 Mart 1957 tarihli kararıyla 5 Nisan 1957 tarihinden itibaren ilk etapta din görevlisi bulunmayan köylerin saptanması ve daha sonra da bu görevi benimseyenlerin yetiştirilebileceği imamet kurslarının açılması kararlaştırılmıştır. Buna

¹⁰³ A. Faiz Kaymak, Halkın Sesi, 24 Kasım 1951, Sayı: 2729, Lefkoşe.

¹⁰⁴ Halkın Sesi, 5 Haziran 1954.

ilaveten gelecek için de Türkiye'de İmam-Hatip okullarında öğrenim görmek üzere yedi kişi saptanmış ve ilerde okullarını bitirdiklerinde imam olarak makul bir ücretle istihdam edilmek üzere evkaf bursuyla Adana İmam-Hatip Lisesi'ne gönderilmiştir.¹⁰⁵

1970'li yıllara gelinceye kadar, Kıbrıs'ta okul açma konusunda herhangi bir gelişme olmamış, aynı zamanda daha önceki yıllarda açılması kararlaştırılan kursların da arkası gelmemiştir. Bu arada Türkiye'ye gönderilen öğrencilerin çoğu da ücretler çok düşük olduğundan ve din işleri iyi organize edilmediğinden ya Kıbrıs'a dönmemişler ya da başka sahalarda vazife almak zorunda kalmışlardır.¹⁰⁶

1974 öncesi Kıbrıs'taki Türk cemaatinin dini durumuyla ilgilenen kimselerin ortak görüşünün, din adamı yetiştirecek bir okul açılmasının .zarureti doğrultusunda olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Türk Cemaati Evkaf Başkanı denetimindeki bir heyetin hazırladığı müftülük ve din görevlilerinin durumunu ele alan raporda da hassasiyetle konu üzerinde durulduğu görülmektedir. Türkiye okullarında yetiştirilecekler dışında, özellikle imam, namzet imam ve müezzinlerin yetiştirilmelerini mümkün kılacak, Din İşleri Dairesi gözetiminde bir okul veya okulların Kıbrıs'ta da faaliyete geçirilmesinin düşünülebileceği ve böyle bir okulun oldukça faydalı olacağı ifade edilmektedir.¹⁰⁷ Aynı raporda, söz konusu okulun Hala Sultan Tekkesi'nde Din Görevlileri Okulu adıyla açılması ve kalifiye öğretmenlerce din görevlisi adaylarının yetiştirilmesi tavsiye edilmektedir.¹⁰⁸

Ne var ki bu rapor da, okul açılması için yeterli derecede etkili olmamıştır. TC Diyanet İşleri Başkanlığı'nca 1972 yılında inceleme yapmak üzere gönderilen bir heyet de Kıbrıs'ta bir İmam-Hatip Lisesi açılmasını özellikle tavsiye etmiştir.¹⁰⁹ 1972 yılında Lefkoşe'deki Din Sitesi'nde üç sene devam eden kurslar düzenlenerek, Türkiye'den gelen iki din görevlisi tarafından 1975'e kadar 17 kişi eğitilmiş, bunlar 1976 yılında tayin edilmişlerdir. Finansman sıkıntısı ve müftü vekili Ahmet Cemal İlkaç'ın ifadesine göre, burada verilen eğitimin yetersizliği sebebiyle bu kurslar durduruldu.

¹⁰⁵ Altan, age, c.2., s.118

¹⁰⁶ Din Görevlileri Reorganizasyon Raporu, 1969, s. 4.

¹⁰⁷ agr, s. 32.

¹⁰⁸ agr, Kısa tavsiyeler, s. 34.

¹⁰⁹ Kıbrıs'taki Soydaşlarımızın İktisadi ve Sosyal Durumu ile İlgili Rapor, Din öğr. Genel Md. 423.O.YTR.ŞB.M -2- Dosya

Halen bu sitede bir kıdemli öğretmen bulunmaktadır. Fakat herhangi bir eğitim faaliyeti söz konusu değildir.

1974 Barış Harekatı'ndan sonra da kimi çevreler tarafından konu gündeme getirilmişse de herhangi bir gelişme sağlanamamıştır. İmam-Hatip Lisesi benzeri dini içerikli eğitim yapan, fakat müsbet ilimlerin de okutulacağı bir okul açılması yönünde TC M.E.B. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'ne ulaşan çok sayıda vatandaş dilekçeleriyle, özellikle Türkiye'den böyle bir okul açılması yönünde talepte bulunulmuştur. Konuyla ilgili olarak TC Mili Eğitim Bakanlığı'nca ilgili TC Devlet Bakanlığı'na gerekçeli yazılar gönderilmiştir. Bu yazılarda, Milli Eğitim Bakanlığı'nca ilgili Devlet Bakanlığından konuyla ilgili mütalaa ve iş'arlarını almak istedikleri ifade edilmiştir.¹¹⁰ TC Başbakanlığı tarafından da konu ile ilgili bilgi istenmiştir.¹¹¹ Din öğretimi Genel Müdürlüğü'nde bulunan ve 1985 yılına kadar yapılan karşılıklı yazışmaları içeren Kıbrıs'ta İmam-Hatip Lisesi açılması konulu dosyadaki değerlendirme raporunda, Kıbrıs'tan yapılan istekler ve gerekçeleri ile TC Diyanet İşleri Başkanlığı'nca hazırlanan bir rapora atfen, 11.2.1985 tarih ve 21/1084 sayılı yazıyla Devlet Bakanlığı'ndan Kıbrıs'ta İmam-Hatip Lisesi açılması hususunda mütalaa isteğinde bulunulmuş, 28.2.1985 tarih ve 01234 sayılı cevabi yazıda ise, "KKTC'de şu aşamada bir İmam-Hatip Lisesi açılmasında yarar görülmemekte, bunun yerine Türkiye'den yetenekli ve tecrübeli din görevlileri ile, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni gönderilmesinin her iki ülke açısından daha yararlı olacağı mütalaa edilmektedir." denilen cevabi yazının Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'ne geldiği ifade edilmiştir.¹¹² Böylece Türkiye'ye yapılan konuyla ilgili müracaatlar da sonuçsuz kalmıştır.

Dini ağırlıklı programa sahip okul açılması üzerinde, KKTC'de hükümetler nezdinde fazlaca durulduğu söylenemez. Cumhurbaşkanı Sayın Rauf R. Denktaş bir yazısında o dönemdeki hükümetin yaklaşımını "Okullarda Din dersi? İmam-Hatip kadro açığını dolduracak bir İmam-Hatip

¹¹⁰ TC MEB Din Öğr. Gn. Md. Sayı: 423.O.YTR.ŞB.MD.21-1084 KKTC'de İmam-Hatip Açılması, 1/2/1985; Sayı: 423.O.YTR.ŞB.MD.45- KKTC'de İmam-Hatip Lisesi Açılması 15.03.1985.

¹¹¹ TC Başbakanlık Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Sayı: 13.B.H.İLŞ.D.B-5506-06549 26.2.1985

¹¹² KKTC İmam-Hatip Açılması Konulu 423.O.YTR.ŞB.MD-2- Sayılı, 14.01.1994 Tarihli Dosya.

Lisesi? Bunlar sanki kuma dökülen su. Eğilen, ele alan, düşünen yok" sözleriyle eleştirmiştir.¹¹³

Yalnız İmam-Hatip Lisesi ile ilgili 1980'li yılların sonunda ciddi bir girişimde bulunulmuş, konuyla ilgili bir heyet oluşturulmuş, bu heyet böyle bir okulun açılması ile ilgili hükümetin bilgisi dahilinde gerekli çalışmayı yapmış, açılacak okulun tüzüğü dahi hazırlanmış, fakat son aşamada yapılan hazırlıklar ve okulun açılmasıyla ilgili imza aşamasına gelen çalışmalar durdurulmuştur. Konuyla ilgili çalışma yapan heyetin üyelerinden birisi olan Kıdemli öğretmen Ahmet Dervişoğlu'nun KKTC Din İşleri Dairesi Hizmetleri ve Sorunları ile ilgili olarak hazırladığı raporda sorunların çözümünün ancak "çağdaş din adamı" yetiştirecek bir okulla mümkün olabileceğini ifade edilmektedir.¹¹⁴

TC Din Görevlileri Yöneticiliği'nin hazırladığı raporlarda da hemen her yıl bir İmam-Hatip Lisesi açılması için gerekli çabanın gösterilmesi yönünde görüş bildirilmiştir.¹¹⁵ Bu raporlarda eksikliği hissedilen İmam-Hatip Lisesi'nin açılması yönünde üst makamlar nezdinde teşebbüse geçilmesinin isabetli olacağı vurgulanmış ve gerekli öğrenci potansiyelinin olduğu ifade edilmiştir.

Resmi organların dışında dini amaçlı derneklerin de sürekli talepleri olmuş, Başbakanlığa kadar ulaşmıştır. Hatta bu tip talepler basına sızmış ve günlerce polemik konusu haline getirilerek tartışılmıştır. Bu konuda en ısrarlı taleplerin Türk-İslam Kültür Derneği tarafından yapıldığı görülmektedir. Dernek 23 Temmuz, 1984 ve 24/1/1985 tarihlerinde TC Milli Eğitim ve Gençlik Spor Bakanı'na ulaşan, bu yönde iki dilekçe göndermiştir. 19 Aralık, 1989 tarihinde Cemiyet tarafından hazırlanan ve İslam veya İlahiyat Koleji adı altında Türkiye'deki İmam-Hatip Liselerine benzer bir okul açılmasının gerekli olduğu dile getirilen gerekçeli rapor, zamanın başbakanı Derviş Eroğlu'na gönderilmiştir. 5 Mart 1994 tarihli bir "İlahiyat Koleji açılması sayesinde din hizmetlerindeki personel açığının giderilebileceğini" vurgulayan ve Başbakan Hakkı ATUN'a gönderilen bir diğer dilekçe oldukça ilgi uyandırmış, bir çok gazetede lehte ve aleyhte pek çok yazı yazılma-

¹¹³ R.R.Denktaş, Kurandan İlhamlar, s.7.

¹¹⁴ Ahmet Dervişoğlu, KKTC Din İşleri Dairesi Hizmetleri ve Sorunları ile İlgili Rapor, Lefkoşe, 1992, s.4.

¹¹⁵ Erdil, 1990-1991 yılı Raporu, Sayı: B.02.1.DİD.3.CY/02/11-14 Ocak 1992.

sına sebep olmuştur."¹¹⁶ Konuyla ilgili aynı tarihte bir köy halkının tamamına yakın imzasını taşıyan dilekçesi de başbakanlığa iletilmiştir.

Görüldüğü gibi, Kıbrıs'ta İmam-Hatip veya benzeri bir okulun açılması ile ilgili olarak değişik çevrelerden sürekli olarak talepte bulunulmuş, bu talepler neredeyse 70 yıldır hep olmuş, özellikle son 40-50 yıldır da değişik kesimlerce zaman zaman dile getirilmiştir. Konu aslında Kıbrıs Türkleri için yeni bir konu değildir. Fakat şimdiye kadar neticeye varacak girişimler yapılamamıştır. Bunun çeşitli sebepleri vardır.

Biz dini içerikli eğitim yapacak bir okulun açılması ile ilgili isteklerin ve itirazların gerekçeleri üzerinde durmak istiyoruz.

2. KKTC'DE DİNİ İÇERİKLİ MÜFREDATA SAHİP OKUL AÇILMASI YÖNÜNDEKİ GÖRÜŞLER

KKTC'de dini içerikli müfredata sahip okul açılması ile ilgili tartışmaların varlığı, konunun bir eğitim-öğretim problemi olarak gündeme gelmesi ve ele alınması zorunluluğunu da ortaya koymaktadır. Din ve din eğitimi hakkındaki düşünce ve kanaatlerin müspet veya menfi ağırlık taşıması, konunun ele alınması ve nesnel olarak değerlendirilmesi zorunluluğunu ortadan kaldırmaz ve tartışılmasını engellemez. Çünkü bu yönde sayıları ne olursa olsun istekli olan bir halk tabanı vardır. Ama bizce daha da önemlisi, bizzat bir devlet kuruluşu olan Din İşleri Dairesi'nin hizmet alanı olan camiler ve camileri işler hale getirecek olan Cami görevlileri yani imam, müezzin ve vaizlere ihtiyacı olduğu gerçeğidir. Bu ihtiyaç, Kıbrıs Türkü'nün bir asırdan bu yana yaşadığı zor dönemde karşılanamadığı gibi, özgürlüğe kavuştuğu 20 Temmuz 1974'den günümüze kadar da karşılanamamıştır.

KKTC'de dini kurum ve kuruluşların içinde bulunduğu durumun içler acısı hali, din eğitimi probleminin had safhada olduğunun bir göstergesidir. Fakat bu problemin nasıl çözüme kavuşturulacağı hususunda yeterli çalışma yapılmadığı için ittifak edilmiş tasarılar da söz konusu değildir. Çözüme yönelik bir adım olarak dini içerikli okul açılması meselesi, maalesef daha çok iki rakip kamp arasında cereyan eden bir bilek güreşi tarzında, açılmalı-açılmamalı sloganıyla ele alınmaktadır. Toplumun ihtiyacı, bu ihtiyacın boyutları, giderilememesi durumunda karşılaşılabilecek sorunları ele alan

¹¹⁶ Kıbrıs Gazetesi, 16 Mart 1994.

gerçekçi ve bilimsel bakış açılarından yoksun iddialaşmalar ve meydan okumalarla konunun üzerine gidilmektedir. Biz burada bir kanaat belirtmekten ziyade, faydasız tartışmaların dışına çıkarak, varolan talepler ve bu taleplerin değerlendirmesini yapmaya ve taleplerin gerekçelerini ortaya koymaya çalışacağız.

Dini içerikli programa sahip bir okul açılması yönünde çeşitli mercilere müracaatta bulunan veya çeşitli beyanlarla bu yönde görüş bildiren kesimin çıkış noktası dünden bugüne daima 'Kıbrıs'taki Müslümanların çeşitli etkenler sonucu gerekli dini bilgilerden mahrum olmaları sebebiyle, en temel dini görevlerini yerine getiremeyecek kadar kendi dinlerinin cahili haline geldikleri ve bu hususta onlara yön vermesi gereken en önemli merci olan Din İşleri Dairesi'nin eğitimsizlik sebebiyle çok zayıf kaldığı' tezidir.

Bu tez dini içeriğe sahip bir okul açılması gereğini dile getiren çevrelerin kümelendiği iki temel istek grubunu da oluşturmaktadır. Nitekim biz İmam-Hatip veya İlahiyat Koleji adı altında dini müfredat ağırlıklı okul isteyenlerin ileri sürdükleri gerekçeleri, TC M.E.B. Din öğretimi Genel Müdürlüğüne gelen dilekçeler ve temel ihtiyaçlar doğrultusunda sıralamak istiyoruz.

1) Bu dilekçelerde görülen belli başlı iki özellik vardır. Bunlardan bir grup normal vatandaş dilekçeleridir. Bu dilekçelerde halktan insanlar içinde buldukları dini durumla ilgili vaziyet ve problemleri sıralamış ve bu durumdan duyulan endişelerini ifade ettikten sonra, çözüm olarak İmam-Hatip Lisesi benzeri bir okul açılması isteğini dile getirmişlerdir. Bu grup dilekçelerde okul ihtiyacına gerekçe olarak gösterilen eksiklikler şunlardır:

- a) Dini bilgilerden yoksun olarak yetiştikleri,
- b) Şu anda Müslümanlık hakkında bilgileri olmadığı,
- c) Bilgisizlikten dolayı dini görevlerini yapamadan yaşadıkları,

d) Salavat, Şahadet ve guslü dahi bilmediklerinden dolayı çocuklarının da aynı duruma düşmemelerinin temini,¹¹⁷ için de Kıbrıs'ta İmam-Hatip Lisesi benzeri bir okul açılması gerektiği.

¹¹⁷ TC Milli Eğitim bk. Din Öğr. Gn. Md. 423.0.YTRŞBMD. -2- Sayılı KKTC İHK Açılması Konulu Dosya.

Görüldüğü gibi, yukardaki gerekçeler Kıbrıs'taki genel dini durumla çalışmayan, dini kurum ve eğitim-öğretim müesseselerinin din eğitimi vermede yetersiz kalışı nedeniyle sık karşılaşılan çok eski bir doğru. Daha önceki bölümlerde de işlendiği gibi, çeşitli dernek yöneticileriyle, TC Diyanet İşleri Başkanlığı din görevlileri ve KKTC Din İşleri Dairesi yetkilileriyle yaptığımız görüşmelerde de genel olarak yukardaki gerekçelerin doğrulan-
dığını gördük.

Bir cemiyetin yazılı basına yansıyan "İslam veya İlahiyat Koleji" isteği adı altında, KKTC Başbakanlığına sunduğu dilekçesiyle ilgili basın bildirisinde "din bilgisini artırmak isteyen halkımız, bu ihtiyacını gidermekte zorlanmakta ve bu konuda boşluk oluşmaktadır. Tabiat kanunu olarak bu boşluğun doldurulması gerekmektedir. Bu boşluk eğer resmi yollardan özellikle milli eğitim yoluyla doldurulmazsa, kasıtlı veya gayri ihtiyari yalan-yanlış bilgilerle eğitilmiş yobaz insanlar ortaya çıkacaktır."¹¹⁸ ifadeleriyle konu başka bir bakış açısı ve farklı bir gerekçe ile gündeme getirilmektedir.

Halen ihtiyaç duyulan din eğitiminin verilebileceği dini müfredat ağırlıklı bir okul açılmazsa bu ihtiyacın bir şekilde, ama olumsuz sonuçlar verecek tarzda giderileceği endişesi vurgulanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı yetkililerinin hazırladığı bir raporda da aynı gerekçelerle ve benzer tehlikelere dikkat çekilerek "adada bir İmam-Hatip Lisesi açılması için hemen faaliyete geçilmelidir."¹¹⁹ sonucuna varılan bilgiler görüşler yer almaktadır. bu görüşe katıldıklarını görmekteyiz. Nitekim 1/2/1989 tarihli bir yazıda Kıbrıs İşleri ile ilgili Devlet Bakanı Abdullah Tenekeci'ye gönderilen bir yazıda "Yeni kurulmuş bir Cumhuriyet olarak KKTC'nin müsbet ilimlerle dini ilimleri bir arada okutacak aydın din adamı yetiştiren bir İmam-Hatip Lisesine ihtiyacı olduğu kesindir. Aksi takdirde bu açığın ehil olmayan kişilerce doldurularak Kıbrıslı soydaşlarımızın yanlış dini telkinlerle ve hurafelerle eğitilip, değişik akımlara yönlendirilmesi tehlikesi vardır."¹²⁰ sözleri de konunun ciddi olarak ele alınmasını gerektiren bir başka gerekçeyi ortaya koymaktadır.

¹¹⁸ Kıbrıs Türk İslam Kültür Cemiyeti Basın Bildirisi. 21.3.1994.

¹¹⁹ agd.

¹²⁰ agd.

2) İmam-Hatip Lisesi açılması ihtiyacını en ciddi biçimde hisseden kurum ise KKTC Din İşleri Dairesi'dir. Bütün ilgili çevrelerin ortak olarak dile getirdikleri görüş, Daire'nin eğitimli "imam", "müezzin" eksiğidir. Buna bağlı olarak Kıbrıs'ta dini hayatın çözülmesinin ve halkın bilgi ve pratik olarak dinine yabancılaşmasının altında yatan en önemli faktörlerden birisinin de yeterli sayıda nitelikli din görevlisi olmaması olduğu aşikardır. Hiç din görevlisi görmeyen ya da ehil olmayan görevlilerle muhatap olan halkın camilerden ve ardından da dininden yavaş yavaş uzaklaştığı acı bir gerçektir. Bu acı gerçek, Kıbrıs Türk toplumunun son bir asırdır hep yaşadığı ve bir türlü çözüme kavuşturulamayan problemlerinden birisi olagelmıştır.

Din İşleri Dairesi'nin yeterli din eğitimi almış eleman ihtiyacını gidermek için, Türkiye okullarından faydalanılması, yeterlilik kursları açılması gibi, uzun yıllardır dile getirilen ve zaman zaman uygulama şansına da sahip olan bazı öneriler olmakla birlikte, bu tip uygulamaların soruna köklü ve kalıcı çözüm getiremeyeceği bugüne kadar görülen uygulamalardan anlaşılmaktadır. Geçmiş tecrübeler nedeniyle, kuruma yakın yetkili kişiler kesin çözümün İmam-Hatip Lisesi benzeri bir okulun açılması olduğu düşüncesindedirler. Hatta bu yönde bazı taslaklar hazırlamış ve girişimde bulunmuşlardır.

KKTC Din İşleri Dairesi Kıdemli Öğütmen'lerinden Ahmet Dervişoğlu'nun da içinde bulunduğu bir komisyon, İmam-Hatip, Din Meslek Lisesi veya İlahiyat Koleji gibi isimlerin yakıştırıldığı dini müfredat ağırlıklı, din görevlisi yetiştirmeyi amaçlayan, Türkiye'deki İmam-Hatip Liselerine benzer, ama Kıbrıs şartlarına uygun bir yapıya sahip okul açılması üzerinde ciddi olarak çalışmıştır. Gerekli tüzük ve müfredat üzerinde belli bir aşamaya gelinmiş, fakat okulun açılması engellenince çalışmalar durmuştur.

Komisyon üyelerinden Kıdemli öğretmen Ahmet Dervişoğlu'nun, KKTC Din İşleri Dairesi Hizmetleri ve Sorunları başlığını taşıyan raporunda, din eğitimi sorununun Kıbrıs'ta zamanımızın en hayati sorunu olduğu vurgulanarak, KKTC gündemine konunun getirilip aydınıyla, yetkili makamlarıyla irdelenip, konuşulmasının toplumun dini sağlığının bilinçli ve gerçekçi bir esasa oturtulması açısından gerekli olduğu ifade edilmiştir. Raporunda toplumun ilim düzeyi ile mütenasip din görevlileri yetiştirilecek bir okul açılmaz ise tehlikenin başka başka yönlerden geleceğine dikkat çekilmektedir. Bu nedenle, toplumun fertlerine istenilen dini yapıyı kazandırmakla görevli, üstün nitelikte ve vasıfta din görevlisi yetiştirmek, özgün eğitim

sistemi içerisinde behemahal ele alınması gereken bir zorunluluktur, sonucuna varılmaktadır.

Konuyla ilgili olarak Daire'nin din görevlisi sayısı, bu görevlilerin yaş durumları, halen imamsız camiler ve bu camilerin din görevlisi ihtiyaçlarını da gösteren basit bir sayısal hesap da ortaya konulmuştur. Bu hesaba göre, en iyi şartlarda yılda 40 kişi alacak bir okul açılması halinde dahi, en erken 7 yılda mezun verecek bir okuldan her sene 40 kişi mezun olsa, ihtiyacın ancak 17 sene sonra karşılanabileceği -ki bu da ancak başlayanların firesiz okulu bitirme başarısı göstermesi veya bir üst eğitim kurumuna gitmemesi durumunda mümkün olabilecektir- ortaya çıkmaktadır.

Raporda, milli varlığa başarı ile hizmet edecek, dini vecibeleri ve şartları en iyi şekilde yerine getirecek, inancı bütün, çağın gelişim ve değişimine göre toplumun manevi ihtiyaçlarına cevap verebilecek formasyona sahip, Kıbrıs'ın kültür seviyesine uygun çağdaş din görevlileri yetiştirilemez ise, gelecek karanlık olacaktır uyarısında bulunmaktadır. Bu sonucun ancak Kıbrıs'ta açılacak, Kıbrıs insanından öğrencilerin, Kıbrıs şartlarına uygun olarak, Kıbrıs'taki sosyal çevreyle kucak kucağa yetişecekleri bir Din Meslek Okulu'ndan mezun olacak din görevlilerince engellenebileceği, görüşüne de yer verilmektedir.¹²¹

"KKTC'de din hizmetlerindeki aksamalar, eğitilmiş personel eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu açık ancak bir İlahiyat Koleji açılması sayesinde giderilebilecektir."¹²² Bu ifade de Türk-İslam Kültür Cemiyeti, Din Görevlileri Birliği ve Korkuteli Köyü'nün topluca KKTC Başbakanı'na yaptıkları konuya ilişkin müracaatlarında geçmektedir. Görüldüğü gibi, KKTC'deki dini hizmetlerde hissedilen eksikliğin giderilmesi için kurumun içinde ve kuruma yakın kimselerce öngörülen de, yine dini ağırlıklı müfredata sahip bir meslek okuludur.

Konuyla ilgili olarak adada yirmi yılı aşkın bir süredir hizmet veren ve duruma vakıf olan TC Din Görevlileri Yöneticiliği'nin hazırladığı raporlarda da İmam-Hatip Lisesi benzeri bir okula ihtiyaç olduğu devamlı ifade edilmekte, yetkililerin bu konuda ciddi çalışmalar yapmak üzere teşebbüse geçmeleri tavsiye edilmektedir.

¹²¹ Dervişoğlu, agr, Lefkoşe,1992, s.3,4,5.

¹²² Kıbrıs Gazetesi, 16 Mart 1994.

3. DİNİ İÇERİKLİ MÜFREDATA SAHİP OKUL AÇILMASINA DESTEK VERMEYEN GÖRÜŞLER

KKTC'de dini içerikli eğitim yapacak bir meslek okulu açılmasına taraftar olmayan, karşı çıkan çevreler de mevcuttur. Bu çevrelerin böyle bir okulun açılmasına karşı farklı gerekçeleri vardır. Gerekçelerine göre, bu çevrelerin görüşlerini de şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Bir grup, dini eğitime karşı olmamakla birlikte, böyle bir okulun yaşaması için ülkede yeterli öğrenci potansiyelinin olmadığını ileri sürmekte, bu nedenle de bu tür bir okulun yaşatılamayacağı gerekçesiyle karşı çıkmaktadır. Nitekim başbakanlığı döneminde bu konudaki isteklerin varlığı ile ilgili bir soruya, UBP Genel Başkanı Derviş Eroğlu'nun verdiği cevap, bu yaklaşıma sahip kimselerin görüşlerini ortaya koymaktadır. Eroğlu, "Haklısınız, öyle istekler bize de gelir. Bu konuda bizde öğrenci potansiyeli, İmam-Hatip Lisesi açacak kadar çok değildir. Eğitim Bakanlığı'na müracaat yapılmıştır. Ben de Türkiye'den rica etmiştim. Buradan Türkiye'ye İmam-Hatip Lisesine giden öğrencilerimize burs verilsin, demiştim. Müracaatımız şimdi de devam ediyor. Fakat pek fazla giden olduğunu söyleyemem. Bir liseyi açipta yaşatamayaksanız, önemi yok"¹²³sözleriyle cevap vermiştir.

Gerekçe olarak ileri sürülen öğrenci potansiyeline ilişkin bir çalışma yapıp yapılmadığıyla ilgili yaptığımız araştırmalar ve görüştüğümüz yetkililerden aldığımız cevaplardan sonra, bu konuda her hangi bir çalışmanın yapılmadığı sonucuna vardık. Çalışmamız sırasında görüştüğümüz farklı yerleşim birimlerinden insanların KKTC'de böyle bir okul olmadığı için çocuklarından ayrılmak pahasına, Türkiye'de çeşitli illerdeki İmam-Hatip Liselerine gönderdiklerini öğrendik. Sayıları hakkında kesin bilgi edinemesek de düşünülenenden çok olduğu kanaatine vardık.

İmam-Hatip Liselerinde okumak için Türkiye'ye giden öğrencilerin sayılarıyla ilgili fikir verebilecek ulaşabildiğimiz tek belge TC Din Görevlileri Yöneticiliği'nin hazırladığı 1990 yılı raporu oldu. Raporda "Gazi Mağusa Dini Bilgiler Kursu'nda okuyan öğrencilerden 1988'de 11, 1989'da 58 öğrenci Yöneticiliğimiz rehberliğinde Türkiye İmam-Hatip Liselerine gönderilmiştir." denilmektedir.

¹²³ Diyanet Dergisi, Temmuz 1993. s. 19.

Yine halen TC Din Görevlileri Yöneticiliği Yardımcılığı yapmakta olan Davut Taş, kendisiyle yaptığımız görüşmede, 1990'da da 50 civarında öğrenci gönderildiğini ifade etti. Ancak bu öğrencilerin ailelerinden ayrı olmaları, Türkiye'ye uyum sağlayamamaları ve ekonomik açıdan ailelerin sıkıntı yaşamaları gibi nedenlerden dolayı çoğunun okullarını bitirmeyi başaramadığını da vurguladı. Uzun yıllar Kıbrıs'ta TC Din Görevlileri Yöneticiliği yapmış olan Kemalettin Erdil de "... tabanda yeterli öğrenci potansiyeli vardır. Türkiye'ye İmam-Hatip'te okutmak üzere çocuğunu göndermek isteyenler olmakla birlikte çeşitli nedenlerden ötürü istenilen arzu gerçekleştirilememektedir."¹²⁴sözleriyle bu yöndeki ifadeleri teyit etmektedir.

Görüldüğü gibi yeterli öğrenci potansiyeli olmadığı gerekçesi çok gerçekçi gözükmemektedir. Konuyla ilgili ciddi bir çalışma yapılmamış olmakla birlikte varolan bilgiler bu gerekçeyi doğrulamamakta, bilakis böyle bir okul için yeterli öğrenci potansiyelinin varlığını desteklemektedir.

2. Dini ağırlıklı müfredata sahip okul açılmasına destek vermeyen bir diğer görüşün karşı çıkış gerekçesi ise okulun ve mezunlarının ekonomik yük oluşturacağı korkusudur. Bu görüş sahipleri dini alandaki eksikliklerin varlığını kabul etmekle birlikte, sadece din adamı yetiştirmenin çözüm olmayacağı, çünkü önemli olanın din adamı yetiştirmekten çok onların istihdamı olduğunu ileri sürmektedirler. Özellikle Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş'ın bu görüşü savunduğu bilinmektedir. Denktaş, dini konuda sorumluluğu tamamen TC Diyanet İşleri Başkanlığı'na bırakmak istediklerini müteaddid defalar dile getirmiştir.¹²⁵ Konuyla ilgili olarak bir röportajda sorulan soruya "Din adamı yetiştirdiniz, ne maaş vereceksiniz kendisine? Hiç bir şey veremiyorsunuz. Ne kadar din görevlisine ihtiyacımız var, eksiklerimiz nedir? Diyelim ki 70-80 tane. Eğer bunların karınlarını doyurabilseydik, biz çoktan bu 70-80 kişiyi Türkiye'de yetiştirir getirirdik buraya."¹²⁶ diye cevap vermiştir.

Konu sadece istihdam sorunu olarak ele alınırsa bu tezin haklı olduğu söylenebilir. Fakat hayati önemi olan bir konunun yalnızca bu zaviyeden değerlendirilmesi bizce doğru değildir. Çünkü okul hem uzun vadeli bir süreçtir, hem de zaten camiler tamamiyle boş bırakılmayacağına göre

¹²⁴ TC Din Görevlileri Yöneticiliği, B.02.1.DİB.3.C4/021/11 Sayılı Rapor, G. Mağusa

¹²⁵ Zaman Gazetesi, 18 Aralık 1993, Türkiye Gazetesi, 25 Ocak 1995.

¹²⁶ Diyanet Dergisi, Temmuz 1993, s.13.

daima din görevlisine ihtiyaç duyulacaktır. Din İşleri ile ilgili bütün yetkiler, TC Diyanet İşleri Başkanlığı'na bırakılsa bile, Kıbrıs'ta din görevlisine ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacın giderilmesi için en uygun çözüm olarak yine Kıbrıslı Türklerin kendi içinden KKTC'deki sosyo-kültürel şartlar içinde yetişen ve Kıbrıs'taki Türk insanıyla duygu ve düşüncede bir olabilecek din görevlilerinin yetiştirilmesi olacaktır. Bu da, ancak KKTC'de İmam-Hatip Lisesi benzeri bir meslek okulunun açılmasıyla mümkündür.

Sonuç olarak, biz bu görüşün gerekçesinin mevcut ekonomik şartlar itibarıyla üzerinde düşünülebilir olduğunu, fakat bu gerekçelerin okulun açılmasıyla doğrudan ilgili olmadığını düşünmekteyiz.

3. Dini İçerikli Okul açılmasına karşı çıkan üçüncü görüş ise okul açılması yönündeki talepleri tamamıyla laiklik ve Atatürkçülük karşıtı bir istek olarak değerlendirerek ele alan kesimce dile getirilmektedir. Bu görüş sahipleri dini içerikli bir okul açılmasının kesinkes laikliğe indirilen bir darbe olduğu görüşündedirler. Bu kesimce dini içerikli okul açılması konusu sıkça dile getirilen bir biçimde Türkiye'deki belli kesimler ve siyasi partilerle özdeşleştirilerek mütalaa edilmektedir. Dolayısıyla konu ihtiyaç ekseninde, sağlıklı bir biçimde düşünülmemekte, tartışılmamaktadır. Özellikle basında görülen bu yöndeki haber ve yazılar ihtiyacın olup olmadığı tartışmasından çok konuyu bir rejim sorunu olarak ele almakta ve bu şekilde yansıtmaktadır. Bu çeşit bir yazıda Türkiye'den gelen bir parti liderinin konuya ilişkin görüşlerinden yola çıkan yazar yaklaşımını;"... İmam-Hatip Okulları bizim çocuklarımız için açılmayacak. Bizim çocuklarımız Atatürk ilkeleri ile eğitilirken, laik bir yönetim ile yönetilmeye layıktırlar."¹²⁷, ifadeleriyle ortaya koymaktadır.

Konuya rejim sorunu ve Atatürk ilkelerini ihlal gerekçesiyle yaklaşılması çok tutarlı bir yaklaşım değildir. Zira Tevhid-ı Tedrisat kanunu ile İmam-Hatip Lisesi'nin ilk örneği bizzat Atatürk döneminde açılmıştır. Zaten ilgili kanun da din eğitiminin ve dini ihtiyaçların bizzat devlet tarafından verilmesini hedeflemektedir. Ayrıca din eğitim-öğretimini devletin üstlendiği Türkiye ve Kuzey Kıbrıs gibi ülkelerde din görevlisi yetiştirmek görevi de devlete düşmektedir. İnsanların inançlarında özgür ve dinini öğrenme hakkına sahip olduğu bir ülkede laikliğin bu hakkı engelleyecek bir ilke

¹²⁷ Yeni Düzen Gazetesi, 22.07.1994.

olarak algılanması, dünyadaki örneklerle de, insan haklarıyla da uyuşmaktadır.

Sonuç olarak biz KKTC'de iyi eğitim almış, ülke insanının kültür seviyesine uygun, milli birlik ve beraberliğin sağlanması ve devamında pay sahibi olabilecek kapasitede, çağdaş değerleri İslam dininin temel değerler sistemiyle yorumlayacak donanıma sahip din görevlilerinin gerekli olduğunu ve KKTC'de bu ihtiyacın da ancak bu doğrultuda eğitim verecek bir örgün eğitim kurumuyla giderilebileceği kanaatindeyiz. Özellikle geçmiş örneklerden dolayı bu ihtiyacın başka türlü karşılanmasının zor olduğunu, Türkiye'de küçük yaştan itibaren uzun yıllar ailesinden uzak bırakılarak öğrenci okutulmasının çok gerçekçi olmadığını tecrübe edildiği düşünce-sindeyiz.

İ. KKTC'DE DİNİ CEMİYETLER

1. TÜRK-İSLAM CEMİYETİ

Cemiyet, Kıbrıs Türk cemaatinin en buhranlı dönemlerinde, dini meselelerle ilgilenmesi gereken kurumların görevini yerine getiremez olduğu bir zamanda doğan ihtiyaç üzerine kurulmuştur. 1971 yılında, aralarında iş adamından öğretim üyesine, işçisinden yasama meclisi üyesine kadar çok değişik insanların bulunduğu 40 kişinin biraraya gelerek, bir çok zorluklara rağmen kurdukları Cemiyet, dini hususlara sahip çıkılması zamanının geldiğini ve bunun da ancak toplum sathında sosyal örgütlenme yoluyla gerçekleştirilebileceği düşüncesinden hareket ediyordu. Ayrıca, "Cemiyetin öne çıkan özelliği o buhranlı yıllarda, Türkiye'deki olgulardan da korkarak herhangi bir İslami harekete gericilik ve yobazlık damgası basıp; onu bir kaşık suda boğmaya hevesli bir kısım basın mensubunun mevcudiyetine rağmen, yafta isimler arkasında saklanmadan kendi kişiliğini açıkça herkese ifade etmeyi benimsemiş oluşuydu."¹²⁸

Önde gelen kurucu üyelerinden Doç. Dr. Hüseyin Ateşin'in ifade ettiğine göre Cemiyet ilk yıllarda giriştiği faaliyetler, düzenlediği konferanslarla öne çıkmıştı. Özellikle o yıllarda "Öze Dönüş, Konuşma ve Sohbetler Serisi" diye başlatılan konferanslarda Doğu Türkistan lideri İsa Yusuf Alp-

¹²⁸ Türk İslam Cemiyetinin özgeçmişi ile ilgili Rapor.

tekin, o yılların önde gelen ve hala yerlerini koruyan kalemlerinden Ergun Göze ve Ahmet Kabaklı gibi şahsiyetler gerek Lefkoşe’de, gerekse diğer ilçe ve kasabalarda dil, din, tarih, edebiyat, örf ve adetlere dair konuşmalar yapmışlardır. Oldukça faydalı hizmetler veren Cemiyet Barış Harekati’ndan sonra da adadaki inançlı kesimin sözcüsü rolünü üstlenmiş, dışarıdan da Kıbrıs’taki dindar insanların sözcüsü konumunda görülmüştür.

Cemiyetin 1971-1972 arasında haftalık olarak yayınlanan NİZAM isimli gazetesi o yıllarda dini meseleler üzerinde duran, sorunları gündeme getirip çözüm önerileri sunan, oldukça seviyeli bir gazete olarak öne çıkmaktadır. Ancak iki yıla yakın bir zamandan sonra varlığını sürdürememiştir.

Cemiyetin gayesi ve gayesini gerçekleştirmek için yapmayı öngördüğü faaliyetler şunlardır:

"Cemiyetin maksat ve gayesi Türk Milletinin İslamiyeti kabulü neticesi tarihindeki şanlı zirvelere ulaştığı ve Kıbrıs’ta da Türklük bünyesinin ancak şuurulu bir İslami bilgiyle mücehhez olunca bekasının sağlanıp kendisinden bekleneni vereceği inancı ile bu gibi bilgilerin doğru olarak öğrenilmesi ve öğretilmesi olacaktır. Bu gayenin tahakkuku için de:

a) Cemaatimizin yetkili merci ve müesseseleri ile devamlı danışma ve dayanışma halinde bulunulacaktır.

b) Türkiye’deki benzeri kuruluşlar ve bilhassa Diyanet İşleri Reisliği ile ilgi kurarak kitap ve broşürlerin tedariki ve İslami konularda halkımıza konferanslar verecek bilgi sahibi kişilerin teminine çalışılacaktır.

c) Adamızda sayıları büyük bir hızla azalan dini bilgiye sahip kişilerin bıraktığı boşluğu doldurmak için müsbet ilimlere de vukufu olan aydın imam, müezzin, vaiz, hatip, gibi kişiler yetiştirecek kursların ihdas edilmesine ve lise seviyesinde imam yetiştirecek bir müessesenin teşkiline çalışılacaktır.

d) Gençlik çağlarında şahsiyet ve karakter gelişmesinde mühim bir mevki olan ve milli Ahlakımızın temelini teşkil eden İslami bilginin yeterli öğretmenler elinde orta ve lise eğitimine dahil olması gerekirse bu gibi bilginin okul saatleri dışında konferanslar, oturumlar, tartışmalar yoluyla takviye edilmesi ve elde kafi eleman yoksa diğer ders dallarında olduğu gibi Türkiye’den İlahiyat ve YİE mezunlarının temini için faaliyet gösterilecektir.

e) Dini konularda tahsil görmek isteyen gönüllü kişilerin temini ve tahsillerini mümkün kılmak için maddi imkanların tedarikine çalışılacaktır.

f) Halkımızın devamlı tenviri için dini yazı ve haberlerin yer alacağı aylık veya on beş günlük bir gazetenin çıkarılmasına ve ihtiyaç hissedilen dini kitapların basın ve yayınına teşebbüs edilecektir."¹²⁹

g) Cemiyet şu anda geçmişteki aktivitesinden uzaktır. Zaman zaman özellikle Türkiye'den konferansçılar çağırarak ve kendi üyelerine yaptıkları dini sohbetler dışında faaliyeti görülmemektedir.

2. TÜRK İSLAM KÜLTÜR CEMİYETİ

Nisan 1983 tarihinde kurulan Türk İslam Kültür Cemiyeti, Kuzey Kıbrıs'taki kuruluş tarihi itibarıyla ikinci cemiyettir. Cemiyetin gayesi kendi tüzüğünde şu şekilde belirlenmiştir.

"Cemiyetin maksat ve gayesi Türk milletinin İslamiyeti kabulü neticesi tarihindeki şanlı zirvelere ulaştığı ve Kıbrıs'taki Türklük bünyesinin ancak şuurlu bir İslami bilgiyle mücehhez olunca bekasının sağlanıp kendisinden bekleneni vereceği inancı ile bu gibi bilgilerin doğru olarak öğrenilmesi ve öğretilmesi olacaktır. Bu gayenin tahakkuku için:

- a) Dini, milli, ilmi, eğitim ve kültürel konularda faaliyet göstermek.
- b) Eğitim kuruluşları ile işbirliği yapmak.
- c).KKTC, Anavatan ve diğer ülkelerdeki benzeri kuruluşlarla işbirliği yapmak.
- d) Kurs ve seminerler tertip etmek, konferanslar vermek.
- e)Cami tamir ve inşasını yapmak.
- f) Gezi, kamp, sportif ve buna benzer faaliyetler düzenlemek.
- g) Hayır faaliyetlerinde bulunmak.
- h) Dini, milli, içtimai vs. faydalı neşriyat basmak ve yaymak.
- i) Cemiyetin gayelerine uygun olarak taşınmaz mal satın almak, herhangi birisi tarafından Cemiyete bağışlanacak (hibe) taşınmaz malı adına kayıt ettirmek, Cemiyet adındaki taşınmaz malları uygun şekilde takas etmek, kiraya vermek, taksim etmek ve adındaki kayıtlı mali ipoteğe koymak.

¹²⁹ Türk İslam Cemiyeti Tüzüğü.

j) Cemiyetin maksat ve gayesine uygun olarak bina inşa etmek, mevcut binaların yıkım, tamirat ve esasa müteallik tadilatını yapmak.

k) Muhtaç öğrencilerin yararlanabileceği, kalabileceği ve eğitimlerine yardımcı olabilecek yurt faaliyetinde bulunmak, bu amaçla gayri menkul iktisap etmek.

l) Halka yönelik sağlık ve içtimai faaliyetlerde bulunmak.¹³⁰

Cemiyet tüzüğünde belirlediği bazı faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Türk İslam Kültür Cemiyeti halen KKTC'de bulunan dini amaçlı cemiyetler arasında, faaliyetleri en çok göze çarpan ve gündeme gelen cemiyettir. Bunun başlıca sebebi Gazi Mağusa'da bulunan cemiyete bağlı Dini Bilgiler Kursu'dur. Kurs KKTC'de dini öğretim yapan, bilinen en önemli merkezdir. Bu merkezde her öğretim yılı sonunda, yaz tatili süresince gerçekleştirilen kursta, KKTC Din İşleri Dairesi Dini Bilgiler Kursu Öğretim programına uygun olarak öğretim yapılmaktadır. Öğrenci sayısı, her yıl 100 civarında kız ve erkek öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilere yaz boyu verilen kurslarda TC din görevlilerinden öğretmen olarak yararlanılmaktadır. Ayrıca buradaki binaya her öğretim yılı ara tatili ve yaz tatillerinde, Türkiye'den daha önce ilişki kuran okullardan belirli sayıdaki gruplar, misafir olarak alınmakta ve onlara KKTC gezdirilip tanıtılmaktadır. Yine kursa okul dönemi boyunca pansiyoner öğrenci de alınmakta ve bu öğrenciler cüzi bir ücret karşılığı burada kalmaktadırlar. Sayıları 15 ile 25 arasında değişen öğrencilere yine üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerden alınan pansiyonerler gözetmenlik yapmaktadır.

Cemiyetin dini öğretim kapsamında yaptığı hizmetlerden birisi de Türkiye'deki çeşitli dini kurumlarla ilişkiye geçerek kitap temin edip; dağıtmaktır. Ücretsiz olarak gelen bu kitaplar yine ücretsiz olarak dağıtılmaktadır.

Cemiyetin basın-yayın alanında yaptığı çalışmalar da öne çıktığı diğer önemli faaliyetlerindendir. 1988 yılından bu yana düzenli olarak çıkan ve "Gerçeğe Çağrı" ismini taşıyan aylık bir gazeteye sahip olan Cemiyet, milli ve dini içerikli yayın yapan gazetede, özellikle dini ve milli sorunları gündeme getirip; çözüm yolları aramaya çalışmaktadır.

¹³⁰ Türk İslam Kültür Cemiyeti Tüzüğü, 1992 Genel Kurulu ile değiştirilmiş yeni şekli.

Cemiyetin umut vadeden ve bugüne kadar gerçekleştirdiği en önemli proje olacak olan "Türk İslam Kültür Külliyesi"nin yapımı 1994 yılı sonundan bu yana devam etmektedir. 500 kişilik cami, imam lojmanı, öğrenci yurdu, spor tesisleri, konferans ve toplantı salonu, doktor muayene odası, kütüphane ve yemekhaneden meydana gelmesi planlanan bu külliyenin finansmanı için, cemiyet yetkilileri özellikle Türkiye'deki çeşitli hayır kurumları ile ilişkiler kurmaya çalışmaktadır.

Kıbrıslı eski bir mücahit ve aynı zamanda da KKTC'nin önemli okullarından birisi olan Bayraktar Maarif Koleji müdürlüğünü de yürüten Işıl Arkan, 1983'den bu yana cemiyetin başkanlığını da yürütmektedir. Işıl Arkan, Cemiyet adına özellikle Din dersi, İmam-Hatip kurulması, devletin dini hizmetlere sahip çıkması gibi konularda, çeşitli mercilere ulaştırdığı yazılarla öne çıkmaktadır. Arkan aynı zamanda Evkaf ve Din İşleri Dairesi'nin idari heyetinde de üyedir.

Cemiyetin her yıl tekrarladığı, küçük çapta da olsa gerçekleştirdiği diğer dini faaliyetlerden bazıları da şunlardır:

1. Kur'an-ı Kerim okuma yarışmaları,
2. İslami öykü yazma yarışması,
3. Film, video ve slayt gösterileri,
4. Camilerin tamir ve inşası için yardım temin etme.

3. İPLİK PAZARI CAMİİ KORUMA VE YAŞATMA DERNEĞİ

Öncelikli olarak İplik Pazarı Camii'nin gerekli bakım ve tamirini hedeflemekle birlikte, üyelerinin istifadesi için kitaplık tesis etmek, İslam prensipleri çerçevesinde hizmet imkanlarını geliştirmek, cami dahilinde ve dışında kanuni çerçevede din eğitimine yönelik kurslar, konferanslar ve seminerler düzenlemek ve dini, içtimai konularda neşriyat yoluyla toplumu bilgilendirmeyi amaçlayan dernek, 1986 yılında kurulmuştur.

Dernek başkanı İlahiyat sahasında eğitim yapmış, halen Kıbrıs Faysal İslam Bankası'nda dini müşavir olarak çalışmakta olan Abdulmennan Culha'dır.¹³¹ Aslen Suriye Türkmenlerinden olan Çulha, 1979'dan bu yana Kıbrıs'ta yaşamaktadır.

¹³¹ Birlik Gazetesi, 7 Şubat 1993.

Dernek, caminin bakım ve onarımı dışında, KKTC'de bulunan en geniş dini esere sahip bir kütüphaneyi üyelerinin hizmetine sunmuştur. Dernek üyelerine haftalık sohbetler yaparak onları dini yönden bilgilendirmeye çalışan dernek başkanı, aynı zamanda yaz tatillerinde dernek merkezinde sayıları 15-20 civarında çocuğa Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmek ve temel dini bilgileri kapsayan dersler vermektedir.

Derneğin en önemli ve etkin faaliyeti ise aylık İslami dergi olarak yayınlanan DUA isimli dergidir. 1987 yılından bu yana kesintisiz devam eden yayınlarında fıkhıtan siyere, ahlaktan akaide dini bilgiler ve güncel konular ele alınmaktadır. Türkiye'ye de abone usulüyle kısmen ulaşan dergi içeriği itibariyle KKTC'deki tamamen dini olan tek dergidir.

Ayrıca dernek başkanı Abdulmennan Culha'nın gayretleriyle yapılabilen geniş bir külliye de faaliyete geçmiştir. Öğrenci pansiyonu, konferans salonu, derslikler ve diğer öğretim araç-gerçlerine sahip olan külliye, din eğitimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Yine Abdulmennan Culha'nın başkanlığında Faysal İslam Bankası'nın yıllık zekat fonu ihtiyaç duyan kimselerin yanında dini hizmetlerde çalışan ihtiyaç sahiplerine de maddi yardım sağlamaktadır.

4. KKTC TAHSİL ÇAĞINDAKİ TALEBELERE YARDIM DERNEĞİ

20 Nisan 1990'da Gazi Mağusa'da kurulan dernek, 1993'e kadar faaliyet gösterememiştir. 1993 yılında Lefkoşe'de Selimiye Talebe Yurdu adıyla açılan şubede hizmete başlamıştır. Başkanlığını Recep Bolsüren'in yaptığı cemiyetin tüzüğünde amacı ifade eden üçüncü maddede, derneğin "tahsil çağında bulunan KKTC gençliğine maddeten ve manen yardımcı olmak ve öğrenimlerini tamamlayabilmeleri için onları desteklemek ve her bakımdan kollamak"¹³² gayesiyle kurulduğu belirtilmektedir. Görüldüğü gibi cemiyet eğitim amaçlı bir dernektir.

Derneğin amacını gerçekleştirmek için;

a) İlk, orta, lise, yüksekokul ve bunların üstünde veya altında diğer her türlü kısa veya uzun müddetli öğretim müessesesi ve kuruluşlarda oku-

¹³² KKTC Tahsil Çağındaki Talebelere Yardım Cemiyeti Tüzüğü

yan talebeleri barındırmak ve onları her bakımdan korumak ve eğitim müfredatlarında başarılı olmalarını sağlamak,

b) Milli ve manevi adetlerimize uygun olarak talebelerin sosyal, ahlaki, iktisadi, dini ve milli kültürlerini artırmak suretiyle kültür seviyelerinin yükselmesine yardımcı olmak. Buldukları eğitim müfredatlarında başarılı olabilmeleri için isteyen öğrencilere ders vermek, kısa veya uzun vadeli eğitim kursları düzenlemek ve amacın gerçekleştirilebilmesi için yurt temin etmek."

Milli değerleri gözeterek, ihtiyacı olan öğrencileri barındırıp kollamaya çalışan dernekte, şu anda sadece yurt hizmeti verilmektedir. 1993-1994 yılı itibariyle 14 öğrenci Selimiye Talebe Yurdu'nda barınmıştır. Kendisiyle 6 Ağustos 1994 tarihinde görüştüğümüz dernek başkanı Recep Bolsüren Bey'in söylediğine göre 1994-1995 öğretim yılında 30 civarında öğrenciyi barındırmayı hedeflemektedirler.

Derneğin amaçları arasında olmasına rağmen, KKTC yasaları izin vermediği için kurs açılması mümkün olmamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

A. SONUÇ

Bu araştırmamızda, 1571'den bu yana geçen zaman içinde, siyasi değişimlerle bağlantılı olarak din eğitim-öğretimine ilişkin kurumlar ve faaliyetler ele alınmıştır. Böylece günümüz KKTC'sinde dine ve din eğitimine dair örgün ve yaygın eğitim kurumlarının tarihi geçmişi, kronolojik siyasi tarih içinde geçirdiği aşamalar ve uğradığı değişimler de araştırılarak bir bütünlük içinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Konunun bu Şekilde ele alınmasının nedeni, KKTC'de gözlenen din eğitimi ve dini hayata ilişkin olumsuz tablonun tarihi arkaplanının da ortaya konulmak istenmesidir. Tarihi arkaplan ortaya konularak günümüz Kuzey Kıbrıs'ında dini eğitime, dolayısıyla dini hayata ve ilgili kurumlara daha içeriden bakma imkanı sağlanmaya çalışılmıştır. KKTC'de din eğitim-öğretimine katkıda bulunan Din İşleri Dairesi, Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı; yasal çerçeveleri, görevleri, kadro durumları ve faaliyetleri yönünden incelenmiş, problemleri de tespit edilmiştir. Konuyla ilgili dernekler de mevcut durumlarıyla ele alınmıştır. Ayrıca din eğitim-öğretimi ve hizmetlerindeki sorunların köklü zm için uzun yıllardır düşünülen, fakat bir türlü kurulamayan Din Koleji veya İmam-Hatip Lisesi'nin açılması konusu gerekçeleri, lehinde ve aleyhinde ileri sürülen görüşler de ele alınarak incelenmiştir.

Bu araştırmayla Osmanlı, İngiliz, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dönemleri ve 1974 sonrası ile birlikte günümüz KKTC'si dönemleri bugün din eğitimi ve dini hayat ne durumdadır sorusunun cevabının en doğru biçimde alınabilmesi için irdelenmiştir. Böylece KKTC'de din eğitimine katkıda bulunulması için yapılacak başka çalışmalara da zemin oluşturmuştur. Tabiatıyla mevcut durum ana hatlarıyla ortaya çıkmış, başlıca problemler tespit edilmiştir.

Ancak alışmamızın Kıbrıs'ta din eğitimini genel olarak ele alması nedeniyle yapamadığımız bir çok Şey de vardır. Günümüz KKTC'sinde

bulunan ve genel olarak incelediğimiz Din İşleri Dairesi, TC din görevlileri, örgün eğitimde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi gibi konuların mülakat ve anketlerle, tutum ölçekleriyle desteklenerek tek tek incelenmesi ve çalışılıp araştırılması gerekmektedir.

KKTC'de din ve dini hayata ilişkin din sosyolojisi, din psikolojisi ve dinler tarihi başta olmak üzere çeşitli bilim dallarınca incelenmesi gereken bir çok mesele vardır. Bu bilimlerin sınırlarına giren, sonuçlarından Din Eğitimi Bilimi'nin de oldukça yararlanacağı Kıbrıs'ta dini hayat, Kıbrıs'ta dini hayatın geçirdiği evreler, Kıbrıs'ta Müslümanların dini hayatına olumsuz tesir eden Hristiyanlık, Bahailik vb. dinler ve inanç cerayanlarının etkileri gibi çeşitli konular uygulamalı olarak çalışılmalıdır. Bu çalışmalar yapıp sonuçlar alınmadan Kıbrıs Türklerine dini yönden faydalı olacak ve onların ihtiyaçlarını karşılayacak din eğitimi başta olmak üzere, diğer teşebbüslerin tam olarak başarı sağlaması zor olacaktır. Araştırmacıların bu konularda çalışma yapacaklarını umut ediyoruz.

Araştırmamızda vardığımız başlıca sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Osmanlı döneminde Kıbrıs Türklerinin din eğitimi vakıflar ve devletin desteğiyle okullar ve diğer kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmiş, bu yönde gerekli ihtimam gösterilmiştir. Bu dönemde Kıbrıs'ta Osmanlı'nın diğer vilayetlerinde olduğu gibi İslam dini sosyal hayatı belirlemiş, zaten Konya-Karaman merkezli Türkler geleneklerini de Kıbrıs'a taşımışlardır.

2. Kıbrıs Türklerinin din eğitimi ve diğer dini hizmetlerinde görülen ilk ciddi aksaklıklar öncelikle Evkafın İdaresi'nde İngilizlerin Berlin Anlaşması gereği söz sahibi olmasından sonra ortaya çıkmıştır. Zira İngilizler, bu anlaşmayla, büyük ölçüde evkaf tarafından idare edilen örgün eğitimde ve dini kurumlar üzerinde söz sahibi olmuştur.

3. Türkiye'deki idari değişiklikler sonucu 1923'ten sonra Lozan anlaşmasıyla Kıbrıs resmen İngilizlere bırakılmış, fakat evkaf ve müftülük ile ilgili Kıbrıs Türklerinin haklarına dair bir şart koşulmamıştır. Bunun sonucu İngilizler evkaf ve müftülüğü önce kendine bağlı birer devlet dairesi haline getirmiştir. Daha sonra da müftülüğü kaldırarak yerine evkaf idaresine bağlı fetva eminliğini kurarak; bütün İslam dini ve eğitim-öğretimi kurumlarını evkaf idaresi aracılığıyla tamamıyla devlet kontrolüne almıştır. Bu düzenleme adadaki Müslüman Türklerin dini yapılanmasını parçalamış, din eğitim-öğretimine de darbe vurmıştır.

4. İngilizler Türkleri Türklük-Müslümanlık seçimine zorlayan uygulamalarla dinlerinden uzaklaşmalarına sebep olacak ikilemlere sürüklemişlerdir.

5. İngilizler döneminde camiler harap olmuş, halka dini ibadetleri yaptırarak, hatta cenaze ve bayram namazlarını kıldırarak nitelikte kimse-ler parmakla gösterilecek kadar azalmıştır. Zira din görevlisi yetiştirecek ve onları istihdam edecek gerekli adımlar bir İngiliz dairesi haline getirilen evkaf idaresince atılmamıştır.

6. Türkiye'de din derslerinin okullardan kaldırılması uygulaması Kıbrıs'a da yansımıştır. Kıbrıs Türk orta okullarında 1976 yılına kadar Din dersi okutulmamıştır. Kıbrıslı Türkler örgün eğitimde de uzun yıllar dinlerini öğrenme imkanından yoksun kalmışlardır.

7. 1928'den sonra müftülüğün kaldırılmasıyla teşkilatlanmada yaşanan çöküş, 1953 yılında müftülüğün yeniden tesisine durdurulmaya çalışılsa da başarısız olmuştur. 1953'ten 1974'e kadar geçen sürede, 1956'da evkaf idaresi de Türklere geçmesine rağmen, nitelikli din görevlisi açığı kapatılmadığı gibi bu yöndeki çabalar da artacağına azalmıştır. Fakat aynı zamanda liderlik niteliklerinin de bulunmasından dolayı, kaldırılışından kuruluşuna kadar Kıbrıslı Türklerin en önemli davalarından birisi, Müftülüğün yeniden kurulması olmuştur.

8. Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde yaşanan siyasal süreç ve sıkıntılar nedeniyle pek çok sosyal ihtiyaç gibi dini ihtiyaçların karşılanması yönünde ciddi çalışmalar da yapılamamıştır.

9. Kıbrıslı Türklerin dini hayatlarının zayıflamasında, İngilizlerin vakıflar ve müftülük başta olmak üzere çeşitli uygulama ve düzenlemeleri, Rumlarla ilişkiler sonucu oluşan dejenereasyon ve dil değiştirmeye başlayıp Hristiyanlaşmaya kadar giden kimlik kayıpları ve Türkiye'deki dönemin siyasal özellikleri ve siyaset-din ilişkisinde yaşanan belirsizliğin yansımalarının oluşturduğu dine karşı güvensizlik duygusunun etkisi olmuştur.

Kıbrıslı Türkler olumsuz faktörlere rağmen dini geleneklerinden bir kısmını hala korumakta ve yaşatmaktadırlar.

10. 1974 Barış Harekatı ile birlikte özgür olan Kıbrıs Türklerinin din eğitimi ve din hizmetlerinde gözle görülür bir düzelme olmamıştır. 1971'de kurulan Din İşleri Dairesi evkafa bağlı bir daire haline getirilmiş, bütçesi de evkaf idaresince oluşturulmuştur. Din İşleri Dairesi o günden bugüne ne çalışan görevlilerine yeterli maaş verebilmiş, ne de imamsız camilere imam

yetiştirilmesine yönelik köklü çözümler üretebilmiştir. Din İşleri Dairesi yasal yönden, maddi kaynak yönünden ve sahip olduğu kadro yönünden yetersizdir. Camilere gerekli bakım yapılamamakta, bir çok camide beş vakit namaz kılınmamakta, ihtiyaç olan yerlere cami yaptırılmamaktadır. Ayrıca Din İşleri Dairesi sahip olduğu görevlilere yeterli hizmetçi eğitimi kursları da verememektedir. 46 cami görevlisi kadrosu bulunmasına rağmen, sadece 22 kadrolu cami görevlisine sahiptir. Diğer görevliler ise kadrosuzdur.

Müftülük, Kıbrıs'ta, uzun yıllardır vekaleten yürütülmektedir.

KKTC'de en güçlü yetmişmiş din görevlisi grubuna sahip kuruluş, TC Din Görevlileri Yöneticiliği'dir. KKTC Din İşleri Dairesi ile koordineli olarak çalışan TC din görevlileri, 1973'den bu yana değişen sayılarda, fakat son bir kaç yıldır elliye aşkın din görevlisiyle hizmet vermektedirler. TC din görevlileri cami hizmetlerinin yanında örgün eğitimde KKTC ortaokullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine girerek önemli bir açığı doldurmaya çalışmaktadırlar. Yine yaz kurslarıyla görev yaptıkları camilerde din eğitime katkıda bulunmaktadır. Ancak TC din görevlileri KKTC ile Türkiye'nin sosyo-kültürel farklılıklara sahip olmasından kaynaklanan nedenlerden ötürü uyum başta olmak üzere çeşitli problemler yaşamaktadırlar.

10.Kuzey Kıbrıs'ta örgün eğitimde din dersleri, 1976'da Türkiye'nin paralelinde seçmeli olarak diğer dersler arasında yerini almış, 1982 yılında yine Türkiye'nin paralelinde zorunlu dersler arasına girmiştir. Ders ilkokullarda sınıf öğretmenlerince, orta okullarda KKTC ve TC din görevlilerince, liselerde ise okul idaresinin belirlediği başka branşlardan öğretmenlerce okutulmaktadır.

Fakat ortaokullar dışında özellikle liselerde dersi okutan öğretmenler alanı bilmemeleri nedeniyle dersi yeterince verememekte, hatta bazıları derste kendi branş derslerini işlemektedirler. Ortaokullarda derse giren din görevlileri ise öncelikli işleri cami hizmetleri olması, misafir öğretmen olmaları, çoğunun öğretmenlik tecrübesinin olmaması gibi nedenlerden ötürü yeterli olamamaktadırlar

Ders KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı bünyesinde öğretmeni olmayan tek branştır. Bu konuda bakanlıkça açığı gidermek için bir çalışma yapılmadığı gibi kadro da açılmamıştır. KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığına, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenin TC-KKTC Kültür Protokolü çerçevesinde Türkiye'den getirilmesine dair müracaatlar dikkate alınma-

miş, hatta TC tarafından ödenek ayrılmasına rağmen diğer branşlarda ihtiyaç bildirilirken Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni gönderilmesi teklifi ihtiyaç olmadığı gerekçesiyle değerlendirilmemiştir.

11. KKTC'de 1971 yılından sonra resmi makamların din hizmetleri ve eğitimini gözdardı etmeleri sebebiyle dini duyarlılığa sahip kimselerce çeşitli dernekler kurulmuştur. Bu dernekler yeterli olmamakla birlikte, KKTC'de yaygın eğitim çerçevesinde, din eğitimine katkıda bulunmaktadır.

13. KKTC'de özellikle Din İşleri Dairesi'nin ihtiyacını karşılamak üzere din görevlisi yetiştirecek bir okul açılması yönünde talepler vardır. Fakat konu resmi makamlarca ciddi olarak ele alınmamaktadır.

14. KKTC'de ilgili kurumların iyi işlememesi nedeniyle din eğitim-öğretimi yeterince yapılamamaktadır. Din eğitiminin gerçekleştirildiği okul ve camiler bu görevi yeterince yerine getiremediği için halk dini hakkında gerekli bilgilerden yoksundur. Dolayısıyla dini hayat da zayıftır.

B. ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen bilgiler ve ulaşılan sonuçlar ışığında, aşağıdaki önerilerin sunulması uygun görülmüştür.

1. KKTC'de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'ni verebilecek İlahiyat Fakültesi ve dengi okul mezunu kimselerden Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığınca istihdam edilmesine imkan tanıyacak kanuni düzenleme yapılmalıdır.

2. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığınca Tarih ve Edebiyat derslerinde olduğu gibi, TC-KKTC Kültür Protokolü çerçevesinde Türkiye'den acilen tecrübeli Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni getirilmelidir. Bu öğretmenler KKTC.'ye gelmeden önce yeterli uyum kursuna tabi tutulmalıdır.

4. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığınca KKTC'deki dini durum göz önüne alınarak, Türkiye'de Din Eğitimi Bilimi sahasında uzman bilim adamlarıyla irtibata geçilip; İslam dininin KKTC okullarında ada şartları ve yapısı göz önüne alınarak öğretilmesini sağlayacak öğretim programı ve ders kitabı hazırlanması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

5. Din İşleri Dairesi'nin yasal statüsü yeniden düzenlenmeli, kendi kendine yetecek mali kaynaklara sahip olacağı bir konuma getirilmelidir. Bu konuda TCDiyaret İşleri Başkanlığı örnek alınabilir.

6. KKTC Din İşleri Dairesi din eğitim-öğretimi hizmetlerinde bulabilecek, hizmetiçi eğitim kursları ile kendi elemanlarının yeterlilik kazanmasını sağlayabilecek, camilerin bakım ve onarımını yapabilecek im-

kanlara sahip, güçlü bir yapıya kavuşturulmalıdır. Bu amaçla, zaten büyük bölümü din hizmetleri için vakfedilmiş olan ata yadigarı vakıfların dini hizmetlere vakfedilmiş olanlarının idaresi ve gelirleri Din İşleri Dairesine bırakılmalıdır. Bu yönde yapılacak yeni düzenleme ile Din İşleri Dairesi Vakıflar İdaresinden bağımsız bir tüzel kişiliğe kavuşturulmalıdır.

7. Halen 17 kadrolu cami görevlisi bulunan, KKTC Din İşleri Dairesi 149 cami bulunmasına rağmen, yasaya göre ancak 46 cami görevlisi kadrosuna sahiptir. Çok yetersiz olmasına rağmen 46 kişilik kadronun bile 29'u boştur. Kadrosuz görevlilerin çoğunluğu ise 60 yaşın üzerindedir. Din İşleri Dairesi'nin boş olan kadrosu, KKTC vatandaşı olan İmam-Hatip Lisesi veya üstü okul mezunlarıyla acilen doldurulmalıdır.

8. Doldurulamayan camilere görevli yetiştirmek amacıyla Din Sitesi faaliyete geçirilerek, mevcut cami görevlileri arasındaki kadrosuz görevlilerden uygun olanlara yeterli mesleki formasyonu kazandıracak bir kurs programı uygulanmalıdır. Bu kurs için TC Diyanet İşleri Başkanlığı ve İlahiyat Fakültelerinin ilgili bölümleriyle işbirliği yapılmalı; hoca, uygulanacak program ve diğer ders araç-gereçleri yönünden yardım istenmelidir. Hatta bu görevliler Türkiye'de bu tür bir programa alınıp, yetiştirilebilir.

9. KKTC'de iyi yetişmiş din görevlisi ihtiyacı, bir türlü giderilememektedir. Her ne kadar Türkiye ile işbirliği yapılarak din görevlisi getiriliyorsa da bu sorunu tamamıyla çözmektedir. Bu yönde gittikçe artan ihtiyaca cevap verebilmek için, Kıbrıs Türklerinden öğrencilere hitap edilecek, uzun vadede ülkedeki cami hizmetleri ve diğer din hizmetlerini yerine getirecek din görevlisi yetiştirmeyi hedefleyen, İslami bilimlerin yanısıra müsbet bilimlerle de desteklenen bir öğrenim programına sahip meslek okulunun açılması için ciddi çalışmalar yapılmalıdır. Çünkü KKTC toplumu içinden çıkmadıkça, dışarıdan getirilen görevlilerle sağlıklı dini hizmet verilmesi mümkün görünmemektedir.

10. KKTC'de Türkiye ile işbirliği çerçevesinde görev yapmakta olan TC din görevlilerinin mümkün olduğunca İlahiyat Fakültesi mezunları arasından seçilmesi ve KKTC'de göreve başlamadan önce KKTC'nin sosyo-kültürel yapısını, tarihini ve geçirdiği sosyolojik evreleri içeren bir uyum kursuna tabi tutulmalıdırlar. Bu konuda özellikle KKTC Din İşleri Dairesi ve KKTC M.E. ve K.B.'ıyla TC Diyanet İşleri Başkanlığı arasında daha sıkı işbirliği yapılmalıdır.

11. KKTC’de görev yapan T. C. din görevlilerinin daha iyi organize olup hizmet vermelerini sağlayacak yeni bir idari yapılanmaya ihtiyacı vardır. Bu nedenle bir çok Avrupa ülkesinde ve yeni kurulan Orta Asya Cumhuriyetlerinde olduğu gibi KKTC’de de Elçilik bünyesinde ayrı bir Din Hizmetleri Müşavirliği kurularak din görevlilerinin hizmet etkinliklerinin daha iyi koordine edilmesi yönünde gerekli girişimler yapılmalıdır.

12. KKTC’de, özellikle cemiyetler aracılığı ile Türkiye Üniversitelerindeki İlahiyat fakülteleri ve diğer fakültelerle işbirliği yapılarak konferanslar ve paneller düzenlenmesi, halkın dini yönden aydınlatılmasında önemli rol oynayacağından bu yönde girişimler başlatılmalıdır.

13.KKTC’de bilimsel çalışma yapacak araştırmacıların öncelikle Milli Arşiv, Milli Kütüphane, II. Mahmut Kütüphanesi ve Şer’iye Sicilleri’nden yararlanmaları mümkündür. Çalışmamızın sınırlı olması nedeniyle biz özellikle Şer’iye Sicilleri hakkında yapılan çalışmaların konumuza ilişkin olanlarından faydalanabildik. Ancak Kıbrıs Şer’iye Sicilleri özellikle Osmanlı dönemi Kıbrıs’ı hakkında çalışabilecek araştırmacılar için zengin bir hazinedir.

14. Kıbrıs’ta bilindiği gibi yerli Kıbrıslılar dışında Türkiye’nin çeşitli bölgelerinden gelip yerleşen önemli bir nüfus vardır. Bu nüfus 1974 sonrası adaya göç ettikten sonra pek çok açıdan değişim yaşamıştır.Türkiye asıllı Türklerle Kıbrıslı Türklerin etkileşimleri, sosyal ve kültürel değişimleri ve dini hayatları ayrıca çalışılmayı bekleyen önemli konulardır.

BİBLİYOGRAFYA

- Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İctimai ve İktisadi Tarihi, Ankara, 1959.
- Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1989.
- Alagöz, Cemal Arif, **"Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş"**, Birinci Milletlerarası Kıbrıs Kongresi, Türk Heyeti Tebliğleri, 1969, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1971.
- Alasya, H. Fikret, **Kıbrıs Tarihi ve Belli Başlı Antikiteleleri**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Lefkoşe, 1939.
- Kıbrıs ve Rım-Yunan Emelleri**, KKTC, Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşe, 1992.
- Kıbrıs ve Türkler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964.
- "İngiliz İdaresinde Kıbrıs'ta Tatbik Edilen Politika"** Kıbrıs ve Türkler, Türk Araştırma Enstitüsü Y. Ankara, 1964.
- Altan, M. Haşim, **Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi**, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları, Lefkoşe, 1986.
- Ataurrahman, Muhammed, **Bir İslam Peygamberi Hz. İsa**, (Çev.: Kürşat Demirci) İnsan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1994.
- Atay, Hüseyin, **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1983.
- Ateş, İbrahim, "Vakıflar Eğitim Hizmetleri ve Vakıf Öğrenci Yurtları", Vakıflar Dergisi, S. Xiv, Ankara, 1982.
- Vakıflar ve Vakıf Hizmetlerimiz, Vakıflar Gn. Müd. Yayınları, Ankara, 1978.
- Ateşin, Hüseyin, **Kıbrıs'ta İslami Kimlik Davası**, Basılmamış Çalışma.
- Aydın, M. Zeki, **"Din Derslerinin Gelişimi ve Teorik Yapısı"**, Din Öğretimi Dergisi, Sayı: 37, M.E.B. Yayınları, Ankara.
- Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", Vakıflar Dergisi Iı, Ankara, 1942.

"Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. IX, S. XIII, İstanbul, 1949-1950.

- Barnabas İncili, (Çev.: M. Yıldız), Kültür Basım Yayın Birliği, İstanbul, Trz.
- Bedevi, H. Vergi, **Kıbrıs Şer'i Mahkeme Sicilleri Üzerine Araştırmalar**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. Ankara, 1971.
- Tarih Boyunca Kıbrıs Anadolu İlişkilerine Genel Bir Bakış, K.T.F.D. Enformasyon Dairesi Yayınları, Lefkoşe, 1978.
- Behçet, Hasan, **Kıbrıs Türk Maarif Tarihi**, Lefkoşe, 1969.
- Bilgin, Beyza, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1988.
- Birand, M. Ali, **Otuz Sıcak Gün**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1975.
- Buhari, **Sahih**.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, **"Solon Maddesi"**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1992.
- Çelebi, Ahmet, **İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi**, (Çev. Ali Yardım) Damla Yayınevi, İst. 1976.
- Çetin, Osman, **"Vakıf"** Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Risale Yayınları, İstanbul, 1990.
- Committee Of Relatives Of Turkish Cypriot Missing Persons, **Myth And Reality**, Lefkoşe, 1993.
- Con Rifat, **Masum Millet Gazetesi**, 13 Kanun-U Sani-Ocak 1934, Lefkoşe.
- Denktaş, Rauf Raif, **Kuran'dan İlhamlar**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1986.
- Dervişoğlu, Ahmet, KKTC Din İşleri Dairesi Hizmetleri ve Sorunları İle İlgili Rapor, Lefkoşe 1992.
- DİB Dış İlişkiler Şubesi, Kıbrısta Din Görevlilerinin Durumu İle İlgili Rapor, 1994.
- M.E.B. Yayınları, Din İle İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu, Ankara, 1961.
- Dizdar, M. Kemal, **"Kıbrıs Evkafı"**, Milletler Arası I. Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971.

- Ebu'l-Ferec, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, **Saffetu's-Saffe**, Dar'ul-Marife, Beyrut, 1399/1979, C: 2.
- Ebu'l-Ferec, **Ebu'l Ferec Tarihi**, Cilt I., Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara, 1987.
- Erdentuğ, Nermin, **"Kıbrıs ve Türkiye Toplumlarının Kültür Birliği"**, Milletlerarası I. Kıbrıs Tetkikleri, 1969.
- Erdil, Kemalettin, **1990-1991 Yılı Raporu**, Sayı: B.02.1.Did.3.Cy/02/11-14 Ocak 1992.
- DİB Dış İlişkiler Başkanlığına Sunulan Tc Din Görevlileri Yöneticiliği Raporu, Sayı: B.02.1. DİB.3.C4/021/1, KKTC, 1992.
- Erdoğdu, M. Akif, **"Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi ve İlk İskan Teşebbüsü"**, Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu, KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi ve Van 100. Yıl Üniversitesi Rektörlükleri Yayınları, Ankara, 1993.
- Fedai, Harid , **Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı**, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1986.
- Fehim, Teoman, **Yavru Vatan Kıbrısı Tanıyalım**, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1964.
- Gazioğlu, C. Ahmet, **"Kıbrıs'ta Yönetimin Hoşgörülü Davranışı ve Hristiyan Toplumlara Tanınan Haklar"**, Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslar Arası Sempozyumu, KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi ve Van 100. Yıl Üniversitesi Rektörlükleri Yayınları, Ankara, 1993.
- Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878), Cyrep, Lefkoşe, 1994.
- Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, **Kıbrıs'ın Fethi**, Ankara, 1986.
- Gobbi, Hugo J., **Rethinking Cyprus**, Aurora, Tel Aviv, Trz.
- Gökçeoğlu, Mustafa, **Tezler ve Sözler**, II. Basım, Sultan Ofset Basını, Lefkoşe, 1992.
- Göyünc, Nejat, **"Türk Hizmetine Giren Bazı Kıbrıs Müdafileri"**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Milletler Arası I. Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Ankara, 1971.
- Gül, Kemal Vehbi, Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması, Toker Yayınları, İstanbul, 1971.
- Gürsoy, Cevat, **"Coğrafi Bakımdan Kıbrıs-Türkiye"**, Birinci Milletler Arası Kıbrıs Kongresi, Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971.

Halidi, Mustafa -Ferruh, Ömer, **Misyonerler Siyonizm ve Sosyal Hayat**, Araştırma Yayınları, İst. 1991.

İbn-i Sa'd, **et-Tabakatü'l- Kubra, Dar'u- Sadır**, , Beyrut, trz., C.8.

International Affairs Agency, **Unknown Aspects Of The Cyprus Reality**, İstanbul, 1992.

İncil, **Elçilerin İşleri**, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1987.

İslamoğlu, Mahmut, **Kıbrıs Türk Folkloru**, Halkın Sesi Matbaası, Lefkoşe, 1966.

İsmail, Sabahattin , **"İngiliz Yönetiminin İlk 50 Yılında Türklerin İlişkileri"**, Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu, KKTC Doğu Akdeniz Üniv. Yayınları-TC. Van 100. Yıl Üniv. Yayınları, Ankara, 1993.

2 00 Soruda Kıbrıs Sorunu, Dilhan Ofset, Lefkoşe, 1992.

Kıbrıs Cumhuriyetinin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar (1964-1974), KKTC Milli Eğt. ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşe, 1992.

Kıbrıs Cumhuriyetinin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar (1964-1974), KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşe, 1992.

İsmail, Sabahattin -Birinci, Ergin , **Kıbrıs Türkünün Varoluşunda İki Ulusal Kongre**, Lefkoşe, 1987. KKTC Anayasası.

KKTC Türk-İslam Kültür Cemiyeti Tüzüğü.

KKTC Milli Eğitim Yasası.

KKTC Tahsil Çağındaki Talebelere Yardım Derneği Tüzüğü.

KKTC, Resmi Gazete, Lefkoşe.

KKTC Vakıflar Örgütü ve Din İşleri Dairesi Yasası, Lefkoşe.

Kaymak, Faiz, **Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştüler**, Alpay Basımevi, İstanbul, 1968.

Kazıcı, Ziya, **Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1983.

Kıbrıs Din Görevlileri Reorganizasyon Raporu, Lefkoşe, 1969.

Kıbrıs Tarihi Araştırma Cemiyeti Yayınları, **Kıbrıs Anlaşmazlığı Kronolojisi** (1878-1978), Lefkoşe, Trz.

Kıbrıs Vakıflar İdaresi, **Rakamlarla Gerçekler**, II, Lefkoşe, 1983.

Kocabaş, Süleyman, **Türkiye ve İngiltere**, Vatan Yayınları, İstanbul 1989.

- Koçer, H. Ali, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, Meb Yayınları, İstanbul, 1991.
- Konur, İsmet, **Kıbrıs Türkleri**, Remzi Kitabeyi, İstanbul, 1938.
- Kraniotis, Nikos, **Zor Yıllar (1950-1960)**, KKTC Enformasyon Dairesi Lefkoşe 1992.
- el Kurtubi, ibn-i Abdi'l-Berr, **el-İstiab**, (tahkik: Ali Muhammed b. Becavi), Dar'ul-Ciyl, Beyrut, h.1412, C:4.
- Luke, Charles Harry-Jardine, Douglas James, **The Handbook Of Cyprus**, Macmillan And Co., London, 1920.
- Luke, Harry Charles, **Cyprus Under The Turks (1571-78)**, Oxford 1921. M.E.B.,
- İslam Ansiklopedisi, **Kıbrıs Maddesi**, Ankara.
- Mear, Hüray, **Kıbrıs Türk Toplumunda Doğum, Evlenme ve Ölüm İle İlgili Adet ve İnanışlar**, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşe, 1992.
- Müslim, **Sahih**.
- Necatigil, Zaim, M., **The Cyprus Question And The Turkish Position International Law**, Oxford University, New York Press, 1993.
- Nesim, Ali, Kıbrıs **Türklerin Kimliği**, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşe, 1990.
- Oberling, Pierre, **The Road To Bellapais**, Columbia University Press, Newyork,
- Ocak, Ahmet Yaşar, **"zaviyeler"**, Vakıflar Dergisi XII, Ankara, 1978.
- Ögün, Gülay, **"Kıbrıs'ta İslam Hakimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs İle Ticari İlişkileri"**, Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Sempozyumu, G. Magusa, KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi ve Van 100. Yıl Üniversitesi Rektörlükleri Yayınları, Ankara, 1993.
- Önkal, Ahmet, "Asr-ı Saadette Mescidin Önemi ve Yaptığı Görevler", Diyanet Dergisi, Cilt: 19, 1983.
- Rasulullah'ın İslama Davet Metodu, Hibaş Yayınları, Konya, 1984
- Orhonlu, Cengiz **"Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmeleri"**, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Türkleri Kongresi (14-19 Nisan 1969).
- Özaran, Beria Remzi, **Kıbrıs'ta Türk Kültürü (Tanzimat Devrinde)**, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Konferansı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971.

- "Kıbrıs Adasında Bekir Pasa Vakfı"**, Vakıflar Dergisi, S. XVI, Ankara, 1982.
- Özdamar, Mustafa, **"Vakfetmek"**, Vakıflar Dergisi, Sayı Xix, Ankara, 1985.
- Pakalın, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1946
- Parladır, Selahaddin, **Asr-i Saadette Eğitim**, Beyan Yayınları, İst. 1994.
- Peçevi, İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, C. I, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1992.
- Plümer, Fazıl, The Cyprus Problem. **Religious Tolerance And All That!**, Lefkoşe 1988.
- Reddaway, John, **The British Connection With Cyprus Since Independence**, The Universty Printing House , Oxford, 1986.
- Ekrem, Reşat, **Osmanlı Muahedeleri**, İstanbul, 1934.
- Sabık, Seyyid, **Fıkhu's-Sünne**, (Çev.: M. Yılmaz), Pınar Yayınları, İstanbul, 1992.
- Saraçoğlu, Erdoğan, **Kıbrıs Türk Edebiyatı ve Folkloru** (Bildiriler), KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşe, 1989.
- Sarıbay, Ali Yaşar, **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, Beta-Basın Yayın Dağıtım, İstanbul, 1986.
- Serter, Vehbi Z., **Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi**, Lefkoşe, 1975.
- Kıbrıs ve Enosis, Lefkoşe, 1979.
- Storrs, Ronald, **Kıbrıs Anıları (1926-1932)**, Çev. Taçgey Debes, Mez. Koop. Bank Kültür Yayınları, Lefkoşe-1993.
- Süha, Ali, **"Kıbrıs'ta Türk Maarifi"** Milletler Arası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971.
- Şanlı, Hasan, **Kıbrıs 1878-1924**, Güney Matbaacılık Taş, Ankara, 1967.
- Şimşek, Sabit, Bugüne Kadar Kıbrıs'a Gönderilen Din Görevlileri Raporu, DİB, Ankara, 1989.
- T. C Din Görevleri Yöneticiliği Yıllık Raporları, G. Mağusa, 1990, 1991, 1992, 1993.
- Tolgay, Ahmet, **Kanlı Noel**, Kastaş Yayınları Aş, İstanbul, 1993.
- Torun, Şükrü, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu, Gazeteciler Matbaası, İstanbul, 1956.

- Tosun, Cemal, ***Din ve Kimlik***, DİB Yayınları, Ank. 1993
- Töre , Elmaziye, ***Kıbrıs Türk Alt Kültüründe İnanç Kurumu***, Hacettepe Üniversitesi Sosyal BilimlerEnstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara. 1989.
- Turan, Osman, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, İst. 1969.
- Türk İşleri Ara Raporu, Lefkoşe, 1949.
- Türkgeldi, Ali Fuat, ***Mesail-i Mühimme-i Siyasiye***, Yayına Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, 1957.
- Unat, Faik R., Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, M.E.B. Yayınları, 1964.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, ***Osmanlı Tarihi***, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.
- Varış, Fatma, ***Eğitim Bilimine Giriş***, Ankara, 1981.
- Weir, W.W., ***Education in Cyprus***, Cosmos Press, Nicosia, 1952.
- Yaşın, Mehmet, ***"Kıbrıslı Türk Edebiyatında Kimlik Sorununun Tarihsel-Toplumsal Nedenleri"***, Edebiyatıta Kıbrıslı Türk Kimliği, Varlık Yayınları, İstanbul, 1981.
- Zaim, M. Necatigil, The Cybrus Question And The Turkish Position International Law, Oxford University, 1993.
- Zeki, Vehbi, ***Kıbrıs Tarihi***, Lefkoşe, 1970.

Gazeteler ve Dergiler:

- Ateş Gazetesi, Lefkoşe.
- Birlik Gazetesi, Lefkoşe.
- Diyanet Dergisi, Ankara.
- Hakikat Gazetesi, Lefkoşe.
- Halkın Sesi Gazetesi, Lefkoşe.
- Hürsöz Gazetesi, Lefkoşe.
- Kıbrıs Gazetesi, Lefkoşe.
- Masum Millet Gazetesi, Lefkoşe.
- Nizam Gazetesi, Lefkoşe.
- Nokta Dergisi, İstanbul.
- Söz Gazetesi, Lefkoşe.
- Yeni Çağ Gazetesi, Lefkoşe.
- Yeni Düzen Gazetesi, Lefkoşe.

Zaman Gazetesi, İstanbul.